

๓๓๒

ชั้นกาลมาลีปกรณ์

๓๓/๔

๒๙๔.๓๐๙

๕ ๕๒๘๕

๐๑๔

ชั้นกาลมาลีปกรณ์

ร.ค.ท. แสง มณีทูล เปรียญ
แปล

พิมพ์และภาพประกอบ

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน
อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

จินกาลมาลีปกรณ์

ร.ศ. ๓๓ มหาวีร ฌีโยกู
๗๒

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน
อำเภอเวียงเสงิม จังหวัดเวียงจันทน์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๐๗

จำนวน ๓๐๐๐ ฉบับ

ผู้เขียนแผนที่

ร.ศ. จันทรา	ศกศิริวัฒน์
นายสมศักดิ์	แก้วบรรพต
นายบุญเลิศ	อินทามณี
นายจรัส	เกียรติศักดิ์

ผู้ถ่ายภาพ

นายสงฆ์ ขอบุณยานนท์

๒๙๖.๖๐๙

๗/๓๒๖

๒๕๒๖

ของจำนวยและบุคคลสำคัญ ตลอดจนความเป็นไปของชาวเมืองเหนือและประเทศใกล้เคียง
เช่น ท้องลาวไว้ในพงศาวดารโยนกและตำนานบางเรื่อง จึงมักแปลชื่อบุคคลและสถานที่ที่
เช่น พญาจำเมือง ท่านผู้กษัตริย์ไว้เป็นภาษามาธิว่า บุรฉาทโน ก็แปลทับศัพท์ว่า พระเจ้า
บุรฉาทนราช เมืองเชียงแสน ท่านผู้กษัตริย์ภาษาบาลีไว้ว่า ชยเสนปุร ก็แปลทับศัพท์ว่า เมือง
ไชยเสนบุรี เป็นต้น เมื่ออ่านตามฉบับแปลเดิม จึงหาให้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนไป ไม่ตรงกับ
พงศาวดารและตำนานอื่นๆ ทำให้ต้องเสียเวลาตรวจสอบค้นหา ประกอบทั้งคำแปลภาษาไทย
นั้นก็ยังมีจำนวนเก่าแปลไว้แต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมาถึงปัจจุบัน จำนวนและภาษาได้เกิดความ
ความหมายย้ายที่ไปบ้างก็ ทำให้ยากแก่ความเข้าใจยิ่งขึ้น จึงได้ศึกษาเพิ่มเติมที่จะหาโอกาสแปล
และตรวจสอบเสียใหม่ ให้ถูกต้องตรงกับชื่อบุคคลและสถานที่เช่นที่กล่าวไว้ในพงศาวดารและ
ตำนานอื่น พร้อมทั้งทำเชิงอรรถและอธิบายความไว้ให้เข้าใจง่าย ไม่ต้องเสียเวลาไปตรวจสอบ
กับพงศาวดารและตำนานอื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้การศึกษาค้นคว้ารวดเร็วขึ้นด้วย แต่ตนเองก็ไม่มี
เวลาพอที่จะแปลและทำเชิงอรรถอธิบายให้อ่านเข้าใจดังจะไม่ได้ จึงได้แต่เก็บความสนใจไว้และ
ไม่หาผู้แปลมาตลอดเวลาหลายปี

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ทางราชการได้ตั้งกรมการบูรณะถึงอำเภอ
เชียงแสน ในจังหวัดเชียงราย ขณะนั้นให้หม่อมราชวงศ์การบูรณะถึงอำเภอเชียงแสนและ
ยกฐานะเป็นอำเภอ โดยมีอธิบดีกรมคือปลาร หรือแทน ร่วมเป็นกรรมการด้วย ซึ่งเป็นที่
เห็นว่า คงให้หน้าที่ต่อส่วนกันกว่าทางตำนานและดำเนินการจัดตั้งบูรณะโบราณวัตถุสถาน
ตลอดจนให้ความคิดเห็นแก่คณะกรรมการในด้านของกรมคือปลารประกอบกันไปด้วย ข้าพเจ้า
จึงเสนอแนวทางการดำเนินงานในหน้าที่ของกรมคือปลารไว้คือ หอเอกสารของวัดสิริยุทธ รัฐมนตรี
ซึ่งว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประธานกรรมการบูรณะฯ ในครั้งนั้นว่า นอกจากจัดตั้ง
บูรณะและจัดทำแผนผังกับถ่ายรูปแบบโบราณสถานในคดีเมืองเชียงแสนและบริเวณใกล้เคียง ไว้เป็น
หลักฐานในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้ว ควรจะให้ตั้งแผนผัง
ตำนาน ซึ่งอาจใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจังหวัดภาคเหนือ
ไว้ด้วย ซึ่งท่านประธานกรรมการบูรณะฯ ก็พิจารณาเห็นชอบด้วย ยังอยู่แต่ว่าจะควรคิดออก
หาหนังสือเรื่องใดจึงจะเหมาะสม และในระชนั้น ข้าพเจ้ามีหน้าที่ต้องเดินทางไปตรวจโบราณ

วัตถุประสงค์งานในจังหวัดภาคเหนือ โดยเฉพาะในท้องที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หลายครั้ง
ซึ่งในการเดินทาง ข้าพเจ้าได้ขอให้ ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร ร่วมคณะเป็นนักคู่หูไปกับด้วย
ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร เป็นประโยชน์ ๖ ประโยชน์ ด้านที่ถูกต้องกับกระทรวงการณ เคยรับราชการอยู่
ในจังหวัดภาคเหนือมาเป็นเวลาหลายปี โดยเฉพาะในท้องที่จังหวัดเชียงราย และเคยดำรงตำแหน่ง
ทั้งเป็นหัวหน้าสำนักงานตำรวจและปลัดกิ่งอำเภอเชียงแสน หลายครั้ง บัญชีเป็นหัวหน้าแผนก
หอชิวญาณ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศีกษาปกร ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร จึงเป็นที่
นักคู่หูที่ดีและช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ ในท้องที่จังหวัดเชียงรายแก่พวกเรา
ที่ร่วมทางไปด้วยเป็นอย่างดี เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตั้งใจของข้าพเจ้าในเรื่องที่จะหาผู้แปลหนังสือ
ชินกาลมาลีปกรณ์มาเป็นเวลาหลายปีก็ดี ความคิดที่จะเลือกหนังสือตำนานที่จะใช้เป็น
หลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ของจังหวัดภาคเหนือ เนื่องในการบูรณะ
อำเภอเชียงแสนก็ดี ที่ปรากฏชนแก่ข้าพเจ้า จึงได้ปรารถนาความตั้งใจเหล่านั้นและขอรับให้
ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร เป็นผู้แปลหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ออกสู่ภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่ง ร.ศ.ท.
แสง มนวิฑูร ก็ยินดีรับแปลด้วยความเต็มใจ พร้อมทั้งทำเรื่องขอร้องและอธิบายความไว้โดยตลอด
หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ คำแปลภาษาไทย ฉบับของกรมศีกษาปกร จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้
ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร ที่ได้ช่วยกันสร้างเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์
เล่มหนึ่งในภาษาไทยอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีคุณค่าอย่างดีในการศึกษาค้นคว้าตำนาน
ทางพระพุทธศาสนา และ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ได้กว้างขวางออกไป

ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าวว่ คำแปลและคำอธิบาย ในหนังสือเล่มนี้ถูกคองและอ่าน
เข้าใจง่ายเพียงไร เพราะปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในเล่ม ซึ่งท่านผู้รู้จะมีคณาและพิจารณาได้ด้วย
ตนเองอยู่แล้ว เมื่อแปลและคิดเป็นฉบับพิมพ์ครั้งแรกแล้ว ข้าพเจ้าจึงรวบรวมแผนที่และรูปถ่าย
โบราณสถานบางแห่งที่ใกล้กับบ้านไว้ ตามแนวดำเนินงานบูรณะ ในหน้าที่ของกรมศีกษาปกร
นำส่งขออนุมัติจัดพิมพ์หนังสือนี้แล้ว คือหอคดี เฉลียว นิมนต์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง
วัฒนธรรม ประธานกรรมการบูรณะฯ บัญชี ซึ่งท่านก็ได้กรุณาอนุมัติตั้งจ่ายเงินจากงบบูรณะ
อำเภอเชียงแสน ให้เป็นค่าจัดพิมพ์หนังสือนี้ หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์จึงสำเร็จขึ้นโดย

ด้วยความอนุเคราะห์ของท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรมทั้งสองท่านดังกล่าวมา
ข้างต้น ซึ่งรับหน้าที่ประธานกรรมการบูรณะฯ ดับคือถันมา ข้าพเจ้าจึงขอบันทึกพระคุณ
ของท่านทั้งสอง ให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้ ส่วนแผนกและแผนผังกับรูปถ่ายอื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นใช้ใน
โครงการบูรณะครั้ง นี้ จะได้ออกาฉัพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่อไป

หากหนังสือนี้ทางมาตีปรณ์ ฉบับแปลของกรมศิลปากรนี้ จะส่งข้ามต่อประ โยชน์
โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความรู้ตำนานทางพระพุทธศาสนา แกนศึกษา
และประชาชนผู้สนใจไม่หาความรู้อย่างประการใด ๆ ข้าพเจ้าขออุทิศประโยชน์อันเกิดขึ้น
ด้วยประการนี้ ๆ แก่ท่านผู้ริเริ่มพร้อมทั้งคณะกรรมการบูรณะฯ อำเภอเชียงแสนและคณะผู้ริบาส
ทุกยุค ซึ่งให้การสนับสนุนในการบำรุงรักษาโบราณสถานด้วยดีตลอดมา ขอให้ โบราณสถาน
เหล่านั้นคงอยู่ยั่งยืนเป็นมรดกตกทอดถึงอนุชนชาวไทยสืบไปในอนาคต.

Handwritten signature

กรมศิลปากร

๒๒ พฤษภาคม ๒๕๐๓

สารบัญเรื่อง

	หน้า
คำนำ	[๓]
คำชี้แจงของฉบับแปล	[๓๓]
หนังสือการพระรัตนตรัย	๓
พระโพธิสัตว์	๓
จิตศุภบาทกาด	๓
มโนปณิธาน	๔
นพาทิทาน	๖
อักษณเรอตั้งไชย	๗
เรื่อง อธิทรมทาน	๗
เรื่อง ทรมทาน	๑๓
เรื่อง อธิทรมทาน	๑๗
เรื่อง อันตักเกณทาน	๑๘
เรื่อง แสดงเทศน์อารมจักกร	๑๕
เรื่อง ไปตรฐิต	๑๖
เรื่อง เต็มใจไปเมืองกบิลพัสดุ์และแสดงยมกปาฏิหาริย์	๑๗
เรื่อง พุทธจักถกถว้ด้วยเจ้าศัสดิภานที่ต่าง ๆ รวมทรง โนง์กาทวงป	๑๗
เรื่อง อัครมหาธำวงนิพพาน	๔๓
เรื่อง พุทธปรินิพพาน	๔๓
เรื่อง พระบรมสารีริกธาตุ	๔๒
เรื่อง เบ็ดเกิด	๔๔
เรื่อง อังคายนมา ครังที่ ๓	๔๖
เรื่อง อังคายนมา ครังที่ ๒	๔๗

สารบัญ

หน้า

เรื่อง	พระเจ้าโกชนา	๑๐
เรื่อง	พระอุ้มหนเถรนามนครทวีปอุษย	๑๑
เรื่อง	พระอู่ทองปฐมมาหรือพระพุทธรูปหิงค์	๑๐๐
เรื่อง	ก้อพระราชาผู้คัมโปณาราม	๑๐๕
เรื่อง	คำสอน่าทอมวอู่เมืองเชียงใหม่	๑๐๖
เรื่อง	พระราชาผู้คัมโปณาราม	๑๑๐
เรื่อง	อ้อมคัมโปณารามของพระเจ้าพิตก	๑๑๒
เรื่อง	พระรัตนปฐมมา	๑๑๓
เรื่อง	พระเจ้าพิตก	๑๑๑
เรื่อง	พระพุทธรูปใหญ่ในวัดคัมโปณาราม	๑๑๑
เรื่อง	ห่อพระปฐมมาของคำสอน่าใหญ่	๑๒๑
เรื่อง	อ้อมคัมโปณารามคัมโปณาราม	๑๒๒
เรื่อง	เด็กรู้ไปเมืองเชียงแสน	๑๒๓
เรื่อง	พระอู่ทองปฐมมา	๑๒๕
เรื่อง	ภาดก้อกานพหังค้อองนครทวีปอุษย	๑๒๑
เรื่อง	ภาดแห่งพระพุทธรูปคำสอน่าในอู่ทองเมือง	๑๓๐
เรื่อง	ภาดบังเกิดร้าง	๑๔๐
เรื่อง	พระพุทธรูปแก้วจันทน์	๑๔๑
เรื่อง	ตำนานพระพุทธรูปแก้วจันทน์	๑๔๕
เรื่อง	พรรณนาคความค่อนจบ	๑๔๑
เรื่อง	ตำคัมโปณารามของนครเชียงใหม่ คัมโปณารามทางอ้อมปกรณ	๑๕๕
เรื่อง	กษัตริย์ราชวงศ์มังรายของนครเชียงใหม่ เกือบระหว่างรัชกาลอ้อมปกรณ กับพงสาวดารโยนก	๑๕๑
เรื่อง	วิชนบ่อสังโย	๑๖๒
เรื่อง	ตำรามาญคัมโปณาราม	๑๖๓

สารบัญรูป

หน้า

รูปที่ ๑	พระราชพิธีบุญชัย จังหวัดอำนาจ	
รูปที่ ๒	วัดบุปผาราม หรือ วัดอเนกตศก จังหวัดเชียงใหม่ (ก่อนปฏิสังขรณ์)	
รูปที่ ๓	เจดีย์ศิวิ ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๔	ศรัมาหาโพธิ ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๕	มรืจจวคคยเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๖	โถงปราสาท ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๗	มเหยงคเณเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๘	ตุ้จวรรณเมอถกเจดีย์ ประเทศอังกฤษ	๓๑๘
รูปที่ ๙	ทิวทัศน์วัดหารพระทันตราชู ประเทศอังกฤษ	๓๑๐
รูปที่ ๑๐	วิหารพระทันตราชู ประเทศอังกฤษ	๓๑๐
รูปที่ ๑๑	คชยตุเทพ จังหวัดเชียงใหม่	๓๑๓
รูปที่ ๑๒	พระราชคชยตุเทพ จังหวัดเชียงใหม่	๓๑๓
รูปที่ ๑๓	เจดีย์สี่เหลี่ยมวัดกุกกุด (วัดจามเทวี) จังหวัดอำนาจ	๓๑๒
รูปที่ ๑๔	พระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกุกกุด จังหวัดอำนาจ	๓๑๒
รูปที่ ๑๕	กำแพงศิลาแดง กำแพงเมืองอำนาจ	๓๑๓
รูปที่ ๑๖	ตุ้จวรรณเจดีย์ (กุกัว) วัดพระราชู จังหวัดอำนาจ	๓๑๒
รูปที่ ๑๗	ทิวทัศน์แก่งทองนงเรณูเขาพระศรี อำเภอศรีธรรมราช จังหวัดสุโขทัย	๓๑๔
รูปที่ ๑๘	ทิวทัศน์ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์	๓๑๔
รูปที่ ๑๙	คชยคย๑๘ หรือ คชย ๑๑๕ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย	๓๑๕
รูปที่ ๒๐	เกาะคชชนแท่น หรือ เกาะทอง โนมแม่น้ำโขง	๓๑๕

รูปที่ ๒๓	พระศรีรัตนมหาธาตุ หรือ พระปรางค์เมืองร้อย	อำเภอศรีวิชัยน่าย	
	จังหวัดอุไรทัย		๓๗๐
รูปที่ ๒๔	พระเจดีย์วัดราชคฤห์	อำเภอพระยา	จังหวัดเชียงใหม่
	...		๓๗๐
รูปที่ ๒๕	วัดพระยืน	จังหวัดลำพูน	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๒๖	พระพุทธรูปในชุมชนเจดีย์วัดพระยืน	จังหวัดลำพูน	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๒๗	วิหารลอยคำ	ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหินขัด	วัดพระอภัยมณี
	จังหวัดเชียงใหม่		๓๗๑
รูปที่ ๒๘	พระพุทธรูปหินขัด	ในวิหารลอยคำ	วัดพระอภัยมณี
	จังหวัดเชียงใหม่		๓๗๑
รูปที่ ๒๙	พระธาตุทอง	วัดพระบรมธาตุ	จังหวัดชัยนาท
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๐	เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้า	จังหวัดลำปาง	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๑	วิหารทองวัดพระอภัยมณี	จังหวัดเชียงใหม่	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๒	เจดีย์ทอง	วัดเจดีย์ทอง หรือ วัดพระเจ้าคนทอง	อำเภอเชียงแสน
	จังหวัดเชียงราย	...	๓๗๑
รูปที่ ๓๓	พระธาตุจอมกิติ	อำเภอเชียงแสน	จังหวัดเชียงราย
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๔	พระเศียรพระพุทธรูป	ที่ฐานพระนาคีศวรรย์นาคของพระธาตุจอมกิติ	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๕	วัดบ้านตงทอง	อำเภอเชียงแสน	จังหวัดเชียงราย
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๖	ซากถ้ำนางไม้	วัดช้อยเขาแก้ว	จังหวัดตาก
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๗	เจดีย์ทอง	วัดเจดีย์ทอง	จังหวัดเชียงใหม่
	...		๓๗๑
รูปที่ ๓๘	ฐานพระจำศีลเจดีย์ทอง	หรือ ราชครู	วัดเจดีย์ทอง
	จังหวัดเชียงใหม่		๓๗๑
รูปที่ ๓๙	วัด/พุทธาราม	หรือ วัดเม็ง	จังหวัดเชียงใหม่
	...		๓๗๑
รูปที่ ๔๐	วัดมหาโพธาราม	หรือ วัดเจดีย์เจ๊กอวด	จังหวัดเชียงใหม่
	...		๓๗๑
รูปที่ ๔๑	พระรัตนปฏิมา	หรือ พระแก้วมรกต	...
	...		๓๗๑
รูปที่ ๔๒	พระเจ้าบรมโกศ	วัดศรีเกิด	จังหวัดเชียงใหม่
	...		๓๗๑

รูปที่ ๔๓ พระเจ้าเก้าทศ อัครพระเจ้าเก้าทศ จังหวัดเชียงใหม่ ๔๙๐

รูปที่ ๔๒ อัครพระเจ้าเก้าทศ จังหวัดเชียงใหม่ ๔๙๐

รูปที่ ๔๑ จักรการเวร ที่ถวายพระเพลิงพระศพพระเจ้าฟอง อันทหาโพธาราม จังหวัด
เชียงใหม่ ๔๙๘

รูปที่ ๔๔ สตูปมบรรจุพระอัฐิพระเจ้าฟอง อันทหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ ... ๔๙๘

รูปที่ ๔๕ วิหารวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน ๕๐๘

รูปที่ ๔๖ แม่พระรอด ในวิหารวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน ๕๐๘

รูปที่ ๔๗ ประตูและกำแพงเมืองเชียงใหม่ ๕๐๘

รูปที่ ๔๘ วัดตมกการาม หรือ วัดกุ่มกัก จังหวัดลำพูน ๕๐๘

รูปที่ ๔๘ วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ (ภายหลังปฏิสังขรณ์) ๕๐๐

รูปที่ ๕๐ พระปฏิมาพุทธ องค์สวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๐

รูปที่ ๕๑ วัดป่าแดงหลวงดอนไชย อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ๕๐๓

รูปที่ ๕๒ วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย ๕๐๓

รูปที่ ๕๓ เจดีย์วัดฮาทันแก้ว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ๕๐๖

รูปที่ ๕๔ ชุมพระศิขรินฐานพระแก่นจันทน์ อันทหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ ... ๕๐๖

แผนที่

- แผนที่ ๑ แผนที่ประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง
- แผนที่ ๒ แผนที่เมืองสุพรรณบุรี ประเทศอังกฤษ
- แผนที่ ๓ แผนที่ประเทศไทยโดยอั้งเร
- แผนที่ ๔ แผนที่เมืองเชียงแสน

คำชี้แจงของผู้แปล

หนังสือเรื่อง กัมมบทเต็มเป็นภาษาบาลี เรียกรู้ว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ ส่วนฉบับ
แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เรียกรู้ไว้ว่า ชินกาลมาลินี แต่ฉบับที่กล่าวถึงอยู่ในปัจจุบันนี้
เรียกรู้ตามกัมมบทมีภาษาบาลีว่า ชินกาลมาลีปกรณ์

ในการแปลครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยฉบับแปลเป็นภาษาไทยซึ่งท่านวราภรณ์พิศ & ท่าน
คือ พระวังเชษฐปริชา พระยาพนาพิณ หอวงอุทมนจินดา หอวงราชปริภมย์ และ
หอวงธรรมภินนิต ได้แปลไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ และตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเรียกรู้ไว้ว่า
ชินกาลมาลินี นั้นเป็นแนวทาง ทำให้การแปลครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออภัยกราบพระคุณของ
ท่านวราภรณ์พิศเหล่านั้น ด้วยความเคารพอย่างสูง เพราะฉบับแปลของท่านเป็นเสมือนประตู
ที่ส่องทาง ให้ข้าพเจ้าแปลครั้งนี้ได้สะดวกเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าจะถามว่า กัมมบทวราภรณ์พิศเหล่านั้นแปลไว้แล้ว จะแปลอีกทำไม? ขอตอบว่า
การแปลของท่านในครั้งนี้ ข้อที่เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ และบ้านเมืองต่าง ๆ โดยมากท่านแปล
ทับศัพท์ไว้ คือแปลตามรูปศัพท์บาลี เช่น กล่าวถึงกษัตริย์พระองค์หนึ่งแห่งนครซึ่งใหม่
ศัพท์บาลีว่า ลกุขปุรวคโม นาม ราชชา ท่านก็แปลว่า มีพระราชาทรงพระนามว่า ลักขบุตรวม
จึงไม่อาจทราบได้ว่า กษัตริย์ผู้ครองนครพระองค์นั้นคือใคร ในภาษาซึ่งใหม่ไม่มีพระนามกษัตริย์
ดังกล่าว ครั้นมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ ได้มีการค้นพบบทคัดลอกกันได้สะดวกยิ่งขึ้น จึงการจึงสมควร
ได้แพร่หลายขยายวงกว้างออกไป เป็นเหตุให้รู้รอบบุคคลและสถานที่ซึ่งโบราณจนถึงปัจจุบัน
ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ทั้งนี้หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคต่างๆ ค้นหากันได้มากมาย พะระพิจารณา
ได้ว่าอะไรเป็นอะไร ประกอบกันเครื่องมือในการแปล เช่น ปทานุกรม กัมมศัพท์ช่วยเหลือ
ได้สะดวก ทำให้มั่นใจว่า การแปลครั้งนี้จะได้ความชัดเจน เป็นการส่งเสริมสนับสนุนการแปล
ของท่านบูรพาจารย์ครั้งแรกให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น มีไร้ไร้เจตนาของดิฉันว่า ตนเองมีความรู้ความ
สามารถดีกว่าท่านบูรพาจารย์แน่แท้แน่นอน ก็ห้ามมิได้ และในการแปลครั้งนี้ หากจะมีข้อผิดพลาด
บกพร่องประการใดก็ตาม ข้าพเจ้าเต็มใจจะขออภัยกับคำตำหนิและหักท้วงจากท่านผู้อ่านทุกท่าน
เพราะรู้สึกเป็นการดีสุดดีของข้าพเจ้าที่จะกระทำ ให้ดีได้จน

๓๒ คน ... พร้อมกับในพระมหาสุวรมณฑล ๗ วัดพระศรีสรรเพชญ์ตามวิหาราม^(๑)
 นำพระไตรปิฎกพระบาลี แลพระอรรถกถา ฎีกาแลอนุฎีกา โยชนา แลคัมภีร์ ทั้งปวง แต่
 บรรดาที่มีอักษรแลบทอันพิรุณนั้น คุสอภันตกแลคัมภีร์แปลงให้ถูกต้อง ให้มีอรรถพยัญชนะ
 อันบริสุทธ์บริบูรณ์ แล้วให้จำลองขึ้นอันใหม่ตักตัวหนึ่งผลัดปีราวจากเส้นเมอริค บัดทองที่^(๒)
 บัดทองใบปึกหน้าห้อง ท่อคัมภีร์มายก เชิญเข้าไว้ในเขวามณเฑียรรัตนมุกดาอันประดิษฐาน
 ในพระมหาสุวรมณฑลปณทิตธรรม ๗ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อุทิศส่วนพระราชกุศล
 ให้แก่สรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล พระชินกาลมาลีมี ๕๔ ๗ มุก (อ่านว่า ๕ มุก ๗๔ ลาน)
 พระหีบวงศ์ ๓๒ ๗ มุก (อ่านว่า ๓ มุก ๓๒ ลาน) ทั้งสองนี้ อยู่คัมภีร์เดียวกัน นายเกษ
 มหิตเลกกับหลวงธมมาพิมพ์กรพนันคิดเป็นผู้ชำระ พระอาจารย์เกิดเป็นผู้ทำ นายอยู่
 ช่างจาร นายมาศ ช่างจาร เป็นผู้จำลองสำเร็จโดยอิริยสวัสดิ”

เห็นได้ว่า ฉบับที่อยู่ในหอพระมณฑปธรรมนั้น ถิ่นมาจากฉบับที่อยู่ในหอวิริญาณ
 บดกไว้รัชจำมี ๕ มุกกับ ๗๔ ลาน ส่วนฉบับของวิริญาณนั้น มุก ๕ นับคู่แล้ว มี ๕ มุกกับ
 ๗๔ ลานตรงตามนั้น (๒๕ ลาน เรียกว่า ๑ มุก ๓๔ ลาน เรียกว่า ๑ มุก ๗๔ ลาน)
 เพราะฉะนั้น หนังสือเรื่อง จึงมีอยู่ ๒ ฉบับ ฉบับแรกเป็นฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยา ขอเรียกว่า
 ฉบับใบอาฉเดิม ฉบับต่อมา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ ๑ ขอเรียกว่า ฉบับใบอาฉรอง
 แลฉบับพิมพ์ที่กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อรัตนโกสินทร์ที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๔๕๑) ขอเรียกว่า
 ต้นฉบับพิมพ์ ต้นฉบับพิมพ์ เห็นชัดว่า ได้ถ่ายมาจากฉบับใบอาฉรอง เพราะมีอรรถพยัญชนะ
 เหมือนฉบับใบอาฉรองจะมีคัมภีร์บางที่เพียงชำระแก้ไขตามความเห็น ผู้ชำระฉบับพิมพ์ไม่ได้
 ตรวจเทียบกับต้นฉบับใบอาฉเดิมเลย เพราะข้อความบางคำและบางตอนของต้นฉบับใบอาฉเดิม
 มีกับฉบับพิมพ์ที่อยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ถ่ายเก็บฉบับคู่ทั้ง ๒ ฉบับ เว้นฉบับที่ถ่าย
 หาไม่ได้ ถึงตอนที่มีข้อความไม่เหมือนกัน ข้าพเจ้าก็ทำเชิงอรรถบอกไว้ที่ขอบท้ายของหน้าหน้า ๆ ว่า
 ฉบับไหนว่าอย่างไร ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้

๑. คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
 ๒. บัดทองข้างถนนไปถนนยาว

หนังสือชนกามาตปกรณัม กล่าวถึงกาดของพระพุทธร โดยเรียงเรียงเป็นลำดับอย่าง
มีระบบ คือ พระพุทธรูปพระนามว่า พระศาถยโคตม หรือ นยทิง พระพุทธร องค์ปัจจุบัน
ซึ่งเด็กชอุบลมาในโลกประมาณก่อน พ.ศ. ๗๐ มีทรง พระองค์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
ท่านผู้รณนาโลกกล่าวถึงกาดก่อนที่จะได้ครีตัวเป็นพระพุทธรูปอย่างพิสดาร กล่าวคือ กาดทมมเจตนา
ใครจะเป็นพระพุทธร กาดคงใจจะเป็นพระพุทธร กาดเปล่งวาจาและการกระทำทุกอย่างจะด้นมา
เพื่อเป็นพระพุทธร กอดคงได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธรองค์ก่อน ๆ เป็นลำดับมา จนกระทั่งใน
พระชาติสุดท้ายที่เด็กชอุบลมาเป็นมนุษย์ ครบทุกขศรัยสังคยวงศ์โคตมโคจร ครีตัว
อภัพญญุตญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธร แล้วทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ท่านผู้รณนากล่าวไว้อย่างถัดถัน
ว่ามีโทษ พระพุทธรทรงทำอะไร ประทับอยู่ที่ไหน กอดคนกระตั้นเด็กชอุบลนชนประิพนพพาน
เมื่อปรินพพานแล้ว คำสั่งสอนของพระองค์กเรียกว่าธรรมวินัย ที่ได้มชานามารวมบรมประมวอด
เป็นโคจรปฏิภน ท่านผู้รณนาก็ได้บรรยายถึงการรวบรวมพระธรรมวินัยนชนเป็นลำดับมา เรียกว่า
ทำสังคายนา คือ บรรยายความจำ ทำกันเมื่อไร ที่ไหน ครบเท่าไร นอกจากนั้น ถ้วน
คำ ๆ ของพระธรรมะซึ่งเรียกว่า พระบรมธาตุ หรือ พระบรมสารีริกธาตุ ได้มีผู้จัดสรรอย่าง
ไรอันเป็นต้นเหตุเกิดพระธาตุประคยต่าง ๆ รมในโลก ท่านผู้รณนาโลกกล่าวถึงกาดปฏิภนค้ำจัดสรร
พระบรมธาตุนั้นเป็นลำดับมา ธรรมวินัยและพระบรมธาตุ ได้ขยายตัวกว้างขวางแพร่หลายออกไป
ประคยฐาน ในต่างประเทศไกลออกไปจนกระทั่งมาถึงประเทศไทย ใครปฏิภนค้ำกระทำกิจคือ
ธรรมวินัยและพระบรมธาตุอย่างไร เมื่อไร ท่านผู้รณนาก็ระบุบอกไว้อย่างละเอียดพิสดาร โดย
บอกเวลาและสถานที่ไว้เป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ท่านผู้รณนาจึงคงชื่อใจว่า "ชินกามาต"
แปลความว่า ระเบียบกาดเวลาของพระพุทธร ผดพอชยได้จากหนังสือเรื่องนี้ ถัดคือ นอกจาก
ได้ทราบความเป็นไปของพระพุทธรและธรรมวินัยหรือพุทธศาสนาแล้ว ยังทำให้ทราบประวัติของ
ราวของบุคคลและสถานที่กอดถึงเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้นอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะธรรมวินัย
และพระบรมธาตุ ได้ผ่านบุคคล สถานที่ และ เหตุการณ์มาอย่างไร ท่านผู้รณนาก็เอาไว้ถัดถัน
ทุกกระษากถ คัมภีร์พระธรรมเจดณัจงกลายเป็นประวัติศาตร์ของบ้านเมืองไปด้วย ประวัติศาตร์
ของบ้านเมืองที่ถัดถัญ ในหนังสือเรื่องนถคือ ประวัติศาตร์ของแคว้นฉานนาไทย มีเมืองซึ่งเจดณ,
เชียงราช, ฉ่าพูน, เชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งเป็นประวัติที่ยังไม่สิ้นพหุหลายนถฉ่าหรับคนไทยทั่วไป
หนังสือชนกามาตปกรณัม แม้จะเป็นหนังสือตักเข่งขในหนังสือไทย และแปลออกเป็น
ภาษาไทยมาประมาณ ๕๕ ปี ทั้งได้พิมพ์ออกเป็นเล่มเป็นเวลา ๕ ปีมาแล้วก็ตาม แต่ได้รับ

ความสนใจจากคนไทยน้อยเหลือเกิน ทั้งนี้เป็นเพราะต้นฉบับเดิมเป็นภาษามอญ ฉบับแปลเป็นไทย
ก็แปลจากฉบับโบราณอ่านเข้าใจยาก ^{๒๕} ส่วนต้นก็เป็นเรื่องธรรมดาสามัญไม่สนุก และอาจท้อแท้เกินไป
ว่าเป็นเรื่องเหลือเชื่อ จึงไม่เห็นความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ แต่ในต่างประเทศ หนังสือเรื่อง
ได้แพร่หลายไปราว ๓๐ ปีแล้ว คือ ท่านศาสตราจารย์ บอช เซเรตี ปรารภผู้ฝรั่งเศส ได้แปล
ออกเป็นภาษาฝรั่งเศสพร้อมกับคำอธิบายฉบับพิมพ์ และตีพิมพ์ไว้ในหนังสือ Bulletin de
l'École Française d'Extrême Orient, Tome. XXV (เล่ม ๒๕ พ.ศ. ๒๔๖๔) และพระภิกษุ
ดังกาโร ฟุทธัก ใกล้เคียงออกภาษามอญคำอธิบายพิมพ์พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสและตีพิมพ์
แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติเป็นอันมาก

หนังสือรัตนกถาปกรณ์นี้ ท่านพระภิกษุญาณเถรได้เรียบเรียงไว้เป็นหลักฐาน แต่ง
ภูมิปัญญาของท่านว่าแตกฉานในภาษามอญมาก ทราบว่าในสมัยนั้น อาณาไทยรุ่งเรืองไปด้วย
นักปราชญ์มอญ เช่น พระธรรมโกศาจารย์ วิชากรมกรมิ่งกลดกลั่น พระโพธิธรรมาจารย์ วิชาเรื่อง
จามเทวี เป็นต้น พระภิกษุญาณเถรท่านราชบัณฑิตรัตนกถาปกรณ์ไว้เป็นภาษามอญ เหมือน
พระราชาธิบดีอื่น ๆ ในสมัยนั้นบ้าง ท่านมีความเชี่ยวชาญในภาษามอญตลอดตัวทีเดียว จึงถาหรณา
รัตนกถาปกรณ์เป็นภาษามอญได้ มีฉันทน์ หากมีผิดพลาดบกพร่องอย่างไร ก็ขานอภัยต่อศรัทธาพระราชาธิบดี
เหล่านั้น เห็นได้จากถ้อยคำอ้างจน ความเชื่อด้วย เรียงถ้อยคำวางรูปแบบประโยค ของภาษามอญ
ที่ท่านราชบัณฑิตอื่น แม้จะรณาก่อนศรัทธากรมกรมิ่งกลดกลั่น แต่ก็ไม่ต่างกับถ้อยคำอ้างของ
พระธรรมโกศาจารย์เลย จะว่าใครดีกว่าใครนั้น ยากที่จะพิจารณา มีข้อแปลกกึ่งอยู่บ้าง
ในการเรียบเรียง คือ พระธรรมโกศาจารย์ท่านถาถว่าของข้อความใด ถาถว่าท่านของข้อความนั้น
ท่านอ้างว่า มาจากคัมภีร์ไหน ผู้ใครอะไร ว่าอย่างไร แล้วยกข้อความนั้นมาด้วยทั้งนทาให้
ผู้อ่านทราบที่มาของข้อความนั้น ๆ ได้ทุกแห่ง ส่วนพระภิกษุญาณเถรท่านไม่ได้บอกที่มา แม้ท่าน
จะคัดลอกมาทั้งเรื่องหรือบางตอน เช่นเรื่องชาดก หรือ เรื่องอภินิหาร ภูมิปัญญาอัน
ความประสงค์ของท่านด้วย ผู้อ่านจะคิดงูเงี้ยวเองว่า ข้อความนั้นมาในคัมภีร์ไหน เรื่องอะไร
เป็นต้น ท่านยังเคยกับหนังสือไตรภูมิพระร่วงฉบับภาษาไทย ท่านผู้แต่งได้ถาถถึงเหตุกรรมต่าง ๆ
แต่ไม่ได้บอกที่มา

หนังสือรัตนกถาปกรณ์นี้ ผู้อ่านจะคิดงูเงี้ยวเอง แต่เท่าใดซึ่งเกิดจากความ
ในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของหนังสือรัตนกถาปกรณ์นี้ พอจะทราบได้บ้างว่า หนังสือ

เรื่องไศยาชัยศรีสงครามมาจากกัมภีร์ต่าง ๆ เท่าที่ตรวจค้นดูแล้ว เห็นได้ว่าท่านได้ศึกษาริชาธรรม
หรือหทัยมกเขาใจความมาจากกัมภีร์และหนังสือเหล่านั้น คือ มาตอปทานสูตร จิตฺตชนวิตถลัน
พุทธวงศ์ มรุตคตวิตถลัน อรรถกถาพุทธวงศ์ จริยาปฏิภนและอรรถกถา มาตอปคตคัมภีร์
มหาปทานสูตร มหาปรัณพพานสูตร อัมภีร์คตวิตถลัน ภูมิญาสูกัน อรรถกถาพันทวารวรัคคัมภีร์
ราศกัญฐีภค อัมภีร์คตปฐาคิกา มิตถกัมภีร์หา มหาวงศ์ วิตถลันปกรณ ลำดับวงศ์ ทัพวงศ์
ชินาฉังการและอรรถกถาชินาฉังการ ราศวงศ์ ทวารวรัคคองศ์ กุญวงศ์ โพธิวงศ์ ทั้งหมด
เป็นภาษาบาลี และหนังสือเรื่องมุตคตวิมา ซึ่งเป็นภาษาไทยเหนือ กัมภีร์และหนังสือเหล่านั้น
พระรัตนปัญญาเถรท่านคงใช้เป็นคู่มือในการเรียนเรียง นอกจากนี้ ท่านคงจะบันทึกเหตุการณ์
ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยของท่านไว้เป็นคราว ๆ ภายหลังจากท่านมรณแล้ว แล้วยังรวบรวมคำบรรยาย
บรรยายต่อไว้ในหนังสือ และอาจมีกัมภีร์อื่นนอกจากนี้ก็ได้ ซึ่งเราหาขังค้นไม่พบ

อนึ่ง ในสมัยที่ท่านรณมาหนังสือชนกถาต่อปกรณ เป็นสมัยที่ท่านหาโคลงพระภิกษุ
ชาวลังกาและชาวรามัญอยู่มาก มีกล่าวไว้ว่า ในสมัยนั้น มีพระภิกษุอยู่ ๓ คณะ คือ อังคคณะ
ได้แก่ พระภิกษุชาวลังกาหรือคนภายหลัง นครวาอังคคณะ ได้แก่ พระภิกษุชาวพม่าเมืองหรือคน
พื้นเมือง ปุณหวาอังคคณะ ได้แก่ พระภิกษุชาวรามัญหรือคนกษัตริย์ พระรัตนปัญญาเถรท่าน
เป็นนิกายอังค มรพจารย์ของท่านคงเป็นชาวลังกา และท่านคงได้รู้จักกับชาวลังกามาก ดังนั้น
ถ้อยคำจำนวนมากในภาษาบาลีของท่านที่รณมาหนังสือนี้ จึงเป็นสำนวนบาลีแบบลังกา พอจะเทียบได้
กับกัมภีร์มหาวงศ์หรือกัมภีร์ธวัชวิณี ซึ่งแต่งโดยพระเถรชาวลังกา

อนึ่ง โปรดทราบไว้ว่า ฉาณาไทยสมัยนั้น มีกษัตริย์พุทธศาสนาคามคคังคาโดยอันเนื่อง
รับรองไปจากเมืองสุโขทัย ซึ่งเราเจ้ากล่าวไว้ ก็เพราะอาศัยหลักฐานในหนังสือชนกถาต่อปกรณ
นี้เอง ในหน้า ๑๔๑ บรรทัดแรกกล่าวไว้ว่า คำฉันท์กษัตริย์เมืองเชียงใหม่นั้นได้ ๑๘ ปี มีชนเป็น
พ.ศ. ๑๖๖๓ ที่หมายความว่า คำฉันท์กษัตริย์เมืองเชียงใหม่นั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔ และคงจะ
ด้วยพระเถรปัญญาเถรองค์อยู่ในเวลา ในคราวเมื่อพระเจ้าพิลกปนัดดาธิราชทรงมาเพี้ยกุด มี
กล่าวไว้ว่า รามาทิพนธ์ อุกาที่ปอกศนุติ เป็นคน แปลใจความว่า พระเถรเพื่อจะยังพระศาสนา
ของพระพุทธ ซึ่งกษัตริย์ทรงพระนามว่า รามราชเป็นคนเก่า นำมาตั้งถ้อยคำนี้ไว้ทรง
(ดูหน้า ๑๓๗) หมายความว่า พุทธศาสนาคคังคาเมืองสุโขทัยแล้ว ในรัชสมัยรามราช
คือ พ่อขุนรามคำแหง ภายหลังจากเมืองเชียงใหม่นี้รับรองออกคชแห่ง พ่อขุนรามคำแหงเป็น
กษัตริย์ของสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๖๒๑ ก่อนหน้านั้น ทางฉาณาไทยคงมีกษัตริย์พุทธศาสนาคค
นิกายอื่น คือคนกษัตริย์พื้นเมืองหรือคนกษัตริย์

รัชกาลที่ ๑๐ ท่านพระมัญญาเถระได้เรียนเรื่องใจเป็นเหตุฐานนั้น หลอกฐาน ในกน
หมายถึงหลอกฐานตามกรรมกัมมัฏและหลอกฐานตามที่ปรากฏ ในท้องถื่น ทว่าหลอกฐานตามกรรมกัมมั
ได้ต่อบกกรรมกัมมัฏต่าง ๆ ก็อ้างมาแล้ว มีข้อความไม่ชัดแจ้งนัก คือ มีข้อความตรงตามกรรมกัมมั
นั้น ๆ ถ้าวางใจ ทว่าหลอกฐานตามที่ปรากฏในท้องถื่นนั้น จะเห็นได้ว่า พระมัญญาเถระเป็น
ชาวเมืองเหนือ มีเขียนหน้าว่า ท่านเป็นชาวเมืองเชียงรายได้เป็นเชลยพระองค์ของพระเจ้าทรง
บวชอยู่ที่พระแก้วเมืองเชียงรายได้มาท่านไปอยู่เมืองเชียงใหม่และอยู่ที่วัดสัทธิสาราม คือ ที่เรียก
ว่าวัดเจ็ดยกแต่บัดนี้ ท่านได้เข้ามากรรมกัมมัฏตามมาอุปถัมภ์ในรัชสมัยของพระเจ้าฟอง
พันธุลาภราช รัชสมัยพระเจ้าฟอง เป็น พ.ศ. ๒๐๖๐ รัชสมัยท่านว่า ท่านมพรรษาได้ ๗๒ พรรษา
แต่ท่านจะบวชเมื่ออายุเท่าไรไม่ทราบ ถ้าจะคิดว่า ท่านบวชเมื่ออายุครบบวช คือ อายุย่างเข้า
๒๕ ปี ท่านก็จะมีอายุย่างเข้า ๔๕ ปี ประมาณว่าท่านคงเกิดในราว พ.ศ. ๒๐๓๖ ปี พ.ศ.
ในรัชสมัยรัชสมัยของพระเจ้าองค์เชียงรายได้ พระราชบุตรของพระเจ้าฟอง หลอกจากพระเจ้าฟอง
ด้วยโรค ๗ ปีเท่านั้น และท่านผู้รับมาโดยมีมาจนถึงแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ (พระเจ้าเอกทัศ
ครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๐) ดังนั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ท่านจึงหันเห
เรือที่ท่านนำมากลาง จึงควรเชื่อต่อความเป็นความจริง แม้พระนาม "ฟอง" ซึ่งในหนังสือเรียกว่า
"โตโลก" นั้น ท่านคงเรียกโตโลกคือโลก เพราะยังอยู่ในเวลาใกล้โรค ส่วนเรื่องอาศัยวงศ์
พระร่วงเมืองสุโขทัยนั้น ท่านไม่ยืนยัน ด้วยเป็นสมัยโบราณอ้างหาหลักฐานในครั้งนั้น ท่านคงจะ
ทราบจากคำบอกเล่าคือ ๆ กันมา จึงกล่าวตามกับวิธีสุโขทัยผิดไป

ท่านแจ้งรัชกาลมาอุปถัมภ์ฉบับเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ นั้น ข้อความปรากฏในคณหทัยเรื่อง
(ดูหน้า ๑๔๓) บอกไว้ครั้งว่าฉบับบริบูรณ์ เมื่อมีโรคชุดีถาวร ๑๑๗ ครั้งกับพระศาสดาปัทม
แดงโต ๒๐๖๐ ปี และในปีดังกล่าวนี้เป็นที่พระอภัยดำรงมหาอำนาจเจ้าอาวาสวัดป่าแดง
มหาวิหารมณฑลภาพ ทั้ง ๆ ที่ว่าท่านมีรับมา แต่ความจริงยังมีบทข้อความเกินมาอีก คือ
ยังมีบอกไว้ว่า รัชสมัยนี้จะได้ทำบุญเกี่ยวกับศัพทนามมหาอำนาจ และว่าในระบ ๒ ปีนี้ คือ ปี ๒๐๖๐
ถึงปี ๒๐๖๑ คือท่านผู้รับมากรรมกัมมัฏจะไปรับความขงข้ากษัตริย์เจ้าแดงมหาวิหารอีก ข้อความใน
รัชกาลมาอุปถัมภ์ยังมีเกินขึ้นมาอีก ๑๐ ปีเต็ม คือเอาเหตุการณ์มาจนถึง พ.ศ. ๒๐๗๑
จึงหมดข้อความ และก่อนจบ ได้บอกไว้ด้วยว่า ได้เพิ่มเติมกตแต่งกรรมกัมมัฏตามมาอุปถัมภ์
ให้เป็นกรรมกัมมัฏธรรม คือ โหมข้อความสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งความจริงหนังสืออื่น ๆ ก็กล่าวมา
ฉบับบริบูรณ์ ใน พ.ศ. ๒๐๗๑ นั้นเอง หรือจะกล่าวอย่างไม่เป็นทางการว่า หนังสือรัชกาลมาอุปถัมภ์
ฉบับแต่งแต่ยังไม่บริบูรณ์ คือ จบ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๑

การแปลศัพท์เป็นวิชาญานาน คือ ครอบคลุมหรือสอดแทรกโดยเฉพาะนั้น เป็นเรื่องยากไม่ใช่น้อย วิชาญานาน ในภาษาไทย ท่านแปลเป็นภาษาบาลี โดยให้ความหมายตรงกับวิชาญานานนั้น ๆ เมื่อผู้แปลไม่ทราบวิชาญานานในภาษาไทย เห็นแก่ศัพท์ภาษาบาลี จึงยากที่จะแปลให้ถูกต้อง เรื่องท่านองนั้น แม้ชาวพม่าหรือชาวรามัญซึ่งรำนานหนังสือเป็นภาษาบาลีก็ตาม ก็ถูกศัพท์วิชาญานานเป็นภาษาบาลี คำเหล่านั้น ถ้าในสมัยเดียวกับนั้นก็อาจจะแปลได้ ถ้าอองสมัยมานานานหรือวิชาญานานนั้นถูกเปลี่ยนเป็นหรืออื่นไป ก็เป็นการยากแก่ผู้แปล เช่นในหนังสือต่างวงศ์ แต่งโดยพระบัญญัติวิชาญานาน นาควิชาญที่ต่างก็แต่งแปลเป็นภาษาบาลีเช่นเดียวกับ เรน " นปิตาม นสิโน เอโก มหาเถโร " ถ้าจะแปลเป็นไทยก็จำมีพระมหาเถรองค์หนึ่งอยู่บ้านคู่ (นปิต = ปะริศ) แต่เราจะเรียกชื่อในหนังสือพม่าไม่มีใครรู้จัก คำว่า บ้านคู่ ในภาษาพม่าว่าอย่างไร ผู้แปลในวิชาญานานหรือในคุณแก้ของถนนนักษัตรบัญญัติ ขอบกศัวย่างเรื่องในหนังสือ พระอาจารย์ชวันรามาญ อยู่วัดแคในคลองวัดทอง ตำบลพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ท่านจัดพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกอักษรรามัญชุดที่หนึ่ง ท่านแก้คำในหนังสืออื่นว่า ท่านอยู่วัดไหน แต่พม่าเป็นภาษาบาลี ท่านว่า กุญชรนทาวาเส วิหรนโต แปลตามรูปศัพท์ว่า อยู่วัดของช้าง แต่ถ้าจะแปลจริง ๆ อย่าง ๆ ก็ไม่มีใครทราบ ว่า วัดของช้าง อยู่ที่ไหน จริงอยู่ วัดที่ทางช้างและที่ทางคนโรงพิมพ์ ก็เรียกกันว่าวัดแค ไม่ตรงกับความหมายว่า วัดของช้าง แต่เมื่อคิดว่า ท่านเป็นรามัญ คงจะต้องการให้ชาวรามัญด้วยกันเข้าใจ จึงถาทรามาญในภาษาพม่า ว่า วัดแคชาวรามัญเรียกว่าวัดอะไร เราบอกเป็นภาษารามัญว่า " เพี้ยเถริงเจิน " ใจความชัดแต่เพียง เพี้ย แปลว่า วัด เถริง แปลว่า ของ เจิน แปลว่า ช้าง รวมความเป็น " วัดของช้าง " ก็เป็นอันถูกต้องตามความประสงค์ของท่านผู้แก้ศัพท์ ดังนั้น คำว่า กุญชรนทาวาเส คงแปลในภาษารามัญว่า เพี้ยเถริงเจิน ไม่ใช่แปลว่าวัดแค ผู้รำนานภาษาบาลีเป็นชาวรามัญหรือชาวพม่า ท่านก็ยกศัพท์ภาษาบาลี ตามความหมายในรูปภาษาของท่าน การถูกศัพท์เป็นวิชาญานาน ท่านยอมถูกศัพท์ตามความหมายในภาษาของท่าน พระอาจารย์ผู้รำนานต่างแห่งท่านก็ยกศัพท์ต่างแห่งท่านก็ถูกตั้งแต่ถึงความหมาย ในหนังสือรัตนกานมาอปรภณ ก็เช่นเดียวกัน ท่านผู้รำนานเป็นชาวเมืองเหนือ ท่านก็ถูกศัพท์บาลีตามความหมายหรือตามสำเนียงของชาวเมืองเหนือ ต่างแห่งท่านก็ยกศัพท์ เช่นเมืองอุบล หรือเมืองสกล ท่านก็ถูกศัพท์ว่า ตาอุบล หรือ ตาอุกอุบล แต่ต่างแห่งท่านถึงจะแก้แปลเป็นสำเนียงของชาวเหนือ เช่นชื่อพม่า พาอสีเทวตี หมายถึงท้าวโง่ตามสำเนียงออกเสียง (ได้ยกตัวอย่างราชบุตรองค์ที่ ๕

ของพระเจ้าสามฝั่งแกน) อาจแห่งท่านผู้กษัตริย์ถึงถึงความหมาย เช่น ตีสุโฮ หมายถึงพระเจ้า
สามฝั่งแกน ถกขุปรุเวกโม หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินเมืองมา ติวียาบี หมายถึง ทนของรอง
ดังนี้

ศักราชหลังลาวไว้ในหนังสือเรื่องนั้น ท่านบอกจุดศักราชแล้วอ้างพุทธศักราชกำกับไว้ด้วย
แต่ปรากฏว่าศักราชกับวิธีหักศักราชซึ่งเรียกเป็นปกติไป ๓ มี วิธีหักศักราชจากจุดศักราช
หรือหาจุดศักราชจากพุทธศักราชนั้น เรียกกันว่า ถกหม่นป่า คือวิธีเลขจำนวน ๑๑๑๑ บวกจุดศักราช
เป็นปีพุทธศักราช ไร่ ๑๑๑๑ ลบพุทธศักราชเป็นปีจุดศักราช แต่ในหนังสือรัชกาลมาตีปรกรณ
จะบอกหรือบอกตาม จำนวนนี้ซึ่งกว่าทำตามวิธีถกหม่นป่าไป ๓ มี เรนถกถาวไว้ในหนังสือ
นั้นว่า “ศักราชรัชกาลมาตีปรกรณ... จบบริบูรณ์เมื่อปีจุดศักราช ๑๑๑๑ ตรงกับพระคำสถา
ปรัญพพานแล้วได้ ๒๖๖๖ มี บอกรักรัดตั้ง แต่ถ้าจะคิดตามแบบ ถกหม่นป่า คือ เอาเลข
จำนวน ๑๑๑๑ บวกกับจุดศักราช ๑๑๑๑ จะได้จำนวนเป็นปีพุทธศักราช ๒๒๒๒ จึงเห็นว่าใน
หนังสือเรื่องเก่าไป ๓ มี วิธีเทียบศักราชเช่นนี้เป็นปกติในภาคเหนือ แม้จารึกใบปรนชัยวัตถุ
ก็คิดเทียบศักราชดังกล่าวนี้ ดังเช่นเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๖ ข้าพเจ้าได้คิดตามท่านอธิบดี
กรมศิลปากรไปตรวจราชการ พบพระพุทธรูปอันอันเรียงแถวตั้งวัดศรีดอนชัย อำเภอเชียงทอง
จังหวัดเชียงราย ที่ฐานพระมีจารึกอักษรไทยเรียงใหม่ อ่านได้ความว่า

“ มีแต่สี่ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ วันเสาร์ โท กัด ใก้ ได้ฤกษ์ ๒๔ ตัวเทวีฤกษ์ สักขาด
(ศักราช) ได้ ๔๕๕ พุทธศักราชมาพันแล้วได้ ๒๐๑๒ แลสุวันนวงษ์สีอุกสมิบุญชูสว่าง ” นี้ก็เห็น
ได้ว่า ศักราชเกินวิธีถกหม่นป่าไป ๓ มีเหมือนกัน ทำให้เข้าใจว่า ชาวอาณาจักรล้านช้าง
นับพุทธศักราชตามคติตั้งถาขึ้นมาดีกว่าจำนวนพุทธศักราชที่ ไร่อยู่ในประเทศไทยปัจจุบัน ๓ มี
คือ มีจำนวนพุทธศักราชในประเทศไทยเป็น ๒๕๐๑ แต่ในประเทศไทยตั้งถาเป็น ๒๕๐๒

อัน หนังสือเรื่อง ฉบับแปลของท่านราชบัณฑิต เรียกว่า “ชินกาลมาลินี”
ส่วนในฉบับภาษาบาลีเรียกชื่อเป็น “ชินกาลมาลีปรกรณ” ทุกฉบับ ทำให้สงสัยว่า คำว่า
“มาลี” ถูกกลองตั้งอยู่แล้ว โฉมหน้าจึงเติมไปอีกว่า “มาลินี” นี้ ไม่ใช่คำแปล เป็นคำเรียกชื่อ
ทำไม ท่านเรียกชื่ออย่างนี้ แต่เมื่อได้ข่าวข้อความที่เป็นศักราชเช่นนี้ ในปกนิพนธ์ฉบับ ในงานของ
ดังกล่าวมาแล้ว (หน้า ๑๑) ก็ตั้งสงสัย ในขณะนั้นบอกถึงจำนวนหนังสือว่า “หนังสือชินกาลมา
ลินี ๑๕ ๑ ชุด” นี้เองเป็นเหตุให้เรียก “ชินกาลมาลินี” ความจริงควรจะอ่านได้ว่า “หนังสือ
ชินกาลมาลินี” ๑๕ ๑ ชุด นี้ก็เขียนโบราณมักไม่พอมใช้ไม้ฉั่น เขียน “น” แต่อยู่ข้างต้องอ่าน

‘น’ หรือ ‘นั’ ตามความหมาย เมื่อเขียนต้องการให้อ่าน ‘นั’ แต่เขียนไว้เป็น ‘น’ ผู้อ่าน
 ที่อ่าน ‘นั’ เราจึง ๙ โดยกลายเป็น “ชินกาลมาลินี” ไป เมื่อเรียกกันเช่นนั้น มาแต่เดิม
 จึงพากันเรียกชื่อ หนังสือกันผิดว่า “ชินกาลมาลินี” คอธตมา ในการแปลครั้งใหม่ประสงค์
 จะให้ท่านผู้อ่านและนักศึกษารู้จักตามความประสงค์ของท่านผู้จัดทำขึ้น ในภาษาบาลี จึงขอ
 เรียกว่า “ชินกาลมาลินีปกรณ์”

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอพระคุณอย่างสูงต่อท่านอธิบดีกรมศึกษาธิการ ทูลเกล้าฯ ถวาย
 แผล และท่านรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ให้ด้วยความอนุเคราะห์ คอธตมา คำนี้เป็นการจำกัด
 และจำกัดให้ตายภาพกับพิมพ์แผนกประกอบหนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษา ซึ่งปรากฏอยู่เฉพาะ
 หนาน มีฉนวน หนังสือเรียนใหม่ กระทรวงศึกษาธิการ จะบังเกิดขึ้นมาเมื่อใด ภายข้างเป็นอธิการ
 โดยเฉพาะในหนังสือเรียน.

1123 อ. น. ส.

๒๕ 12/1/25 ๒๕๐๑

ชนกาลสมัยปกรณ

[นมัสการพระรัตนตรัย]

โมหนุชการิ ตินันิ ปหนุควา
 ฉาณจุสุณา ชนมววจสุณา โย
 เวเนยฺยพนฺชุตฺตยปฺจกฺขณฺติ
 โพเชตี วนฺเท ชินปิสุมาถึฯ

พระพุทธรูปองค์ใด ละความมืดคือโมหะอันหนาทึบในภพทั้งสาม ด้วย
 พระวิมล คือพระปัญญาตรัสรู้ ชัยแห่งพินธุเวโยมชน^(๑) เปรียบเหมือน
 ดอกบัว ๓ เหล่า^(๒) ให้กลิ่นอันคือให้ตรัสรู้ด้วยพระวิมลอันประเสริฐ
 คือพระธรรม ข้าพเจ้า (ผู้ชื่อว่ารตนปัญญาเถร) ขอนมัสการพระพุทธร
 รูปองค์นั้น ผู้ทรงชนะแล้ว มีเดชของพระบาทเป็นพระ เบื้อง ๓

๑. เวเนยฺยพนฺชุตฺตยปฺจกฺขณฺติ หรือเมื่อได้พิจารณาตนแล้ว สามารถวิรุติตามได้
๒. เปรียบเหมือนดอกบัว ๓ เหล่า คือ ดอกบัวเหล่าหนึ่งมีดอกอยู่เหนือพื้นน้ำ เหล่าหนึ่งรอผู้ป้อนน้ำ อีกเหล่าหนึ่ง
 ปลายดอกอยู่ใต้น้ำ ดอกบัวทั้ง ๓ เหล่านี้ เหล่าที่ ๑ พอดอกจะออกก็ตั้งอยู่เหนือน้ำในเวลานั้น เหล่าที่ ๒ รอถึง
 วันพองน้ำให้ดอกขึ้นเหนือน้ำก่อน ครั้นถูกลมสะอากก็ตั้งอยู่เหนือน้ำในเวลานั้น เหล่าที่ ๓ ต้องรอถึงวันพองน้ำ
 จึงบาน ส่วนเหล่าที่ ๔ คือดอกบัวที่อยู่ที่ใต้น้ำเพียงแต่แตกจากกลีบ ใบที่ร่วงจะไหลลงน้ำหรือไม่ อาจเป็นอันตราย
 เป็นเหตุแก่ปลาบดก่อนที่จะถูกขึ้นพื้นน้ำ ความเปรียบดอกบัวนี้เหมือนคนที่พิจารณาแล้วตรัสรู้ได้ความ
 คือพร้อมที่จะตรัสรู้แล้ว รอแต่เพียงกรรมเท่านั้น ถ้าจะเปรียบกรรมเหมือนดวงอาทิตย์ คนที่พร้อมจะตรัสรู้
 เหมือนดอกบัวมีใจเหนือน้ำ พอดอกจะออกก็ตั้งอยู่เหนือน้ำ ที่ตรัสรู้ได้คือ คนอีกจำพวกหนึ่ง เมื่อพิจารณา
 แล้ว ต้องพิจารณาใคร่ครวญและพิจารณาปฏิบัติตามหลักกรรม จึงตรัสรู้ เปรียบได้แก่ดอกบัวจำพวกที่ ๒ ส่วน
 ผู้ที่พิจารณาแล้ว พิจารณาแล้ว ปฏิบัติแล้ว ยังไม่ตรัสรู้ ต้องสวดมนต์ภาวนากับสัจจนุสาคณะแนะนำพิจารณา
 และประพฤติดีเป็นตัวอย่าง เมื่อเห็นหัวอย่างและประพฤติตามจึงตรัสรู้ นี้ได้แก่ดอกบัวจำพวกที่ ๓ คนที่
 ชนิดนี้เรียกว่า เวเนยฺยพนฺชุตฺตยปฺจกฺขณฺติ ส่วนอีกพวกหนึ่ง จะทำอย่างไรก็ตาม ไม่อาจตรัสรู้ได้ เป็นคน
 ชนิดไม่เอาอย่าง เปรียบเหมือนดอกบัวจำพวกที่แตกออกจากเหง้า ใบที่ร่วงจะไหลลงน้ำหรือไม่ รวมดวงอาทิตย์
 หรือไม่ คนจำพวกนี้ไม่ใช่เวเนยฺยพนฺชุตฺตยปฺจกฺขณฺติ

วาคุเร เสฏฐกโ ทิโลก
โมหนุชกาเว วรทีปมาถิ
โทสกุคิโต โย รัตนาวสั
นมนุมากิคุเต ปถเมามิ ธนัม ฯ

สภาพใด เหมือนชาอันประเสริฐกว่าความกระวนกระวาย มีราคาเป็นต้น
ทั้งสามโลก, เหมือนแสงประทีปอันประเสริฐส่องสว่างในที่มืดคือโสมพะ,
เหมือนสายพานแก้ว ซึ่งพานออกจากไฟคือโสมพะเป็นต้น ในภาวะดังกล่าว
ความรื่นรมย์ในกุศแล้ง ข้าพเจ้าขอนมัสการสภาพนั้น คือ พระธรรม ฯ

เขตต์ ว ปถเมามิ พุทฺธวิโส
พุทฺธสุส พินฺนพาว สมินฺนุทฺธโย โย
นรารมฺภู วัททฺชิตฺเตโย
กณฺคุคโม ติ ปถเมามิ ธนัม ฯ

บุคคลใดสืบเนื่องมาแต่พระพุทธ เหมือนเนื่องมาบุญ, มีอิมทรีย์สงบเหมือนพระ
พุทธรูป, เป็นผู้ควรรักทั้งกนิธินอันประเสริฐของเหล่าอณุมุขทั้งหลาย, เป็นผู้
สูงสุดกว่าคณะทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนมัสการซึ่งบุคคลนั้น ผู้เป็นพระสงฆ์ ฯ

ข้าพเจ้าได้สดับเรื่องราวของพระพุทธว่า พระพุทธทรงครุฑรับแจ้งดำค้น, กาด และ เทศ
ยนิวัจฺจโรหิตการอดับรับช้อน พระองค์อำนวยการกระทำ ให้กบปราชญ์ทั้งหลายเกิดแนวความคิดเห็น
นิคความรู้อย่าง

ข้าพเจ้าให้วัพระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์แล้ว ขอให้ได้ธานีดังอ้อมบุญมากพอที่จะ
เป็นการกำจัดอันครายต่าง ๆ ได้ด้วยบุญกุศลนั้น จะได้กล่าวถึงกนิธินภาณมาถิ (เรื่องราว
อันเป็นพระเมียบกาดแห่งพระพุทธ) คือไป

ในเรื่องกาดและเทศนั้น กาดที่อ้อมเนืองคิดคือกนิธินาแห่งพระคานาของพระผู้มีพระภาค
โคดมผู้เป็นคำดำของเรากลหลาย นับตั้งแต่กาดที่พระองค์ทรงปราชญ์มาที่จะเป็นพระพุทธเป็น
คินมา ชื่อว่า รินกาด คือ กาดแห่งพระอินทร์หรือพระพุทธผู้มีพระแล้ว และรินกาดนั้น มีหลายอย่าง
พึงทราบตามดำค้นดังต่อไปนี้

[พระโพธิสัตว์ ๓]

พระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก โดยคัดลอกจากที่บำเพ็ญบารมี คือ พระโพธิสัตว์จำพวก
ปัญญารักษ์ ๓ พระโพธิสัตว์จำพวกกษัตริย์ ๓ และพระโพธิสัตว์จำพวกกวีนิพนธ์ ๓

พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ องค์โดยแผนกนี้ จึงสำเร็จ
เป็นพระพุทธรูป จัดเป็นจำพวกปัญญารักษ์ เพราะกำลังพระปัญญาอันทวีขึ้นแรงมาก คือไปเป็นกษัตริย์
ทรงปรารถนา โดยแต่งตั้งออกทางพระกายและพระวาจา

[จิตกุปบาทกาล]

จึงอยู่ พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ทรงปรารถนาเป็นพระพุทธรูป ด้วยใจ ๘ องค์โดย
ด้วยวาจา ๔ องค์โดย ด้วยกายและด้วยวาจา ๔ องค์โดยแผนกนี้ พระโพธิสัตว์ของเราเริ่มจะระจิด
ถึงความสำเร็จปรารถนาเป็นพระพุทธรูปครั้งแรก เคยมีใครเคยพบเห็นพระพุทธรูปสักใด ๆ เลยไหม นิมิตต์
ไม่ถ้วนมาแล้ว เรื่องนี้โปรดทราบดังต่อไปนี้

ในครั้งอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชนชาติจากชนหนึ่ง อยู่ในเมืองศัพทราช เกษม
พักพิงด้วยคนเชื้อจากบ้านราชเขยงมารดา ชื่อนามว่าทิมมิง ถัดมาเกิดของหน้กมากแตกแตกแล้ว
กระหายน้ำ จึงนั่งพักที่โคนต้นไม้ไทร (ต้นไม้ไทรหรือต้นกล้วย) แห่งหนึ่ง ราชังวารณะเขยง
มีเรื่องเร่งกำลังอยู่ ก็ทอดถอนใจทุกขร้อนใจ เมื่อเวลาแก่มาลงไปแล้ว หรือในเวลาเจ็บไข
เราจะไม่อาจทนความทุกข์ได้ อยากกระหน้อย เราไปเมืองสุวรรณภูมิ ราชธานีเขยงมารดา
ให้มีความสุขเกิด เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงพามาตาไปเมืองอัมภิกา โดยขอเป็นลูกจ้างประจำเรือ แล้ว
ไปเมืองสุวรรณภูมิพร้อมกับพ่อค้าทั้งหลาย เรืออัมภิกาได้ไปปางลงในวัน ๘ ครั้นนั้นพ่อค้าได้
ลงมหาจินตกันขึ้น พระโพธิสัตว์แบกมารดาของตนมาขึ้นมหาสมุทร ครั้นนั้น ทานมหาพรหม
รับดูชาวเรือเดินตลอดโลกทุกไป คิดว่าดวง ๘ องค์ไร้มานแล้ว บุตรใดจะบังเกิดเป็นพระพุทธร
แม้ถึงองค์หนึ่ง ช่างปรารถนาดีรับเป็นพระพุทธรูป จะมีไหม จึงเห็นพระโพธิสัตว์กำลังตั้งเรือข้ามมหาสมุทร
ของภพสามมหาสมุทรของอกโลกด้วยใหญ่หาที่สุดมิได้ ก็ว่า มหาบุรุษผู้นี้ มีความเพียร
มั่นคงนัก มีพระทัยซื่อแท้ดีอยู่จริง พระโพธิสัตว์ โดยพรหมศอใจ เกิดความคิดขึ้นในใจว่า
เราควรดีแล้วจะ ให้บุตรนี้ด้วย เราเห็นแล้วจะ ให้บุตรนี้ด้วย เราเห็นแล้วจะ ให้บุตร
นี้ด้วย คิดกัน ด้วยสามมหาสมุทร ๒-๓ วัน ก็ถึงฝั่งพร้อมด้วยมารดา ตั้งแค้นนมา
พระโพธิสัตว์เลยตั้งมารดาขึ้นรับ ก็ได้ไปเกิดในเทวโลก ฝ่ายมารดาของพระโพธิสัตว์ ได้ไป
ตามยถากรรม

นักคิดทางถึงความสำเร็จปรารถนาเป็นพระพุทธรูปขึ้นใจเป็นครั้งแรก เรียกว่าปฐมจิตกุปบาทกาล

แล้วเดี๋ยวทุกสิ่งมีประการต่าง ๆ อย่างระดมเลย เราขอเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้พ้นจากภวตะเกิด”
ความตั้งใจจะมาเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งแล้ว พระโพธิ์องค์เดียว

เราตัวเล็กแล้ว จักให้ผู้อื่นตัวเล็กด้วย เราพ้นจากกิเลสแล้ว จะให้ผู้อื่นพ้นด้วย
เราข้ามโลกได้แล้ว จะให้ผู้อื่นข้ามโลกด้วย มหาสมุทรรค์คือวิญญูสงสารมีภัยมาก

พระองค์หนึ่งพระทัยอย่างนั้นแล้ว สัตถวารณสมบัติ เด็ดเขาป่าหิมพานต์ ทรงบรรพชาเป็น
พระฤๅษี คำว่าอยู่ยอดดอกพระธรรมาวุ เมื่อดั้นพระธรรมาวุ ก็ได้ไปบังเกิดในโลกอวัจรค์

บัดนั้น ในเวลาต่อมา พระโพธิ์องค์เดียวจากเทวโลก บังเกิดเป็นคนตระกูลพรหมนาม
นามคือพรหม ณ ตำบลธำมทัตถพรหมณันต์แคว้นมคธ ตอนไทรเพทแก่พรหมณันต์มาพ ๕๐๐ คน
เมื่อบิดามารดาสิ้นชีพแล้ว ได้บริจาครักษาพรหมณันต์ ออกบวชเป็นพระฤๅษีชื่อยุชฌาปนินทร ฤๅชฌา
ปนินทร ในครั้งนั้นก็เหมือนภูเขาเอระทระ พระเมตไตรย โพธิ์องค์เดียวเป็นหัวหน้าศิษย์ของพระ
มหาองค์เดียว อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิ์องค์เดียวเห็นแม่เฒ่าคนหนึ่งทำอาหารกินอุกของคนทีซึ่งภูเขาแห่งหนึ่ง
จึงมาคิดว่า “ทุก! ทุก! โลกเขยโลก” แล้วพูดกับหัวหน้าศิษย์ว่า “เราช่วยกันไปเสาะหาอาหาร
ที่เป็นคนดังที่โลกเป็นคน เขามาให้แก่แม่เฒ่าคนแก่เถ” เมื่อหัวหน้าศิษย์ไปแล้ว พระโพธิ์องค์
เดียวเห็นว่า “ร่างกายของคนเกิดออกถ่วงบาปมีไร้อยู่ และเห็นว่าร่างกายเป็นเหตุแห่งทุกข์ ค้นหา
ดูบายที่จะปลดปล่อยทุกขนั้น เห็นอยู่แก่พุทธการกรรม คือ กรรมที่จะให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป”
ครั้นแดงเห็นดังนั้นแล้ว จึงคิดว่า “ผู้ที่ไม่ปฏิบัติพุทธการกรรมอันยากยิ่ง ไม่ดั่งสิ่งที่ยาก
ไม่ได้บริจาสดั่งที่บริจาคนยาก ไม่อดทนคือสิ่งที่ยอดทนยาก ไม่อาจบรรลุพุทธภูมิได้” แล้วเกิด
ความก็คิดขึ้นมาใจว่า

“ด้วยอำนาจบุญนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปไม่ว่าคนกายภาพภพหน้า
ขอให้ข้าพเจ้าช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ออกจากความคับขี้หนายจากสังสารทุกข์เกิด”

ช่วงเวลาที่ยังไม่มา พระโพธิ์องค์เดียวจึงออกจากชุตินทรปุระมาบวชที่ถ้ำมาคร่งหน้า
แม่เฒ่า แม่เฒ่าเห็นร่างของพระโพธิ์องค์เดียว งงกินอุกของสัตว์ไว้ มากินร่างของพระโพธิ์องค์
เดียวแทน พระโพธิ์องค์เดียวบังเกิดในเทวโลกด้วยอุกสงกรรมนั้น

ในเวลาต่อมาอีก พระโพธิ์องค์เดียวจากเทวโลก มาเกิดเป็นน้องหญิงต่างมารดาของ
พระที่บึงกร ดั้นมาดั้นพุทธองค์ก่อน ด้วยศิษย์บาปที่ยังหัดอยู่ ในครั้งนั้น พระธัมมาดั้นพุทธ

แปลว่า

พระโพธิสัตว์ ของเวททั้งหลาย คิดอยู่ใต้อใจ ๘ อสงไขย ทำด้วยวาจา ๘ อสงไขย
กับทำด้วยกายและวาจา (อีก ๔ อสงไขยแสนกัป) จึงได้ตรัสเป็นพระพุทธ ๗

ระยะกาลตั้งแต่คำสอนพระพรหมเทเวถึงคำสอนพระคณาภคค้ำกายนุ้ซึ่งกักอน ๘ อสงไขย
เป็นกาลปรารภนาด้วยใจ ตั้งแต่พระคณาภคค้ำกายนุ้ซึ่งกักอนถึงพระธัมมาตัมพุทธที่บังกร ๘
อสงไขย เป็นกาลปรารภนาด้วยวาจา ตั้งแต่พระพุทธที่บังกรานถึงพระปฐมุตตระ ๔ อสงไขย
ตั้งแต่พระคณาภคค้ำกายนุ้ซึ่งกักอนถึงพระพุทธรถัสถ์ป แสนกัป รวมเป็น ๔ อสงไขยแสนกัป เป็นการ
ปรารภนาด้วยกายและวาจา

[ลักษณะอสงไขย]

ถาม อสงไขยนั้น เป็นอย่างไร

ตอบ อสงไขยนั้น ท่านประพันธ์ไว้เป็นศาสดา ดังนี้

นนโท สุนนโท ปชวี มนุโท ชวติ สาครโ
ปุณฺฑริโก อิมะ สตุค อสิขยฺยา ปกาสิตา ฯ

แปลว่า

อสงไขยเหล่านี้ ท่านกล่าวว่ามี ๘ อย่าง คือ มนุทอสงไขย ๑ สุนนทอสงไขย ๑
ปชวีอสงไขย ๑ มนุทอสงไขย ๑ ชวติอสงไขย ๑ สาครอสงไขย ๑ ปุณฺฑริกอสงไขย ๑ ๗

อสงไขยทั้ง ๘ นี้ อสงไขยข้อต้น คือ มนุทอสงไขย โฉนทอสงไขยมีกัปหนึ่ง ข้อ
สารกัป โฉนทกัปนี้ พระธัมมาตัมพุทธทรงพระนามว่า พรหมเทเว เสด็จจุติมาในโลก มาตัญญ
บารมีมาแล้ว ๗๐ อสงไขยแสนกัป ครั้นนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตด้วยอำนาจ
ถวายน้ำนมเนยอัฐพันธุสักกาด จูฑิชาเกษนแล้ว มาเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครภวันฑาจะ ทรง
พระนามว่า อติเทเว ครั้นนั้น พระเมกโคตรโพธิสัตว์ เกิดเป็นปุโรหิตผู้สั่งสอนอรรถธรรม
(ประจำ) ของพระเจ้าแผ่นดิน ราชปุโรหิตผู้นั้นนามว่า อิริคุคคั พระผู้มีพระภาคพรหมเทเว
เสด็จไปเยี่ยมสถานที่จะแสดงเทศนาธรรมจักร ซึ่งพระพุทธองค์จะละเสณมีได้ สถานนั้นอยู่
ใกล้นครภวันฑาจะ เสด็จไปเพื่อทรงแสดงเทศนาธรรมจักร

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงทราบคุณของพระพุทธที่อิริคุคคัปุโรหิตกราบทูลพระ
ถวายน้ำนมเนยต่าง ๆ เช่นทูลว่า

ถึงปณตริกองค์โยช มีพระพุทธรูปค่าชุกขึ้นมา ๔๐,๐๐๐ พระองค์ พระโพธิสัตว์ก็ได้กระทำอธิการ
ในด้านนี้ของพระพุทธรูปเหล่านั้นแล้ว ทั้งปณตริชานในใจก็อดทนมา พระโพธิสัตว์ของเราได้มาเพิ่ม
อธิการ ในด้านนี้ของพระพุทธรูปถึง ๘๐,๐๐๐ พระองค์ มีองค์พระพุทธรูปทั้งหมดจะเป็นกัน แล้วทรง
ปรารภมาด้วยใจ

ภาคแห่งนโมปนิชาน (ตั้งปณตริชานในใจ) โดยเจ้าเรื่องมหานิทาน

จนปัญญาแล้ว ขอประณตริชานนี้

เรื่องจิตอุปบาท (คิดในใจ) จบ

[เรื่องอภินิหารนิทาน]

มันจะได้อำนาจเรื่องอภินิหารนิทาน (เมื่อไกลสุด) ต่อไป

พระคณกรรณจารย์ประพันธ์ไว้เป็นภาคต่าง ๆ

สหพทโททร สหพพสุโต

รดโนสภขณโรโก

มานิกโททร ปทุโม จ

อุสโก จ อสัเขยโย

ขนุชุกโตโม สหพพลาโต

นวมโต ปวุจจติ ฯ

แปลว่า

ผ่านกล่าวถึงของโยช ๘ อย่าง คือ สหพทโททรของโยช ๑ สหพพสุโตของโยช ๑

รดนของโยช ๑ อุสภขณโรโกของโยช ๑ มานิกโททรของโยช ๑ ปทุมของโยช ๑

อุสภของโยช ๑ ขนุชุกโตมของโยช ๑ สหพพลาโตของโยช ๑ ฯ

องค์โยชเหล่านี้ พระโพธิสัตว์ของเราดูดีจากเทวโลกในอภินิหารของโยช ถัดจาก
ปณตริกองค์โยช ทรงอุปถัมภ์ในราชตระกูลนครปฐมฤกษ์ ในกษัตริย์ดำรงนามชกกับ ซึ่งในกษัตริย์
มีพระพุทธรูป ๔ พระองค์ คือจากชาติหนึ่งมาอีกชาติหนึ่ง ได้ทรงบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพม
พระราชาธิราชผู้ดีของพระเจ้าจักรพรรดिकลับก่อน พระองค์เป็นพระธรรมราชาตั้งอยู่ในธรรม
มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต เป็นผู้ทรงชัย ทรงเป็นพระอาจารย์ผู้แนะนำสั่งสอนราษฎรทั้งชนบท
พร้อมบุญได้ไปด้วยแก้ว ๘ ประการ ทรงชนะแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตนี้ โดยไม่ไร้
อาชญา และไม่ไร้ศักดิ์ศรีราชู แต่ทรงชนะโดยธรรม ทรงปกครองโดยยุติธรรม เดี่ยวสมบัติ
จักรพรรดิในทวีปทั้ง ๔ (*)

ครั้งนั้นพระคณกรรณจารย์ปรารภสัจธรรม (พระคณกรรณจารย์ผู้ตั้งก่อน) มีพมบารมี ๘๐ องค์โยช
แต่กลับมาแล้ว ได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปขึ้นมาในโลก พระองค์ครองมรภาวะอยู่ ๘,๐๐๐ ปี

๑. ทวีปทั้ง ๔ คือ (๑) ชมพูทวีป (๒) อหะโรคาทวีป (๓) อุตตระทวีป (๔) ปุพพทวีป

เห็นมี ๔ อย่าง เด็ดขาดออกมาถึงพระมณีนี (ฮอกบวช) ทรงกระทำความเพื่ออยู่ ๗ เดือน
จึงครีดี ครมณ พระมณัพระภาคคีรีเทศนาธรรมจักร ด้วยธรรมานุภาพแห่งธรรมจักรมณ
แผ่นดินใหญ่โหว จักรวัณของพระเจ้าจักรพรรดิทศกัณฐ์ดั้นดั้นเด็ทอนไปด้วย

พระราชาจักรพรรดิ ครีดีถามโหระโหวว่า โหระโหวทูลว่า จักรวัณดั้นดั้นเด็ทอน
ครมณ เม้นด้วยพุทธานุภาพ อันตราจาเม้นแก่พระองค์ห้ามได้ พระเจ้าจักรพรรดิทรงดัด
พุทธคุณทศกัณฐ์โหวโหวอานทศพรตนาหลายอย่างหลายประการ ทรงมีคิโธเม้นดี ครีดีถามโหระว่า
เด็ทอนพระองค์ประทับอยู่ไหน โหระทูลว่า เด็ทอนพระมณัพระภาคอาศัยนคร รุญญะคีรีประทับ
อยู่ในอุทยานชื่อมคิจาวัน พระองค์ทรงดัดบิฑาทูตของโหระแล้ว เด็ดขาดออกไปด้วยความงามดั่ง
ของพระเจ้าจักรพรรดิอันยิ่งใหญ่ พร้อมด้วยทหารมกรับวงแฉวง ๑๒ โยธา^(๑) เด็ดขาด
อุทยานมคิจาวัน ทศพรตเนตรเห็นพระศกาศคีรีประทับนั่งบนพุทธอาสน์อันคณันดั่งโหวแล้ว ทรง
ขอบพระองค์องค์แทนพระบาทของพระศกาศ ทศพรตเนตรเห็นพุทธอิริยาทเพียบพร้อมดี จึงครีดี
ดรรเด็ทอนพระทศพรตเนตรประการต่าง ๆ แล้วทรงคิดอย่างนั้นว่า โหวนาคกายหน้า ขอให้เราได้
ครีดี แล้วให้หุยนครีดีด้วย ขอให้เราพ้นจากกัณเฑ แล้วให้หุยนพนด้วย ขอให้เราข้าม
ดั่งดาวฤกษ์ แล้วให้หุยนรามโคตด้วย เหมือนพระศกัจจนโคตมพระองค์คนเกิด แล้วทรงถวาย
ดหัดทาน คือ ทานธงของอย่างละ ๑,๐๐๐ แก่พระภิกษุสงฆ์อันพระพุทธรูปเป็นพระมูช แล้วแปลง
พระวจาอันตั้งความปรารถนาว่า ขอให้เราพ้นจากครีดีเป็นพระพุทธรูปชื่อว่า โคตม โหวนาค
เหมือนพระพุทธรูปพระนามว่า โคตม ในบิฑาจับนเกิด

พระศกาศคีรีทรงดัดบิฑาปรารถนาอันแล้ว ทรงส่งอนาคคีรีธยาน (ญานหยังรูโหว
ฮวต) ไปสำรวจดู ทรงพบว่า โหวนาคดั่งวงไปอีก ๑๑ ธงไชยแดนกับ มีกัพันธงชอกกัพันธ
อันพระพุทธรูป ๕ พระองค์ พระราชาจักรพรรดิองค์นั้น จักโคตรีดีเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โคตม
เหมือนธงของเด็ทอน ครีดีชื่อว่า ขอถวายพระพร ถ้าครมณขอโหมห้ามพิศรมาเพ็ญพุทธ
การกรรม (รวมทำให้เป็นพระพุทธรูป) เกิด

พระโหระทศกัจจน เม้นจะได้เห็นพระศกาศในชาติกัจจน แต่ยังไม่บรรลุด้วย
ธรรมใดในชาตินี้บรรพชาเป็นคณ จึงยังไม่ได้รับพยากรณ์ ในด้านกัพันธพชญาณศกัจจนโคตม
เมื่อโคตรีดีกับพระวจาอันแล้ว ป้อมมีกัณถวาระครีดีเป็นพระพุทธรูปในฉวันพระ จึงดัดวาระ
ดั้นดั้นจักรพรรดิทรงหมั่นแล้ว ทรงผนวชในพระพุทธรูปศกาศา ครมณพระธมมาฏู ก็ไปบังเกิดใน
พรหมโลก

๑. ๑๒ โยธา - ๑๒ ก.ม.

องค์โยชก & นัน เมื่อตีพม่าจะองค์โยชกผู้ตองแล้ว ก็มาองค์โยชกผู้ตององค์โยชก
เป็นองค์โยชกของ & องค์โยชก กอนทจก & องค์โยชกกันัน นกโพชองค์โยชกกันัน
มีพระพรองค์โยชก & พระองค์ คือ พระกันทังกร * พระเม็งกร * พระตังกร *
พระเม็งกร *

โพชพระ & พระองค์กันัน พระโพชผู้ตองกันัน นำเพญมาวัน ๖ องค์โยชก
กันันแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราชาองค์โยชกของพระนางกันันตา อัครมเหสีของพระเจ้ากันัน ในคร
บุณวัด ครอบงวาทอยู่ ๖,๐๐๐ มี องค์โยชกกันันเพญกกันัน ทรงกระทำความเพียร
อยู่ ๖ วัน โคตรผู้เป็นพระพุททที่โคตกันันเพญกกันัน (ต้นต้นเม็ดขาว) ค้างพระชนม์
อยู่ ๖,๐๐๐ มี จึงปฐนพพาน

โพชเมอช คือจากกันันมา พระโพชผู้ตองกันัน นำเพญมาวันแล้ว ทรงเกิดเป็น
พระราชาองค์โยชกของพระนางกันันตา อัครมเหสีของพระเจ้ากันัน ในครเมอช ครอบงวาท
อยู่ ๖,๐๐๐ มี องค์โยชกกันันเพญกกันัน ทรงกระทำความเพียรอยู่ถึงเดือน โคตรผู้เป็นพระพุท
ทที่โคตกันันเพญกกันัน (ต้นทองกวาว) ค้างพระชนม์อยู่ ๖,๐๐๐ มี จึงปฐนพพาน

คือจากกันันมา พระโพชผู้ตองกันัน นำเพญมาวันแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราชา
องค์โยชกของพระนางกันันตา อัครมเหสีของพระเจ้ากันัน ในครผู้ตอง ครอบงวาทอยู่ ๖,๐๐๐ มี
องค์โยชกกันันเพญกกันัน ทรงกระทำความเพียรอยู่ประมาณ ๖ เดือน โคตรผู้เป็นพระพุท
ทที่โคตกันันเพญกกันัน (ต้นแคเมอช) ค้างพระชนม์อยู่ ๖,๐๐๐ มี จึงปฐนพพาน

เพราะเหตุที่พระโพชผู้ตองกันัน ทรงทำอภิกขเวในด้านของพระพุทททั้ง ๖ พระองค์กัน
มาแล้ว แต่ก็ยังมิได้รับคำพยากรณ์ เพราะกรรมอันไม่ชอบ ๖ อย่าง ยังไม่ครบของกันัน
เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า พระพุทททั้ง ๖ พระองค์กัน เกินจำนวนพระพุทท ๖๖๖,๐๐๐ พระองค์
จึงต้องจักไว้ในเรื่องอภิกขเว (ไม่ใช่เรื่องกรรม)

ต้นที่ก่อนมาอีก พระโพชผู้ตองกันัน นำเพญมาวัน ๖ องค์โยชกกันันแล้ว
ทรงเกิดเป็นพระราชาองค์โยชกของพระนางกันันตา อัครมเหสีของพระเจ้ากันัน ในครวันนวัด
ครอบงวาทอยู่ ๖,๐๐๐ มี ทรงสร้างกันันองค์โยชกกันันเพญกกันัน ทรงกระทำความเพียร
อยู่ ๖ เดือน โคตรผู้เป็นพระพุททที่โคตกันันเพญกกันัน (ต้นเม็ดขาว) ค้างพระชนม์อยู่ ๖,๐๐๐ มี
ปฐนพพานที่ตองกันันพพาน

ดังนั้น พระโพชผู้ตองกันันพพานนั้นชื่อผู้ตองกันันในเมอชวันนวัด ตองกันัน
หลายโคตรเพื่อถวายทานแล้วบรรพชาเป็นฤชทุกเขาธรรมิก โคตรน้ำหินพาค์ โคตรเจ้ากาค์

อธิญา ท่านได้ทำหน้าที่ดีของชนในโคถนเพื่อให้พระผู้มีพระภาคที่บังกร พร้อมด้วย
 พระภิกษุ ๔๐๐๐๐๐ ที่เวตถอนที่ขยับไปบนร่าง (ไม่ต้องเปื้อนโคถน) เมื่อท่านนอนลงบน
 แผ่นดินแล้ว เกิดความวิปริตกรณอย่างนี้ ซึ่งท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาคือเป็น

อิจฺฉมาโน โสหิ อชฺช	กิเลส ณาเปเช มม
กิมเม อญฺญาตกเวเสน	ชมฺมิ สจฺฉณิกเตนช
สพฺพญฺญุตํ ปาปฺปติควา	พฺพุโห เสสฺสํ สเทเวถ
กิมเม เอเกน ตินฺนุเตน	ปฺริเสน ถามทสฺสนา
สพฺพญฺญุตํ ปาปฺปติควา	สนฺตาเรสฺสํ สเทวกิ
อิมินา อธิกาเรน	กเตน ปฺริสฺสุคฺคเม
สพฺพญฺญุตํ ปาปฺปณามิ	ตาเวมิ ชนตํ พหุ
สํสารโสติ ฉินฺนิตฺควา	วิหฺมุเสตฺวา คโย ภเว
ชมฺมณาวํ สมารุชฺช	สนฺตาเรสฺสํ สเทเวถ ฯ

แปลว่า

เราปรารถนาเผากิเลสของเราให้สิ้นไปในวันนี้ (ก็อาจทำได้) แต่จะมี
 ประโยชน์อะไรด้วยการเป็นพระอรหันต์ เราจะกระทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรมใน
 โลกนี้ บรรลุสหัพพัญญุตญาณ เป็นพระพุทธในโลกร่วมกับทั้งเทวโลก จะดีกว่า
 ประโยชน์อะไรด้วยการข้ามพ้นคนเดียว ด้วยกำลังและหัตถ์สนมของบุรุษ เรา
 จึงบรรลุสหัพพัญญุตญาณ ช่วยเทวดาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นได้ด้วย ด้วยอธิการ
 ที่เราได้กระทำไว้แล้วในพระพุทธผู้เป็นอุดมบุรุษนี้ ขอให้เราได้บรรลุสหัพพ
 ญุตญาณ ช่วยประสูนชนเป็นอันมากให้ข้ามพ้น เราจักตัดกระแสโลก ทำลาย
 ภพทั้งสาม ขึ้นสู่ธรรมนาวา (สำเภารธรรม) บรรทุกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ ฯ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคที่บังกร ครดิพยากรณ์ว่า จากนี้ไปถึงที่สุด ๔ องค์โชนแดนกับ
 ฤษฏีเมธกะนั้น จักเป็นพระพุทธในโลกรวมพระนามว่า โคถน

พระโทธธิดก็ เข้าบำเพ็ญทานศีลแล้วเจริญญาณไม่เสื่อม ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก
 พระพุทธที่บังกร เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์แรก

เมื่อดำรงนานทุกปัดจะ ไปแล้ว มาถึงองค์โชนหนึ่ง ชื่อเอตธองโชน เมื่อสิ้นสุด
 เอตธองโชนมาถึงภพหนึ่งชื่ออถารกภ ในอถารกภนี้ มีพระเจ้าศาสดาองค์เดียวเท่านั้น ทรงพระนาม

โกณฑัญญะเกิดจากอุบิขรมา พระพุทธโกณฑัญญะมี มาเพ็ญบารมี ๑๖ องค์โดยแต่กันมาแล้ว
ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางสุธรรมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน ในนครวิมวดี
ครองราชวงศ์อยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ทรงราชวงศ์แล้วออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่
๑๐ เดือน ได้ครุธรรมพิพัฒน์ญาณที่โกลนคินดาถอดยานี (ต้นขามาง) ดำรงพระชนม์อยู่
๑๐๐,๐๐๐ ปี ปรีชาพาทย์ส่วนจันทาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรามีพระราชาจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า พระเจ้าวิธิตา
เดโชราชธมมกัตอยู่ในนครจันทกัตติ พระองค์ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ในแคว้นโกฏฐงค์ มีพระ
พุทธเป็นประมุข ครั้งนั้น พระศาสดาครุธรรมพระโพธิสัตว์เห็นว่า จากไปไม่นานก็ถึง
สุด ๑ องค์โดยแต่กันมี พระราชาจักรพรรดิผู้นี้ จึงเป็นพระพุทธทรงพระนามว่า โสคน แล้ว
ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชาจักรพรรดิ พระราชาจักรพรรดิทรงอัศจรรย์มากของพระศาสดา
แล้ว ทรงมอบราชธมมกัตต์จากอุบิขรมา ได้ภิกษุญา ๕ มีฉานไม่เดือน ทรงอุปถัมภ์ใน
พรหมโลก พระพุทธโกณฑัญญะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒

ครั้งสาวกมีหนึ่งองค์ไปแล้ว มากององค์หนึ่ง ชื่อภาดระองค์หนึ่ง เมื่อถึงภาดระองค์หนึ่ง
แล้ว ก็มาถึงดำรงมณฑลกับ โฉดำรงมณฑลกับ ทัพเดียวกัน มีพระพุทธทรงอุปถัมภ์ ๔ พระองค์ คือ
พระพุทธมณฑล ๑ พระพุทธธมม ๑ พระพุทธวิธิต ๑ และ พระพุทธโสภิต ๑ ใน ๔ พระองค์
นั้น พระพุทธมณฑล มาเพ็ญบารมี ๑๖ องค์โดยแต่กันมาแล้ว เกิดเป็นพระวราโอรสของพระ
นางอุคคราเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุคคระ ในนครอุคคระ ครองราชวงศ์อยู่ ๑,๐๐๐ ปี
ทรงมาเกิดจากอุบิขรมาเทวีมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑ เดือน บรรลุธรรมพิพัฒน์ญาณ
ที่โกลนคินดาถอดยานี ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ปรีชาพาทย์ส่วนเจดีย์

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ บังเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อสุริยา อยู่ในหมู่บ้านสุริยาพราหมณ์ ได้
ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ในแคว้นโกฏฐงค์ มีพระพุทธเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคครุธรรมเห็นว่า จาก
นี้ไปถึงที่สุด ๒ องค์โดยแต่กันมี สุริยาพราหมณ์ผู้นี้ จึงเป็นพระพุทธทรงพระนามว่า โสคน ฝ่าย
สุริยาพราหมณ์โพธิสัตว์นั้น ได้ภิกษุญา ๕ มีฉานไม่เดือน ทรงอุปถัมภ์ในพรหมโลก พระพุทธ
มณฑล เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรีชาพาทย์แล้ว ในกาลครั้งนั้นอีก คราวที่อายุระดมมนุษย์ ๑๐,๐๐๐ ปี
เป็นอายุขัย แล้วตกลงมาโดยอาศัยนทีหัตถิยาอายุ ๑๐ ปีเป็นอายุขัย แล้วจากอายุ ๑๐ ปีเจริญขึ้นไป
โดยอาศัยนทีถึงอายุองค์หนึ่งเป็นอายุขัย แล้วตกลงมาอีกโดยอาศัยนทีถึงอายุประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี

เป็นชายวัย ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์ทรงนามว่า สุนัน นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางอัมมิมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอัสติ ในคราวระระ ครอบงวาราชอยู่ ๘,๐๐๐ ปี ทรงราชาภิเษกออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ได้ครีดีร์เป็นพระพุทธรูปโกนคันนุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๘,๐๐๐ ปี ปฏิบัติทานที่ถ้วนองการาม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพญานาคชื่อ อุตตะ ออกมาจากมืองนาค กระทำดีการใหญ่ยิ่งแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคสุนัน ครีดีร์พยากรณ์พญานาคอุตตะนั้น โดยนัยดังกล่าวแล้ว พระพุทธรูปนั้น เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคปฏิบัตินานแล้ว ในกาลต่อมาอีก คราวที่อายุของมนุษย์ ๘๐,๐๐๐ ปี เป็นชายวัย แล้วตกลงมาโดยดำทับเกิดชอายุ ๑๐ ปี เป็นชายวัย แล้วจากชอายุ ๑๐ ปี เจริญขึ้นไปโดยดำทับถึงชอายุของโรบีเป็นชายวัย แล้วตกลงมาอีกโดยดำทับถึงชอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ ปี เป็นชายวัย ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่า เรวัต นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางอัมมิมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอัสติ ในครีดีร์ปฐมฤกษ์ ครอบงวาราชอยู่ ๖,๐๐๐ ปี ทรงราชาภิเษกออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือน ได้ครีดีร์ที่โกนคันนุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๖๐,๐๐๐ ปี ปฏิบัติทานในเมืองทอง

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ อติเทวะ ได้บรรดปฏิญพระคุณของพระพุทธรูปแล้วด้วยจิรวหม^(๑) พระผู้มีพระภาคครีดีร์พยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จากไป ในอนาคตกาลที่ถึง ๒ องค์โธยแดนกับ พราหมณ์อติเทวะนั้น จักเป็นพระพุทธรูปในโลก ทรงพระนามว่า โทคม ดังนั้น พระพุทธรูป เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๕

ต่อจากพระพุทธรูปแล้ว พระโพธิสัตว์ทรงพระนามไธภักดิ์ นำเพ็ญบารมี ๔ องค์โธยแดนกับมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางอัมมิมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอัสติ ในครีดีร์ปฐม ครอบงวาราชอยู่ ๘,๐๐๐ ปี เสด็จไปทั้งปราสาท (คือลอบไปทั้งปราสาท) ออกมหาภิเนษกรมณ์ กระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน ได้ครีดีร์ที่โกนคันนุณนาค ดำรงพระชนม์อยู่ ๘,๐๐๐ ปี ปฏิบัติทานที่ถ้วนองการาม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพราหมณ์ ในเมืองรัมภวงค์ ชื่อ สุชาติ ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์พราหมณ์สุชาคนั้นว่า

๑. จีรวหม = ฉ่าง เว้นโธยจีรว คือ จีรวนุ้ ได้แก่ฉ่างคระวาทก • จีรวหม ได้แก่ฉ่างคระวาท • จีรวพาท ได้แก่ฉ่างคระวาท

โชนภาค พราหมณ์ผู้รัก จึงเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โคนม ตั้ง พระพุทธรูปได้เกิด เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๖

เมื่อดำรงมณฑลปกครองไปแล้ว มาถึงองค์โยธินหรือ พระองค์โยธิน เป็นอุปัฏฐกองค์โยธิน คือไม่มีพระพุทธรูปมาวัด เมื่ออุปัฏฐกองค์โยธินดั่งไปแล้ว มาถึงกัปหนึ่งชื่อ วรกป โยวรกปได้เวลานั้น มีพระพุทธรูปเจ้าอุบัติ ๓ พระองค์ คือ พระพุทธรูปโชนมณี ๓ พระพุทธรูปปฐม ๓ และพระพุทธรูปนารถ ๓ ทั้ง ๓ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคโชนมณีได้ นำเทพยดาราม ๕๐ องค์โยธินดั่งกัป มาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางโยธินราชเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอสูร ในนครจัมปทวี ครองมรवादอยู่ ๕๐,๐๐๐ มี ทรงเสด็จองค์เจ้าออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทำความเพียรอยู่ ๕๐ เดือน โคตรัฐวิโคตคันทรพ้า ดำรงพระชนม์อยู่ ๕๐๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานที่ถ่อนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นยักษ์คนหนึ่ง มีตำแหน่งเป็นเสนาบดี ได้เนรมิตมณฑลขบ งามเถือ ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์ ยักษ์เสนาบดีคนนั้นว่า โชนภาคเมื่อนั้น ๓ องค์โยธินดั่งกัปแล้ว ยักษ์คนนั้น จึงเป็นพระพุทธรูป โลก ทรงพระนามว่า โคนม ตั้ง พระพุทธรูปโชนมณี เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

เมื่อพระผู้มีพระภาคโชนมณีนั้น ปรีณิพพานแล้ว มนุษย์มหาธาตุของนางมาโดยลำดับถึง ๕๐ ปีเป็นชายุขี แล้วเจริญรุ่งเรืองอายุ ๕๐ องค์โยธินเป็นชายุขี แล้วอดตงมาอีกเทอติ ๕๐๐,๐๐๐ ปี เป็นชายุขี ดังนั้น พระศาสดาทรงพระนามปฐม นำเทพยดารามมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางอสูรมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอสูร ในนครจัมปทวี ครองมรवादอยู่ ๕๐,๐๐๐ ปี ทรงราชรถเทียบมณีองค์เจ้าออกมหาภิเนษกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๘ เดือน โคตรัฐวิโคตคันทรพ้าเป็น พระพุทธรูปโชนมณีมหาไถถน (คืนคำมอก?) ดำรงพระชนม์อยู่ ๕๐๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานที่ ถ่อนธรรมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นพญานาค ชื่อ วรชัต เห็นพระผู้มีพระภาคประทับ เสด็จโรธงนามคืออยู่ไม่ ๘ วัน จึงมีถกการกระทำประทักษิณแล้วบนถ้อยเสียงวัน ๓ ครั้ง นิ่งเจ้า พระองค์อยู่ พระศาสดาทรัสพยากรณ์วรชัตให้เห็นว่า โชนภาค วรชัตให้กวน จึงเป็นพระพุทธรูป พระนามว่า โคนม ตั้ง พระพุทธรูปปฐม เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

เมื่อพระพุทธรูปปฐมปรีณิพพานแล้ว คราวที่มนุษย์มหาธาตุอดตงแล้วเจริญรุ่งเรือง ในที่สุด มนุษย์มีอายุ ๕๐,๐๐๐ ปี เป็นชายุขี โคนมยักตั้งถ่วงมาแล้ว ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพระนามนารถ นำเทพยดาราม ๕ องค์โยธินดั่งกัป เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางโชนมาเทวี อัครมเหสีของ

พระเจ้าอุเทน ในครุฑชูศักดิ์ ครองพระราชอยู่ ๘,๐๐๐ ปี เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท
ชองมหาภิเนษกรมณ์ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน ได้ศรีตัวเป็นพระพุทธรูปโคมคันมหาไถ่ถน
(ต้นคำมอก?) ดำรงพระชนม์อยู่ ๘๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานในสวนพมหาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ มอริเป็นฤๅษี ได้ความมหาทานและบุรุษด้วยไม่จับกินตบแต่งแก้พระ
พุทธรูปพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์บริวาร พระอุปัชฌาย์พระภิกษุสงฆ์และภรรยาในอนาคต ฤๅษีคน
จักเป็นพระพุทธรูปทรงพระนามว่า โคม คัน พระพุทธรูปนารท เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

เมื่อเวลากลับคืนไปแล้ว สิบมาถึงองค์ไร้อย่าง ซื่อๆ องค์ไร้อย่าง เป็นผู้บุญองค์ไร้อย่าง คือ
ไม่พระพุทธรูปภักดิ์ กบิพระพุทธรูปห้อย มี พระคันหังกร, พระโกนชัยบุตร, พระมงกฏ,
พระโสมกัณฑ์ เป็นต้น เสด็จอุปัชฌาย์ในองค์ไร้อย่าง ๔ คือ เสด็จองค์ไร้อย่าง, ภาต
องค์ไร้อย่าง, ธรรมองค์ไร้อย่าง และเจ้าองค์ไร้อย่าง กัจรัง แต่ทว่า กบิเถื่อนอันโคมคันของเขาในองค์ไร้อย่าง
ทั้ง ๔ มีองค์ไร้อย่างเป็นต้น ทรงพระภาตเถื่อนอัน ส่วนผลมีอยู่องค์ไร้อย่างเถื่อน เพราะฉะนั้น
ขอให้ทราบว่ามี ๔ องค์ไร้อย่าง มีพระพุทธรูปองค์ไร้อย่าง ๑๒ พระองค์

เมื่อถึงเจ้าองค์ไร้อย่างแล้ว จากนมาข้างเราเมืองคันแดนกับ มีกบิหังกรองค์ไร้อย่าง กับ โคมคัน
มีพระศาสดาองค์ไร้อย่างทรงพระนามว่า ปัทมุตระ เสด็จอุปัชฌาย์ พระปัทมุตระนั้น
นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสองค์ไร้อย่างพระเจ้าสุธาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุธันน
ในครุฑชูศักดิ์ ครองพระราชอยู่ ๘๐,๐๐๐ ปี เสด็จไปทรงปราสาท (คือ ออญไปหังกรวสาท)
ชองมหาภิเนษกรมณ์ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน บรรลุผลพิญชุตญาณ ศรีตัวเป็นพระพุท
ธรูปโคมคันชอง (ต้นสม) ดำรงพระชนม์อยู่ ๘๐๐,๐๐๐ ปี ปรีณิพพานในสวนพมหาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ มีธรรมาธิ เป็นภรรยาของมอริหองว ได้ความมหาทาน คือ
เจ้าองค์ไร้อย่างพร้อมด้วยภักดีหาพระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข พระอุปัชฌาย์พระภิกษุสงฆ์
พระโพธิสัตว์ธรรมาธิว่า ในอนาคตกบิหังกรกับ บุรุษผู้จักศรีตัวเป็นพระพุทธรูปทรงพระนามว่า
โคม คัน

อนึ่ง ช่างกบิ ในอนาคตกบิหังกรเป็นมันนชาทปิ่นเอง เพราะเหตุว่าช่างกบินั้น เหมือน
มันนชาทปิ่นที่ประดับตกแต่งด้วยคุณแดนมีดี พระพุทธรูปปัทมุตระ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๐

ต่อมา ณ ถาดครั้งหนึ่ง พระพุทธรูปองค์ไร้อย่างมา ๗,๐๐๐ พระองค์ และต่อจากนั้นมา
ข้างเราเมืองคัน ๑๐,๐๐๐ กับ ในมันนชาทปิ่นเดียวกัน มีพระพุทธรูปองค์ไร้อย่างมา ๗ พระองค์
คือ พระพุทธรูปเมธา • พระพุทธรูปสุธา • พระพุทธรูป • พระองค์กัน พระพุทธรูปภักดีเมธาเพ็ญบารมี

มาแล้ว บังเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางอุทิศตาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุทิศ ในนคร
อุทิศธนะ ครองพระราชอายุ ๕,๐๐๐ ปี ทรงมีศักดิ์ขจรออกมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียร
อยู่ถึงเดือน โคกวิตรูเป็นพระพุทธรูปโตนันตะเตาป่า คำรงพระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี บรมพิพาทใน
อณูเมธาราม

ครั้งนั้น พระโอรสคือ เป็นมานพชื่อ อุตตระ บรมจักรพรรดิ ๕๐ โกฎิ ความมหากาน
แก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์มานพนั้นว่า มานพ
อุตตระนั้น จากเป็นพระพุทธรูปในอาศัก ๕๐,๐๐๐ กัป พระพุทธรูปนั้น เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๑
ในอนาคตกัปนี้เอง เมื่อมนุษย์มีอายุชดองมา แล้วเจริญจน แอ้งดองมาเหลือ
๕๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุชดองคามนยถึงดองมาแล้ว ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพระนาม อูธราค นำเพญมารมี
มาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางปภาวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอุทิศ ในนครอุณนถ
ครองพระราชอายุ ๕,๐๐๐ ปี ทรงมีศักดิ์ขจรออกมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๕ เดือน
โคกวิตรูเป็นพระพุทธรูปโตนันตะเตาใหญ่ (*) คำรงพระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี บรมพิพาทในอณูเมธาราม
ครั้งนั้น พระโอรสคือ เป็นพระราชจักรพรรดิ โคกวิตรูราชสมมกทั้ง ๔ กัป กัป
วิณะ ๕ อย่างแก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข แล้วทรงบรรพชา

พระพุทธรูปศาสดาพยากรณ์พระโอรสคือว่า บรรพชิตจักรพรรดิรูปนี้ จักวิตรูเป็น
พระพุทธรูป ในอนาคตกัป ๕๐,๐๐๐ กัป พระพุทธรูปศาสดา เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๒
ในกาลดองมาอีก จากอนาคตกัปนี้มาข้างหน้าเมอถึง ๕,๕๐๐ กัป มีกัปหนึ่งชื่อวิตรู ใน
วิตรูนี้เองมีพระพุทธรูป ๖ พระองค์ คือ พระพุทธรูปยัสสดี ๕ พระพุทธรูปยัสสดี ๕ พระพุทธรูป
ยัสสดี ๕ พระพุทธรูปยัสสดี ๕ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคมีเพญมารมี นำเพญมารมีมาแล้ว
เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางจันทกดี อัครมเหสีของพระเจ้าอุทิศ ในนครอุณนถ ครอง
พระราชอายุ ๕,๐๐๐ ปี ทรงมีศักดิ์ขจรออกมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน
โคกวิตรูเป็นพระพุทธรูปโตนันตะเตากุฏ (ต้นกุ่ม) คำรงพระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี บรมพิพาทในอณู
เมธาราม

ครั้งนั้น พระโอรสคือ เป็นพรหมณเฑียรอัสสป โคกวิตรูอณูเมธาราม (วิตรูสงฆ์)
ตั้งเงิน ๕๐๐,๐๐๐ โกฎิ มอบถวายแก่พระพุทธรูป พระพุทธรูปศาสดาพยากรณ์พรหมณเฑียรอัสสปนั้นว่า
พรหมณเฑียรนั้นจากเป็นพระพุทธรูป ในอนาคตกัป ๕,๕๐๐ กัป

๑. ต้นไม้ใหญ่ชื่อนามชื่อว่า มณฑล ปลูกตามศัพท์ว่าไม้ใหญ่ ผู้แปลเอาต้นไม้ใหญ่ชนิดหนึ่งทางภาคเหนือเรียกกัน
ว่าไม้ทอ วัลลหุณนถกล่าวประมุข ๖ นี้พูด เป็นไม้ชนิดเดียวกับที่จีนสืบพันธุ์ไม้ไผ่ ไม่ใช่ไม้ทอ ไม้ทอเห็น
ทางภาคกลางหรือทางภาคใต้ ไม่ทราบเรียกชื่ออะไร จึงแปลไปทางรูปศัพท์

คำว่า โฉนดาคถึก ๓,๗๐๐ ทัพพัน อรรถกถาพุทธวงศ์ อธิบายว่า จากถีนไปถือ ๓,๗๐๐ ทัพ แต่ในอรรถกถาทางคักกัสมันภายใน อธิบายว่า คงแค้นไปไม่ต่ำกว่า ๓๗,๐๐๐ ทัพ ถูกาธิอธิบายว่า ทิวาคงแค้นไปไม่ต่ำกว่า ๓๗,๐๐๐ ทัพนั้น หมายถึงว่ามี อยู่ในระพ่วงกับของ พระผู้มีพระภาคสุวราชและพระผู้มีพระภาคบิณฑิตต์ ราชไปจำนวนหนึ่ง คือ ๓๗,๐๐๐ ทัพ เป็นพุทธ อยู่นั้นก็ คือ เป็นกบฏางพระพุทธ แต่ในอรรถกถาจารย์ขามีถูกกล่าวไว้ว่า ทิวา ๓,๗๐๐ ทัพนั้นถูกแล้ว เพราะระหว่างทัพของพระทศพลสุวราชกับพระทศพลบิณฑิตต์ซึ่งเป็นอยู่ถูกทัพนั้น เป็นเวลานานถึง ๒๗,๗๗๓ ทัพ พระพุทธบิณฑิตต์ เป็น (ผู้พยากรณ์) ของกั ๓๓

เมื่อพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นปรินิพพานแล้ว คราวกนุชฌมัยของคอง แล้วเจริญ ๕ แล้วยอดคองออกตามลำดับ เพื่อดูเพียง ๓๐๐,๐๐๐ มี เป็นอายุชย ครึ่งวัน พระผู้มีพระภาค อธิกถิตต์ มีบำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชาโอรสของพระนางสุทนต์ธนาเทวี อัครมเหสีของ พระเจ้าดำคร โฉนดโรถกน ครองราชสมบัติอยู่ ๑๐,๐๐๐ มี ทรงมีกัณเฑศ์ชอกนมหา ภิเนษกรรมณั กระทำความเข็ญอยู่ ๘ เดือน ครัตวีเป็นพระพุทธรูปโกนคันคินนป (คัมภีร์ว่า) คำรังพระชนม์อยู่ ๓๐๐,๐๐๐ มี ปรินิพพานในอันวณโณมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์คือ สุตัม เป็นกัพรคณิกายหนึ่งเรียกว่า ขฎิ ได้มาคองไมทพขึ้นมา จากอวัรค คือ คองนนชาพร คองปถน คองปาวจคคคระ บูชาพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระ ภาคครัตวีพยากรณ์สุตัมขฎิอนันว่า ขฎิผู้นั้น จักได้เป็นพระพุทธ ในภายหนาคัก ๓,๗๐๐ ทัพ พระพุทธรอธิกถิตต์ เป็น (ผู้พยากรณ์) ของกั ๓๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคอธิกถิตต์ปรินิพพานแล้ว แล้วยังครากั คือ กบฏางพระพุทธอง ไปด้วย อังวามีอายุมากแล้วอดนอยงโยธาคับ แล้วยังมีอายุมากจนไปโดยอดับ แล้วยอดนอย อดนมาจนถึง ๓๐๐,๐๐๐ มี เป็นอายุชย พระผู้มีพระภาคทรงพระนามบิณฑิตต์ เดศ์ชอุบคิในโลก พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น มีบำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นพระราชาโอรสของพระนางสุทนต์ธนาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าดำคร โฉนดโรถกน ครองราชวอดอยู่ ๑,๐๐๐ มี เดศ์จระทับคัตถันระ ปราธาท (คือปราชญ์คัมภีร์เลื่อมลอบไป) ชอกนมหาภิเนษกรรมณั กระทำความเข็ญอยู่ ๘ วัน ครัตวีเป็นพระพุทธรูปโกนคันคินนป (คัมภีร์ว่า) คำรังพระชนม์อยู่ ๓๐๐,๐๐๐ มี ปรินิพพาน ในอันวณโณมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพระอิมทรี บูชาพระผู้มีพระภาคคองคเระอังกัการทพย พระผู้มีพระภาคครัตวีพยากรณ์พระอิมทรีนันว่า ราชเวหงเวทคาคูน จักเป็นพระพุทธ ในกัปี ๓,๗๐๐ พระพุทธรบิณฑิตต์ เป็น (ผู้พยากรณ์) ของกั ๓๕

เมื่อครั้งที่ผ่านไปแล้ว จากถนนมายังเขาเบงก้น ๑๔ ไร่ ยังมีปรางค์ ๒ องค์ ใน
ตำบลนั้นพระศาสดาทรงพระนาม ดิศรถ ออกลี้ภัยเข้ามา เด็ดจตุรทิศในโลก พระพุทธดิศรถ
นั้น มีเทพยดาบริวารแล้ว เกิดเป็นพระราชาโอรสของพระนางสุปัสดีเจ้า อัครมเหสีของพระเจ้า
อุเทน ในนครเวภาระ ทรงพระราชอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ทรงประพันธ์ของดีคำสอนมหาภิเนษกรรม
กระทำความเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ครดิษฐ์โกนคันทรรณิการี ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี
ปรีดิ์พลาในสวนโสมาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นตบตรึง นกคด ได้มาฆอดหัวมากวาทพระพุทธร พระองค์ทรง
ครดิษฐ์พยากรณ์ตบตรึงว่า ในกัปต่อไปจากนี้ไปอีก ๑๔ ไร่ ตบตรึงนั้น จักเป็นพระพุทธร พระพุทธร
ดิศรถ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๖

ในกาลต่อมาอีก มีกัปหนึ่งเป็นพุทธศตวรรษกัป คือ กัปวังพระพุทธร คือจากพุทธศตวรรษ
กัปนั้นมา ย่างเขาเบงก้น ๑๖ ไร่ มีกัปหนึ่งชื่อ นนทกัป เฉพาะในกัปนั้น พระพุทธร
เด็ดจตุรทิศ ๖ พระองค์ คือ พระพุทธคีตัง ๑ พระพุทธบุตัง ๑ พระพุทธร ๖ พระองค์นั้น
พระศาสดาทรงพระนามคีตัง มีเทพยดาบริวารแล้ว เกิดเป็นพระราชาโอรสของพระนางปทุมมา
อัครมเหสีของพระเจ้ารมตัง ในนครเวภาระ ทรงพระราชอายุ ๑,๐๐๐ ปี ทรงนำคัมภีร์คำสอน
มหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ครดิษฐ์เป็นพระพุทธรโกนคันทรรณิการี (ต้นประสู
ตอ) ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ปรีดิ์พลาในสวนนันทาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นกษัตริย์ทรงพระนามสุธราช ต่อราชธมมกัณฐะเป็นกษ
โธมาตอกไม้กัณฐะมาบูชาพระผู้มีพระภาค พระองค์ครดิษฐ์พยากรณ์ฤษณะว่า กษัตริย์นั้น จักเป็น
พระพุทธร ในกัปต่อไปจากนี้ไปอีก ๑๖ ไร่ พระพุทธคีตัง เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๗

คือจากถนนมา ครวาทมนุญนมีชายุดคณธของไป แล้วเจริญธ แล้วดคันธของตามดำคัม
จนเหลือ ๑๐,๐๐๐ ปีเป็นอชายุชัย ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพระนามบุตัง มีเทพยดาบริวารแล้ว เกิด
เป็นพระราชาโอรสของพระนางอัมมิมา อัครมเหสีของพระเจ้ารมตัง ในนครเวภาระ ทรงพระราชอายุ
อยู่ ๑,๐๐๐ ปี ทรงร่างคัมภีร์คำสอนมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ครดิษฐ์
ดิษฐ์พิณยุตญาณที่โคนคันทรรณิกอารี ดำรงพระชนม์อยู่ ๑๐,๐๐๐ ปี ปรีดิ์พลาที่สวนนันทาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นกษัตริย์ทรงพระนามอชวาธ ต่อราชธมมกัณฐะเป็นกษ
พระผู้มีพระภาคบุตังครดิษฐ์พยากรณ์บรรพชิตว่า บรรพชิตนั้น จักเป็นพระพุทธรในกัป
ต่อไปจากนี้ไปอีก ๑๖ ไร่ พระพุทธบุตัง เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๑๘

และเมื่อมันตกบ้านหลวงไปแล้ว จากนมาข้างเขาเมืองคันท ๗ ทัพ มีทัพหนึ่งชื่อ ช่างทัพ
พระศาสดาทรงพระนามว่ามีดี บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางพันธุรัต
อัครมเหสีของพระเจ้าพันธุรัต ในนครพันธุรัต ทรงชราว่าอยู่ ๗,๐๐๐ มี พระวราโอร
เทียมมาเด็กชอออกมาภิเษกกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุท
ที่โตนคันทปัตถ (ต้นแคoley) ดำรงพระชนม์อยู่ ๗๐,๐๐๐ มี ปรีณพพานในสวนอุทกคาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพญาพาคันนามว่า อคฺคธ ได้บูชาพระผู้มีพระภาคด้วย
ศนคทวิชัย พระผู้มีพระภาคจึงพยากรณ์พญาพาคันนว่า พญาพาคันน จักเป็นพระพุท
ในภักดีจากนไปอีก ๗ ทัพ พระพุททวมีดี เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๗

ต่อจากช่างทัพบ้านมาข้างเขาเมืองคันท ๗ ทัพ มีทัพหนึ่งชื่อ มันทกทัพ เฉพาะมันตกป
มีพระพุททเด็กรูปดี ๗ พระองค์ คือ พระพุททดิฐ ๗ พระพุททเวธสัง ๗ พระพุทท ๗ พระองค์นั้น
พระผู้มีพระภาคดิฐ บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางปรภาวดี อัครมเหสี
ของพระเจ้าอรุณวณิด ในนครอรุณวณิด ทรงชราว่าอยู่ ๗,๐๐๐ มี ทรงสร้างกันเด็กชอออกมา
ภิเษกกรรมนี้ ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุททที่โตนคันทปุณเจริ
(ต้นมะม่วงบัว) ดำรงพระชนม์อยู่ ๗๐,๐๐๐ มี ปรีณพพานที่สวนทุธดาราม

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าอินทนะ ได้ถวายผ้าอย่างดีเป็นอันมาก
และทาพระธำทรงเครื่องแก่พระภิกษุสงฆ์พระพุททเป็นประมุข พระองค์จึงพยากรณ์กษัตริย์
อินทนะนว่า กษัตริย์อินทนะจะ จักเป็นพระพุทท ในภักดีจากนไปอีก ๗ ทัพ พระพุท
ดิฐ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๘

ต่อจากกัปนั้นมา คราวที่มนุษย์เขื่อนจำนวนชาของ แด้วเจฐฐน แด้วเด็ธมธอช
โดยอัครม จนถถึงอายุมีจำนวน ๖๐,๐๐๐ มีเป็นชายชช ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเวธสัง บำเพ็ญ
บารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระวราโอรสของพระนางยงดี อัครมเหสีของพระเจ้าปุณดวคิธ
ในนครโณระ ทรงชราว่าอยู่ ๖,๐๐๐ มี ทรงปรารถนาขอเด็กชอออกมาภิเษกกรรมนี้
ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน ได้ครดิฐเป็นพระพุททที่โตนคันทหาธา(๗) ดำรงพระชนม์อยู่
๖๐,๐๐๐ มี ปรีณพพานในสวนเขมาราม

๗. มณฑล พระอารยธต้อน ๆ แปลว่า สันรังใหญ่ แต่ผู้แปล ได้พบไม้ที่เรียกว่า "สาธ" ที่วัดมหาธาตุ
จังหวัดพระนคร ทรงว่าน่ามารจากสังคยา ได้ขนิฉับไว้ชื่อว่า "สาธ" เห็นแล้วทรงบันทึกไว้ให้มีไว้จริง ไม่
ขนิฉับไว้กับที่ภวกรหนังสือพระเขื่อนใหม่ เขื่อนธา เว้นว่าไม่มีส่วน ผู้ที่ตรวจกับศัพท์ว่า "สาธ" ไม่มีส่วน
ภวกรหนังสือ ๒ อย่าง คือ สำนักป่าและสำนักหลวง สำนักหลวงคือคันทนะพาค น่าจะตรงกับคันทวันพาคานันธ

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต ทรงพระนามว่าอุทัยดิลก ได้ถวายมหาทานแก่พระพุทธรูปพระองค์
ครั้งพระพุทธรูปองค์นี้ทรงพระนามว่า กษัตริย์องค์หนึ่ง จากเป็นพระพุทธรูป ในกัปถัดจากนั้นไปอีก

๒๒ กัป พระพุทธรูปองค์นี้ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๒

ต่อจากนั้น ไปไม่พระพุทธรูปมาอุปถัมภ์ ๒๒ กัป พอมาถึงกัปกัปนี้ จึงมีพระพุทธรูปองค์
อุปถัมภ์มาแล้ว ๔ พระองค์ คือ พระพุทธรูปกุกกัสนะ • พระพุทธรูปโกนาคมนะ • พระพุทธรูปกัถังป •
และพระพุทธรูปกัจจายนะ • ซึ่งเป็นพระพุทธรูปของเวทิงหยา ในอนาคต เมื่อคราวที่มนุษย์
มีอายุ ๕๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุขัย จะมีพระผู้มีพระภาค พระนามเนตโคตรย องค์อุปถัมภ์มา
(ในกัปกัปนี้)

พระพุทธรูป ๔ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคกุกกัสนะ นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็น
บุตรพรานหนึ่งปฤทธิชื่อ อธิกัถัง เป็นผู้ตั้งชื่อพระรัตนตรัยของพระเจ้าเรณวกะ กษัตริย์นคร
เรณวกะ มารดาเป็นพรานหนึ่งชื่อ วิธัชา ครอบงวราอายุ ๔,๐๐๐ ปี นุ่งนุ่งกัถังมหาชก
มหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเลื่อมใสอยู่ ๗ เดือน ได้ครีดีเป็นพระพุทธรูปโตนคณดิวิธ (ต้นรัก)
ดำรงพระชนม์อยู่ ๔๐,๐๐๐ ปี บริทิพทานในชวงเรณวาราม

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า เรณะ ได้ถวายมหาทานแก่พระพุทธรูป
มีรอย พระองค์ครั้งพระพุทธรูปองค์นี้ทรงพระนามว่า กษัตริย์องค์หนึ่ง จากเป็นพระพุทธรูป
ในกัปกัปนี้ พระพุทธรูปกุกกัสนะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๒

ต่อจากนั้น คราวที่มนุษย์มีจำนวนอายุ ๓๐,๐๐๐ ปีเป็นอายุขัย โดยลดลงและเพิ่มจนตาม
นัยดังกล่าวแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคโกนาคมนะ นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นบุตร
ของนางพรานหนึ่งชื่ออุคครา ภรรยาของพรานหนึ่งชื่อญูทัก ในนครโสถวกัถัง ครอบงวราอายุ
๓,๐๐๐ ปี สร้างชอกมหาภิเนษกรรมนี้ กระทำความเลื่อมใสอยู่ ๖ เดือน ครีดีโตนคณนิธะคือ
ดำรงพระชนม์อยู่ ๓๐,๐๐๐ ปี บริทิพทานในชวงบัพพิการาม

ครั้งนั้น พระโอรสองค์โต เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า บัพพิละ ได้ถวายมหาทานแก่พระ
และนำชอกมหาภิเนษกรรมนี้ แก่พระพุทธรูปองค์หนึ่งพระพุทธรูปเป็นประมุข พระองค์ครั้งพระพุทธรูปกษัตริย์
บัพพิละนั้น โดยนัยดังกล่าวแล้ว พระพุทธรูปโกนาคมนะ เป็น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๒

ต่อจากนั้น คราวที่มนุษย์มีอายุชองลดลง แล้วเจริญขึ้น แล้วลดลงเพียง ๒๐,๐๐๐ ปี เป็น
อายุขัย ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้น ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคกัถังป นำเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็น

บุตรของนางพราหมณ์ชื่อชวตัส ภรรยาของพราหมณ์พรหมทัต ในนครพาราณสี ครั้งชวตัส
อายุ ๒,๐๐๐ ปี ตำนานเล่าชวตัสหนีเขตกษัตริย์ กระทำความเพียรอยู่ ๘ วัน ครั้นรู้ที่โคน
นิโคร (ต้นโพธิ์หรือต้นกล้วย) ดำรงพระชนม์อยู่ ๒๐,๐๐๐ ปี มีวิญญานในเดภพียอุทธาน
ในนครเดภพีย แคว้นกาศี

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นมาณพชื่อ โชติมาถ ออกบวชแล้วทำความดีงามให้แก่
ค่านาพระพุทธรูปองค์ที่พระยาภวณเฑียรพริศโรชิตีมาถนั้นตามนัยดังกล่าวแล้ว คือ จัดเป็น
พระพุทธรูปในภิกษุกับพระพุทธรูปองค์อื่น (ผู้พยากรณ์) องค์ที่ ๒๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคองค์ปรินิพพานแล้ว อายุคน ๒๐,๐๐๐ ปี นัตถคงมีอายุ
๓๐ ปี เป็นอายุขัย แล้วเจริญรูปไปต่อกถึงอายุของใครก็เป็นอายุขัย แล้วคงมีอายุ ๓๐๐ ปี
เป็นอายุขัย ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคของเราเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก

พระโพธิสัตว์ของเรา ได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธรูปทั้งหลาย ๒๔ พระองค์ คือ
ตั้งแต่พระพุทธรูปที่บึงกร เพราะพระองค์ได้ธรรมส์โมธาน ๘ อย่าง ดังต่อไปนี้ คือ

มนุสสุตต	ถึงจุดสมบูรณ์	เหตุ สตุถารทสุสัน
ปพพชชา	คุณสมบูรณ์	อธิกาโร จ ฌนุทธา
อฏฐมมสโมธานา		อภินิหาโร สมมุติฯ

ธรรมส์โมธาน (การประจวบเหมาะ) ๘ อย่าง คือ เป็นมนุษย์ ๑ มีเพศ
เป็นชาย ๑ เหตุคือจิตใจที่อาจบรรลุพระธรรมได้ ในชาตินั้น ๑ ได้พบเห็น
พระพุทธรูป ๑ ได้บรรพชา ๑ มีคุณสมบัติ ๑ มีอธิการคือการสะสมบุญกุศล
โดยปรารถนาจะเป็นพระพุทธรูป ๑ สมควรใจจะเป็นพระพุทธรูป ๑ เมื่อพร้อมด้วย
ธรรมส์โมธาน ๘ อย่างนี้แล้ว การแสดงตนว่าจะเป็นที่พระพุทธรูป ย่อมสำเร็จ ๑

พระโพธิสัตว์ เมื่อได้รับคำพยากรณ์ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยกฤตญาณอันแล้ว ทั้งทราบ
เกิดว่า ท่านได้มานาแล้ว ๔ องค์ใคร่เช่นกัน ได้รับชาน์ดังความกล่าวไว้ดังนี้

เอวี่ อฏฐจุดสมบูรณ์	โพธิยา นิชดา นรา
สัสวี ที่มณฑุชาน์	กปุปโกฏิสเคหี
อวิจิมหิ นุปบุชชุนติ	ตลา โลกนุตเวสุ จ
นิชฌามตณฺหา ชุปปีปาสา	น โหนติ กาลกณฺชีกา

น โหนฺติ ชุทฺทกา ปาณา
 ชายามา มนุสฺเสสุ
 โสธเวกฺกุลฺลา นคฺติ
 อิตฺถิภาวํ น คจฺจนฺติ
 น ภวนฺติ ปรีชาปฺนฺนา
 มุคฺตา อนนฺตวิเกหิ
 มิจฺจนาทิจฺฉิ น เสวนฺติ
 วสมานาเปี สกุเณสุ
 สุกฺขาวาเสสุ เทเวสุ
 นิกฺกมฺมณินฺนา สปุปฺริสา
 จรฺนฺติ โลกคฺคฺตจฺริยา

อุปฺปชฺชนฺตาเปี ทุคฺคตี
 ชจฺจนฺตา น ภวนฺติ เค
 น ภวนฺติ มุคฺคหฺมุจิกา
 อุกโตหฺมุชฺชนเปฺจฺจกา
 โหริยา นิยตา นว
 สหฺพคฺคฺต สฺหฺชฺโคจฺวา
 กมฺมกิริยหฺสฺสนา
 อสฺสณฺณี นุปฺปชฺชเว
 เหตุ นาม น วิชฺชตี
 วิสํยุตฺตา ภวาทเว
 ปุเรนฺตา สหฺพปารมี ฯ

นรชนผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ สมบูรณ์ด้วยองค์ ๘ ตั้งแต่แล้ว ถึงจะเวียนเกิดเวียนตาย
 ในวัฏฏสงสารซ้ำวน คั้ง ๑๐๐ โภฏิกัป ก็มิได้บังเกิดในภพจรเวจีและใน
 โอคินทร์ ไม่เป็นเปรตตกตณฺหาณา ไม่เป็นเปรตทิวกระหาย ไม่เป็นเปรต
 หน้าตา ไม่เป็นสัตว์เลื้อจ้ว ไม่เกิดในทุกคติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ก็ไม่เป็นคน
 ตาบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคนหูหนวก ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นง่อยเปลี้ย ไม่เป็น
 ผู้หญิง ไม่เป็นคนสองเพศ และไม่เป็นคนเขย นรชนต้นนั้นเนื่องถ่มน้อนที่จะ
 ตรัสรู้ ย่อมพ้นจากอนันตริยกรรม มีความประพฤติบริสุทธิ์ ไม่เสวนิจฉาทิจฺฉิ
 คือความเห็นผิด มีศีลสนะในหลักกรรมและหลักกิริยา ถึงไปเกิดในสวรรค์
 ก็ไม่เกิดในอสนีภุมิภพ และไม่มีเหตุที่จะให้บังเกิดในสวรรค์ชั้นสุทฺธาวาส
 เป็นสัตว์บุรุษ น้อมจิตไปในทางสันกรรม (นีพทาน) ไม่ติดคอบุ้ในภพน้อย
 ภพใหญ่ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์โลก บำเพ็ญบารมีครบทุกอย่าง ฯ

กถาที่ไว้รับคำพยากรณ์ ในทวารนิทาน (เรื่องไกล)

จบวิบุรุษเพียงนี้

ในกถาแห่งทวารนิทาน มีกัป ๖ กัป คือ สุธัญญกัปและอุธัญญกัป ทั้ง ๖ กัปนั้น กัปใด
 พระพุทธ พระมิ่งเจ้ากพุทธ และพระเจ้าจักรพรรดิ มิได้บังเกิดขึ้น กัปนั้นชื่อสุธัญญกัป เพราะว่ามี

เป็ดำจากผู้มีคุณเสมบติ ส่วนออกกับหนึ่งชื่อ อุตัญญกัปป เพราะไม่ต่างเป็ดำจากผู้มีคุณเสมบติ
 อุตัญญกัปปันน มี ๕ อย่าง คือ ตำรกัปป * มัตถกัปป * วรกัปป * ตำรณัตถกัปป * และ
 ภัททกัปป * กัปปทั้ง ๕ นั้น พระพุทธโกลนทัญญะ พระพุทธปรุหมุคคะ พระพุทธอิทธิกถ
 พระพุทธวิบัสสี แต่ละพระองค์ก็เกิดในกัปปใด กัปปหนึ่งชื่อตำรกัปป พระพุทธอุเมธ พระพุทธอุธราด
 พระพุทธกัถัสสะ พระพุทธปุตตะ พระพุทธธีระ พระพุทธเวสสัญ เพื่ออัน ทุก ๆ ๒ พระองค์เกิดใน
 กัปปใด กัปปหนึ่งชื่อมัตถกัปป พระพุทธโณมทิสสี พระพุทธปรุหมุ พระพุทธนารท พระพุทธบิยทิสสี
 พระพุทธอิทธิกถทิสสี พระพุทธธัมมทิสสี เพื่ออัน ทุก ๆ ๑ พระองค์ เกิดในกัปปใด กัปปหนึ่งชื่อวรกัปป
 พระพุทธคณินทิงกร พระพุทธเมธิงกร พระพุทธธรรมิงกร พระพุทธทังกร พระพุทธนงกค
 พระพุทธอุสมน พระพุทธเวสดี พระพุทธโสภัก ทุก ๆ ๔ พระองค์ เกิดในกัปปใด กัปปหนึ่งชื่อ
 ตำรณัตถกัปป พระพุทธกุกกัสมะ พระพุทธโกนาคมนะ พระพุทธกัถัสสั พระผู้มีพระภาคของเว
 พระพุทธเนคโคตร ๕ พระองค์เพื่ออัน เกิดในกัปปใด กัปปหนึ่งชื่อภัททกัปป

ในเบื้องต้นแห่งภัททกัปปนั้น ก่อนชนพระโพธิสัตว์ของเรา เป็นกษัตริย์มหาหรณนบัถิอนมาก
 จึงทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาธมมค แปลว่า มีคนบัถิอนมาก ยังมีกษัตริย์อีก ๒๒ พระองค์
 คือ พระเจ้าโรช พระเจ้าวโรช พระเจ้ากัถยานน พระเจ้าวโรถยานน พระเจ้าอุโบสถ พระเจ้า
 มัชชากา พระเจ้าวรมัชชากา พระเจ้ากรก พระเจ้าอุปลกร พระเจ้าเคชีย พระเจ้ามุจจจ พระเจ้า
 มหามุจจจ พระเจ้ามุจจอินท พระเจ้าธำคร พระเจ้าธำครทเวธ พระเจ้ากรค พระเจ้าภาถิธ
 พระเจ้าจุจิ พระเจ้าอุจุจิ พระเจ้าปตาป พระเจ้ามหาปตาป พระเจ้าปนาท พระเจ้ามหาปนาท
 พระเจ้าอุถัสสะ พระเจ้ามหาอุถัสสะ พระเจ้านุ พระเจ้ามหานุ พระเจ้าอจันน กษัตริย์เพื่ออัน
 เป็นพระราชบุตร พระราชนัคคา พระราชปนัคคา ของพระเจ้ามหาธมมค มีพระชนมายุ ๑๐๘ ไร่
 ครอบครองนครทั้ง ๑ คือ นครกุธาวดี นครราชคฤห นครมิถิลา ตามลำดับ กษัตริย์ ๒๒ พระองค์
 นั้น พระเจ้าอจันน (องค์สุดท้าย) มีพระราชบุตร พระราชนัคคา พระราชปนัคคา เป็นกษัตริย์
 ๑๐๐ พระองค์ โคครอบครองราชธมมบติในนครกุธาวดี กษัตริย์องค์สุดท้ายของ ๑๐๐ พระองค์นั้น
 ทรงพระนามว่า พระเจ้าอินททม พระองค์มีพระราชบุตร พระราชนัคคา พระราชปนัคคา
 เป็นกษัตริย์ ๕๖ พระองค์ ครอบครองราชธมมบติในเมืองอโยธยาปุระ กษัตริย์องค์สุดท้ายของ ๕๖
 พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า พระเจ้าทุปปลัหะ พระองค์มีพระราชบุตร พระราชนัคคา พระราช
 ปนัคคา เป็นกษัตริย์ ๖๐ พระองค์ ครอบครองราชธมมบติในเมืองพาราณสี กษัตริย์องค์สุดท้าย

ราชสมบัติในนครราชคฤห์ ฤษัตรีของกษัตริย์ของ ๒๕ พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า พระเจ้า
คังกร พระองค์มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา เป็นฤษัตรี ๒๒ พระองค์
ครอบครองราชสมบัติในนครคัลลิตธา ฤษัตรีของกษัตริย์ของ ๒๒ พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า
พระเจ้าคัลลิตธา พระองค์มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา เป็นฤษัตรี ๒๒ พระองค์
ครอบครองราชสมบัติในเมืองกุตติมารา ฤษัตรีของกษัตริย์ของ ๒๒ พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า
พระเจ้ากุตติมารา พระองค์มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา เป็นฤษัตรี ๑ พระองค์
ครอบครองราชสมบัติในนครมอติคิยะ ฤษัตรีของกษัตริย์ของ ๑ พระองค์นั้น ทรงพระนามว่า
พระเจ้าคิยะเทวะ พระองค์มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา ๑๔,๐๐๐ พระองค์
มีพระเจ้ามณฑลเทวะเป็นกษัตริย์ ครอบครองราชสมบัติในนครมิตธา ฤษัตรีของกษัตริย์ของกษัตริย์
เทอดาน ทรงพระนามว่า พระเจ้านม เป็นพระเจ้ากษัตริย์รวมก่าองมาก พระเจ้ากษัตริย์มีนาม
มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา ๑๔,๐๐๐ พระองค์ มีพระเจ้ากษัตริย์ชก พระเจ้า
ธัมมกร พระเจ้าโธถ เป็นกษัตริย์ ครอบครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี ฤษัตรีของกษัตริย์ของ
กษัตริย์เทอดาน ทรงพระนามว่า พระเจ้าโธถ พระองค์มีพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราช
ปนัดดา เป็นฤษัตรี ๑๐ พระองค์ คือ พระเจ้าอวิระตถัน ๑ พระเจ้ารัมเมตถัน ๑ พระเจ้ามาตถัน ๑
พระเจ้าธัมมธ ๑ พระเจ้าทอัมปตี ๑ พระเจ้าเรณู ๑ พระเจ้ากฤ ๑ พระเจ้ามหาภู ๑ พระเจ้า
นพพร ๑ พระเจ้าชวกร ๑ พระเจ้าราม ๑ พระเจ้าวิพาริต ๑ พระเจ้าชกทวรี ๑ พระเจ้า
ธัมมวรี ๑ พระเจ้าชวธา ๑ พระเจ้าโธถกกา ๑ ไตรราชกษัตริย์ตามลำดับในเมืองพาราณสี
พระเจ้าโธถกกาภน เมื่อสืบลำดับวงศ์กษัตริย์หลายแผ่นดินพระองค์ ก็ลงมาเป็นกษัตริย์ทรงพระนาม
ว่า พระเจ้าโธถกกาตถ ธนง พระเจ้าโธถกกาตถ ๒ นพ เมื่อสืบลำดับวงศ์กษัตริย์หลายพัน
พระองค์ ก็ลงมาเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าโธถกกา ชกทวรีหนึ่ง สกทวรีหนึ่งของพระเจ้า
โธถกกาตถ ๑ สกทวรี พระเจ้าโธถกกาตถ ๒ นพพระราชมุตร พระราชานัดดา พระราช
ปนัดดา เป็นฤษัตรี ๑๐ พระองค์ คือ พระเจ้าโธถกาปุระ ๑ พระเจ้าปุระ ๑ พระเจ้าพัทธา ๑
พระเจ้าจันทปุระ ๑ พระเจ้าธวี ๑ พระเจ้าธัญช ๑ พระเจ้าอชชีนต ๑ พระเจ้าธา ๑
พระเจ้าอชชีวาหน ๑ พระเจ้าอชชีต ๑ ไตรราชกษัตริย์ในเมืองกบิลปุระ พระเจ้าอชชีต พระราช
มุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา ๒๒,๐๐๐ พระองค์ ไตรราชกษัตริย์ในเมืองกบิลปุระ ฤษัตรี
ของกษัตริย์ของกษัตริย์เทอดาน ทรงพระนามว่า พระเจ้าชยเสน พระองค์มีพระราชมุตรและ
พระราชานัดดา ๑ พระองค์ คือ พระเจ้าอชชีต และ พระนางอชชีต ๑ อังฤษัตรีในนครเทเวหะ
ทรงพระนามว่า พระเจ้าเทเวหะอชชีต พระองค์มีพระราชมุตรและพระราชานัดดา ๑ พระองค์ คือ

พระเจ้าอภัยชนและพระนางกัจจามร พระนางกัจจามรได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอภัยชน พระนาง
 มีพระราชธิดาชื่อพระเจ้าอภัยชน ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอภัยชนอีก พระเจ้าอภัยชน
 อัครมเหสีชื่อ พระนางมาลา * พระนางปารวตี * และมีพระราชบุตร
 * พระองค์ คือ พระโอรสชานัน * พระอุปัชฌาย * พระเจ้าอภัยชน มีพระราชบุตร ๙ พระองค์
 คือ พระสุโขโชน * พระโอรสโชน * พระสุโขโชน * พระสุโชน * พระอมโชน *
 และมีพระราชธิดา * พระองค์ คือ พระนางอมมา * พระนางปารวตี * พระนางอมมาได้เป็น
 อัครมเหสีของพระอุปัชฌาย พระนางอมมา มีพระราชธิดาชื่อ พระนางมาลา * พระองค์
 คือ พระนางสุกัทธกัจจามร * พระเทวทัต * พระราชธิดาชื่อพระเจ้าอภัยชนอีก ชื่อ พระนาง
 มาลาและพระนางปารวตี ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสุกัทธโชน * พระองค์ พระนางมาลา
 พระราชบุตร คือ พระโอรสชื่อของเราทั้งหลาย ทรงพระนามว่า พระอชิตก พระโอรสชื่อ
 ของเราได้พระมเหสี คือ พระนางสุกัทธกัจจามร พระราชธิดาชื่อพระอุปัชฌาย และเป็นพระราช
 ธิดา (เมืองหญิง) ของพระเทวทัต พระนางสุกัทธกัจจามร พระราชบุตร ทรงพระนามว่า
 พระกุมารราหุล

กษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้น ตั้งแต่วันนั้นมาจนถึงพระเจ้าอชิตกองค์แรก
 มีจำนวนกษัตริย์ ๒๒,๕๔๗ พระองค์ และตั้งแต่พระเจ้าอชิตกองค์แรกถึงพระเจ้าสุกัทธโชน จำนวน
 ๗๒,๐๐๖ พระองค์ ตั้งแต่พระเจ้าอชิตก * ถึงพระเจ้าสุกัทธโชนมีจำนวนกษัตริย์ ๗๒,๐๐๖
 พระองค์ นับกษัตริย์ตั้งแต่พระเจ้าอชิตกองค์แรกถึงพระเจ้าอชิตก * นับกษัตริย์เหล่านั้น
 พระองค์ กษัตริย์ทั้งหลายนับตั้งแต่พระเจ้าอชิตกองค์แรกถึงพระเจ้าอชิตก * และนับตั้งแต่
 พระเจ้าอชิตก * ถึงพระเจ้าสุกัทธโชน รวมทั้งหมดเป็นจำนวนกษัตริย์ ๑๐๔,๕๖๓ พระองค์
 โปรดทราบว่า นคือ พระราชวงศ์ของพระโอรสชื่อของเราทั้งหลาย

เรื่องกล่าวถึงพระราชวงศ์ในทูลนิทาน (เรื่องไกล)

จบวิษุณี

ตั้งแต่พระผู้มพระภาคตั้งปองมา เว้นพระผู้มีมาสัมพุทธของเรา ไม่มีพระพุทธรูปอื่น
 เด็ดขาด มี พระโอรสชื่อของเราทั้งหลายทรงกระทำอภินิหาร (*) แทนบาทนุจรของพระพุทธรูปที่มั่ง

๑. อภินิหาร การแสดงตนว่าจะเป็นผู้พุทธ

กระทั่งครั้งเมื่อเสวยพระราชพิธีเป็นพระเวสสันดร อันเป็นราชวงศ์พระเจ้ามหาสมุทรไม่มองค้อน
ประพ ท้าให้มหาปฐพีพันชั่งทองถึง ๘ ครั้ง ได้ประทานพระวราบุศ ๒ พระองค์ คือ พระวรา
กุมารชาติ ๑ พระวรากุมารภักดี ๑ ให้แก่ภรรยาหมั้น ทรงรอบเขตบารมีด้วยสามารถ
ประทานพระมหัทธิ ไทแก่ท้าวอัครกษัตริย์ในจันทบุรี ตั้งแล้ว ในเวลาอันสุดพระชนมายุ จุติจาก
อัครกษัตริย์พระเวสสันดรแล้ว ได้บังเกิดในพิภพสุคติ

กาดที่ปรารถนาเป็นพระพุทธรูป อันแสดงออกทางกายและทางวาจา

ในเรื่องทฐนิทาน

จบนิพนธ์

[เรื่องชีวิตนิทาน]

บัดนี้จะเล่าเรื่อง ชีวิตนิทาน (เรื่องไม้ไผ่) ต่อไป

พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในพิภพสุคติ ๕ โภก ๖ ด้านมี เพราะพระบารมีเต็มเปี่ยมทุก
ประการแล้ว เมื่อยังเด็กอยู่ในพิภพสุคตินั้น ได้เกิดความเอ็กเกริกกันเห็นเรื่องพระพุทธรูป
เอ็กเกริกกันเห็นอย่างไร ก็คืออย่างนั้น ทอดตามรักษาโดยรักษาว่า อัคร ๑,๐๐๐ มี พระอัครกษัตริย์
พุทธรูป จากเด็กจวบสิ้นในโลก จึงเพียงประกาศโฆษณาว่า ท่านผู้เห็นพุทธรูปทรงทอง จากนไปอีก
๑,๐๐๐ มี พระอัครกษัตริย์พุทธรูป จากเด็กจวบสิ้นในโลก

ธรรมดาว่า อัคร ๑ วันนับความวันมนุษย์ หากทอดทางทองจากทองจุกี้แล้ว ปลูกนิมิต
(อาจบอกเหตุล่วงหน้า) ๕ อย่างก็อัครกษัตริย์ คือ คอกลไม้พยอมเพียง ๑ ไม้พยอมเสี้ยวทอง ๑
เพชรกรวยทอง ๑ ร่างกายหม่นหมอง ๑ พงไม้ค้ำ ๑

แม่พระโพธิสัตว์ เห็นปลูกนิมิตเหล่านั้นแล้ว รู้ว่า จากได้เป็นพระพุทธรูป ในชาติถัดจากนั้นไป
พระองค์นั้นได้พบพระพุทธรูป ครั้นปลูกนิมิตเหล่านั้นปรากฏแก่พระโพธิสัตว์แล้ว ทอดตาใน
หมิ่นจากรวดได้เพียงเอ็กเกริกกันเห็นเรื่องพระพุทธรูป จึงร่วมประชุมแล้วพากันไปเฝ้าพระ
โพธิสัตว์ พุทธพระองค์ว่า

กาโลชนุต มหาวิ

อุปุปุช มาคกุจฉิ

สทวัก คารชนุต

พุชฉสุ อมตี ปตี ๑

แปลว่า

ข้าแต่มหาวิ เวลามัน สมควรที่พระองค์จะไปบังเกิดในครุภพมารดาแล้ว

จะได้ตรัสรู้ทางไปสู่อมต ช่วยทอดตาและมนุษย์ให้ข้ามพ้นวิญญสงสาร ๑

เทวดาทรงทอดธุระของขี้คน พระโพธิสัตว์ยังมีได้รับค่าเทวดาเหล่านั้น แต่ได้ทรง
 พิจารณาตามหาวิโลกณะ (ตรวจดูผลกรรมใหญ่ยิ่ง) & อย่างถือ กาด ๙ ประเทศ ๙ กระบุง ๙
 ฎีก้าแก้ม ๙ และกำหนดอายุ ๙ กาด ได้แก้กำหนดอายุพระพุทธรูป อย่างสูงไม่เกิน ๑๐๐,๐๐๐ ปี
 เป็นอายุชัฏ อย่างต่ำไม่เกิน ๑๐๐ ปี เป็นอายุชัฏ ในสมัยที่พระองค์กระเสาะขมิ้นเป็นกาดแห่ง
 อายุไม่เกิน ๑๐๐ ปีเป็นอายุชัฏ พระโพธิสัตว์ทรงเห็นกาดว่า กาดนี้เป็นกาดที่พระมหาสัตว์ตั้ง
 ขุมศัลได้เอง จากนั้นทรงตรวจเห็นว่า ประเทศก็คือ มรรณมประเทศในชมพูทวีปเอง จึงทกลง
 พระทัยว่า เราจะต้องเกิดกษัตริย์แห่งชอกมิตต์ในมรรณมประเทศนั้น จากนั้นทรงตรวจครก
 ว่า ชรามคาพระพุทธรูปทั้งหลาย ย่อมบังเกิดในตระกูลกษัตริย์ หรือในกษัตริย์พรหมิน โลก
 เขาก็ยังมีกษัตริย์ ชนชน โลกเขายังมีกษัตริย์กษัตริย์ เราจักต้องเกิดในตระกูลกษัตริย์
 มีพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าอุโธโธ พระเจ้าอุโธโธ พระเจ้าอุโธโธ
 พิจารณาต่อไปว่า ชรามคาพระมารดาของพระพุทธรูป ย่อมไม่เป็นที่สูงใหญ่โต ไม่เป็นที่สูงใหญ่โต
 ดูว่า ต้องมีอายุมารมีมาแต่ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ปีบริบูรณ์ มีเด็ก ๙ ไม่ต่างพร้อมกันถึงแก้วนเกิด
 และหญิงเหล่านั้นได้แก่พระนางมหามายาเทวีพระองค์หนึ่ง พระนางมหามายาเทวีนั้น พระเจ้า
 พระมารดาของเรา จากนั้นทรงพิจารณาต่อไปว่า พระมารดาจักมีพระชนมายุเท่าไร ? ทรงเห็นว่า
 หลังจากทรงพระครรภ์ ๑๐ เดือน ประสูติแล้ว จะมีพระชนมายุได้แก่ ๘ วัน พระโพธิสัตว์
 ทรงพิจารณาตามหาวิโลกณะ & อย่างนั่นเอง จึงให้สัญญารับค่าเทวดาทรงทอดธุระว่า ท่านผู้ส่งผู้
 ทรงทอดธุระ กาดนี้เป็นกาดที่เราจะตั้งเป็นพระพุทธรูป ตั้ง แล้วเชิญให้เทวดาทรงทอดธุระไป
 พระองค์แล้วคือขมิ้นคั่งเทวดาในพิภพผู้ตั้งทรงทอดธุระ ดำรงบุญทวยในกสิกรรมนั้น สุขุมถวิล
 ในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวี โฉมหน้าเหมือน ๘ วันพระเวทย์อุคคธาสาหฤทธิณ คบยัค
 เป็นมหาฤทธิณวิบาก อสังขาริก โคจรเหตุ ญาณอันบริสุทธิ์ โสมนัสอิสรภค แต่พระมหาสัตว์
 ผู้เร่ของราชมพระโคตรมีปฏิภาณว่า อุมภราชสหฤค

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

จวิควา	คุสติกายา	ชทา	โอกุณมิ	กุจฉิย
ทสสหัสสุตี	โลกชาตุ	กมปีตุ	ชวณ	คทา ๙

แปลว่า

พระโพธิสัตว์ จุดิจากพิภพคุดิคนแล้วลงสู่พระครรภ์ ท่านผู้คนให้ไว้พร้อมไปทั่ว
 ทั่วทุกทิศ

ทรงผนวช พระนางมหาผาษาเทวี ถอนศรัทธาวันเพ็ญเดือน ๘ ได้เสด็จประพาสถกษัตริย์ฤๅษี
คัมภีร์ฉนวน ๘ คำ ต่อไปอีก ๘ ฉนวนฉนวนเพ็ญ พระนางเสนาท้าวอินโธคือแคว้นเสด็จเข้าห้อง
บรรทม ทำถ้อยบรรทมทอดมอญบนพระแท่น โคตรงพระอุ้มหน้า มีร่างเผือกผอมกึ่งหนึ่งลงมาจาก
อุ้งรอนบรรพต กระทำประหลาดประหลาดยิ่ง ทำท่าเหมือนจะแหงพระปรีดิ์เมองขวาเข้าไป
ในพระอุทร พระนางจึงสะดุ้งตื่น แลดูทอดเอาพระอุ้มนั้นแก่พระเจ้าอุทโรทนะ ท้าวเซียงศรีธิดาม
พรหมณีนีประมาณ ๖๔ คนว่า อุ้มนั้นมดเขนจะศรัทธาประการใด พรหมณีนีทูลถามท้าวว่า
ไม่เป็นไรได้ พระเจ้าชา พระเทวจะทรงพระศรวร เป็นชาย มีไรหญิง พระราชกุมารนั้น ถ้าเป็น
ชราว่าจะได้เป็นกษัตริย์จักรพรรดิ ถ้าจะจากธรวางอเด็กจ้อออกบรรพชา จะได้เป็นพระพุทธ
โมโลก เม็ดเมษเกร็งกำบังทั้งหมด เวลาที่พระเทวเสด็จประพาสถกษัตริย์ฤๅษี คัมภีร์ฉนวน ๘ คำ
ในมนุษย์โลกนั้น ตรงกับเวลาบุพพนมิต ๕ อย่าง ปราบกฎแก่พระโพธิสัตว์ในพิภพดุสิตทีเดียว

พระมารดาของพระโพธิสัตว์ เสดยส่งมดไปในปฐมวัย มีพระองค์บริบูรณ์พร้อมศาสต์ ครั้นถึง
เดือนที่ ๓ แห่งรัตนมวดี ทรงบริหารพระโพธิสัตว์อยู่ในพระศรวร ๑๐ เดือน แล้วยังประสูติในวันเพ็ญ
เดือนวิสาข (ราวเดือน ๖ โทษ) พระจันทร์เสวยวิสาขฤกษ์ ในขณะที่พระโพธิสัตว์เสด็จอุ้มขึ้น
บุพพนมิต ๑๖ ประการ ก็ปรากฏขึ้น

พระกัณธรจนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

สพฺพคุณ สัพฺพคุณฺนเร กุมาร
สิวฺจฺจเร สนฺติกเร จ ชาล
ปุกฺกมฺปี สจฺจกฺกมฺปี ตทา สมฺนุต
สทฺสฺสสจฺจชฺษา ทส โลกธราตุ ๔

แปลว่า

เมื่อพระกุมารบังเกิดขึ้นมา ทุกสิ่งทุกอย่างสำเร็จประโชชน์ ทุกสิ่งทุกอย่างมีมงคล
สมบูรณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างสงบสุข ครั้นนั้นแผ่นดินได้สั่นสะเทือนไปทั่วพื้นโลกธราตุ
เถาถิ่นว้า มารดาพระราหูคือ พระนางอุกัททกัจจามรา พระธยานเทเวระ พระฉันทะเทเวระ
นำกัณฐก รุมพรหมย์ คัมภีร์โพธิ พระกาฬทายะเทเวระ ทั้ง ๘ นี้ เกิดพร้อมกันกับพระโพธิสัตว์
เรียกว่า ๘ ทชาติ

เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จอุ้มขึ้นแล้ว ๘ วัน พระนางมหาผาษาเทวีก็ทรงกอด โยนนมแรม ๘ คำ เดือน
วิสาข เสด็จอุ้มขึ้นพิภพดุสิต ทรงเพราะมีโพธิ์พระนางเป็นมารดาของไปของอดีตองค์หลายองค์

ค่ำกลางวันหนึ่งเป็นวันแรกมาขงอญ พระมหาธิดังทรงกำหนดอาณาป่านธิดิ เกิดปฐมณาน
 ๙ ครั้นวันที่ ๕ (นับแต่วันประสูติ) พระโอรสธิดังได้รับชานพระนามว่า อิศราธิดิ (แปลว่า
 สำเร็จประโยชน์) เพราะทำความดีรับประโยชน์ให้แก่โลกทั้งปวง ค่ำมาพระมหาธิดิ
 ก็เสวยด้วยโดยดั่งคัม ขนมีพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา ฝ่ายกษัตริย์ค้ำภรรยาทรงหลายคนแต่ประคัม
 ประคาศระชิตาของตนตั้งไปให้เป็นนางพื่อนว่า ๕๑,๑๑๑ องค์ นำเรอบาท พระชิตาค้ำภรรยา
 หลายเหล่าอัน พระนางราหุณารดา คือ พระนางภักทกัจจานาได้เป็นพระอัครมเหสี พระโอรสธิดัง
 ได้รับบำเรอด้วยนางกษัตริย์เหล่านั้น เสดยราชธมมัตติในปราสาท ๑ องค์ คือ ขันขปปราสาท ๑
 โกลนขปปราสาท ๑ โกลนขปปราสาท ๑ ซึ่งเหมาะแก่ฤกษ์ตั้ง ๑ ครั้นมีพระชนม์ ๑๘ พรรษา เมื่อ
 วันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (ราวเดือน ๘ ไทย) เสด็จโดยราชรถเทียมม้ามายพระพักตร์อุชชยาน
 ไต่ทอดพระนครเห็นคนแก่ห่อหม จากนถองมา ๔ เดือน เมื่อวันเพ็ญเดือนกัตติก (ราว
 เดือน ๑๒ ไทย) ไต่ทอดพระนครเห็นคนบ่วย ถองมาอีก ๔ เดือนในวันเพ็ญเดือนมคคิน
 (ราวเดือน ๔ ไทย) ไต่ทอดพระนครเห็นคนตาบ แอ้วเสด็จกลับ ค่ำมาในบั้นพระชนม์ได้
 ๒๑ พรรษา เมื่อวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ถ้างเด็กประพาธอุชชยานเช่นเคยมา ก็ไต่ทอดพระนคร
 เห็นบรรพชิต ทรงทอพระทัยในบรรพชา จึงเสด็จขอเข้าในอุชชยาน วันนั้นพระกุมารราหุณกักร
 ประสูติ พระโอรสธิดังคงประพาธอยู่ในอุชชยานนั้นจนเวลายาม แอ้วส่งธิดานาน ในธรรมาภค
 โมกขธรรมเมื่อต้องควรอันดับแล้ว ทรงตกแต่ประคัมประคาศระองค์บนพื้นแผ่นดิน มงคลคือ
 แอ้วเสด็จจนทรงราชรถ ขณะนั้น ทรงทราบข่าวพระกุมารราหุณประสูติ จึงตรัสว่า เจ้า
 เกิดชนแล้ว เกิดชนของเจ้าเกิดชนแล้ว ดังนี้ แอ้วเสด็จเข้าสู่พระนครด้วยความดีงามแล้ว เสด็จ
 ย่างเข้าปราสาท ทรงบรรทมบนพระแท่น ไม่โยคคอกการพื่อนไว้ราชบริวอง เพราะพระทัยคงอัน
 ก็อดเสียดแล้ว บรรทมหมอบไปกุหลิง ค่ำนั้นบรรทมเมื่อเวลาเที่ยงคืน เสด็จทรงอภังการช้อกณัฐ
 ธิราชพื่อนธิดังขึ้น โปรดโหมหาคเด็กช้อ นันนระ เกาะทางอภังการ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ
 ขณะเสด็จถึงพระทวารใหญ่ มารก็ทอดพระมหาธิดิว่า

มา นิกุขม มหาวิริ อโศ เต สกุตเม ทิน
 ทิพพิ ตุ จกุตถนั อหุธา ปาคูภิวสุตติ ฯ

แปลว่า

ข้าแต่มหาวิริ อย่างพียงสัจ อีก ๘ วันจากนี้ จักบรรทมพิพัชจกัปรากฎ

แก่พระองค์โดยแท้

พระมหาสัตว์ ครั้นตอบว่า

มาร ขานามิหิ มยุหิ
อนตฺติโกหิ รัชฺเชน
สกลทสสทสฺสํ
อุณฺณาเทคฺควา ภวิสฺสุสามิ

จกฺกสฺส ปน สมฺภวํ
คฺคฺชฺช คฺควิ มาร มา ติฏฺฐ
โลกธาคฺคฺคหิ ปน
พฺพุโธ โลกเ วินายโกฯ

แปลว่า

มาร เรายังอยู่ จักรวัตรจะเกิดขึ้นแก่เรา แต่เราไม่ต้องการวราชสมบัติไปเสียเถิด มาร
ห้ามอย่าอยู่เฉย เราจะเป็นผู้ปกครอง เป็นผู้นำพิเศษมันออกไปทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ ฯ

มารก็ทำเป็นในทันใดเอง พระองค์เสด็จขึ้นเสวย膳ระทาง ๑๐ โยชน์^(๑) ผ่านรัฐถึง ๑ รัฐ
(กบิลพัสดุ์, สวาคดี, เวสาลี) บรรลุถึงริมฝั่งแม่น้ำอนามานที พระมหาสัตว์ทรงบรรพชาในที่
นั้นแล้ว นำความสู่ในการบรรพชาตลอด ๘ วัน ในส่วนมะม่วงร้อยรูบิษัณพจน์ ซึ่งมีอยู่ใน
ท้องที่นั้น (มีชื่อโมฆามณี) แล้วเสด็จขึ้นระทาง ๑๐ โยชน์ในวันเดียวข้ามแม่น้ำซึ่งตงศาแล้ว
เสด็จเข้านครราชคฤห์ ในวันแรม ๘ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ เทียบวันเชษฐา แล้วเสด็จออก
จากนครทางประตูที่เสด็จเข้า ประทับนั่งเสวยที่ริมฝั่งแม่น้ำอนามานที ทรงปฏิบัติธรรมาสนี
ทั้งหมดที่พระเจ้าพิมพิสารทรงมอบถวาย รับผิดชอบพระเจ้าพิมพิสารแล้วเสด็จเข้าไปหาโยคีชื่อ
อาฬารก ทาณโมโคกร และโยคีชื่อ อุกกรามบุตร ทำสมาธิให้เกิดขึ้นแล้ว ทรงทราบว่
นี่ไม่ใช่ทางตรงสู่ จึงเสด็จไปยังตำบลอุรุเวระ^(๒) ทรงเริ่มตั้งความเพียร อันยิ่งใหญ่กระทำ
ทุกกรัตริยาในที่นั้นอยู่ ๖ ปี

เวลานั้น พระมหาสัตว์ มีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา วันหนึ่ง ทรงพระอธิษฐานนิมิต ๕ ข้อ
ครั้งนั้น ๑๕ คำคือขณวิธวราช โคเสวยรางวัลรูบิษัณพจน์ในคืนเพ็ญเดือนวิธวราช แล้ว
ทรงถือธากของกำไปลอยทวนกระแสน้ำในแม่น้ำวิธวราช (ภาตของค่าน้ำจมน้ำไป) ปลูกพญาภาพนาค
ชื่อ อุบนิค ให้ค่นวัน ทรงพักกลางวันในป่าสาธวันริมฝั่งน้ำแม่น้ำวิธวราช พศกเย็นทรงนิมิตพระพักตร์
ทางไม้โพธิ์ เสด็จไปคานทางที่เทวดาคคนั่งไว้ เมื่อคคนจะเสด็จเข้าไป โคทรงถากพญาภาพ
ที่โคถกยพรหมณคคนห้ามพญาภาพ ทรงทำประทักษิณ พุณยธิดัดคคพญา (ไม้โพธิ์ใบ)
ถ้วน ๑ รอบแล้วประทับนั่งบำเพ็ญพระพักตร์ทางทิศบูรพา ครั้นนั้นพระมหาบุรุษทรงกำคำสมาธ

๑. ๑๐ โยชน์ = ๑๐๐ ค.ม.
๒. ตำบลอุรุเวระ อยู่ริมตลิ่งน้ำแม่น้ำวิธวราช ห่างพุทธคยา ๕๐ ไมล์เศษ คำนวณโดยคณวิธีได้ นครราชคฤห์

เสนาบดีในเวลานั้นขณะกำลังจะออกก็ยังมีอยู่ ได้ครีวรูปเทพีวาธัญญาณีในปฐมยาม ทรง
 ชำระทิพย์จักรในรัชมณเฑียร ทรงหยั่งพระญาณลงในน้ำชาภากร^(๑) เมื่อเวลาปัจจุต้นมี
 ทรงทำทุกกลณามมีชานาปานต์ก็เป็นที่ตั้งให้เกิดขึ้น ทรงทำทุกกลณามนั้นให้เป็นภากษณแล้ว
 เจริญบังสุณา ทำศีลธรรมตลอดด้วยมรรค ๔ ตามลำดับมรรค ครีวรูปเทพีวาธัญญาณีประคัม
 ด้วยพุทธคุณทรงประโงในเวลายุทธิน

ภาคแห่งการครีวรูปเทพีวาธัญญาณี ในเรื่องอภินิหาร
 พระวิษณุ

[เรื่องต้นกนิทาน]

บันทึก ถึงคราวที่จะกล่าวเรื่องต้นกนิทาน (เรื่องใกล้ ๆ) ขึ้นต่อไป

พระมหาอัครมเหศวรเป็นพระอัครมเหศวรในเวลายุทธินครั้งแล้ว ทรงผ่านเวลาด้วย
 วิมุติสุขที่พระบดินทร์แห่ง ๗ วัน ตั้งแต่มรม ๘ คำเดือนวิสาขทรงผ่านเวลาในการอัมพระนคร
 ๓ วัน โทษไม่กระทบ ๗ วัน ตั้งแต่วันอุโบสถขึ้นเดือนวิสาขไปทรงผ่านเวลาในการเสด็จขึ้น
 ๓ วัน ตั้งแต่วัน ๘ คำเดือนเชษฐ (รวมเดือน ๗ โยธ) ไปทรงผ่านเวลาใน
 เรือนแก้ว ๗ วัน ตั้งแต่วัน ๘ คำเดือนเชษฐไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่งที่โคนต้นชรา
 นโครธ^(๒) ๗ วัน ตั้งแต่วันแรก ๖ คำเดือนเชษฐไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่งที่
 โคนต้นจก ๗ วัน และตั้งแต่วันแรก ๑๑ คำเดือนเดือนนั้นไปทรงผ่านเวลาในการประทับนั่ง
 ที่โคนต้นเกศ ๗ วัน

เมื่อครบแห่งละ ๗ วัน ๆ แล้ว ท้าวสักกะ (องค์อมรินทร์) ได้ถวายไม้ธัทรพนกับและมอ
 ๓ วัน เมื่อวันนั้น ๖ คำเดือนอาสาฬหะ พระองค์ได้ไม้ธัทรพนกับและมอแล้ว ทรงรับมาคร
 กิดำอันทำจากกุมหาราชถวาย แล้วฉันทชาวรมุนันต์^(๓) ของพ่อค้าชื่อ ตูปัสสะ กับ ภักดีกะ แล้ว
 เสด็จไปประทับที่โคนต้นชราจนโครธที่ ทอดถึงวันนั้น ๑๑ คำ ๑๔ คำ (๓ วัน) เสด็จไป

๑. มีชชากร คือ อาหารที่อาศัยมีจึงจัดขึ้นเมื่อถึงวันขึ้นจึงจัดให้คิดสังขาร สังขารเป็นจึงจัดให้เกิด
 วิชิตาเป็นต้น
 ๒. อชปาลนิโครธ ต้นไม้ที่มีดอกสีแดงและออกดอกอยู่ในเวลากลางคืน
 ๓. จิวรมุนันต์ อาหารที่โบราณท่านแปลว่า ข้าวสุก หรือ ข้าวคั่ว แต่ตามรูปศัพท์ มนุ แปลว่าน้ำผึ้ง มนุส แปลว่า
 กวน หรือ ช้ำ หรือ ลูก จึงน่าจะแปลว่าข้าวกวนน้ำผึ้ง หรือข้าวช้ำน้ำผึ้ง ข้าวคูกน้ำผึ้ง ข้าวคั่วโบราณอาจใช้
 น้ำผึ้งแทนน้ำตาลลูกข้าวกระเม็ง

มีขนาดกบในหมู่บ้านบริเวณรอบ ๆ ดวงจันทร์โพธิ์นั้น ในวันกลางเดือนอาสาฬหะ ทรงมาคร่ำครวญ
แต่เช้าแต่ค่ำไประยะทาง ๓๗ โยชน์(*) ถึงป่าอิสิปตน

[เรื่องแสดงเทศนาธรรมจักร]

ในเย็นวันนั้น ทรงแสดงธรรมจักรกับปวคิณฑกถาไปคร่ำครวญพระธรรมวินัยด้วย ในคืน
พระจันทร์ เสงยอุกกราชาพทกษั พระอัญญาโกณฑัญญะได้ตั้งอยู่ในใต้ร่มไม้คิมภद्रพร้อมด้วย
พรหม ๓๗ โกฎิ ในเวลาจบเทศนาธรรมจักรกับปวคิณฑกถา

พระกัณทรานาคาริ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

พหูพนา ยาจโค สตุถา ชมมชกฏิ ปวคฺคยิ
อฏฺฐารสนนุ โกฎินิ ปรมากิสมโย อหุ ฯ

แปลว่า

พระศาสดาอันท้าวเทพทมิฬอวราธมาแล้ว ได้ตรัสเทศนาพระธรรมจักร
พรหม ๓๗ โกฎิ ได้ตรัสรู้ โอฏฺฐกถาธรรมเป็นครั้งแรก ฯ

ในวันเดียวกันนั้น อุบาสิกาชื่อ อุนฺธสตปโปธันนกาตี (นางภาพรซึ่งได้ฟังและได้เห็น
โดยอ้อมทอดมาจากผู้อื่น) ก็ได้ดำริว่าโสดาบันในคืนนี้ พระอโศกเถระ ดำริว่าพระโสดาบันในวัน
แรม ๑ ค่ำ พระกัณทยเถระ ดำริว่าพระโสดาบันในวันแรม ๒ ค่ำ พระมหาโมคคัลลเถระ ดำริว่าพระ
โสดาบันในวันแรม ๓ ค่ำ พระอัสสชิเถระ ดำริว่าพระโสดาบันในวันแรม ๔ ค่ำ ครั้นถึงวันแรม
๕ ค่ำ พระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น เมื่อฟังเทศน์นายอภิกคิธรณสุทฺธราชบง ได้ดำริว่าพระอรหันต์
ทั้งหมด

ในวันแรม ๘ ค่ำ ทรงแสดงโมเขยบปฏิปาธแก่พระนาคเถระ คือจากนั้น พระศาสดา
ทรงแสดงธรรมแก่พระยศกอุบฺบร ให้คงอยู่ในความเป็นพระโสดาบัน ในคืนที่ท่านสดับบ้านเรือน
หนีออกมา คือรุ่งขึ้นจึงให้คงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ กับสหายเหล่าอื่นของพระยศกเถระอีก
๕ คน ก็คงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นด้วย เป็นอันว่า ในคืนนี้แห่งการตรัสรู้ ได้มีพระ
อรหันต์ในโลก ๖๒ องค์ คือ พระอโศกมาสันนิพุทธ ๑ พระปัญจวัคคีย์ ๕ พระยศเถระ ๑ พระเถระ
สหายของพระยศกเถระ ๕

*. ๓๗ โยชน์ = ๒๘๗ ก.ม.

[เรื่องโปรดขมู๊ด]

พระผู้มีพระภาคได้ทรงจักร์คือธรรมอันประเสริฐให้เป็นไปแล้ว (แสดงทศมารธรรมจักร) ในพรรษาที่แปดประทับอยู่ในป่าอิสิปตนะ ครั้นออกพรรษาไปจรรณานแล้ว องค์พระอรหันต์ทั้งหมด ๖๐ องค์ (แยกกัน) ไปในทิศทั้งหลาย ส่วนพระองค์เสด็จไปตามอตุรุเวระ ในระหว่างทาง ครัดเทศนาโปรดกุนารภิกษุอวัคคีย์ ๑๐ คนที่ราวป่ากัมปาลีวัน (ป่าโรม่า) ให้บรรดาศักดิ์เป็นภิกษุบรรพชาแล้ว (ให้แยกกัน) ไปในทิศทั้งหลาย พระองค์เสด็จตามอตุรุเวระโดยลำดับ ประทับอยู่ที่นั่น ๓ เดือน อุมาคนหนึ่ง ครัดเทศนาโปรดพญานาคที่อยู่ในเรือนพักของอตุรุเวระตลอดปี ครั้นรุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง ทรงปราบพญานาคอยู่ในโรงไฟของอตุรุเวระตลอดปีรับเมตตาเนวืฐราให้เรื่อง รุ่งเช้าเสด็จไปประทับอยู่ที่ราวป่าแห่งหนึ่ง ไม่ไกลกับอตุรุเวระตลอดปี อุมาในเวลากลางคืนวันหนึ่ง ท้าวมหาธาตง ๕ มาเฝ้าพระผู้มีพระภาค คือมาอีกคนหนึ่ง ท้าวธักกะซึ่งเป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลายมาเฝ้า รุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง ท้าวทั้งหมดก็พรทนามาเฝ้าพระผู้มีพระภาค โฉงนกลางคืนหนึ่ง (ราวเดือนมิถุนายน) พระผู้มีพระภาคเสด็จไปองค์กาศทวีป ได้ยินว่า อตุรุเวระตลอดปี คิดหนักใจว่า ทำอย่างไรหน่า พระมหาสมณนะระไม่ต้องการพักพิงอาหาร โฉงนหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบปริวิตกของอตุรุณ ครั้นรุ่งสว่างทรงบาตรข้าวเสด็จไปป่าหิมพานต์ ชำระพระรัศมีกันแล้ว ทรงนำอาหารจากอุกกรภูทิวปมาฉันที่ริมสระในดาด ทรงพักผ่อนกลางวันในที่นั้นแล้ว เสด็จไปองค์กาศทวีปเมื่อเวลาเย็นเพื่อชำระร่างกายดัดกายทวีปให้สะอาดบริสุทธิ ทรงประทับยืนอยู่ในอากาศ เมืองบนดาดกาศทวีปมาได้สร้างเป็นมณฑลนครตลอดปี ทรงกระทำกิจที่ควรทำ ณ ที่นั้นแล้ว จึงเสด็จมายังค้ำบอตุรุเวระในที่นั้นอีก โฉงนรุ่งขึ้น มีผู้ถวายน้ำมั่งสุดทุกแก่พระผู้มีพระภาค รุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง พระองค์ทรงนำดอกพิกุลจากป่าหิมพานต์ มาประพรมแก่อตุรุเวระตลอดปี รุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง ประพรมผดมะม่วง รุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง ประพรมผดมะขามป้อม รุ่งอรุณขึ้นหนึ่ง พอกอตุรุณผ้าพัน ๕๐๐ คู่จุดไฟส่องทั้ง ๕๐๐ แต่ระงกหมด (คือผ้าพันไม่ออก จุดไฟไม่ติด) คือวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงเมตตาให้ม้ากินดี จุดไฟสักทั้ง ๕๐๐ อุมาอีกคนหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจกรมณแผ่นดินปราศจากฝุ่น มีน้ำที่ชนमारอบพระองค์ ทรงแต่งตั้งปาฏิหาริย์ ๑,๕๐๐ อย่าง ดังนี้ โปรดขมู๊ด ๑ คนพี่น้อง มีอตุรุเวระตลอดปีเป็นคันพ้อมด้วยอตุรุณบริวาร ๑,๐๐๐ คน ให้คงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ ด้วยแสดงอภินิหาร (คือทรงแสดงให้เห็นว่ามี ๕ เปรียบเทียบกับไฟว่า เป็นของร้อน) ที่ค้ำบอดยาศีระ พระองค์มีพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์นั้นแสดงธรรมแก่ทรงพระดำริว่า ศกาคค

จะ ไปเปิดของปฏิญญาคนที่ ให้ไว้แก่ราชาพิมพ์สาร จึงเสด็จไปนครราชศฤง์โดยลำดับ (ตาม
 รัชชพงศ) ถึงอุทยานศรีอัฐฎิวันต่อเขตนครราชศฤง์ ในวันนี้ พระองค์ทรงแต่งตั้งนายราชภาค
 ที่อุทยานอัฐฎิวัน เมื่อจบเทศนาของ พระเจ้าพิมพ์สาร ได้สำเร็จได้คาบักคิณอพร้อมด้วยราชบริวาร
 ๓๓ นาค (๑๑๐,๐๐๐) ในวันรุ่งขึ้น ทรงรับสั่งจนเจสุวันในวันนั้นเคียนมุด (ราวเดือนมีไทย)
 ครั้นวันนั้น ๓ คำ ให้ต่างทงกุ^(๑)บรรพชาพร้อมกันบริพัทธ (มักพรตมีกายหนึ่ง) ๒๕๐ คน
 ในวันนั้น ๗ คำ เคียนมาฆ (ราวเดือน ๓ ไทย) พระมหาโมกคัลลานได้บรรลุที่สุดแห่งดาวกบารมี
 ญาณ ส่วนพระมหาสารีบุตรได้บรรลุดาวกบารมีญาณ ในวันกลางเคียนมาฆ ทำไมจึงเป็น
 เรณิน ? เพราะพระมหาสารีบุตรมีอสังเวทอันมาก ในวันกลางเคียนมาฆ คตินั้นพระจันทร์
 ประกอบด้วยมาฆฤกษ์ พระคำสาเด็คจาประทับท่ามกลางพระภิกษุ ๓,๒๕๐ องค์ ทรงประทาน
 คำแห่งอภิมหาต่างทงกุในวันพรุ่งนี้ ทรงกระทำจุรังคดาวกต้นนิภาค (ประชุมสาวก
 ประกอบด้วยองค์ ๔) ทรงแต่งตั้งพระปาฏิโมกข์ (หลักธรรมตั้งกั้นแสดงเป็นหัวข้อโดยลำดับ)
 พระภิกษุ ๓,๒๕๐ องค์ นั้น คือ พระภิกษุที่เกษเป็นฤทธิของพระกัถีสิบทั้ง ๓ มีอุรุเวศกัถี
 เป็นคิน ๓,๐๐๐ องค์ กับพระภิกษุที่เกษเป็นบริวารของพระอัครมหาต่างทง ๒๕๐ องค์ รวมเป็น
 พระภิกษุ ๓,๒๕๐ องค์ จุรังค (องค์ ๔) คือพระภิกษุทั้งหมดเป็นเอทธิกกุ พระภิกษุทั้งหมด
 ได้ปฏิญญา ๖^(๒) พระภิกษุทั้งหมดมาประชุมกันเองโดยมิได้คิหมาย และวันนั้นเป็นวันอุโบสถ
 วัน ๑๕ คำ ความพร้อมเพรียงด้วยองค์ ๔ ในวันนั้นนิภาค (การประชุม) เรียกว่าจุรังคต้นนิภาค
 ต้นนิภาคครั้งแรกนั้นกำหนดในวันคตินพระจันทร์ประกอบด้วยมาฆฤกษ์ บางคราวอาจจะมีเป็น
 ครั้ง ๒ แต่มิได้กำหนดวัน คงแต่พระคำสาเด็คจาจากเมืองพาราณสีมาประทับอยู่ที่คามอตุรุเว
 ได้ ๓ เดือน ประทับอยู่ในพระนครราชศฤง์อีก ๒ เดือน รวมเป็น ๕ เดือนด้วยประการฉะ
 นี้

[เรื่องเสด็จไปเมืองกบิลพัสดุ์และแสดงยมกปาฏิหาริย์]

ขณะเมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่นั่นๆ ถึงอ่าวแฉวัน พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชทรง
 ทราบข่าวว่า บุตรของเราทำทุกกรกิริยา ๖ มี บรรลุปรมาภิเษกอันโพธิญาณ มีจักรกัธธรรมอัน
 ประเสริฐให้เป็นไปแล้ว (แสดงธรรมจักรแล้ว) เสด็จไปนครราชศฤง์ ประทับอยู่ในวิหาร
 เจสุวัน จึงทรงสั่งราชบุรุษว่า แน่พนาย จึงไปนครราชศฤง์พร้อมด้วยบริวารราช ๓,๐๐๐ คน

๑. สาวกที่ ๑ คือ พระมหาโมกคัลลาน และ พระมหาสารีบุตร
 ๒. อภิมหา ๖ คือ (๑) อภิมหา ๒ แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ (๒) ทิโฆท พุทธิย์ (๓) เจริญปัญญา ใ้ความดีของ
 ผู้อื่น (๔) ปุณเพ็ญสาธุสัจฉญาณ ใ้ระลึกชาติหนหลังได้ (๕) ทิถังกุ สาทิพย์ คือ ใ้บรรลุดีและการเกิด
 ของสัตว์ทั่วไป (๖) อภิมหาญาณ ใ้หาสาระไว้คิน

บอกตามคำสั่งของเรานะว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชา พระราชบิดาของพระองค์ ใใครจะพบ
ดั่งเงา พาทพระราชาบุตรของเรามา พระองค์ไซ้เข้ามาดัยไม่ถึง ๑๐ คน ๑๐ ครั้ง เข้ามาดัย
เหล่านั้นพร้อมด้วยบริวารจำเริญเป็นพระอรหันต์กันหมด พระผู้มีพระภาคปรทานบรรพชาให้แก่
เข้ามาดัยเหล่านั้นด้วยเอตทัคคะบรรพชรา

บรรพชาเข้ามาดัยเหล่านั้น พระกาฬทายักรเป็นเข้ามาดัยคนอุคคทายัย พอดีถึงกลางเดือน
มีกคุณ พันทหาทนายแดงอย่างเราอุคคทายัย^(๑) ก็คิดว่าถึงเวลาที่จะตั้งเคราะห์พระญาติของ
พระทศพลแดง จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลพระรณนาถรรเวธิเบญการเดินทางด้วยบทประพันธ์
๖๐ บทเป็นประมาณ แดงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชา
พระพุทธบิดาของพระองค์ ใใครจะเห็นพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดทรงส่งเคราะห์พระประยูรญาติ
ทั้งหลายเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับคำพระอุททายักรแดง มีพระภิกษุธรรมาศ ๕๐,๐๐๐ องค์
แวดล้อมเสด็จออกจากนครราชคฤห์ในวันแรม ๓ ค่ำ (เดือน ๔) เสด็จพุทธดำเนินไปวันละ
โยชน์ ๆ เป็นเวลา ๒ เดือน สั้นระยะทาง ๖๐ โยชน์^(๒) จึงถึงเมือง กบิลพัสดุ์ ในวันกลางเดือน
วิสาข

ในวันเสด็จถึงนั้นเอง พระเจ้าสาธิตาโคตรางแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อบำราบพิษร้าย คือ
มาฆะของค้ำกยารทั้งหลาย เมื่อจะแสดงพุทธปาณภาพของพระองค์ จึงทรงนมรมิภคเคณิฆกรรม
ด้วยแดงด้วยแก้วทงหน กว้าง ๑๒ โยชน์ ยาวประมาณ ๑๐,๐๐๐ จักกวาด แดงเสด็จจากกรมใน
ทงหน เมื่อพระมหาธาธาบุตรทงถกานถึงมหาอภินิหารและทรงบำเพ็ญมาฆะ พระองค์จึงทรงเรื่อง
พุทธองค์ แดงเมื่อพระมหาธาธาบุตรทงถกานอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอปฏิญมิต์จะทำให้
เป็นพระพุทธเหล่านั้น พระองค์บำเพ็ญมาถเฒในชาติโทฆฆาง แดงทรงบำเพ็ญอย่างไร พระองค์
จึงทรงอิริยาบถ เมื่อพระองค์เสด็จก้าวออกจากทงทงกรมแดงแล้ว เสด็จประทับอยู่ในสวน
นิโครธารามแวดล้อมไปด้วยพระธรรมาศ ๕๐,๐๐๐ องค์ เริ่มทำให้ฝนไปกรรพรพรมแดง จึงตรัส
เรื่องเวธสันดรชาดก ค้ำกยารทั้งหลายพากันกลับไป โยชนเฒมมิต์พระธรรมาศให้บริ
ภิกคากหาร รุ่งขึ้นพระเจ้าสาธิตาเสด็จเข้าไปมิมณฑาภค ในเมืองกบิลพัสดุ์โดยสันทานจาริต คือเทียบ
มณฑาภคตามตักมบ้านโมฆฆวน

๑. อุคคทายัย คืออุคคทายัย มีคัมภีร์แดง ๓ คัมภีร์ ๔ ไปถึงกลางเดือน ๖ ในเดือนเดียวประกาศอภินิหาร มีหนึ่งมี ๖ อุ
นิบทาเงินทวาคี คือ วสันต ฐมิมละ ธรรมะ ตรีภ ระเบียบะ ติตตะ อุคคะ ๒ เดือน เว้นพระธรรมาศมีคัมภีร์
เงินทวาคี คัมภีร์แดง ๓ คัมภีร์ ๖ ไปถึงกลางเดือน ๗ เป็นอุคคทายัย (เวธ) คัมภีร์แดง ๓ คัมภีร์ ๗ ถึง
กลางเดือน ๑๐ เป็นอุคคทายัย (ฝน) คัมภีร์เป็นพื้น ส่วนตามทางอุคคทายัยนั้น พื้นมีธรรมาศที่คัมภีร์ธรรมาศมี
ราสีเมฆ เวธวันเมฆธรรมาศที่หรือมหาธรรมาศ

๒. ๖๐ โยชน์ = ๓๖๐ ค.ม.

พระมหาราชของพระกุมารราชผู้เปิดพระแกลดทอดพระเนตรเห็นสง่าของพระพุทธรูปศักดิ์
ด้วยบทประพันธ์ชื่อ นรธาภาดา ๘ บท พระผู้มีพระภาคทรงแต่งตั้งพระโสดาปัตติ
นหาราช ด้วยคาถา ๔ บทอันคัมภีร์ อุตติฎฐะ นุปปมชุษะชยุต แปลว่า บุคคลควรดูกรัน ไม่
ควรประมาทเป็นต้น ในเวลาจบคาถา ๔ บทนั้นแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชจึงอยู่ในพระ
โสดาปัตติแล้วทรงแต่งตั้งพระมหาราชต่อไปอีกว่า ชนมมณฺเฑเร สุชวตี เป็นคัมภีร์ แปลว่า บุคคลควรประพฤติ
ธรรมให้สุจริต เมื่อจบคาถา พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชจึงอยู่ในพระอภิสภาคาม พระผู้มี
พระภาคได้เสด็จสู่ประทับพระมหาราชของพระกุมารราชผู้ ครั้นเรื่องกินวิสาขกัณฑ์แล้วดูจากอาสน
แต่จักกตัมภ์ นับตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงก็บดพิศตั้งแต่ใต้ ๓ วัน พระองค์ทรงให้หนักุมารมรรพชา
และให้พระกุมารราชอุบรพชาในวัณที่ ๘

กาดเป็นทเศศาไปอุ้งรุงกบิตพิศุ

จบวิบุรดี

นเป็นบแรก

[เรื่องพุทธจักกตด้วยเสด็จสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งในลังกาทวีป]

ในปีที่ ๒ ปีที่ ๓ ปีที่ ๔ พระองค์ทรงประทับอยู่ในวิหารเวฬุวัน ปีที่ ๕ ประทับอยู่ใน
ศาลาอุฎาการบ้านหาวัน ในเมืองเวสาลี ในบั้นนั้นเมื่อถึงวันอุโบสถต้นเดือนจิกต (ราวเดือน
๕ ไทย) พระองค์เสด็จจากวิหารเวศวันไปมาศทวูป (เกาะมาศ) เพื่อปราบพญาผา ๒ คน
คือ สุโพร ๓ และเมโพร ๓ ในปีที่ ๖ พระองค์ประทับอยู่ที่กุฎารามกุณะ ในปีที่ ๗ ประทับอยู่
ในพิภพทววักังถ์ ในบั้นนั้น เมื่อถึงกลางเดือนอาสาฬหะ พระจันทร์ประจักษ์ด้วยอาสาฬหฤกษ์
พระผู้มีพระภาคทรงกระทำเมฆาปฏิหาริย์ที่โคนคันทมะม่วงชื่อ คันทามพฤษ์ โถงประคุนึ่ง
ต่างดี เมื่อประชาชนมาประชุมกัน ในบริเวณเนื้อที่ ๑๖ โยชน์ ทรงนมัสกัจจกรมนบนชากาศ
ยาวประมาณ ๓ จักรवाद พระผู้มีพระภาคทรงกระทำปฏิหาริย์บนทักขกรมนัน ครั้นแล้วทรง
ยกพระบาทขวาเหยียบยอดภูเขาเขาคันทร ยกพระบาทซ้ายเหยียบยอดภูเขาดีนุ ระยะเวลา
ข้าง ๓ ถ้าว เป็นเนื้อที่ ๖๗,๐๐๐ โยชน์ พระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางชุมนุมเทพดาทรงปรารภ
พระมารดา (เป็นเหตุ) ครั้นเทศนาพระอภิธรรมมีฎัก พระองค์ทรงแต่งตั้งพระอภิธรรมมีฎัก
ติดต่อกันเรื่อยไป ตลอด ๓ เดือน ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้วถึงเดือนอัสสิชยุต (ราว
เดือน ๑๑ ไทย) พระจันทร์ประจักษ์ด้วยอัสสิชยุตฤกษ์ ในวันมหาปวารณาได้เสด็จออกจากพิภพ
ทววักังถ์ ประทับอยู่โถงประคุนครถึงกัณเฑาะ ในปีที่ ๘ ประทับอยู่ในบ้านึงสังวัน (บ้านิสสัยต)

แคว้นมคธ ในเมืองเอง พระผู้มีพระภาคเวศัลยด้วยพระมหาธรรมาศ ๕๐๐ องค์ ซึ่งเป็น
 ชาวเมืองกบิลพัสดุ์และชาวเมืองโกธละ มีพยานาคชื่อธรมด้วยบริวารนาคของกบิลประมาณ
 ๖ โกลี ถึงต้นน้ำป่ากำลังมีดอกบานสะพรั่งกันเบ่งบานพระภาคได้เพิมั้งแดก พระองค์เสด็จ
 จากวิหารเรศวันไปสู่ประเทศกยธานี ในวันเพ็ญเดือนวิสาข เพื่อทรงอนุเคราะห์พยานาคชื่อ
 ธรมนีกธระ ครุภณ พยานาคธรมนีกธระ โคนนาคพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปประมุข ณ
 อารามทิพย์แล้วณเมืองยุดานหนึ่ง พระศาสดาทรงอนุโมทนาภากรด้วยอาหารพบนแล้ว ทรงประทับ
 รอยพระบาทไว้บนยอดภูเขาธรมนุก ทรงหักกวางฉนวนภูเขาแล้ว เสด็จออกจากประทับนั้นแล้ว
 กักรวงเขาโรธนามัค ในครึ่งเมฆทวารเจติย แอวมอบ โหมพาทองเทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้
 ครนออกจากสถานทนต์แล้ว ทรงเขาโรธนามัค ในครึ่งเมฆทวารเจติย แอวมอบ ให้
 บัญจมาตเทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้ ครนออกจากสถานทนต์แล้ว ทรงเขาโรธนามัค ในครึ่ง
 เป็นนิจเจติย แอวมอบ โหมพาทองเทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้ ครนออกจากสถานทนต์แล้ว ทรงเขา
 โรธนามัคคอก ในครึ่งเมฆทวารเจติย แอวมอบ โหมพาทองเทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้ ครนออก
 จากสถานทนต์แล้ว ทรงเขาโรธนามัคคอก ในครึ่งเมฆคัสสมหาวิหารเจติย แอวมอบให้มนการ
 เทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้ ครนออกจากสถานทนต์แล้ว ทรงเขาโรธนามัคคอก ในครึ่งเมฆค
 มหาเจติยแอวมอบ โหมพาทองเทวนครตแลกรักษาทนต์ไว้ ครนออกจากสถานทนต์แล้ว ทรงเขา
 โรธนามัคคอก ในครึ่งประคฐาพระธาตกระตักพระนาค แอวมอบให้ผู้มณฑาธาตแลกร
 รักษาทนต์ไว้ เมื่อเข้านามัคทุกแห่ง แม่นคินใหญ่กโศกโศก (ชุกคร) พระผู้มีพระภาคทรง
 ประทานโอวาทแก่พยานาคธรม ไม่ให้ประมาทแล้ว แวดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์
 เสด็จไปวิหารเรศวัน ในปีที่ ๗ ประทับอยู่ในเมืองโกธัมพี ในปีที่ ๘ ประทับอยู่ในราวป่าชื่อ
 ปาโอโยกระ ในปีที่ ๙ ประทับอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อคานอนดา ในปีที่ ๑๐ ประทับอยู่
 ในเมืองเวรัญชา ในปีที่ ๑๑ ประทับอยู่ที่ภูเขาป่าชื่อในศรราชฤทธิ ในปีที่ ๑๒ ประทับอยู่ใน
 อวิหารเรศวัน ในปีที่ ๑๓ ประทับอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ในปีที่ ๑๔ ประทับอยู่ในเมืองอาฬวก
 ปริามชวอวกษ์ ซึ่งประมุข ๗๕,๐๐๐ ให้คนนำธรมนีกธระคือพระนพพาน ในปีที่ ๑๕ ประทับ
 อยู่ในศรราชฤทธิ ในปีที่ ๑๖ และปีที่ ๑๗ ประทับที่ภูเขาป่าชื่อ ในปีที่ ๑๘ ประทับอยู่ใน
 นครราชฤทธิ พระผู้มีพระภาคมิได้ประทับอยู่เป็นประจำ ที่ไหนตรงไหนชากักรงประทับอยู่
 ณน เชนคตตอเวธา ๒๐ มี ศิวากานนมากเสด็จประทับประจำอยู่ ๒ แห่งเท่านั้น คือ ทิวา
 เรศวัน และตงหารูปพาราณ

ทำไมจึงประทับอยู่ ๒ แห่งเท่านั้น ? เหตุที่พระองค์ประทับอยู่ในวิหาร ๒ แห่ง เพราะ
 ครกตตอง (คือเศวตฐิธรมอนันตพิภกับมหาอุบาสกวิสาชา) นมคณมาก

[เรื่องอัครมหาเสวกนิพนพาน]

เพราะเหตุดังนี้

ไม่มีเสกท้าย (แห่งพระชนมายุ) พระผู้มีพระภาคเจ้าจำพรรษาในตำบลนี้ (เชียว) โถงเมืองเวสาลี วัฏฐะ ครั้นนั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากคฤหาสน์เวฬุคามกระมังไปนครสาวัตถีโดยลำดับแล้ว เข้าไปประทับอยู่ในวิหารเชตวัน พระธรรมเสนาบดีดำรงบริพัตรนามว่า อรรณพาทะพรหฺม ทรงนิพนพานก่อนหรือพระอัครมหาเสวกนิพนพานก่อน ก็กราบว่า พระอัครมหาเสวกนิพนพานก่อนพระพุทฺธ จึงดำรงอายุถึงชราของตน ก็กราบว่า อายุถึงชราจะอยู่ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น จึงคิดว่า ฮาตมฺหากนิพนพานทไถน ราพึงคือไปว่า พระอัญญาโกณฑัญญะนิพนพานตรมฺสโรภิกขุทนต์ พระราหุเลตรนิพนพานทลภกตวาทังธ อ้วนฮาตมฺหากตักก้าบถ นาคอกคาม จจะคือปรีณิพนพานในท้องกลอนั้นเอง จึงไปทูลขออนุญาทกัษพระผู้มีพระภาค ในระหว่างเดินทางได้พักถึงแควระหังถ่อนมนุชยงคฺทหลาย แห่งละคืน สดุด ๗ วันถึงคามถนาคอกคาม ในเวลาเย็นแล้วเสกหาไปตรงทางพราหมณเรช ฐปถาวี ผู้เป็นมารดาของตน ครั้นเสกหาไปตรงมารดาแล้วถึงเวลาปัจฉิมยามคือนึ่งในวันเพ็ญเดือนกสิศก นกคัมภรณชรปรีณิพนพาน

ฝ่ายพระผู้มีพระภาค มีพระภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จออกจากนครสาวัตถีไปนครราชคฤหโดยลำดับ ประทับอยู่ในวิหารเวฬุวัน ครั้นนั้น พระมหาโมคคัลลานอาศัยอยู่ที่กุเวรกาฬคิธราชิกุเรชอธิตถิ และท่านลูกพวกโจรทุมค้ำนชอบโดยกัจฉกรรมเก่า พอเห็นได้ดังจึงไปนมัสการพระศาสดาแล้วคัมภรณชรปรีณิพนพาน ณ ที่กุเวรกาฬคิธานน เมื่อวันอุโปสถเดือนกสิศก พระอัครมหาเสวกนิพนพานได้ ๔๔ พรรษา ขอได้กราบไว้ดังนี้

[เรื่องพุทธปรีณิพนพาน]

ฝ่ายพระศาสดา เมื่อพระอัครมหาเสวกนิพนพานแล้วไม่นาน พระองค์มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากแวดล้อมแล้ว เสด็จจากนครราชคฤหไปถ้องเมืองเวสาลี ทรงประทับอยู่ในกุฎาคารศาธา บ้านทาวณิ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีนชบาทิในเมื่องเวสาลีแล้วเสด็จเข้าไปยังป่าวาเลเจติยในเวลาหลังอาหาร เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ได้ทรงโปรดพระชนมายุถึงชราดังนี้

พระผู้มีพระภาค ทรงจำพรรษามาโดยลำดับ กระทั่งออกพรรษากครั้งถัด ทรงพระเสกขิมปรีณิพนพานโปรดพระชนมายุถึงชราที่ป่าวาเลเจติยว่า นับจากวันเพ็ญเดือนมาฆ พระจันทร์ประกอบด้วยนารฤกษณเปต ๑ เดือน ศกาศกจกปรีณิพนพาน ครั้นค้อมจากนั้นมาอีก ๑ เดือน วันเพ็ญกาลถ้งเบฬวันเพ็ญเดือนวิสาข พระจันทร์ประกอบด้วยนารฤกษั พระพุทธทรงบรรทม

แคว้นภักดี มีวิมลพาน ในลำดับของมอถกษัตริย์ทรงหลายเมืองฤๅณาว่า ครั้นแก้ท้าวสักกะ
 ชาวเมืองก้องเทอดคาว่า มหาพิศร พระราชบุตรของพระเจ้าตีฬาทู ทรงพระนามว่า วิชัยกุมาร
 ๖ โอรสด้วยราชบุตร ๑๐๐ คน เด็ดเข้าไปองค์ปโมวันนี ขอโทษมหาพิศรจึงอภิเษกวิชา
 วิชัยกุมารกับบริวารและองค์ภทวปิวัดด้วย เพราะคือไปคำนำของศภาค จากคณนอญทองกา
 ทวปโมวัน พระองค์ทรงคัมพหาธริฐานอด ๕ ประการคือ ขอให้พระเจ้าตีฬาทูหาธริฐาน
 มหาโพธิ์ไปประดิษฐานที่องค์ภทวปิวัด ครั้นนั้น ขอให้มหาโพธิ์ทรงเมองชวาจกักองมาเอง ตั้งอยู่
 ในกระถางทอง นั้นเป็นธริฐานข้อ ๑ เมื่อกองมหาโพธิ์ตั้งอยู่ในกระถางทองแล้ว ขอให้หาเข้าไป
 ในที่ถ่มเมษฉนั้น เป็นธริฐานข้อ ๒ ในวันที่ ๗ ขอให้กษัตริย์มหาโพธิ์ออกจากที่ถ่มเมษฉนั้น แล้วถ่ม
 ตั้งอยู่ในกระถางทองตามเดิม ถพัตถนวิธี (วิธี ๖ ก) จะเปล่งออกจากในและนตของมหา
 โพธิ์นั้น เป็นธริฐานข้อ ๓ ขอให้มหาโพธิ์จงกระทำมกปฏิหารย์ในวันบรรพบุรุษพระ
 ราชธัญ (โศปถาว) เมื่อบรรพบุรุษของกษัตริย์องค์ภทวปิวัดนั้น เป็นธริฐานข้อ ๔ ขอให้พระ
 บรมธำมิตราชบุตรของพระศภาคในองค์ภทวปิวัดประมาณพระนางหนึ่ง ในขณะบรรพบุรุษของ
 มหาเจดีย์ จงมารวมกันอำนาจรูปเป็นพระพุทธรูปพระรัตนไพบยอากาศกระทำมกปฏิหารย์ เป็น
 ธริฐานข้อ ๕

พระผู้มีพระภาค ครั้นดูด้วยคำที่ควรครั้นและพระภคระทำกิจควรกระทำ ครั้นแล้ว ในเวลา
 ที่อยู่ยังองค์ภทวปิวัดนั้น นาทจะอ่าวาง กิ่งคัมภีร์นอญวิมลพานด้วยวิมลพานธาตุอันเป็นอนุปาทิเดธ
 คือ อัญวาทนอญไปกนอันกนอญหาสนมได้

กาลเมื่อกษัตริย์เจ้ากษัตริย์ ในเรื่องอันกนอญหาสนม
 จบวิมลพาน
 จบนิทาน ๖ อย่าง

[เรื่องพระบรมธำมิตราช]

มอถกษัตริย์เมืองฤๅณาว่า ได้จัดโหมงานบูชาแล้ว ถวายเพลิงธวัชพระผู้มีพระภาค
 ของเรากองหลายในอนันต์ ๗ พระพุทธรูปพระชนมายุอนาน พระธวัชเป็นแท่งตั้งถ่านเหมือน
 แท่งทอง แต่พระผู้มีพระภาคของเราทรงหลาย มีพระบรมธำมิตราชบุตรประมาณ ๑๐ พระนางเล็ก (๑)
 เพราะพระองค์ทรงธริฐาน ให้พระบรมธำมิตราชบุตรรายออกจากกนโดยพระคำริว่า ศภาคอยู่ใน
 ไม่นานตั้งกับวิมลพาน คำนำของศภาคจะไม่แพร่หลายไปทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้นเมื่อ
 ศภาคกับวิมลพานแล้ว มหาชนรับเอาพระบรมธำมิตราชบุตรอันมีนามมอถกษัตริย์กนบรรพบุรุษเจ้ากษัตริย์

๑. พระนางเล็ก ฝ่ายบุตรคือว่า นาท หรือ นาลิ ๒. พระนางถึงขึ้น ๓. พระนางใหญ่

ในที่สุดของชน ๆ แล้วกราบไหว้บูชา ภายไปก็จะได้บังเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุดังนี้
พระบรมสารีริกธาตุ จึงกระจายออกจากกันดังนี้ ไม่กระจายออกจากกันดังนี้ พระท้าว (เชษฐ)
๔ องค์ พระวราภอญ ๒ องค์ พระอุณหิต (กระตุกหน้าผากตรงรอยผ้าโพก) ๓ องค์
รวม ๙ องค์ไม่กระจาย นอกจากนั้นกระจาย

พระบรมสารีริกธาตุเหล่านี้ อย่างเด็กทำเนียดพันธุ้กภาค อย่างกลางทำเนียดข้าวสาร
หักง อย่างไม่เข้ารักถั่งเรียวกระเพาะ และอย่างเด็กดีเห็นอนคตจนละติคุณ อย่างกลางดีเห็นอน
แก้วมุกดาเจียรใน^(๑) อย่างใหญ่ดีเห็นอนทองคำ

นิตถกนคิริยเนืองกุดินารา มุราพระบรมสารีริกธาตุอยู่ ๙ วัน แล้วแบ่งกันในวันที่ ๙

พระคณนรานาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระบรมสารีริกธาตุ มีอยู่ในนครราชคฤห ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองเวสาลี ๓ ส่วน
มีอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์ ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองอัลลคัปโปละ ๓ ส่วน มีอยู่ในตำบล
รามคาม ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองเวฐฐทีปยะ ๓ ส่วน มีอยู่ในเมืองปาวาของ
มัลลคณคิริย ๓ ส่วน และมีอยู่ในเมืองกุสินารของมัลลคณคิริย ๓ ส่วน
โศภนพราหมณ์ ได้ทะนอมดวงพระธาตุ ให้สว่างสถาปนาพระทนต์บรรพชตพราหม
ณ์ไว้ เรียกชื่อว่า กุมภโศภนสถาปนา กณคิริยเมืองโมริได้พระอริการ (ถ่านแก้ว)
ไปค้ำใจมาก ให้สว่างสถาปนาบรรพชตพระอริการไว้ พระสถาปนาบรรพชตพระบรมสารี
ริกธาตุมี ๔ แห่ง กุมภโศภนสถาปนาเป็นแห่งที่ ๑ อริการสถาปนาเป็นแห่งที่ ๒๐
ซึ่งมีอยู่ในนครกณคิริย พระท้าวธรรมาศ มีอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๓ องค์
มีอยู่ในเมืองนาคปุระ ๓ องค์ มีอยู่ในเมืองคันธาร ๓ องค์ มีอยู่ในเมืองกัจฉะ
๓ องค์ พระพันธุธรรมาศ ๔๐ องค์เท่า ๆ กัน และเห็นพระเกศธาตุกับพระโศมา
ธาตุทั้งหมดเหวศานำไปแจกกัน เทพละองค์หัวจักรวาล บาตร, ธาปพระกร,
และจักรของพระผู้มีพระภาคมีอยู่ในเมืองวัชชี ผ้าสบงมีอยู่ในรัฐกุรุ ผ้าปู
บรรพมมีอยู่ในเมือง (ตักก) สีลา ธมกรก (เคียวกรองน้ำ) และ
รัตประคคเชวมมีอยู่ในนครปาศาลีบุตร ผ้าลลิตอาบน้ำ มีอยู่ในเมืองจันปา
พระสุภาโอม (ชมอ่อนที่หว่างคิ้ว) มีอยู่ในรัฐโกศล ผ้าสังฆาฏี มีอยู่ใน

๑. ศัพท์นี้สันนิษฐานกันว่า โศกนุกคหิธา แปลว่าเหมือนดั่งเขียวจัด เข้าใจว่า น่าจะเป็น โศกนุกคหิธา
จึงแปลไว้ว่า เหมือนแก้วมุกดาเจียรใน เพราะถ้าเขียวจัดนี้สีเขียว ไม่เคยได้ยินว่าพระบรมสารีริกธาตุ
สีเขียว ได้ยินแต่สีดำกับมุกดา คงจะคัดลอก มุกดา เป็น นุกดา ไป ตามหมายถักเลอกลายไปด้วย สอนสุ
ฉบับโบราณฉบับเขียนเป็น มุกดา แต่มีชื่อถูกต้องเป็นนุกดา

พรหมโลก พระอุณโหสิมีอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ รอยพระบาทอันประเสริฐ
 ยิ่งนั้น มีอยู่ที่แผ่นดินตอ (๕ แห่ง) อาสน์ปูมั่งมีอยู่ในเมืองอวมดี น้าปูชาค
 มีอยู่ในรัฐหะเว เครื่องขจัดไฟมีอยู่ในเมืองมิถิล่า น้ากรรณน้ำ (สำหรับใช้กับ
 ธมกรก) มีอยู่ในเมืองวิหะเว มีดและกลองเขมมีอยู่ในเมืองอินทปัฐู ขวี่ขาร
 นอกจากนี้มีอยู่ในชมพูทวีปก็เคียง พระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ ๘ หนานใหญ่^(๑)
 อยู่ในชมพูทวีป ๗ หนานใหญ่ พญานาคนำพระธาตุนี้ไป^(๒) ด้วยวราหคาน

๓ หนานใหญ่ ๑

พรรณนาเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ

๗

[เรื่องเบ็ดเตล็ด]

บัดนี้ จะเล็ดถ่วงเรื่องเบ็ดเตล็ดคืบไป

ธรรมเนียมว่า พระพุทธทั้งหลาย องค์บรมนารถา เด็ดขาดอนมหากิเณกรมนต์เสนา
 ธรรมจักร และทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยอุกธาธาหฤกษ์ และ
 พระธรรมาดัมพุทธ ศิวธู ปรสูติ และนิพพาน ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยวิธธาฤกษ์ การประชุม
 พระสาวกครั้งใหญ่, การปองพระชนมาอยู่ธวัชว ด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยมาฤกษ์ การเด็ค่าง
 จากสวรรค์เรียกว่าเทโวโรหณะ ย่อมมีด้วยศักดิ์พระจันทร์เสวยธัสสุฤกษ์ นับถการกำหนด
 นักษัตรฤกษ์

โปรดทราบว่พระพุทธทั้งหลาย มีความแตกต่างกันอยู่ ๕ อย่าง คือ แยกต่างระะภค
 นำเพ็ญบารมี ๑ แยกต่างอายุการ ๑ แยกต่างระะภคอนุพันมีศัพทวากู ๑ แยกต่างระะวัย ๑
 แยกต่างระะภคนำเพ็ญความเพียร ๑

ทั้งนี้ พระโพธิธคัม ๑ จำพวก คือ มัญญาธิก ๑ อธิธาธิก ๑ วิธยาธิก ๑ มัญญาธิก
 โพธิธคัม นำเพ็ญบารมี ๕ ของโยธแสงกับ อธิธาธิกโพธิธคัม นำเพ็ญบารมี ๘ ของโยธแสงกับ
 วิธยาธิกโพธิธคัม นำเพ็ญบารมี ๑๖ ของโยธแสงกับ นี้คือความแตกต่างระะภคนำเพ็ญบารมี

พระพุทธ ๑ พระองค์ นคคือ พระพุทธที่บังกร ๑ พระพุทธโกณนคัญญะ ๑ พระพุทธ
 ธโนมถธคัม ๑ พระพุทธปรุณ ๑ พระพุทธขปนุคคระ ๑ พระพุทธอถคถธคัม ๑ พระพุทธธมมถธคัม ๑

๑. หนานใหญ่ นำอุกคัพทว่า โยธ. ๒. หนานใหญ่ ๒. หนานเล็ก
 ๓. ต้นฉบับพิมพ์เป็น ๗๖ คี แปลว่านำพระธาตุนี้ไป แต่ในฉบับโบราณเดิมเป็น มหฤคิ ที แปลว่า บูชา
 พระธาตุนี้

พระพุทธรัตนโคตม * พระพุทธรัตนโคตม * มีพระชนมายุ ๓๐๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา พระพุทธ * พระองค์
 นคธ พระพุทธมงคล * พระพุทธอุณ * พระพุทธโสภา * พระพุทธนารท * พระพุทธอุเมธ *
 พระพุทธสุธา * พระพุทธนิมิตต์ * พระพุทธโธระ * มีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา
 พระพุทธวิมิตต์ * มีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา พระพุทธธี * มีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี
 เป็นชายชรา พระพุทธ * พระองค์ นคธ พระพุทธเรวัต * พระพุทธเวธัญ * มีพระชนมายุ
 ๖๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชรา พระพุทธ * พระองค์ นคธ พระพุทธฤกษ์ * พระพุทธโกณฑน *
 พระพุทธอภัย * มีพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ๑๐,๐๐๐ ปี ๒๐,๐๐๐ ปี เป็นชายชราโดยลำดับ
 พระพุทธองค์ทั้งหลาย มีพระชนมายุ ๓๐๐ ปี เป็นชายชรา พระพุทธทั้งหลาย แบ่งพระชนมายุ
 ตามอายุระชธกษณ ๕ ตอน ดำรงพระชนมายุอยู่ ๔ ตอน พยายามเข้าองค์ ๕ กปรนทพณ
 นคธความแตกต่างอายุต่าง

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจำพวกมหายาน คือเมตตวง ๓๐๐ ปี จึงเห็นบุพพนิมิต เริ่มตนแก่
 ครึ่งหนึ่ง ๆ นคธพระโพธิสัตว์องค์ทั้งหลายตั้งแต่ปฐมขึ้นมาในเวลาที่มนุษย์มีอายุเพียง เด็ด
 ประชาติชุกชาน ๕ เดือนคือครึ่ง จึงเห็นบุพพนิมิต ๕ เดือนคือครึ่งหนึ่ง ๆ โดยลำดับ
 นคธความแตกต่างพระระภาตบุพพนิมิตปรากฏ

พระพุทธที่บังกร พระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธโฆมนทนต์ พระพุทธปทุม พระพุทธ
 ปทุมคตนะ พระพุทธอชคตนต์ พระพุทธรัตนโคตม ครองสิริราชย์อยู่ ๓๐,๐๐๐ ปี พระพุทธมงคล
 พระพุทธอุณ พระพุทธโสภา พระพุทธนารท พระพุทธอุเมธ พระพุทธสุธา พระพุทธนิมิตต์
 พระพุทธโธระ ครองสิริราชย์อยู่ ๒,๐๐๐ ปี พระพุทธรัตนทนต์ พระพุทธวิมิตต์ ครองสิริราชย์
 อยู่ ๒,๐๐๐ ปี พระพุทธรัตนโคตม พระพุทธธี ครองสิริราชย์อยู่ ๒,๐๐๐ ปี พระพุทธเรวัต พระพุทธ
 เวธัญ ครองสิริราชย์อยู่ ๖,๐๐๐ ปี พระพุทธฤกษ์ ครองสิริราชย์อยู่ ๔,๐๐๐ ปี พระพุทธ
 โกณฑน ครองสิริราชย์อยู่ ๑,๐๐๐ ปี พระพุทธอภัย ครองสิริราชย์อยู่ ๒,๐๐๐ ปี พระ
 ระภาตของพระพุทธทั้งหลาย ครองสิริราชย์อยู่ ๒ ปี
 นคธความแตกต่างพระระวัย

พระพุทธที่บังกร พระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธอุณ พระพุทธโฆมนทนต์ พระพุทธ
 สุธา พระพุทธรัตนโคตม พระพุทธฤกษ์ นาคพิภพเพียง ๓ เดือน (จึงตรัสรู้) พระพุทธ
 มงคล พระพุทธอุเมธ พระพุทธรัตนโคตม พระพุทธธี นาคพิภพเพียง ๑ เดือน (จึงตรัสรู้) พระพุทธ
 เรวัต นาคพิภพเพียง ๑ เดือน (จึงตรัสรู้) พระพุทธนิมิตต์ พระพุทธโธระ พระพุทธเวธัญ
 พระพุทธโกณฑน นาคพิภพเพียง ๖ เดือน (จึงตรัสรู้) พระพุทธปทุม พระพุทธอชคตนต์

พระพุทธวิมุตติ นำเพ็ญเพียรกัมมัฏฐาน (จึงตรัส) พระพุทธโสดก พระพุทธนารท พระพุทธ
ปทุมศก พระพุทธธมมทัตติ พระพุทธกตัตถปิ นำเพ็ญเพียร ๗ วัน (จึงตรัส) พระผู้มี
พระภาคของเราทรงหาย นำเพ็ญเพียร ๖ ปี (จึงตรัส)

นัยข้อความแตกต่างระหว่างมาเพ็ญเพียร

จนพร้อมบิณฑก

พระวราภุมารพินพิธาร์ และพระวราภุมารวิธกัตถก ๒ พระองค์ เป็นพระอหายน
เมื่อพระวราภุมารของพระวราภุมารทง ๒ พระองค์ ก็นำพระอหายนมาเหมือนกัน พระโพธิสัตว์
แกกว่าพระวราภุมารพินพิธาร์ ๕ ปี พระองค์เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ เมื่อพระชนมายุ ๒๗ ปี
ทรงนำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปี ตรัสเมื่อพระชนมายุ ๓๕ ปี เสด็จไปสู่วิวังของพระเจ้าพินพิธาร์ ฝ่าย
พระเจ้าพินพิธาร์ ทรงวราภุมารเช่นเมื่อพระชนมายุ ๓๕ ปี พระองค์เสด็จราชย์แล้วได้ ๑๖ ปี
พระกษัตริย์ทรงแต่งธรรมโปรด พระเจ้าพินพิธาร์ของราชธมมิกได้ ๕๒ ปี คือ ทรงราช
ธมมิกมาแล้ว ๓๕ ปี จึงได้สมานกับพระพุทธ และหลังจากนั้นทรงราชธมมิกต่อมาอีก ๑๗ ปี
ฝ่ายกุมารธรรมาศศิวิ ผู้เป็นพระวราภุมารของพระองค์ ได้ปลงพระชนม์พระองค์แล้ว ทรงราช
ธมมิกอยู่ ๑๒ ปี เมื่อพระเจ้าธรรมาศศิวิครองราชธมมิกแล้วได้ ๑๗ ปี พระผู้มีพระภาคปรินิพพาน
หลังจากนั้น พระเจ้าธรรมาศศิวิครองราชธมมิกต่อมาอีก ๒๔ ปี

[เรื่องสังคายนา ครั้งที่ ๓]

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๑๖ วัน พระมหาเถรสังฆปรินายกเจ้าของพระภิกษุ
อุกฤษฏ์บวชเมื่อแรก พุทธันตพระเจ้าว่า อย่าเสว้าโลกกว่าภวญไปโดย เราได้พ้นจากภว
บงคิมบฏราชของพระธมมณณแล้ว ตั้งนเป็นคณ จึงหาโภภิกษุทั้งหลายระมกเช่นพระ
สังคายนาพระธมมณณ

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว มีงานบูชาพระศก ๗ วัน และมีงานบูชาพระบรม
สารีริกธาตุอีก ๗ วัน เสด็จธมแล้ว ครั้นพระเถระทั้งหลาย มีพระมหาเถรสังฆปรินายก
ปริกษากันว่า เราต้องไปแสดงกัมมัฏฐาน ยังเหลืออุคฺฐิธมมิกคณก กัระเราธรรมาแล้ว จึงปริกษา
กันว่า เราควรไปทำสังคายนาพระธมมณณยกนกรวราชกฤเทก ตั้งน จึงพากันไปนครวราชกฤ
ทำการปฏิสังขรณ์นิหารทิทพิทศุค โทรมคตอดเวลาคณคณ (ต้นเดือนเชษฐ ราวเดือน

๗ ไทย) ครั้นองค์กลางเกิดขึ้นชาวม (ราวเดือน ๕ ไทย) ก็ประจวบกัน แล้วยุวกษัตริย์บรม
พระบรมวิชัยทำตั้งคายนา ในมณฑลเขมรไม่แก่กัน ซึ่งพระเจ้าชวาศศักรู่อ้างถวาย โกล่ถ้ำ
อัครบรมคฤหาซึ่งภูเขาดงเกาะ

ฝ่ายพระเถระทั้งหลายเหล่านี้ จำนวน ๕๐๐ องค์ เป็นคัมภีร์ พระมหาภักดีป พระอนุชา
พระอนุช พระอานนท์ เป็นพระธรรมาจารย์ การทำตั้งคายนาครั้งนั้นถึงเวลาถึง ๗ เดือนจึงเสร็จ
และเมื่อเสร็จตั้งคายนา แผ่นดินใหญ่ก็เกิดกัมปนาทไหวหวั่น ประหนึ่งว่าสิ่งซึ่งสำคัญการเกิด
ความปราโมทย์มันเที่ยงใจว่า พระเถระทั้งหลาย มีพระมหาภักดีปเป็นคัมภีร์ ได้ทำตั้งคายนาเพื่อ
ให้คำสอนของพระทศพลองค์ต่างไปได้ตลอดกาลประมาณ ๕,๐๐๐ ปี

พระคัมภีร์ภาษารีย์ กล่าวถึงตั้งคายนาไว้ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถาว่า

สสุเทหิ ปญจหิ กลา เตน ปญจสชาติ จ
เอเวเหว กตตุตา จ เถรภาติ จ วุชฺชติ ฯ

แปลว่า

สังคายนาพระธรรมวินัยนี้ ทำโดยพระเถระ ๕๐๐ องค์ เพราะเหตุที่ทำโดย
พระเถระ และมีจำนวน ๕๐๐ องค์ สังคายนานี้ จึงเรียกว่า เถรภา แปลว่า
ทำโดยพระเถระ หรือ ทำกันอย่างมั่นคงถาวร ฯ

กาลแห่งตั้งคายนา ครุฑ ๑

จบวิบูลย์

[เรื่องตั้งคายนา ครุฑที่ ๒]

ก่อนกาลนี้ไป พระวราษฏรของพระเจ้าชวาศศักรู พระนามว่าอุทัยภักดี ได้ประหาร
พระเจ้าชวาศศักรูแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี พระวราษฏรของพระเจ้าอุทัยภักดี พระนามว่า
อนุช ได้ประหารพระวราษฏรแล้วครองราชสมบัติสืบต่อไป พระวราษฏรของพระเจ้า
อนุช พระนามว่ามุนะ ได้ประหารพระเจ้าอนุชแล้วครองราชสมบัติ กษัตริย์ ๒ พระองค์
คือ พระเจ้าอนุชและพระเจ้ามุนะได้ครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี พระวราษฏรของพระเจ้า
มุนะ พระนามว่านาคทาส ได้ประหารพระเจ้ามุนะแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒๐ ปี โดยเห็นว่า
ครุฑนง ประธาณพาทันไทรแก่กันว่า กษัตริย์องค์หนึ่งอันแต่ลามาตา จึงรับได้พระเจ้านาคทาสด้วย

แล้วอภิเษกอำมาตย์ชื่อ ^๑สุธุมภัก ซึ่งเห็นดีพร้อมกันให้ครองราชสมบัติ พระเจ้าสุธุมภัก ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๓๘ ปี

กษัตริย์ ๖ พระองค์เหล่านี้ คือ พระเจ้าอชราตศักร, พระเจ้าอชุตยภักท, พระเจ้าอชุตพร, พระเจ้าอชุตพร, พระเจ้านาคทาสี ผู้สืบสันตติวงศ์คือ ๆ กันมากับพระเจ้าสุธุมภักได้ครองราชสมบัติในนครปากฉัตร^(๑) ถัด ๆ กันมา

อินทนครปากฉัตร^(๒) พระเจ้าทมิฬสารทศกัณฐิณครมนคร ตั้งให้สุธุมภักกับภริยาผู้ดีดำรงอำมาตย์ ดำรงกรมเป็นอย่างไรที่ไม่ได้บอกเล่ามาหากงศา เพียบพร้อมกันศักรราชวงเมืองฉัตร เมื่อพระเจ้าสุธุมภักต้องไปแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้าสุธุมภัก พระนามว่ากภาพาโลด ครองราชสมบัติอยู่ ๒๘ ปี

เมื่อพระเจ้ากภาพาโลด ครองราชสมบัติมาได้ ๓๐ ปี ครองกับพระธิดาอันหุทรประณีตพานแล้วได้ ๓๐๐ ปี บรมยุคนั้น

ครั้งนั้น ในเมืองเวสาลี^(๓)พระภิกษุ ๓๐,๐๐๐ รูป ถ้ำตั้งถ้ำแดงวัดศุภ ๓๐ ประการ คราวนั้นพระยศเกร บุตรภักทศกัณฐะทราหมณ์ ได้ทราบข่าวคำสอนาพิภักทแปรปรวน จึงประจวบพระภิกษุ ๓,๐๐๐,๐๐๐ รูป ในบ้านท้าววัน ครั้งนั้น พระภิกษุชาวเมืองเวสาลี อยู่ในระชวยบางบัน พระอรามก ไปเมืองปุณปุระ (ปากฉัตร) หมายพระพรกัพระเจ้ากภาพาโลดว่า มหาพิภกร อาตมาภาทงทั้งหลาย พากันมาปฏิบัตินำวังพระคณธฤฎีพระพุทธรูปประทีปมาแล้ว ในบ้านท้าววัน เมืองเวสาลี แต่งเตยงน พระภิกษุคามวาสี^(๔) ประชุมกันหมายกันว่า จะยึดคณาภิหาร ขอมหาพิภกรทรงกัศานห้ามกันพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเสียเถิด ดังนี้ พระราชาทรงดำกัณฐัก จึงคิดให้อำมาตย์ไปห้ามปรามพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น อำมาตย์เหล่านั้นหลงทางด้วยอาณภาพ เทวดา จึงเดินทางที่ไปอยู่ประเทศอินเดีย ฝ่ายพระราชกรณซึ่งอำมาตย์เหล่านั้นไปแล้ว ตกเงา กองกันทรงดูบั้นหมัดเห็นพระองค์ถูกจับ ได้หนีหนีโอหฤมภ์ (หนีออกจากนคร) ทรงส่งคืน บรมพรหม ตกพระทัยอย่างยิ่ง ประจวบกับพระนันทาเถรีพระภิกษุ (น้องหญิง) ของพระองค์ ซึ่งอันธวาระแล้ว เหาะมาเข้าพระนันทาเถรีแล้วถวายพระพรว่า

๑. นครปากฉัตร เป็นเมืองสำคัญของรัฐนคร ตั้งอยู่ที่นครเมฆินันท์คากกับเมฆินันท์โลก เรียกว่า เมืองปากฉัตร หรือ เมืองปุณปุระ หรือ เมืองกุญชรปุระบ้างก็มี

๒. นครวาสี ภิกษุอยู่ในหมู่บ้าน ทรงจำกับชวติชวราชี ผู้ถือไปมา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

มหานพิตกรให้กำลังแก่พระภิกษุอุลลัชชี (ผู้ไม่ละอายบาป) จะทำให้วิมัยของ
ฮาดมณีส้อมเสีย มหานพิตกรยังทรงพระชนม์อยู่แต่ๆ ความลึกของโอทกมก
ได้ปรากฏขึ้นแล้ว มหานพิตกรทรงกระทำบาปหนักเสียแล้ว ขอมหานพิต
จงมาโทษผู้ประพฤตินั้นธรรม มหานพิตกรจงเข้าข้างฝ่ายท่านผู้ประพฤติ
เป็นธรรม ชั่วกนัยกย่องพระศาสนาเด็ด เมื่อทักขันแล้ว ความสวัสดีจักมี
แก่มหานพิตกร พระนันทาเถรถวายพระพรคัมม์แล้วก็กลับไป ๗

ครั้นรุ่งเช้า พระราชาเสด็จออกจากเมืองปุณปุระ ไปยังบ้านหาวันในเมื่อเวลา
ทรงประชุมพระภิกษุสงฆ์แล้ว ทรงตั้งวาทะ(*) ของพระภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ทรงทราบว่าพระ
ภิกษุชาวเมืองปาวาเป็นฝ่ายถูก พระภิกษุวัชรบุคครชาวเมืองบัจจนะ (ชาวตะวันออก) เป็นฝ่าย
ไม่ถูก จึงคิดว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าขอตั้งอยู่ในฝ่ายถูก ฮาดมณีกักร(**) เป็นภรรยา
ของข้าพเจ้า ธรรมจักร(**) เป็นภรรยาของพระคุณเจ้า ตั้งใจแล้ว นมัสการพระภิกษุสงฆ์
เสด็จกลับไปยังเมืองปุณปุระ

หลังจากนั้น พระภิกษุสงฆ์ได้ประกาศแต่งตั้งพระเถระ ๔ องค์ เพื่อระงับอริกถณ์ คือ

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระอโศกคามิเถร พระสาหเถร พระอุชชุโสกเถร พระวสภคามิกเถร
๔ องค์เป็นชาวเมืองบัจจนะ พระเวศเถร พระโสณสมิกเถร พระยศเถร
ผู้เป็นบุตรกาทกพรพราหมณ์ และพระสุมณเถร ๔ องค์เป็นชาวเมืองปาวา
พระเถระทั้ง ๘ องค์เป็นผู้สิ้นอาชวะแล้ว ได้พากันไปวัดวาฬการาม ซึ่ง
ปราศจากเสียงอื้ออึง และไม่มีคนพลุกพล่าน เพื่อจะระงับอริกถณ์ วัดดู

๑๐ ประการ เหล่านี้ ๗

บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระเวศเถรได้ถามถึงวัดดู (๑๐ ประการ) เหล่านี้ พระมหา
เถรอโศกคามิ กวธชระนาจา วัดดูเหล่านั้นไม่สมควร ครั้นแล้ว พระเถระเหล่านั้นจึงพากันไป
บ้านทางนี้ประชุมพระภิกษุทั้งหมด พระภิกษุ ๓,๒๐๐,๐๐๐ ได้ประชุมกัน ในครั้งนั้นพระเวศเถร

๑. วาทะ คือ การโต้เถียงระหว่าง ๒ ฝ่าย เพื่อกาความจริงหรือให้ทราบข้อผิดถูกกันแท้จริง และยังมีกาโต้เถียง
อีก ๒ อย่าง คือ ขบป๊ะ เถียงโคธมคติไม่ถ่วงออกัน พักล้างเหตุฎีของสิ่งอื่น พักเหตุฎีของหน้งนั้นแทน
วิคตนา เถียงโลธมธเนหมันเหตุฎี ๒ ข้อนี้เพียงหนึ่งไม่มีเหตุฎี
๒. ฮาดมณีกักร คือ ภรรยาของข้าพเจ้า
๓. ธรรมจักร คือ ภรรยาของพระคุณเจ้า

ทั้งบัญชีทานถั่งงัดฤๅ ๑๐ ประการ ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ชั้นนี้ อีก พระอภัยพิภพมณีเถร ผู้มี
พรรษาได้ ๑๒๐ พรรษา เคยเห็นพระภคพรตมานี้เอง เป็นสัตว์ซึ่งวิหริภคของพระอรหันตเถร ได้
วิธรรมา แล้วพิจารณาแล้วก็ตั้งว่า วิภคฤๅ ๑๐ ประการนั้น มีกรรมหนักน้อย นอกคำสอนของ
พระศาสดา และอธิกรณ์ก็ได้รับไป

พระคันถรจนาคารี ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
พระอภัยพิภพมณีเถร พระสาฬหเถร พระเวฬุเถร พระอุชชุปุสโกตเถร
พระยศเถร ผู้เป็นบุตรภคกัณท์กพรพราหมณ์ พระสัมภุตเถร ชาวเมืองสาณะ ๒
องค์นี้ เป็นสัตว์ซึ่งวิหริภคของพระอรหันตเถร พระวาสวกคามิกเถร พระสุเมถเถร
๒ องค์นี้ เป็นสัตว์ซึ่งวิหริภคของพระอนุตฺตเถร เป็นทุภคในพื้นนี้ ท่านตั้ง
๔ องค์นี้ เป็นผู้มีพรรษาอายุมาก เห็นเห็นพระภคพรตมานี้แล้ว ๗

พระเถระเหล่านั้น เลือกลงรับพระภิกษุที่ทรงพระโคตรมีอุภยบรรพญัตติอันมีกาโต ๑๐๐ องค์
ประชุมกันในวัดวาธิดารามเมืองเวสาลี ชำระมณฑลแห่งพระศาสดาทังหมด ทำการรวบรวม
พระธรรม มีพระเจ้ากาฬโลภเป็นผู้นำทรงอุปถัมภ์ และทำอยู่ ๔ เดือนจึงเสร็จ

พระคันถรจนาคารี ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
สังคายนาทำโดยพระเถระ ๑๐๐ องค์ เพราะฉะนั้น สังคายนาครั้งนั้นจึงเรียกว่า
ว่า สัตตสตา แปลว่า ทำโดยพระเถระ ๑๐๐ และเรียกว่า สุตติยา แปลว่า
สังคายนาครั้งที่ ๒ เพราะเทียบกับสังคายนาที่ทำกันมาในครั้งก่อน ๗

กาลแห่งสังคายนา ครั้งที่ ๒
จบวิภคฤๅ

[เรื่องสังคายนา ครั้งที่ ๓]

เมื่อพระเจ้ากาฬโลภ คือจากเวลาทำสังคายนาไปอีก ๑๒ ปี ก็ถึงวรรค พระเจ้ากาฬโลภ
นั้น มีพระราชมุข ๑๐ องค์พี่น้อง คือ เจ้าภคเสน ๑ เจ้าภคินทวณณะ ๑ เจ้าภคกร ๑
เจ้าภคพิณฺฑุหะ ๑ เจ้าสาธิต ๑ เจ้าอญฺฐิ ๑ เจ้าอุภกะ ๑ เจ้าโกธพยะ ๑ เจ้าภคินทวณณ ๑
เจ้าภคญจนกะ ๑ ได้ครองราชสมบัติ ๒๒ ปี

ต่อมาท่านไป มีภคศิรยวงคณินทะ ๑ พระองค์ ซึ่งเคยเป็นโจรมาแล้ว คือ พระเจ้า
อุคคเสนันท์ พระเจ้ากณนันท์ พระเจ้ากัททกณนันท์ พระเจ้าภูคปาดอนันท์ พระเจ้าวิฐฐปาดอนันท์

พระเจ้าอานันท์ พระเจ้าศธธิทกนันทน์ พระเจ้าเทวภูณันท์ พระเจ้าชนนันทน์ โสภิตวง
ราชสมบัติในเมื่องปากดัมบุครอยู่ ๒๒ ปี

ต่อมา พราหมณ์ชื่อ ทนักษ (ทมนักษ) ปองพระชนม์เจ้าชนนันทน์กษัตริย์องค์
แล้วอภิเษกพระเจ้าจันทกุก (จันทกุก) เกิดในวงศ์โมริยะ โสภิตวงราชสมบัติที่จันทกุก
พระเจ้าจันทกุกนั้น ครองราชสมบัติ ในเมื่องปุณปุระ คือ นครปากดัมบุครอยู่ ๒๔ ปี พระราชบุตร
ของพระเจ้าจันทกุก พระนามว่า พิณสุธาร ครองราชสมบัติ ๒๕ ปี พระเจ้าพิณสุธารมีพระ
ราชบุตร ๓๓ พระองค์ บรรดาพระราชบุตรจำนวนนั้น พระราชบุตรซึ่งเกิดจากพระนาง
อุษินมาเทวี ผู้เกิดในวงศ์โมริยะ ทรงพระนามว่า ฮีโลก ได้ปองพระชนม์พระราชบุตร ๑๑
พระองค์ เว้นไว้แต่ศิดกุมาร ผู้ร่วมพระมารดากับพระองค์แล้ว เสด็จราชสมบัติอยู่ ๑๑ ปี

ซึ่ง พระเจ้าฮีโลกนั้น เสด็จราชสมบัติกษัตริย์ราชภิเษก ๔ ปี ครั้นล่วง ๔ ปีไปแล้ว
จึงได้ราชาภิเษกเป็นเอกราชทรงมหากษัตริย์ ครั้นก็มีพระคำสาปวิหนักพานแล้วได้ ๒๑๑ ปี
(พ.ศ. ๒๑๑) ในเวลาที่พระเจ้าฮีโลก ทรงอภิเษกแล้วได้ ๔ ปี พระโมโคระเถรได้ทำให้พระองค์
พร้อมด้วยราชบริพารคณะในพระพุทธศาสนา ให้มีความเสื่อมไธมณะ

ครั้งนั้น ศิดกุมาร พระราชกนิษฐาของพระองค์เป็นพระอุปราช และพระราชกุมาร พระ
นามว่า ฮัตติพรพนาพระเจ้าผู้ของพระนางตั้งหมักดาได้ครองแล้วในเวลานั้น พระเจ้าฮีโลก โปรด
ให้สร้างวิหาร ๑๔,๐๐๐ วิหาร ในนคร ๑๔,๐๐๐ นคร เมื่อวันจันทร์ปราศ คำมาอีก ๑ ปี เป็น
มีที่พระองค์ทรงราชาภิเษกแล้วได้ ๖ ปี เครื่องบรรณาการทั้งหลายมาแต่นครต่าง ๆ ในวันจันทร์
ปราศวันเดียวกันนั้นเอง คือจากนั้นมา ในวันสองวิหารวันที ๑ พระองค์ทรงปรารถนาจะเป็น
ทายาท (ผู้รับมรดก) พระคำสาป จึงทรงจัดการบวงสรวงพระมหินทกุมารพระราชบุตรของพระองค์
ซึ่งมีพระชนมายุครบ ๒๐ ปี กับพระราชธิดา พระนามว่า อังขมิตตา ซึ่งมีพระชนมายุ ๑๑ ปี
ในมีที่พระคำสาปวิหนักพานแล้วได้ ๒๑๔ ปี พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ ๑๔,๐๐๐ องค์ที่จันทกุก
และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุให้แพร่หลายออกไปด้วย

ครั้งนั้น พระโมโคระบุตรคิดแค้น มีพระชาติ ๑๒ พรรษา ในเวลานั้นพระเจ้าฮีโลก
ได้ราชาภิเษกแล้ว ๑ ปี พระองค์ทรงพระคำสาปว่า คงนาคคือไป เมื่อเราครองราชสมบัติ
อย่าคิดให้พระภิกษุทั้งหลายรับจากบิณฑบาตอย่างเดย คงนาค ทรงส่งพระราชทรัพย์อันต่อ
๕๐๐,๐๐๐ ให้แก่พระคำสาปทุก ๆ วัน ครั้งนั้น ตามด้วยการใหญ่ยังได้บังเกิดขึ้นในพระคำสาป
ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายพวกเกียรติยศ อยากรู้ได้ทราบสักการบ้าง จึงยอมศรัทธาในพระพุทธรูปต่าง ๆ แล้วแสดง
แนวความคิดเห็นต่าง ๆ ขึ้นในใจได้ระดมกันหลายมีอุปนิสัยถาวรมั่นคง พระภิกษุทั้งหลายไม่
ร่วมอุปนิสัยถาวรกับพระเกียรติยศเหล่านั้น วัตถุประสงค์การงานชาติอยู่ในข้อซึ่งระดมถึง ๘ มี

ครั้งนั้น พระโมคคัลลีย์บุตรคัสเดร เป็นหัวหน้าพระภิกษุชนาถประมาณ ๑,๐๐๐ รูป
ชำระมณฑลแห่งมืองแห่งพระศาสนา ได้รับการอุปการจากพระเจ้าอโศกธรรมราช จึงทำการรวบรวม
รวมพระธรรมวินัย ในเดือนพฤศจิกายน (ราวเดือนมิถุนายน) ที่วัดอโศกการาม นครปาตลีบุตร และ
มีพระครูกับภิกษุต่างตามบริบทพยานแล้วได้ ๒๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๔) การทำดังกล่าวมาครั้งนั้น
ทำอยู่ ๘ เดือนจึงเสร็จ เพราะฉะนั้น ถึงกำหนดวันจึงสิ้นสุดลงในวันปวารณาเพ็ญเดือน ๑๑ มีที่ ๒
ครั้งนั้น พระเจ้าอโศกทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๗ ปี พระมหานคร (พระโมคคัลลีย์บุตรคัสเดร)
มีพระราชาได้ ๑๒ พระราชา

พระกัณฐกานาจารย์ ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

สังคายนา (ครั้งนี้) ทำโดยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป เพราะฉะนั้น สังคายนา
ครั้งนั้นจึงเรียกว่า สหสังคายนา แปลว่า ทำโดยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป และ
เรียกว่า ตติยา แปลว่า สังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะเทียบกับที่กล่าวแล้ว ๒ ครั้ง

ในกาลก่อน ๆ

กาดแห่งสังคายนา ครั้งที่ ๑

จบวิมูถ

พระพุทธรูปบริบทพยานในปีที่พระเจ้าอชาตศัตรู เสด็จราชย์มาแล้วได้ ๘ ปี ในมีนมีเอง
พระราชนครของพระเจ้าอชุตศักร ทรงพระนามว่า วิชัยกุนทร(*) ทรงเป็นกษัตริย์อหตุร ในอังก
ทอปประเทศกบฏบริบทพยาน พระองค์เสด็จมาอังกทอปนี้ ทรงทำอังกทอปให้เป็นทูลอภัยของ
มนุษย์ พระเจ้าวิชัยนครของราชธมมบดีในอังกทอปได้ ๑๗ ปี จึงเสด็จรุด อ่าตมมีนอังกทอป
อังกทอปวิชัย ๘ ปี จากมีนพระเจ้าวิชัยอหตุรคแล้วถึงมีน ๘ พระราชันคัสตา (หอรณ) ของ
พระเจ้าวิชัย ทรงพระนามว่า มีนชวาตเทพ ได้ครองราชธมมบดี พระเจ้ามีนชวาตเทพนั้น ครอง
ราชธมมบดี ๑๐ ปีเต็ม ที่อหตุรค ในมีนมีนเอง พระราชนครของพระเจ้ามีนชวาตเทพ ทรงพระ
นามว่า อภัย ได้ครองราชธมมบดี เมื่อพระเจ้าอหตุรคแล้วได้ ๒๐ ปี พระราชันคัสตาของ

* ประวัติศาสตร์กล่าวกันว่า วิชัยกุนทรเป็นชานนของกบฏ ไปตั้งเมืองหลวงชื่อว่า สิบปุโรในชุตระนบุรี อันคือ
ท้องที่ในลคคีนะลคทอป

พระเจ้าอภัย ทรงพระนามว่า มีนทุกาภัย เมื่พบกษัตริย์เขาราชธมมัตถิ ครั้นพระราชธมมัตถิได้แลเห็น
คตตเจดา ๑๑ มี ยมมีโคตตเจก และพระเจ้ามีนทุกาภัยนั้นเมื่อได้ราชธาภิเษกแล้ว ครอง
ราชธมมัตถิอยู่ ๑๑ มี จึงสวรรคต ในมีนแห่ง พระราชบุตรของพระเจ้ามีนทุกาภัย
ทรงพระนามว่า นูฏฉัระ ได้ครองราชธมมัตถิ และพระองค์ครองราชธมมัตถิอยู่ ๖๐ มี จึงสวรรคต
พระเจ้าอภัยครองเมืองอยู่ ๑๑ มี แล้วว่างอยู่มีหนึ่ง พระเจ้ามีนทุกาภัยเพศครองเมือง
อยู่ ๑๐ มี พระเจ้าอภัยครองเมืองอยู่ ๒๐ มี พระเจ้ามีนทุกาภัยครองเมืองก่อนราชธาภิเษก
๑๑ มี ท้องราชธาภิเษกอีก ๑๑ มี พระเจ้านูฏฉัระครองเมืองอยู่ ๖๐ มี รวมทั้งหมดเป็นเวลา
๒๑๖ มี

ในมีนพระเจ้านูฏฉัระสวรรคตแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้านูฏฉัระ ทรงพระนามว่า
เทวานมมยัตถิ ได้ราชธาภิเษกครั้งที่ ๑ เมื่อเดือนมาศัตถิ (ราวเดือนธันวาคม) และเห็นว่า
พระเจ้าเทวานมมยัตถิเป็นพระองค์หายทงไม่เคยเห็นทันกับพระเจ้าอโธก ซึ่งฝ่ายพระเจ้าอโธก
ได้ประทานราชกกุธภัณฑ์อันเป็นเครื่องประกอบพิธีราชธาภิเษกคือ แขนงหางงัด ๑ พระอุณหิส ๑
นักษัตร ๑ พระขรรค์ ๑ ถดองพระบาท ๑ และประทานพระรัตนศรัยอันเป็นธรรมเนียมบรรณาการ
ถวายแก่พระเจ้าเทวานมมยัตถิ ชำนาญทั้งปวงและพระนางเชอชชศรัยกับพระเจ้าอโธกตั้งไป
ได้ทำการอภิเษกพระเจ้าเทวานมมยัตถิเป็นครั้งที่ ๑ ในวันเพ็ญเดือนวิสาข พร้อมกับ
ราชกกุธภัณฑ์อันเป็นเครื่องประกอบพิธีราชธาภิเษกที่พระเจ้าอโธกตั้งไปถวาย

พระกัณธราชจารย์ ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

อามาศย์ผู้มีควมภักดีต่อเจ้านาย และยินดีที่จะให้เกิดประโยชน์แก่เจ้านาย
ได้ทั้งพระราชดำรัสของพระเจ้าธรรมโศกแล้ว ได้กระทำกรอภิเษกซ้ำ
ซึ่งจอมตถิการผู้ได้อภิเษกมาแล้ว เมื่อวันจันทร์ต้นอัมเป็นต้นเดือนมาศัตถิ
เพื่อให้มีความยินดีในประโยชน์และความสุขของชาวลังกาทวีป ๗

[เรื่องพระมหินทเดรมาดังกล่าวทวีป]

ครั้นนั้น ท้าวอถิตเทวาราช เข้าไปหาพระมหินทเดรมแล้ว กล่าวว่ ข้าแต่พระคุณเจ้า
พระเจ้านูฏฉัระสวรรคตแล้ว พระเจ้าเทวานมมยัตถิครองราชธมมัตถิ พระธมมัตถินุทรได้ทรง
พยากรณ์พระคุณเจ้าไว้ว่า คือไปโทษนาคศ จะมีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ มหินท จักทำให้ราชธมมัตถิ
เจตมโธ เพราะฉะนั้น ชลธม เป็นเวลาทพระคุณเจ้าควรจะไปเกาะฉนประเดฐฐ คือ ดังกล่าวไว้

และข้าพเจ้าจะขอรับช่วยเหลือพระคุณเจ้า ฝ่ายพระมหิตเทเวศร์ ท่านเป็นผู้ทรงใคร่ปฏิภัก และเป็นผู้
 ประทานแห่งภคเนตรด้วย ในกาลเมื่อพระราชบิดาราชินีเสกแล้วได้ ๔ ปี ครั้นนั้น คุณเคื้อนเรอฎ
 โยงกาทอปี ทรงกบฏกลางเดือนเรอฎ (โอมเคื้อย) ฝ่ายพระเจ้าเทวานมมียศได้ ใ้ราชินีเสก
 แล้ว ๑ เดือน เด็ดใจออกจากพระนครพร้อมด้วยราชบริพาร ๔๐,๐๐๐ คน มีพระประสงค์
 จะทรงประพาธอ่าเนอ เด็ดใจไปถึงภูเขามืดดง ครั้นนั้น พระมหิตเทเวศร์ ซึ่งมีพรรษาได้ ๑๒
 พรรษาแล้ว ถูกพระอุปนายาและสงฆ์บังคับ พงท้าวดงถระ กะเชอเรอฎจะให้ไปดงกาทอปี ท่านจึง
 พร้อมด้วยพระอฎฎิเยอเวร พระอฎฎิเยอเวร พระภักทอ่าเนอเวร พระดัมพเทอเวร กับอานเนอระอุม
 และอุปาดกณินทะ เพราะจากภูเขารอฎฎิเยอเวรไปดงท้าวเขามืดดงทศิศวงนออกเมืองอฎฎิเยอ
 จังอฎฎิเยอ เมื่อพระศาสดาปรีนพพานแล้วได้ ๒๑๖ ปี เป็นปีที่พระเจ้าอโศกพระราชเสกแล้วได้ ๔๘ ปี
 และก็เป็นปีที่พระมหิตเทเวศร์มีพรรษาได้ ๑๒ พรรษา ไปดงกาทอปีไพบิน และไพบินนั้น พระเจ้า
 เทวานมมียศได้ ราชินีเสกแล้วได้เพียงเดือนเดียว เด็ดใจไปภูเขามืดดง ท้าวอฎฎิเยอเวร
 ศาสนาอฎฎิเยอ ก็ได้ยินเสียงทศิศวงนว่า พระดัมพเทอเวรของเคื้อนอ่าเนอของพระเถระ และพวกข้าพเจ้า
 ก็เป็นอ่าเนอของพระพุทธ จึงเราพระทอว่า พระดัมพเทอเวรมาถึงแล้วอ้อเทอ ในวันนั้นเอง
 พระมหิตเทเวศร์ ได้แสดงาพุทธกถาไปหม่ออฎฎิเยอ แก่พระเจ้าเทวานมมียศ พอจบศาธา พระองค์
 กับราชบริพาร ก็คงอฎฎิเยอใคร่ธรรมานัน และพระเถระได้แสดงอฎฎิเยอทศิศวงนแก่ท้าวอฎฎิเยอด้วย
 เมื่อจบอฎฎิเยอแล้ว ทำให้ท้าวทอทอทอานนบไมถวนได้ศิมร้ออเมท คือ พระธรรม แอ้วทอานนบอฎฎิเยอ
 ภูเขาคือยคีรี (สรุปที่ ๓)

ทางมาอฎฎิเยอกาทอปีของพระมหิตเทเวศร์
 จนบริบูรณ์

[เรื่องอฎฎิเยอเชิญพระมหาโพธิมาดงกาทอปี]

ในวัน ๒ พระราชาศรัทธอ้ออานนคยให้ปุ้อาสนทศิศวงนถวายพระเถระทั้งทอหลาย และทศิศวง
 ทศิศวงนให้ปุ้อาสนทศิศวงน ทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงน พระเถระทศิศวงน จักได้เป็นเจ้าของเกาะ
 คนอ่าเนออณอ(๑) (เกาะลจิงกา) วันนั้นเอง พระเถระให้ฝน คือ ธรรมรัตนะ ทศิศวงนไปรดศรั
 ๒,๕๐๐ คน ให้ทศิศวงนอฎฎิเยอ คือ พระธรรม แอ้วทศิศวงนในเมอวันอฎฎิเยอและรับมอบอฎฎิเยอเมอวัน
 ในวันแรม ๒ ค่ำ เดือนเรอฎฎิเยอ ในวันนั้นเมอวันให้พรพร้อมกันต้นศศทอ้าใหญ่ พระมหาเถร

๑. คนอ่าเนออณอ คำนี้มาจากศัพท์บาลีว่า อฎฎิเยอผู้มี ถ้าอ่านมาอย่างหนึ่งว่า พระราชาองค์แรกเสด็จมาทศิศวงน
 ทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนอฎฎิเยอ อ่าเนอทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงน
 ทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงน
 ทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงน
 ทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงนทศิศวงน

อยู่ในระแวงอุทกยาม ๒๒ วัน พอสว่างวัน ๓๑ ค่ำ เดือนอักษาค่ำหะ (รวมเดือน ๔ ค่ำ)
ไปต้นกัศปาทหารโพธิ์พระราชวัง แดงชัยปมาทศุศร ไปทศพรพระราชานัดกับนโมเจติยคีรี เมื่อ
วันพฤหัสบดีธาดาค่ำหะได้บวระกอบุศร ๓๒ คน ก็ธาดาค่ำหะ ๒ คนพ่นธมม์ อธิฐฐิธามาตย์เป็นต้น
กับบิววารวัก ๓๓ คน พระกัษบวระแดงเหล่าธมม์ ธาดารำเป็นพระอรหันต์ในปริณามชดถกานที่
อุปถัมภ์กันเอง ครั้นนั้น พระมหามัทพทธร ได้เป็นพระราชาแก่พระอรหันต์ ๑๒ องค์ จำพรรษา
แรกกัเจติยคีรี

วันเมื่อพระเถระรับส่วนมหานชวน พระนางอุทกาศพระราเชนทร์ของพระเจ้าทรวามมีบิณฑ
พรปรารถนาคบวระ จึงทูลพระราชโอรสทรงทราบ ท้าวเชอศรีธัมมออกพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า
เถออุทกาศชากบวระ พระคุณเจ้าบวระให้เชอศัวยเกิด พระเถระถวายพระพรพระราชว่า มหา
บพิศร ธาตุมานธมม์ของหญิงเป็นภิกษุณเฒ่อุคหนึ่ง ชื่อ ธัมมกตภาณวี ธมม์ เกาะธมกานเป็นกั
ประคิฐฐานคันโพธิ์ของพระพุทธรมา ๑ พระองค์แล้ว เมื่คันโพธิ์ของพระผู้มีพระภาคของเรา
ถึงหลาย ก็ควรนำมาประคิฐฐานไว้ด้วย เถระฉะนั้น ขอให้มหามัทพทธรพระราชธาดารั้งไปถวาย
พระเจ้าสิริธรรมาโลก ให้ธมนางธมกตภาณวีเรญกันโพธิ์มาด้วย พระราชาทรงเห็นชอบด้วย
จึงทรงรับคำพระเถระ ภายในพรรษานั้นพระราชาได้ส่งอธิฐฐิธามาตย์ ผู้เป็นพระราชาภิกโข
(ภอาน) ของพระองค์ให้ไปรับนางธมกตภาณวีกับคันโพธิ์ ฝ่ายอธิฐฐิธามาตย์ไปถึงนคร
ภาคอุบุศร ทูลศวมณันแก่พระเจ้าอโลกธมนางธมกตภาณวี พระเจ้าอโลกทรงอาราธนาเชิญ
ชวนพระอธิฐฐิธมไปยังคันโพธิ์ วันนั้นเป็นวันพฤหัสบดีอุตุศุข (รวมเดือน ๑๑ โย) พระราชา
ทรงคังธัศยาริฐฐานว่า ถ้าในองค์การทังปัสควระประคิฐฐานคันมหาโพธิ์ และข้าพเจ้าฉันศวม
กัณแห่งในพรรษานั้นจริงแล้ว ขอให้มหาโพธิ์จงประคิฐฐานอยู่ในกระถางทองคำกัณเกิด ครั้น
เวลาเป็น มหาโพธิ์ก็ประคิฐฐานในกระถางทองคำเป็นครั้งแรกพร้อมด้วยคำธัศยาริฐฐานของ
พระราชา และขณะนั้นมหาโพธิ์ได้เข้าไปในหล้อมนธมอยู่ ๗ วัน เมื่อหังอจักรวาทกระจาง
นธมในอนันต์ ๗ มหาโพธิ์ก็บริบูรณ์ด้วยธาดาคันกัณกัน ประคิฐด้วยธม ๓ ประการ ประคิฐฐาน
ปรากฏอยู่ในกระถางทองคำ พระเจ้าอโลกธรรมราชทศศครเห็นมหาโพธิ์แล้ว เกิดมัท
ปราโมทย์ ทรงทำอภิเชกธมโพธิ์ด้วยพระราชมัทภักทธรรมพุทธรูป เด็จชำระพันธุที่ประคิฐฐาน
มหาโพธิ์ ๗ วัน ขณะเมื่อมหาโพธิ์อยู่ในหล้อมนธ ๗ วันนั้น ทรงทำการอภิเชกธมโพธิ์ ๗ วัน รวม
เป็นเวลาย่านไป ๑๔ วันแล้ว ถึงวันอยู่ปัสคกันเดือน พระราชาเด็จกัณเข้านครภาคอุบุศรโดย
เวลาวันเดียว ทรงประคิฐฐานมหาโพธิ์ไว้ที่โคนต้นมหาธาด โยวันนั้น ๓ ค่ำ เดือนกัศคัก หังจาก

วันที่มหาโพธิประทศฐานอยู่ในกระถางทองคำได้ ๗ วัน ก็แตกภาอันออกมา พระเจ้าโศก
ทอดพระเนตรเห็นศาอันมหาโพธิ์นั้นแล้ว ก็ทรงอภิเษกบุรชาด้วยราชธมมบีทังฆมนพุกทูปัก
ถถ่างกันว่า การบุรชาติเกิดขึ้น ในเดือนกักกิดนนี้ หากินมาคังแคว้น ๕ คำ จนถึงถางเดือนกักกิด

กาลธัญเจริญมหาโพธิ์มาลังกาทวีป

จบบริบูรณ์

[เรื่องพระชาตุรากลชวัญมาลังกาทวีป]

ในเวลานั้นเอง พระมหิตเทร ซึ่งอุ้มสามเนเรไปธัญเจริญพระบรมสารีริกธาตุ ว่า
ไปเกิดที่สามเนเร ไปธัญเจริญพระบรมสารีริกธาตุจากพระอัยกา (ตา) ของพ่อสามเนเร และ
ธัญเจริญพระชาตุรากลชวัญเมืองชวาที่ท้าวอถักกะและพระมหากษัตริย์บุรชา แล้วจึงบอกพระอัยกา
ว่า เหตุใดมหาพิกธังพวงชวาตามภาพทั้งหลายไปลังกาทวีปแล้วทรงอิมเอช สามเนเรอุ้ม
รับคำสั่งของพระเถระแล้วทรงมาครจ้าง โปนัน โคนัน เหาะองมาที่ประตูนครปากตัมบุคร เข้าเฝ้า
พระราชาแล้วถวายพระพรตามพระเถระสั่ง และได้เห็นการบุรชาของประชาชน^(๑) ในเดือนกักกิด
นั้นด้วย พระราชาทรงดีพระทัย ทรงรับมาครจากมือสามเนเรแล้ว ได้พระบรมสารีริกธาตุ
อันเหมือนแก้วมุกดาอย่างดี^(๒) จนเก็บมาครแล้วถวายแก่สามเนเร สามเนเรรับมาครนั้นแล้ว
จึงไปหาท้าวอถักกะแห่งราชบอกรัชชวามสามพระเถระสั่ง ท้าวอถักกะจอมเทวดาวิธจำสาธุ แล้วก็
เบ็ดกุกุพระสถูปแก้วมณีสูง ๙ โยชน์ ธัญเจริญพระชาตุรากลชวัญเมืองชวามามอบถวายแก่สาม
สามเนเร สามเนเรรับพระชาตุรากลชวัญนั้นแล้ว นำมาประทศฐานที่เจกือคีรี ครั้นนั้น พระมหิตเทรได้
ประทศฐานพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าโศกธรรมราชถวายนั้นไว้ ณ เจกือคีรีแล้ว ธัญเจริญ
พระชาตุรากลชวัญเมืองชวาไปขัมมหาเศกอุทธาน เมื่อเวลาเที่ยงวันพระเจ้าเทวณันนิบีลัดถวง
ธัญเจริญสมบวรพุทธะบรมสารีริกธาตุ (พระชาตุรากลชวัญเมืองชวา) ไปประทศฐานบนตระ
พองร้าง

๑. คำนี้ท่านอุกทักทิว คุคคิลชนปุริ มคินดณบีในถางของว่า คุคคิลดณปุริ แปลว่า การบุรชาอันเป็นถางพระพร
ในเดือนกักกิด
๒. คำว่า แก้วมุกดาอย่างดีนี้ แปลความคังฉบับในถางเดิมที่ไว้ถางหนากี้ว่า วมุกคคทลีถาน แต่ถ้างฉบับ
ต้นฉบับพิมพ์ก็แควงฉบับในถางของเขียน วมุกคคทลีถาน แปลว่า เหมือนแก้วเขียวอย่างดี เข้าใจว่าเมื่อคัดลอก
ต้นฉบับว่า คำว่า "มุกค" ถวายเป็น "มุกค" ถวายหมายเอชกถกทักไปคัง

พระคันทกรจนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระธาตุรากขวัญเบื้องขวา เสด็จจากเทวโลกมาสู่โลกนี้ ในวันเพ็ญเดือน ๔
ประดิษฐานบนตระหงาช้าง พญาช้างก็ขยับเหงใจมีความยินดีเปล่งเสียงก้อง
โกญจนาท และเพลงมนมีใช้คู่กาลครั้งข้ามมารอบทิศ ตกเป็นฝนไปกพร
พรหม^(๑) ลงมาในที่ชุ่มชุ่มหม่นหม่น แผ่นดินเกาะมีน้ำล้อมรอบได้ไหลแล้ว ๑

พระเจ้าเทวานมัยคิด ทรงทำดีการใหญ่บังอยู่ ๒-๓ วัน จนเสด็จจากเรื่องพระศกูปแล้ว
จึงประดิษฐานพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาไว้ใว้วัดกุฎาภิราม

พระคันทกรจนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างพระศกูปอันประเสริฐ ไว้ใว้วัดกุฎาภิรามทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลในครั้งนั้น ด้วยเครื่องบูชามีรัตนเป็นต้นเป็นอันมาก ๑

กาลเสด็จมาตั้งถ้ำถ้ำของพระธาตุรากขวัญ

จบบริบูรณ์

[เรืองมหาโพธิมาตังกาถา]

ในวันทำมหาโพธิมาตังนครปากอุบลฯ นางตั้งหมึกกาเถว ได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าอโศก
ว่าจะไปเกาะคนฆ่ามือแดง พระเจ้าอโศกหวัดห้ามไว้ มีให้ไป นางจึงถวายพระพรว่า ถ้อยคำ
ของพี่ชายมีน้ำหนักมาก จะคงไม่ให้ได้ พระราชาก็ตรัสว่า ถ้าจะไปให้ได้จริงๆ ก็ขอให้เขียน
มหาโพธิไปด้วย ครั้นถึงวันแรม ๓ ค่ำ เดือนกัศศิก พระองค์เขียนมหาโพธิของเวือที่แม่น้ำคงคา
แล้วพระองค์เองเสด็จมาน้ำที่บ่ไปโดยอักษะวัน ๗ วัน ถัดจากศกูป^(๒) พระองค์ประดิษฐาน
มหาโพธิไว้ที่ริมฝั่งมหาอุบลฯ ๘ วัน ทรงบูชาด้วยราชสมบัติหัวชนพุกุฎาภิ พระเจ้าอโศกทรงทราบ
ก็ตั้งมหาโพธิไป เมื่อวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือนมาถิส (ราวเดือนธันวาคม) ส่วนพวกภาคเห็น
เหตุการณ์ปรากฏเช่นนั้น จึงขอขงพระนางเถวเขียนมหาโพธิไปบูชาด้วยราชสมบัติมาถิส
๘ วัน แล้วนำมาประดิษฐานในเรือชื่อ ในวันนั้นเองเรือได้ถึงท่าชนพุกุฎาภิ (ที่เกาะลังกา)

๑. ฝนไปกพรพรหม คือ ฝนตกอุกคนเหมือนลูกโยนบัว โหล่นไปหมดไม่มีเข็ช แต่ถ้ำเอาให้เปียกก็มีเข็ช

๒. จบบริบูรณ์ของเป็น ตามพุทธคติ

ฝ่ายพระเจ้าเอกาทศรถเสด็จออกไปรับมหาโศกถึงมหาสมุทร นำมาประดิษฐานไว้
ที่ชายฝั่ง แล้วทรงบูชาด้วยราชสมบัตินี้แก่ดวงกาทองอันสอด ๑ วัน ในวันที่ ๔ เดือนวัน
๑๐ คำเดือนนาถอัฐ ได้อัญเชิญมหาโศกเสด็จถึงเมืองอนุราชปุระ ครั้นถึงวันวัน ๑๔ คำ
เดือนเดียวกัน พอนหาโศกอันมีผู้ ๑๖ คนไปแล้ว ก็อัญเชิญมาตั้งประมาณ ๑๐ คอก
เบื้องใต้พระนครวังอิ ทรวงศ์อยู่ในอากาศสง่า เมื่อสองอาทิตย์ก็ดับแล้ว ก็ลงมาประดิษฐานอยู่
ณ แผ่นดินในหามณฑุชยานพร้อมกันสาวกอุบลงมา แผ่นดินใหญ่มีน้ำอันรอบได้กระเทือน
ไหวพร้อมกับมหาโศกตกลิ่งคืน พระนางอนุพาหุพร้อมด้วยบริวาร ก็ได้บรรพชา
ในสำนักนางอสังฆนิคคาเถรีไม่นานก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เจ้าอริยฐ พระภาคโช (หลาน)
ของพระราชา พร้อมด้วยบริวารได้บรรพชาในสำนักพระมหิตเทเวรีไม่นานก็ได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ ในปีที่ ๒ พระมหาอริยฐเถระก็อุปสมบทที่เจติยคีรี แล้วเทศนาพระวินัยฎีกาในวัน
ปวารณาที่ก่อนเดือนกักกิก (ก่อนเดือน ๑๒ คือ เดือน ๑๑ ไทย)

พระคันถรชานาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ค้นมหาโศกประดิษฐานอยู่ที่มหาเมฆวนาราม (รูปที่ ๔) เมื่อพระเจ้าสิริธรรมาโลก
ครองราชสมบัตินี้ได้ ๑๔ ปี ดังนี้ ๑

กาลมานห่มมหาโศก

จนวิบุรณ์

จากนั้นไปอีก ๑๒ ปี พระนางอสังฆนิคคา พระอัครมเหสีของพระเจ้าสิริธรรมาโลก
อันพระชนม์ จากนั้นไปอีก ๔ ปี พระเจ้าสิริธรรมาโลก ได้แต่งตั้งพระนางคิดเทวี ในตำแหน่ง
อัครมเหสี จากนั้นไปอีก ๑ ปี พระเทวีนันเป็นพาดพระระตืออามัญปุรงม โกรธแค้นค้นมหาโศก
พระราชาอันค้นมหาโศกยิ่งกว่าเรา จึงเอาน้ำของปลาหาค้นมหาโศกนั้นขึ้น พระเจ้าสิริธรรมา
โลก ทรงเป็นทุกข์โศกนั้นโดยอุกฤษาธิเบศเบธัน ทั้งเสด็จสวรรคต หลังจากค้นมหาโศก
ได้ ๔ วัน ๆ

พระคันถรชานาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าอโศกครองราชสมบัตินี้ ๑๗ ปี สวรรคต (นอกจากบุญมาจักรพรรดิ
คนอื่น) ใครเล่าจะต่อเอาพระองค์ผู้ก่อกวนซึ่งนั้นไปได้ ๑

เมื่อพระเจ้าอโศกสวรรคตแล้วได้ ๑๕๕ ปี พระเจ้าสิริธรรมาโลกอัครวรรค

[เรื่องพระมหินทเทรนิพพาน]

พระคันถรนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
เมื่อพระเจ้าเทวานัมบยัคช ได้ระสมบุญกุศลไว้เป็นอันมาก ครองราชสมบัติ
อยู่ได้ ๕๐ ปี ก็สวรรคต เมื่อสิ้นพระเจ้าเทวานัมบยัคชแล้ว พระราชอนุชา
ของพระองค์ พระนามว่า อุตติยะ เป็นพระราชบุตรของพระเจ้ามกุฏสีวะ
ได้ครองราชสมบัติ เมื่อพระเจ้าอุตติยะครองราชสมบัติได้ ๔ ปี ตรงกับปีที่
พระมหินทเทร นีทำให้อะลังการุ่งเรือง มีพรรษาได้ ๒๐ พรรษา อยู่ที
เจดีย์บรรพต ได้ประนิพพานในวันขึ้น ๔ ค่ำเดือนอสิสฤทภายในเช้าพรรษา ๗
พระมหินทเทรนิพพานในบทพระคำสาปวินิพพานแล้วได้ ๒๑๔ ปี

พระคันถรนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
เมื่อพระเจ้าอุตติยะล่วงลับไปแล้วได้ ๕ ปี นางสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นพี่หญิงของโลก
อาศัยอยู่ในสำนักภิกษุณี ชื่อ หัตถาหการาม ๕๕ ปี นิพพานแล้ว พระเจ้า
อุตติยะนั้นครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี สวรรคตด้วยโรคเบียดเบียน

กาดพระเถรนิพพาน
ชนบริวาร

พระคันถรนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
เมื่อพระเจ้าอุตติยะล่วงลับไปแล้ว พระกุมารชื่อ มหาสีวะผู้เป็นพระราชอนุชา
ของพระเจ้าอุตติยะ ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี ประชาชนคบหาสมาคมมาก ๗
เมื่อพระเจ้ามหาสีวะล่วงลับไปแล้ว พระกุมารชื่อสุริยดิษฐ์ ผู้เป็นพระอนุชาของพระองค์
ได้ราชาภิเษก เมื่อพระชนมายุ ๕๐ ปี ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี

พระคันถรนาจารย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
พระเจ้ามณฑิทรพระนามว่า สุวัฑฒิน มีภรรยาชื่อพระรัตนศิขย์ ครองราชสมบัติ
ได้ ๓๐ ปี มีพระชนมายุ ๒๐ ปี ๗

ยังมีบุตรของมหินทเทรอีกต่างหาก ๒ คนพี่น้อง คนพี่ชื่อ เถนะ คนน้องชื่อ กุคคิระ ทั้ง ๒ คน
มีกำลังมาก ได้บงพระชนม์พระเจ้าสุริยดิษฐ์แล้ว ครองราชสมบัติโดยยุติธรรม ๒๒ ปี

พระเจ้ามูฮัมมัด มีพระราชบุตร ๘ พระองค์ คือ พระเจ้าอภัย พระเจ้าเทวานัมมยิตติ พระเจ้าอุกคิระ พระเจ้ามหาอึ้ง เจ้ามกโคทัย พระเจ้ามหาทาก พระเจ้าอุรุตติ เจ้ากนท ค่อมมา พระราชบุตรของพระเจ้ามูฮัมมัด องค์ที่ ๘ ทรงพระนามว่า เจ้าเฮเธะ ได้มาทัพ ๒ คนพี่น้อง พันธมิตร แล้วด้วยราชสมบัติอยู่ได้ ๓๐ ปี

พระกษัตริย์นาจาบี ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
ยังมีหลักข้อ เหนือ ได้มีดังพระชนม์พระเจ้าเฮเธะ แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๔๘ ปี 7

[เรื่องกาลมาของพระเจ้าเยอแก้วเมืองชวาและพระราชาคนตา]

มีต้นตระกูลดังเรื่องกาลมาของพระเจ้าเยอแก้วเมืองชวาและพระราชาคนตา (กะตุก หม่ามา)

โดยนว่า เมื่อเวลาแบ่งพระราชาคนตา พระราชาคนตาของพระเจ้าคาคกเป็นสองคนได้ของ มีดอกขี้ผึ้งเมืองกูดีนารา พระมหากษัตริย์ปเร ได้แจ้งให้พวกมอดกษัตริย์ทราบว่ามี เมื่อครั้ง พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ ทรงอนุญาตพระราชาคนตาไว้ในเกาะลันกา เพราะฉะนั้น มหาพิศวงทั้งหลายไประดมญาติ ให้พระราชาคนตาคนแก่ชามาเกิด แล้วรับเอาพระราชาคนตาคนไว้ ครั้นแล้วก็นำไปให้แก่พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นอัครราชทูตของท่าน แล้วแนะนำของพระราชาคนตาคนแก่ชานั้น พระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า กากวันเนนติ ได้เชิญเชิญพระราชาคนตาคนคนไปประทับฐานไว้เหนือแท่นนารอวรัตถ์^(๑) อยู่ใต้สระช่อเตี้ยด้านขวาแม่น้ำมหาหงสา ในเมืองกาทมิ และพระองค์ทรงตั้งรางวัลพรหมด้วยเจดีย์ ดิน และตั้งพระมหากษัตริย์ชื่อว่า เรอจประคัมฐานพระราชาคนตาคนคนไว้ในพระคันทูกพระคาคคาทรงประทับ ณ ศาลาภาคาร บ้านหาวันใกล้นครเวงาดดี กระทำสักการบูชา เมื่อธรรมาลงชายังธรรมาแล้ว เรอจประคัม พระราชาคนตาคนคนก็ทรงรับเอาของให้ทราบข้อ ๆ กันไป แล้วท่าน (พระมหากษัตริย์ปเร) ก็ปรีดีพพาน

ฝ่ายพระมหากษัตริย์ปเร ได้ปฏิบัติตามพระมหากษัตริย์ปเรอึ้งไว้ และตั้งอัครราชทูตของพระมหากษัตริย์ปเร ชื่อจันทกคเคเร ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประคัมฐานพระราชาคนตาคนไว้ในพระคันทูกพระคาคคาทรงประทับ ในวิหารเรอจันนครเวงาดดี บูชาไปจนปรีดีพพาน และตั้งอัครราชทูต

๑. ฉบับสังเขปซึ่งชำระโดยพระมหากษัตริย์ปเร ว่า ราชทาน โดยจินตคุต แปลว่า เหนือแท่นน้ำ ชื่อ ราช (หมอนอนซึ่งมีที่หนุนศีรษะ)

ของพระเจ้าทศกัณฐ์ ชื่อพระภักตเดาเดา ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุณาค
ไว้ในพระคันธกุฏีนำอัฐิพระนรทวารวณต์ บูชาไปจนปรีณิพพาน อัครอัครวิการิกของพระภัก
ตเดาเดา ชื่อพระเดาเดา ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุณาคไว้ในพระคันธกุฏี
อันเป็นที่ประทับของพระพุทธโมฬิจาริเวหุณนรทวารวณต์ บูชาไปจนปรีณิพพาน อัครอัครวิการิกของ
พระชยเดาเดา ชื่อพระมหาอัฐิมภักตเดา ก็ได้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือ ประดิษฐานพระธาตุณาค
ไว้ในพระคันธกุฏีวิหาร โมฬิจาริเวหุณนรทวารวณต์ บูชาไปจนปรีณิพพาน และอัครอัครวิการิกของ
พระมหาอัฐิมภักตเดา ชื่อพระมหาเทวเดา ได้ตั้งพระธาตุณาคณันท์เพาะไป ในอากาศ
แล้วออกจากอากาศ ประดิษฐานพระธาตุณาคณันท์ไว้ที่ โคนคันทมาฮาร (ไม้ถ่มใหญ่ คือ
ไม้ตะเคียน) ณ หุบเขาถุกกุฏในทิศอุดรชนบท ตรงกับสมัยเมื่อพระเจ้าอุปราชา ทรงพระนามว่า
เจ้ามหาทศกัณฐ์ โดยกบถกัณฐ์ เสด็จราชย์ในโรหิตธรมนมหากานธการังกา ในกาลนั้น อุนาถก
ปัญหิง ชื่อมหาทศกัณฐ์ พร้อมด้วยบุตรภรรยาปฏิบัติบำรุงพระมหาเดา (พระมหาเทวเดา) กับ
พระชินราช (พระบรมธาตุของพระพุทธ คือ พระธาตุณาค) อยู่ช้านาน อัน ในวันอุโบสถ
มีพระรัตนตรัยรุ่งอรุณจากพระธาตุ และสถิตบนพื้นนั้น ได้เป็นเพิ่มอเนกจากพระพุทธทรง
พระชนมอยู่

ถ้าพระเจ้ามหาทศกัณฐ์ คือ ใคร ? พระเจ้ามหาทศกัณฐ์ คือ พระอนุชาของพระเจ้าเทว
ณันมีเขตรัตนหาราช ซึ่งเป็นพระอุปราชา

พระเจ้ามหาทศกัณฐ์กับพระเทวณันมีเขตรัตนหาราชเป็นพระนเถอของพระเจ้า (พระเจ้า) จึงพาพระเทว
ของพระองค์กับไพร่พลพาหนะไปยังโรหิตธรมนบท พระนเถอของพระเจ้ามหาทศกัณฐ์ประดิษ
ธราชโอรส ที่ค้ำบองกัณฐ์ ในระหว่างทาง พระโอรสจึงมีพระนามว่าอัฐิมภักต โดยถือเอาพระนาม
ของพระเจ้าเทวณันมีเขตรัตนหาราช ซึ่งเป็นพระเชษฐา (ของพระบิดา) และชื่อของอัครวิการิกกัน พระ
อุปราชา เมื่อเสด็จไปจากเมืองอนุราธ ประทับอยู่ในค้ำบองมหากานธ เสด็จราชย์สมบัติในโรหิต
ธรมนบท อุนาถกปัญหิง พระอุปราชา ทรงทราบข่าวพระธาตุณาคจากมหาทศกัณฐ์อัครวิการิก จึงคิด
โหมหาทศกัณฐ์อัครวิการิกเป็นนิกุเทกัณฐ์ ยกพลครั้งเสด็จไปยังอัครวิการิกพระมหาเทวเดา ถวายนมัสการ
แล้วคิดว่า ชาติแห่งพระคุณเจ้า ทราบว่าพระธาตุณาคของพระผู้มีพระภาคของเราตั้งถ้อย
ทศพระคุณเจ้า ชาติแห่งพระคุณเจ้า ก็เมื่อจะขอตั้งพระธาตุณาคนี้ไป พระมหาเทวเดา ถวาย
พระพรว่า ตันแล้ว มหาพิศวี แล้วนำพระธาตุณาคออกมาให้ทอดพระเนตร พระราชาทอด
พระเนตรเห็นปฏิหาริย์ของพระธาตุแล้วอัครวิการิกพระชนมได้มนัส ครีดีขอพระบรมราชคุณ พระเถระ
ถวายพระพรว่า โธ มหาพิศวี เมื่อพระอัครวิการิกพระพรพระชนมอยู่ ได้ครีดีพยากรณ์
พระธาตุของกณโฏว่า พระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่ากัณฐ์อัครวิการิก ครีดีทรงสร้างพระสถูปใหญ่

บรรดาพระชายาไว้เพื่อแองนาซอวรัตต์ ซึ่งผู้ตั้งชื่อเธอนั้นมีชื่อนานาหน้าตาถูกกลืน
ในการตั้งถาน แองพระพุทธรูปองค์เจ้าเธอมาตั้งในถาน เพราะฉะนั้น นานาพิศพรธรรมเธอไปเกิด
คืน แองถวายพระธาตุของถานไป พระราชาพร้อมด้วยราชบริวาร อัญเชิญพระธาตุไปตั้งถาน
นาคามด้วยอังกการใหญ่ๆ แองโปรดให้สร้างมณฑปประดิษฐานพระธาตุ ในที่ไม่ไกลพระราช
นิเวศน์ ประดิษฐานขอแบงบรรดาพระธาตุไว้ในมณฑปนั้น ทรงตั้งการบูชาอยู่เนื่องกันเป็น
เวลาช้านาน ในกาลสุดท้ายพระราชาครีต้องพระกุมารองค์กึ่งพระราชมุตรของพระองค์ว่า พิศศ
พองบรรดาพระธาตุที่พวกเรายูธาณมานานแล้วคือไปเกิด แองพระองค์ครีต้องของพระธาตุ
พราดองไปจนต่อวรัตต์ ก็ไปบังเกิดในต่อวรัตต์ เมื่อพระเจ้ามหาพาดองตั้งไปแล้ว กุมารองค์กึ่ง
ได้ด้วยราชธมมิกี ทรงกระทำอังกการบูชา (พระธาตุ) อย่างใหญ่หลวง ในครั้งสุดท้ายพระองค์
ได้มอบพระธาตุไว้แก่กุมารโศภนิกษยพระราชมุตรของพระองค์ ครีต้องให้บูชาพระธาตุคงถาดแล้ว
แองพระองค์ต้องวรัตต์ เมื่อพระเจ้าต้องกึ่งต้องตั้งไปแล้ว พระเจ้าโศภนิกษยของราชธมมิกี
ก็ได้ทรงปฏิบัตินั้นเดียวกัน ในกาลสุดท้าย พระเจ้าโศภนิกษย ครีต้องแบงมอบพระธาตุแก่กุมาร
ถากถันณคิธพระราชมุตรของพระองค์แองตั้งว่า เมื่อมีศาคายแล้ว พองประดิษฐานพระธาตุ
ของถนไว้ ในถน แองพระองค์ต้องวรัตต์ เมื่อพระเจ้าโศภนิกษยต้องตั้งไปแล้ว พระกุมาร
ถากถันณคิธ ก็ได้ทรงราชธมมิกี โดยนว่า พระเจ้าถากถันณคิธนั้นฟังภาษาถากออก จึงทรง
พระนามอย่างนั้น พระองค์มีศกรมเทดี ทรงพระนามว่า พระนางวิหารเทวี เป็นพระธิดาของ
กษัตริย์เมืองถยานนิยะ แองพระนางนั้นประสูติพระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ เจ้าถนนิชกษย
แองเจ้าคิธ เจ้าถนว่า พระเจ้าถากถันณคิธนั้นทหารสมพระภักดี (มิ่งหญิง) ทรงพระนามว่า
พระนางโธมเทวี ได้เป็นขอกรมหลังของเจ้าถนนิชกษยราชกุมารเป็นพระวรราชภาคใหม่ (หลวง) ของ
พระเจ้าถนนิชกษยเมืองถยานนิยะ เมื่อพระราชกุมารขอกรมของราชธมมิกีได้มีศกรมนี้ พระเจ้า
ถากถันณคิธ ครีต้องเรียกเจ้าถนนิชกษยพระราชมุตรของพระองค์มาตั้ง ครีต้องให้ไปอยู่ศกรม
แองทรงตั้งอำมาตย์หนึ่ง ให้มีฐานะเป็นบิดาของเจ้าถนนิชกษยแองตั้งไปศกรมนี้ ต่อมาพระเจ้า
ถนนิชกษยกับพระราชกุมารถนนิชกษยเกิดอังกการแห่งแยงกัน เพราะเหตุอังกการนั้นเป็นกษัตริย์ พระเจ้า
ถนนิชกษย จึงพาให้พ่อพาหะกับพระเทวีของพระองค์ตั้งไปศกรมนี้ กษัตริย์ศกรมนี้ ทรงพระนาม
ว่า ตั้งฐานะเป็นพระธิดาของพระเจ้าถนนิชกษย แองกษัตริย์ศกรมนี้ได้สร้างศกรมแห่งหนึ่ง ในถานที่
มีภูมิภาคนานาวันมมอยู่ด้วยใหญ่ แองประทานให้แก่พระเจ้าถนนิชกษย พระเจ้าถนนิชกษยทรงตั้งราชธมมิกษย
ให้เหมือนพระนามของพระเทวีว่า โธมเทวี แองโธมเทวีนั้นบริบูรณ์ด้วยวิชาพาหาทรและพรหัย
อันเงินทอง พระเจ้าถนนิชกษยของราชธมมิกษยในโธมเทวี ครันคิธมา พระนางโธมเทวีกับกษัตริย์

พระราชอำนาจ ในนครของเรา ยังไม่เจ็ดและอิหาร เพราะฉะนั้น จึงควรสร้างพระเจ็ด
และอิหาร พระเจ้าอภัยทรงรับคำ ว่า คัมแล้ว จึงแสวงหาสถานที่สร้างอิหาร ทอดพระเนตร
เห็นป่าช้าอันแห่งหนึ่งภายนอกนคร ไม่ไกลไม่ใกล้นัก ได้เห็นว่า มีพระเถระองค์หนึ่งในวงศ์
มหาอิฐฐะชื่อ พระมหินทเถระ ได้มาอยู่ในอิหารนั้นกับพระภิกษุประมาณ ๖๐ รูป พระราชา
ทรงพอพระทัยสถานที่นั้น จึงทรงจัด ให้เป็นสถานที่สร้างอิหารและห้องประดิษฐานพระธาตุ
แล้วทรงตั้งนามพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าจะได้พระธาตุที่ไหนเอา ? พระเถระจึงถวาย
พระเชือกแก่บองชวาของพระกษัตริย์รักษาไว้ พระราชาทรงโสมนัสยิ่ง เมื่อได้ถูกชวาม
ยามัก จึงประดิษฐานพระเชือกแก่บองชวานั้นในห้องพระธาตุ แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์ทรง
ค้อมน้ำหรือทรงยอดเขาไกรลาสสูงงามที่สุด พระราชากับพระเพทอิศรทรงอาราธนาบิณฑิการบิณฑิการ
พระธาตุเป็นการใหญ่ และถวายมหาทานแก่พระภิกษุผู้ตั้งชื่อพระมหินทเถระเป็นประมุข ฯ

พระกษัตริย์จางารัณ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าอิทธิราชาโลก ผู้เป็นใหญ่แก่ประชาชน และพระมหินทเถระผู้เป็นวงศ์
(เชื้อสาย) อิฐฐะ ได้ประดิษฐานพระมหินทธาตุ (พระเชือกแก้ว)
เบื้องขวาในเมืองโสมปุระ ซึ่งขึ้นเมืองอันนำรรมย์บริบูรณ์ด้วยชวาม้าอาหาร ฯ

กาศประดิษฐานพระธาตุ (เชือกแก้ว) เมืองชวา

จนบริบูรณ์

ต่อจากนั้น จะกล่าวถึงพระจุฬินทรเจ้าปาติสังกรรมเป็นพระภิกษุ (พุชช) ของพระนาง
อิหารเทวี คือ อยู่มาวันหนึ่ง ท่านได้พิจารณาอายุสังขารของพระเจ้ากาคกัณเณคสังหารราช
ทรงเห็นว่า อายุสังขารของพระเจ้ากาคกัณเณคสังขารจะห้อยอีกน้อยแล้ว ครั้นรุ่งขึ้น จึงไปถวาย
พระพรแก่พระราชว่า มหาบพิตร เมื่อพระกษัตริย์ทรงพระชนม์อยู่ ครีดีพยากรณ์ไว้ว่า
พระธาตุอัน มหาบพิตร จะเป็นผู้รักษา คือคือไปในอนาคต จะมีภักษุพระองค์หนึ่ง
ทรงพระนามว่ากาคกัณเณคสังขาร จะประดิษฐานพระธาตุอันใดเห็นชอบแล้วชวามักตั้งอยู่
สระเสด็จขึ้นชวาม้าหน้ามหาจุลกุงคา (ลักการเทวี) พระผู้มีพระภาค ทรงหมายถึงมหาบพิตร
แล้วพระองค์เขาธมมารในทันใด บิณฑิการ มหาบพิตร ทรงคำนึงถึงทุกขพยากรณ์นั้น ชนทั้งวัง พระเจ้า
กาคกัณเณคสังขาร แม้จะระอิดถึงคำพระราชาของพระองค์ครั้นพระแทนมรณะ แต่มิได้ทรง
ได้พระทัยที่จะประดิษฐานพระธาตุ ครั้นมาได้ยินคำของพระเถระ ก็ทรงว่าดีถึงคำพระราชาบิณฑิการ
ครีดีตั้งไว้ จึงทรงรับคำพระเถระว่า ธาตุ (คัมแล้ว)

ความจริง พระเจ้าตากวณณคดีนั้น เป็นใหญ่กว่ากษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ คือพระเจ้า
ฮองแห่งนครเว้ พระเจ้ามหาศากแห่งนครโฮง พระเจ้าศรีวิชัยแห่งนครโฮง เมื่อพระองค์จะ
ประคองฐานพระราชกิจประมุขกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นั้น ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนวิสาข พระจันทร์
ประจักษ์ด้วยวิสาขฤกษ์ จึงทรงวางอธิษฐานมงคลฤกษ์ และเมื่อท้องประคองฐานพระราชกิจสร้าง
เสร็จแล้ว พระเจ้าตากวณณคดี จึงทรงทูลขอรับพระเถระว่า ท้องประคองฐานพระราชกิจสร้าง
เสร็จแล้ว พวงนโศกฤกษ์โรหิติน ข้าพเจ้าจะบรรจุพระราชกุศลพระคุณเจ้าทราบน้องพระเถระราช
บั้งโหม ครั้นแล้ว ทรงมอบหมายให้พระสุภมิตนชาปากคิธเถระ อธิบดีพระเถระราชกุศลไป
ฝ่ายพระเถระ ใต้อังพระเถระเถระเป็นต้นตั้งอธิษฐานวิภาติกของทานว่า นีราชาภาคทรงพระนามว่ารัตน
ประคองอยู่ในวิมานภุมินทรนาค ชัยเสนพาศรานั้น บูชาพระเถระราชกุศลซึ่งกุศลได้กับภักดีพระพัก
๒ คนพี่น้องรักษาไว้ พวงน เสด็จไปอธิษฐานบุญพระเถระราชกุศลมาถวายพระมหาภิกษุศรีวิชัย ครั้น
วันรุ่งขึ้น พระเถระเถระ ไปยังภุมินทรนาคพิภพ อัญเชิญพระเถระราชกุศลในด้านกระของชัยเสน
นาควราจ มาถวายแก่พระเจ้าตากวณณคดี พระสุภมิตนชาปากคิธเถระ พระมหาศากเถระ
และพระมหิตนเถระ ทั้ง ๓ ท่านนี้ ต่างมีบิณฑวารองค์ละหลายร้อย กับทั้งพระมหาภิกษุศรีวิชัย ๔
พระองค์ มีพระเจ้าตากวณณคดีเป็นประธาน ได้ประคองฐานพระราชกุศลอาศรมของพระผู้มีพระภาค
ณ เหนือแอ่งน้ำช่ออรภักดีอยู่สุดสระช่อเสด็จ้านขวาแม่น้ำมหาอุบลคงคา ครั้นประคองฐาน
เสร็จแล้ว พระเจ้าตากวณณคดี โปรดให้สร้างสถูปใหญ่ทรงค่อมหน้าหรือทรงยอดเขาไกรลาส
(ครอบไว้) และพระองค์ทรงกระทำกัณฑ์ถวายทานทั้งหมื่นแล้ว ทรงบูชาตลอดมาด้วยการ
แต่ตราสารควรเป็นเช่นประการ ๗

พระกัณฑ์สารจารีย์ ได้ประพันธ์ไว้เป็นคำดา แปลความว่า

พระเจ้าคิด ผู้มีชื่อเสียง ได้รพชาติเขากองในโรหิตนชนบท ทรงเดือนใสใน
พระพุทธ ได้ประคองฐานพระธาตุคุณลาต ซึ่งเป็นพระบรมสารีริกธาตุของ
พระพุทธ ผู้ประเสริฐ

พระเจ้าตากวณณคดี ทรงนำบุญพระวราชกุศลเป็นอันมากตลอดเวลา ๖๔ ปี แล้ว
อรรถกถา

ถาถนาของพระธาตุคุณลาต
จนวิบูลย์ ด้วยประการฉะนี้

[เรืองนทีหึงคะเจ็ย]

เมื่อพระเจ้ากาดฉนณิศต้องดับไปแล้ว พระราชบุตรองค์เล็กของพระองค์ ทรง
พระนามว่า เจ้าคิด เด็ดจมาจากกัซงวามี (หนองขาว) ทรงจัดการพระศพพระราชบิดาเสร็จแล้ว
จึงพาพระมารดา (พระนางวอหวรเทวี) กับช้างเชือก ๑๐๐๐ ขบวน ไปยังกัซงวามี เพราะเกรงกลัว
พระเชษฐา

พระกษัตริย์ผู้รักความดี พระราชบุตรองค์ใหญ่ ได้เสด็จไปอยู่ณประเทศ ชน
เมื่อมีพระชนม์ ๑๐ ปี เพราะเกรงกลัวพระราชบิดาจึงหนี ชนนั้น พระกษัตริย์ผู้รักความดี
เสด็จจากนอกระบบประเทศมาทรงกระทำราชภิเษก ณ ตำบลมหาคาม พระกษัตริย์องค์ที่ ๒ แห่ง
อาณาจักรชองเวียงช้างเชือก ๑๐๐๐ ขบวน เจ้าคิดเป็นพระอนุชาทรงพระยศ ในคราวทำยุทธสงคราม
ที่ชองเวียงกัซงวามี แต่ในครั้งที่ ๒ เจ้าคิดเป็นพระเชษฐาคุมพล ๑๐,๐๐๐ ออกรบชนะ

พระเถระทั้งหลาย ยังพระกษัตริย์องค์ที่ ๒ พระองค์ ให้ระงับโทษซึ่งกันแก่กัน เจ้าคิดว่า
พระเจ้าอภัยกษัตริย์ บรมจุพระบรมราชาไว้ในพระแสงหอก แวดล้อมด้วยพสกนิกรเสด็จไป
วัดศีลาราม ทรงนมัสการพระสงฆ์แล้ว ครั้นว่า ช้างศึกพระกษัตริย์ เจ้าคิดเจ้าจักษ์ข้ามฝากไป
ฝั่งโน้น เพื่อจะยิงพระศัสตราให้รุ่งเรือง ขอพระกษัตริย์ได้โปรดอนุญาตให้พระภิกษุทั้งหลายไป
กับช้างเจ้า เพื่อเป็นเพื่อนาบุญของช้างเจ้า พระสงฆ์จึงอนุญาตให้พระภิกษุ ๕๐๐ รูปไป พระราชา
พาพระภิกษุสงฆ์ไปเสวยวันทรงช้างกุดดอสมัททวาร ๑๐ กองพอแหวด้อม เจ้าคิดออกสงครามด้วย
ศุภฤกษ์แล้ว เจ้าคิดไปตั้งนามให้ยังคะเจ็ย ทรงรบกับพวกรบทัพในสนามนั้นได้รับชนะแล้ว โปรด
ให้สร้างถ้ำกัซงวามี(*) ในสนามให้ยังคะเจ็ยนั้น โดยนั้น พระผู้มีพระภาค หลังจากครุติ์ดับ
ได้ ๘ เดือน ได้เสด็จมาเกาะฉงกาน ทรงประทับยังนอญนาคาศึกษาของมณฑลสถานแห่งนั้น
ด้วยตนเอง ในมหาศาลกัซงวามี มีสิ่งแห่งศาสดา (สังก) ทรงปรามอภัยให้สิ้นทุกข์
แล้วเสด็จกลับไป ครั้นพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ยังมีพระเถระองค์หนึ่งชื่อธรรมา เป็นอันเถวอิก
ของพระดำริบุตรเถระ ได้อัญเชิญพระกัซงวามี (พระลูกกัซงวามี) จากเชิงตะกอนแล้ว ห้อม
ล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์มาประดิษฐานไว้ในถ้ำ สร้างตूपสูง ๑๒ ศอกครอบไว้แล้วขึ้นไป พระเจ้า
สุภกษัตริย์พระภาคของพระเจ้าเทวามันมียศได้ทรงสร้างเสริมองค์เจ้าคิดนั้นสูงชัน ๑๐ ศอก มา
กระหน่ำพระเจ้ากษัตริย์ผู้รักความดี โปรดให้สร้างถ้ำกัซงวามีสูง ๑๐ ศอก (ครุติ์ที่ ๘)

ถ้ำกอดนทีหึงคะเจ็ย
จบบริบูรณ์

* กัซงวามี ตูปสูงสี่เกาะ คือ เจดีย์ครอบเจดีย์องค์ในไว้

[เริงมัจจุเรศ]

ฝ่ายพระเจ้าทูลฐคามินน้อย ขับตัวฉัตรทิพย์ทองนามนทียังคนเร้นไต่แล้ว จึงจับราชา
ทมิฬทั้งหลาย คือ ราชาอัมพพิพ ไชโยธา ๔ เดือนจึงจับได้ ราชาจักษุภทมิฬ ไชโยธา
๔ เดือนจึงจับได้ ราชาวิชัยนคร ไชโยธา ๔ เดือนจึงจับได้ ราชาทะเลทมิฬ ไชโยธา ๔ เดือน
จึงจับได้ ทรงไชโยธาจับราชทมิฬทั้งหมด ๔ เดือนโดยลำดับ จากนั้นก็เสด็จไปอนุราชปุระ
ครั้นต้องให้พักกองทัพภูเขาลือฮาแล้วรับสั่งให้ขุดสระในทันใด ทรงย้ายน้ำลงในคันเคียนเรือฐ
(ราวเดือน ๗ โทษ) แล้วโปรดให้สร้างบพิธคนครวนในทันใด พระองค์ทรงประหารเจ้าทมิฬ
เอหาพระราชกัณฑ์ทหารทั้งหลายแล้วเสด็จเข้าอุณคร พระเจ้าทูลฐคามินน้อย ได้ทรงประหารเจ้าทมิฬ
เสีย ๑๒ พระองค์ โปรดให้ยกเสวกฉัตรกรวนเป็นเอกองค์เคียงตัวคนคราดังกล่าว เมื่อพระราชม
ฉัตรมงคลดั่งไปแล้ว ๗ วัน พระราชาโปรดให้สร้างมัจจุเรศคือทวารพรหมเทวะเจดีย์ (ดูรูปที่ ๕)
สร้างอยู่ ๓ มีจึงเสรีฯ ครั้นเสรีฯแล้ว พระราชาทรงฉลองเป็นถาวรใหญ่

เริงมัจจุเรศ

๖๒

[เริงโลหปราสาท]

ต่อจากนั้น พระเจ้าทูลฐคามินน้อย ทรงตรวจดู ก็ทอดพระเนตรเห็นอักษรรจกรักใน
อุทรพระมัญจวางอยู่ในมือในพระราชมอง จึงอ่านจารึกนั้น ได้ความกันว่า ในอนาคต เมื่อ ๓๔๐ มี
มานไปแล้ว พระราชมบุตรของพระเจ้ากาทกฉัตรเนติศ ทรงพระนามว่า พระเจ้าทูลฐคามินน้อย
จักโปรดให้กระทำการอย่างนั้น จึงทรงพระรำพึงว่า ตัวเรา พระองค์เป็นเจ้ามหิททเถระเห็นกาลไกล
ได้มองเห็นลุดคองแล้ว ทรงพระโสมนัสขึ้นดั่งนก ครั้นนั้น พระองค์ทอดพระเนตรเห็นแบบเรียน
ทิพย์มาน จึงโปรดให้สร้างโลหปราสาทตามแบบนั้น ด้านกว้างและด้านสูงแก่ละด้าน ๑๐๐ คอก
มีชั้น ๗ ชั้น มีห้อง ๓,๐๐๐ ห้อง อังคาง ๆ เช่น อัมพปยุร (หน้าตัว) มีลวดลายวิจิตรงดงาม
เป็นชนเอก (ดูรูปที่ ๖) แล้วทรงทองคำทักษิณเทกถวายเป็นพระภิกษุสงฆ์

เรื่องทกถวายเป็น มหาชนกัณฑ์ เช่น คนกัณฑ์ทวาศ์เป็นต้น แม้ในบทกัณฑ์ที่ ๓
ท่านก็กล่าวไว้ พระเจ้าเทวานมัยมีศักดิ์ท่านนั้น จักทรงสร้างโลหปราสาท แด่ชนที่สร้าง โสณมัย
ของพระเจ้าเทวานมัยมีศักดิ์นั้น โมมโลหปราสาทเถย ท่านได้ใช้คำว่า "จัก" ซึ่งมิ่งถึงอนาคต

เริงโลหปราสาท

๖๓

[เรื่องสุวรรณมาถิกเจดีย์]

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าทศพรวิษณุคามิน้อยยี้ เด็จไปบูรณมหาโพธิ์แล้ว เมื่อเด็จเข้านคร
 ทศกัณฐ์เนตรเห็นเจ้าคือตา ซึ่งพระราชธิดากาครั้งได้ราชาภิเษกแล้ว ๖ มีโปรดให้บอกไว้ที่ฐาน
 อดุลย์ จึงทรงระดัดถึงคำของพระมหินทเลศ ครั้นถึงวันฤกษ์ในดงเพ็ญเดือนวิสาข พระจันทร์
 ประกอบด้วยจันทร์ฤกษ์ ทรงแรมสกลแห่งเทพธิดาร่างมหาอดุลย์ ครั้นแล้วถึงวันฤกษ์ในดงเพ็ญเดือน
 อาสาฬหะ พระจันทร์เสวยอุกตราสาฬหฤกษ์ จึงทรงวางอิฐมงคลฤกษ์ในดงกเจดีย์ พระราชา
 ทรงทำกิจที่ควรทำในท้องมบรรจุพระธาตุเสร็จแล้ว ทรงนมัสการพระภิกษุสงฆ์แล้วครั้นสมอบหมาย
 ว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า กิจการในท้องมบรรจุพระธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พึงเป็นวันฤกษ์ในดง
 เดือนอาสาฬหะ จักบรรจุพระธาตุ ขอพระคุณเจ้าโปรดรับทราบเรื่องพระธาตุด้วยเถิด ดังนี้
 พระองค์ทรงมอบหมายให้เทพภิกษุสงฆ์ซึ่งมีอย่างนั้นแล้ว เด็จจากอนันทร พระองค์จึงมอบงานให้แก่
 โสณกุกระตามณเรธำมถขบริเวณชายุ ๗๖ มีว่า พ่อณเรโสณกุกระ พึงนำจักบรรจุพระธาตุ
 ครั้นอยู่ เมื่อพระเจ้าตามบริเวณมพระแทนปรีณพพาน ครั้นเรียกท้าวสักกะเทวราชมาเฝ้า แล้ว
 ครั้นว่า ธาตุของสถากคมีอยู่ ๘ ทะนานใหญ่ กษัตริย์โกหิยะเชิญไปบูชา ๘ ทะนานใหญ่ คือไป
 ภายหลัง เขาจะเอาไปประดิษฐานในเขตนใหญ่ของกาททวี ครั้นพระผู้มีพระภาคปรีณพพานแล้ว
 กษัตริย์โกหิยะได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในเขตนใหญ่ที่ตามบริเวณตาม ครั้นเขตนถูกกระแ
 ่น้ำใหญ่เซาะ แลอบพระบรมสารีริกธาตุจึงลงทะเลไป พญานาคากาณาค นำพระบรมสารีริกธาตุ
 ผนไว้มัญเชรีนาคพิภพ เก็บรักษาไว้จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เพราะฉะนั้น พ่อตามณเรธำม
 มัญเชรีนาคพิภพ เจ้าเรื่องวางฉันให้พญานาคทราบ แล้วเชิญพระบรมสารีริกธาตุมา
 โสณกุกระตามณเรธำมแล้ว รุ่งขึ้นทราบบว่า พระมหาภคคีริยเด็จจากอนมา เพราะได้ขึ้นเด็จ
 ษนครปรีโคมกักก้อง จึงเข้าคุกคณณามมอภิญญาเป็นทรวงรับ คำคิดลงไปแล้วโสณนครพหน้า
 พญานาคากาณาคกมัญเชรีนาคพิภพ ตามณเรธำมได้เชิญพระบรมสารีริกธาตุที่พญานาคากาณาค
 ถวาย มานอบให้แก่พระราชทศพรวิษณุคามิน้อยยี้ ฝ่ายพระราชทศพรวิษณุคามิน้อยยี้
 เมื่อวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ พระจันทร์ประกอบด้วยอุกตราสาฬหฤกษ์ ครั้นบรรจุพระบรมสารี
 ริกธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้สร้างมหาอดุลย์ชื่อสุวรรณมาถิกเจดีย์ ๗๖ คอก ครอบ
 พระบรมสารีริกธาตุนั้นไว้ (ดูรูปที่ ๔) พระเจ้าทศพรวิษณุคามิน้อยยี้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นขอเนก
 เสงฆราชธัมมคัณฐ์ ๗๕ มี ทรงมอบพระสังวร่างกายของพระองค์ถวายสำหรับพระองค์มี ทรงระดัด
 ถึงบุญกุศลเช่นสมได้ชาติ จุติแล้วได้บังเกิดในภคพิภพที่มาจากคุดคิพิภพ มีพระองค์ประทับด้วย
 เครื่องอาภรณ์ทิพย์ เมื่อนหาชนกำลังคู้คู้ โสทรพาทประทกษินอดุลย์ใหญ่ ๘ รอบนมัสการ

พระภิกษุสงฆ์แล้วแต่จักอัมไปยังคู่อธิภิกขุ ส่วนพระเจ้าตากวิชฌนคิดจักได้เป็นพระพุทธรูปของ
พระผู้มพระภาคโคตร พระนางวิหารเทวี จักได้เป็นพระพุทธรูปพระเจ้ากฤษฏคามินีนอกนั้น
จักได้เป็นพระอ่าวของกั๓ ส่วนพระเจ้าธราตีส ผู้เป็นพระราชนุราชักได้เป็นพระอ่าวของครอง
พระนางอนุพาเทวี ผู้เป็นพระมัทรี (อวี) ของพระเจ้ากฤษฏคามินีนอกนั้น จักได้เป็นพระอัคร
มเหสีของพระเมกโคตร เจ้าธำมราชกุมาร ผู้เป็นพระราชนครของพระเจ้ากฤษฏคามินีนอกนั้น จัก
ได้เป็นพระราชนครของพระเมกโคตร อุนคงจะชื่ออ้งระอานาคย์ จักได้เป็นยศพระอัคร
ของอ้งระอานาคย์ จักได้เป็นยศพระอัครปฐิกา ได้ยินว่าคนทั้งหลายเหล่านั้น อังคนั้นอัคร
อันทำไว้แล้วทั้งด้วยประการ ฉะฉน

ส่วนพระเมกโคตรบรมโพธิสัตว์ ได้รับคำพยากรณ์ ในสำนักพระพุทธองค์บ้างฉบับ
บ้างพิณบารมี ๑๖ อังระอานาคย์มาแล้ว ฉะฉนนั้นเกิดอยู่ในคู่อธิภุระ คือไปภายหน้า จักได้
ศรีเป็นพระพุทธรูปในโลกโดยแท้

ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชาทฤษฏคามินิ ก่อสกุลสุพรรณมาฉินิสง ๑๒๐ ศอก แล้วบวชอยู่
เมื่อสมัย พระบรมราชชนก (ทฤษฏคามินิ) เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว
ประเสริฐยิ่งในเกาะอันประเสริฐ (ลังกา) ทั้งหมด ทรงสะสมบุญบารมี
อันประเสริฐ ทรงครอบครองราชสมบัติอันประเสริฐ ๓๔ ปี และเสด็จไปสู่
สวรรค์เทวประอันประเสริฐ ๖

กาลก่อนเจ็ดร้อยวรรณาฉิก

จนวิบุษย์

[เรื่องกาลพระโคตรมีฏกษณัฐโยธาน]

เมื่อกษณัฐวรรณาฉิกยังไม่เสร็จ พระเจ้าทฤษฏคามินีนอกซึ่งสวรรคตแล้ว พระราชา
ทรงพระนามว่า พระเจ้าธราตีส ผู้เป็นพระอนุราชของพระเจ้ากฤษฏคามินีนอกนั้น ได้ครองราช
สมบัติ และพระเจ้าธราตีสนั้น ทรงกษัตริย์และตามทนายของกั๓หาเจตีย์อ่าวแล้ว ทรง
สะสมบุญสมภารเป็นนอกร ของราชสมบัติอยู่ ๑๖ ปี ได้ยินว่า พระเจ้าธราตีส มีพระราชนคร
๔ พระองค์ คือ เจ้าอัญชิตสังระ เจ้าอุถกณะ เจ้าอานาค และเจ้าอัญญคามินิ เมื่อพระเจ้า
ธราตีสอ้งระอัมไปแล้ว เจ้าอุถกณะ พระอนุราชของพระเจ้าอัญชิตสังระ ได้ครองราชสมบัติ ๑ เดือน
กับ ๑๐ วัน เจ้าอัญชิตสังระพระเจ้าได้ครองพระนามพระเจ้าอุถกณะนั้นแล้ว ครองราชสมบัติ

ได้ ๘ ปีกับ ๘ เดือน เมื่อพระเจ้าอัญมณีเสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าธยานุภา ได้ทรงราชสมบัติอยู่ ๖ ปี และเสวยนามพระองค์พระเจ้าธยานุภาคนั้น ปดุงพระชนม์พระองค์เสียด้วยศึกเอานคร เจ้าธัญญคามินีนุชนั้นพระอนุชาของพระเจ้าธยานุภาคนั้น ได้มาเสวยบัลลังก์ราชย์นั้นแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๕ เดือน ๓ ทมิหรือ ปดุงทักถัด ซึ่งเอาราชสมบัติแล้วครองอยู่ ๑ ปี ๓ ทมิหรือ พาทิยะ จับทมิหรือปดุงทักถัดได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี ๓ ทมิหรือจนสวรรคต จับทมิหรือพาทิยะได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปี ๓ ทมิหรือ มีอัยนมาระ จับทมิหรือพาทิยะไว้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๑ เดือน ๓ ทมิหรือ พาทิยะ จับทมิหรืออัยนมาระไว้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี

ครั้นนั้น พระราชธัญญคามินีนุช ทรงหลบซ่อนอยู่ในมอญประเทศ ๑๔ ปีกับ ๘ เดือน จึงเสด็จไปเมืองอนุราชปุระ จับทมิหรือทมิหรือไว้แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติอีก แล้วโปรดให้สร้างวิหารอภัยคีรี

ทำประเพณีไว้เป็นคณา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าธัญญคามินีนุชครองราชสมบัติในเมืองอนุราชปุระ พระภิกษุหนุ่มก่อนมีบุญญามาก ได้จำพระไตรปิฎกและสรรพคณาพระไตรปิฎกนั้นไว้ด้วยปากเปล่า พอลดมาถึงสมัยนั้น (รัชสมัยพระเจ้าธัญญคามินีนุช) พระภิกษุทั้งหลายมองเห็นความเสื่อมแห่งสติปัญญาของสัตว์ทั้งหลาย (คน) จึงประชุมกันเชิญพระธรรมไว้ในใบลาน เพื่อให้พระธรรมนั้นถาวรตลอดกาลนาน พระราชาธัญญคามินีนุชครองราชสมบัติอยู่ ๑๒ ปี ๓ ทมิหรือถึงแก่สวรรคต ๕ เดือน รวมเป็น ๑๒ ปีกับ ๕ เดือน ด้วยประการฉะนี้ ๗

อาศัยเหตุนี้ คัมภีร์สารังคหะ (ของพระมหันตจารย) จึงกล่าวถึง คัมภีร์พระเจ้าธยานุภาคนั้นได้ ๕๑๐ ปี พระภิกษุทั้งหลายยังประกอบไปด้วยปัญญา จำพระพุทธรูปของพระองค์พร้อมทั้งสรรพคณาด้วยอนุราชปุระ (คือ วัวปากเปล่าได้) ครั้นต่อมา พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ซึ่งปลดเบ็ดเอกราชไว้แล้วมองเห็นความเสื่อมแห่งสติปัญญาของสัตว์ทั้งหลาย (คน) จึงประชุมกันทำหุ่นเขาชาโลกเจดในมอญประเทศเกาะอังกฤษ พระผู้เป็นใหญ่ในชนบท คือพระเจ้าธัญญคามินีนุชทรงรักษาคุ้มครอง ได้เขียนพระพุทธรูปพร้อมทั้งสรรพคณาไว้ในใบลาน คำที่กล่าวอ้างถึงคณาชวนดูใบลานถือเป็นเหมือนกับคำอ้างคณาพระธรรมครั้งที่ ๕ ที่หมายถึงการกระทำอันนั้นเอง

ทางแห่งพระธรรมชวนดูใบลาน
จนวิบุรุษ

[เรืองมทวังกัษัตริย์ในลังกาทวีป]

เมื่อพระเจ้าอัญญาคามน้อยตั้งรกรากแล้ว พระราชนุครของพระเจ้าธัญญาท พระนามว่า
 เจ้ามหาสุทิดะ ทรงราราชสมบัติโดยความเป็นธรรมอยู่ ๔ ปี ครั้นนั้นพระเจ้ามหาสุทิดะแล้ว
 พระราชนุครของพระเจ้าอัญญาคามน้อย พระนามว่า เจ้าโจรนาท ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปี
 และพระเจ้าโจรนาทนั้น ถูกวางยาพิษถึงกาลกิณีฯ โดยพระนางอนุพาพระมารดาของพระองค์
 ครั้นนั้นพระราชนุครของพระเจ้ามหาสุทิดะ พระนามว่าคัสติณุมาร ทรงราราชสมบัติได้ ๑ ปี
 พระนางอนุพาเทวีเกิดพลพรรคชายนายปรีศุทธอัสระ จึงปลงพระชนมพระเจ้านัดด้วยยาพิษแล้ว
 มอบราชสมบัติให้นายปรีศุทธอัสระครองต่อไป นายปรีศุทธอัสระครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปีกับ ๒ เดือน
 ครั้นนั้น ชงมัทพทหนึ่งชื่อ อัญญาท เบ่งช่างไม่ประจักษ์ และเป็นคนสนิทของพระเจ้าอัสระ
 พระนางอนุพาเทวีเกิดพลพรรคชางไมนพธมา จึงปลงพระชนมพระเจ้านัดด้วยยาพิษแล้ว
 มอบราชสมบัติให้ชางไมอัญญาทคนครอบครัว ชางไมอัญญาทคน ครองราชสมบัติได้ ๒ ปีกับ
 ๒ เดือน ครั้นนั้น ชงมหารยบริวาร้างทมิฬคนหนึ่งชื่อ คัสติ พระนางอนุพาเทวีเกิดพลพรรคชายนายคัส
 ติ มาจางประหารอัญญาทคนพเนียดด้วยยาพิษแล้ว มอบราชสมบัติให้นายคัสติครอบครัว นายคัส
 ติกลายเป็นพระเจ้าแผ่นดินคนใหม่ ครองราชสมบัติได้ ๒ ปีกับ ๒ เดือน ครั้นนั้น อมพัทราหมณ
 ญโรหิตคนหนึ่งชื่ออณะ พระนางอนุพาเทวีเกิดพลพรรคชางไมพราหมณพธมาอีก จึงชานายคัส
 ติด้วยยาพิษ แล้วมอบราชสมบัติให้อณะพราหมณคนครอบครัว และพราหมณอณะ
 ครองราชสมบัติได้ ๑ เดือน ครั้นนั้น พระนางอนุพาเทวีเกิดพลพรรคชางไมทมิฬ ๒๒ คน จึงฆ่า
 อณะพราหมณญโรหิตด้วยยาพิษ แล้วครองราชสมบัติเอง ๔ เดือน

ครั้นว่า ครั้นนั้น พระเจ้าคัสติปรัทพาพระองค์ ๕๐๐ มีบริวาร พระราชนุครองค์
 ของพระเจ้ามหาสุทิดะ พระนามว่าเจ้ากณณคัสติณุมาร มีความทอพระนางอนุพาเทวี หันไปบวช
 แล้วซ่อนตัวถ้ำถ้ำโหวรกรพร้อม จึงประหารพระนางอนุพาเทวีด้วยแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒๒ ปี
 พระมารดาของพระองค์ก็โศกเศร้าเหมือนกัน พระราชาโปรดให้สร้างเรือนประตอมงาในด้าน
 ภูมิภาคถวาย ให้เป็นที่ประทับของพระมารดา เมื่อพระเจ้ากณณคัสติด้วยราชสมบัติในอนุวารปุระ
 ทางด้านริมฟุททวีป (อินเดีย) มีพระมหากษัตริย์เมืองสาคร ทรงพระนามว่า พระเจ้ามณฑ
 และมพระมหาเดรส พระนาคเสน ท่านทั้ง ๒ นี้ เป็นกบปราชญ์ ประชุมกันพันฟุทความถกข
 แห่งคำดำของพระทศพลให้รู้เรื่องด้วยถกได้คอมัญหาทางหลาย สมกับพระมหากษัตริย์
 ภัยถกต่างไว้ ในเมื่อทมิฬหาว่า ในกาลเมื่อคัสติปรัทพาพระองค์ ๕๐๐ มี ราชาเมือง
 และนาคเสนเดรสกเกิดคน

เมื่อต้นพระเจ้านั่นคิดแล้ว พระวราษบุตรองค์ใหญ่ของพระองค์ พระนามว่า เจ้าอภัย
ได้ครองราชสมบัติ ๒๒ ปี เมื่อต้นพระเจ้าอภัยแล้ว พระอนุชารองพระองค์ พระนามว่า เจ้ามหานาค
ได้ครองราชสมบัติ ๒๒ ปี เมื่อต้นพระเจ้ามหานาคแล้ว พระวราษบุตรของพระองค์ พระนามว่า
เจ้าอานันทคามินี ครองราชสมบัติ ๘ ปีกับ ๘ เดือน เมื่อต้นพระเจ้าอานันทคามินีโดย
พระอนุชารองพระองค์พระนามว่าเจ้ากัษิรานคิดตั้งปองพระชนม์พระองค์แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี
เมื่อต้นพระเจ้ากัษิรานคิดแล้ว พระวราษบุตรของพระเจ้ากัษิรานอภัย พระนามว่า เจ้าสุทนต์
ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี เมื่อต้นพระเจ้าสุทนต์แล้วพระกนิษฐภคินี (น้องหญิง) ของพระเจ้า
สุทนต์พระนามว่า เจ้าหญิงฉัตรทอง ได้ครองราชสมบัติอยู่ ๔ เดือน พวกอัมพกัณเฑาะพหอย
ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปี พระภาคินัย (หลาน) ของพระเจ้ากัษิรานอภัย พระนามว่า เจ้าอโชนก
ครองราชสมบัติอยู่ ๖ ปี เมื่อต้นเจ้าอโชนกแล้ว พระวราษบุตรของพระองค์ พระนามว่า
เจ้าจันทมูลอัครราชสมบัติอยู่ ๘ ปีกับ ๘ เดือน พระอนุชารองพระองค์ พระนามว่า เจ้าดังคิด
ปองพระชนม์พระเจ้าจันทมูลอัครแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปีกับ ๘ เดือน บุตรชายทศ
นายประคต ร้อยเอ็ด ปองพระชนม์พระเจ้าดังคิดแล้วครองราชสมบัติอยู่ ๖ ปี ต่อจากนั้น บุตรของ
พวกอัมพกัณเฑาะพหอยชื่อ อธิภะ ประหารนายสุระบุตรนายประคตนั้นเสียแล้วครองราชสมบัติ
แล้วพระเจ้าอธิภะนั้นทรงตั้งมธุราศอดิ ๘ วัน ระหว่างงานพระราชพิธีศพพระองค์ได้รับ ต่อจากนั้น
พระองค์ได้จะทรงถามกำหนดพระชนมายุของพระองค์ เสด็จประทับนั่งในห้องกับโหราพยากรณ์
ศรีสังคามโหราพยากรณ์ว่า เรอยากูกำหนดอายุของเรา บอกเราเถิดสิ โหราพยากรณ์ได้พูด
ตัดทวนใจ เมื่อถูกตรมรับบอชเร้า โหราพยากรณ์จึงพูดกำหนดพระชนมายุของพระองค์ในห้อง
ถามคำรำไรคดีคดีว่า ธงตะระ พระธาดญาไม่พินเกล้า ๆ กำหนดพระชนมายุของพระองค์
ยังเหลืออีก ๒๒ ปี พระตะระ เมื่อโหราพยากรณ์พูดดังนั้นแล้ว พระวราษจึงศรีสังคามว่า จะมีทาง
แก้ไขเพื่อให้อายุยืนบ้างไหม? เมื่อโหราพยากรณ์พูดว่า พระกนิษฐพหอยเขมทราม พระองค์
จึงประทานเงินให้โหราพยากรณ์ ๓,๐๐๐ เพื่อให้ปลุกเบิกใจเป็นความอันดี แล้วโปรดให้ประสู
พระกนิษฐอัมพ เสด็จเข้าไปหา นมัสการแล้ว ศรีสังคามว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า มีไหม เหตุที่จะ
ให้อายุยืน?

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกล่าว

อุคคิตี สกุโฆ อัจกุชึ	อนุตราขี วิโมจนี
ปริสสานทานญช	ฮาวาสทานเมว จ
กิลานวคุดทานญช	ทาดพุหิ มนุชาธิป

กาคพหุ ชินณกาวเส
ปญจสัถสมาทาน
อุโปสถุปวาโส ฯ

ปฏิสัขรณิ ตถา
กคฺวา ทํ สาธุ รุกฺขิย
กาคพฺโพนฺโสเถ อิติ ฯ

แปลว่า

พระสงฆ์ ได้ถวายพระพรว่า เหตุที่จะให้อาขุยขึ้นนั้นมีอยู่ แล้วจึงบอกวิธีแก้
อันตรายเป็นว่า มหาบพิตร การถวายเครื่องกรองน้ำเป็นทาน ถวายอาหารเป็นทาน
ปฏิบัติคนเจ็บป่วยเป็นทาน ปฏิบัติขรมณ์ซ่อมแซมอาคารที่ชำรุดทรุดโทรม
สมาทานคือ ๕ รักษาวัวให้ดี และการรักษาสุนัขไบสกคตในวินัยอุโบสถ นี้แหละ
เป็นเหตุที่จะให้อาขุยขึ้น ขอถวายพระพร ฯ

พระราชกรณียกิจว่า ดำริ แล้วยทรงกระทำตามที่พระภิกษุผู้ซึ่งบอกให้ทั้งหมด และ
ทรงบำเพ็ญกุศลอื่น ๆ อีกด้วย

พระราชานุญาตโดยราชธัมมปิณฑิตุสราบุรุษ ๔๔ ปี ได้ทรงทำพิธีอัญเชิญพระธาตุ ๔๔ ปี
L.k
คณนถ

เมื่อสิ้นพระเจ้าอโศกแล้ว พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้ากิงกนากอภิกคิธ
ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้ากิงกนากอภิกคิธแล้ว พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า
คตพาทุคามินิ ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒๐ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าคตพาทุคามินิแล้ว เสด็จมาตั้งของ
พระองค์คร่อมหัตถกนาค ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้ามหัตถกนาคแล้ว พระราชบุตร
ของพระองค์ พระนามว่า เจ้าภากิกคิธ ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒๔ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าภากิกคิธแล้ว
พระอนุชาของพระองค์พระนามว่าเจ้ากนิษฐิธ ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๓๗ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้า
กนิษฐิธแล้ว พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้าอุสุนาค ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒ ปี
พระอนุชาของพระเจ้าอุสุนาค พระนามว่าเจ้ากุนทนาค ปดุงพระชนมพระเชษฐาแล้วครองราช
ธัมมปิณฑิตุส ๓ ปี เสด็จมาตั้งเป็นพี่ชายพระเทวีของพระองค์ศรีอติวิมาลโฆร รับผิดชอบเจ้ากุนทนาค
โคธยธรรณแล้วครองราชธัมมปิณฑิตุส ๓๗ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอติวิมาลโฆรแล้ว พระราชบุตรของ
พระองค์พระนามว่าเจ้าคิธ ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒๒ ปี พระอนุชาของเจ้าคิธพระนามว่า
เจ้าอภย รับผิดชอบพระเชษฐาไปแล้ว ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๗ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอภยแล้ว พระราชบุตร
พระเชษฐาของพระองค์ พระนามว่าเจ้าอติวิมาล ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๒ ปี เมื่อสิ้นพระเจ้าอติวิมาลแล้ว
พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่าเจ้าวิชัยกุมาร ครองราชธัมมปิณฑิตุส ๓ ปี โดยย่นว่า พวก

พระเจ้าขนมารกระบี่ ๘ มี พระเจ้ามีถ้อยมารกระบี่^(๑) เจ้าทมิฬครองราชย์ ๘
 เดือน พระเจ้าทมิฬเจ้าทมิฬครองราชย์ ๒ มี พระเจ้าอัญญาความันครองราชย์ (ครึ่งหลัง)
 ๑๒ มี พระเจ้ามหาพิงครครองราชย์ ๓๔ มี พระเจ้าโหราครครองราชย์ ๒๒ มี
 พระเจ้าตังครครองราชย์ ๑ มี พระเจ้าอริ^(๒)ที่เคยเป็นนายประคองราชย์ ๑ มี ๒ เดือน
 พระเจ้าอัญญาความันครองราชย์ ๑ มี ๒ เดือน พระเจ้าตังที่เคยเป็นคนรับข้างแบกพัน
 ครองราชย์ ๑ มี ๑ เดือน พระเจ้าตังที่เคยเป็นพรานคนครองราชย์ ๖ เดือน พระนาง
 อัญญาทมิฬครองราชย์ ๔ เดือน พระเจ้ากัณเฑียรครองราชย์ ๒๒ มี พระเจ้าภาคทมิฬ
 ครองราชย์ ๒๘ มี พระเจ้ามหาครครองราชย์ ๑๒ มี พระเจ้าชมนนทคามันครอง
 ราชย์ ๑ มี ๑ เดือน พระเจ้ากัณเฑียรครองราชย์ ๑ มี พระเจ้าอุพาทย์ครอง
 ราชย์ ๑ มี พระนางอริ^(๓)ครองราชย์ ๔ เดือน พงศมณฑลนครครองราชย์
 ๑ มี พระเจ้าอักษครครองราชย์ ๖ มี พระเจ้าคันทระครองราชย์ ๘ มี ๑ เดือน
 พระเจ้าตังครครองราชย์ ๑ มี ๑ เดือน พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๖ มี พระเจ้า
 อริ^(๓)ครองราชย์ ๔๔ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑ มี พระเจ้าคันทระ
 คามันครองราชย์ ๑๐ มี พระเจ้ามหาดครครองราชย์ ๖ มี พระเจ้าภาคทมิฬ
 ครองราชย์ ๒๔ มี พระเจ้ากัณเฑียรครองราชย์ ๑๘ มี พระเจ้าอัญญาคร
 ราชย์ ๒ มี พระเจ้ากัณเฑียรครองราชย์ ๑ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑๑ มี
 พระเจ้าตังครครองราชย์ ๑๒ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑๘ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครอง
 ราชย์ ๒ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑ มี พระเจ้าตังครครองราชย์ ๔ มี
 พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๒ มี พระเจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑๐ มี พระ
 เจ้าอริ^(๓)ครองราชย์ ๑๐ มี พระเจ้ามหาครครองราชย์ ๒๘ มี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์
 ๒๐ พระองค์ ขึ้นเถลิง ๑๒๐ มี ๑ เดือน ๑๐ วัน ขอให้ทราบดังนิต

กาดแม่พระพุทธเจ้าองค์ด้วยการกล่าวถึงมหาราชองค์รัชสมัย ในองค์ทมิฬ

อนุทินบุรี คือนับราชการนี้

[เรื่องพระเชษฐาแก้วประดิษฐานในลังกาทมิฬ]

บัดนี้ ถึงตอนที่กล่าวถึงกษัตริย์มหาสมุทรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระเชษฐาแก้ว)

เมื่อพระเจ้ามหาครครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า เจ้ากัณเฑียรเทศ เป็น

๑. ที่ตั้งบ้านเมืองเดิม

๒. ที่ตั้งบ้านเมืองเดิม

๓. ที่ตั้งบ้านเมืองเดิม

กษัตริย์ครองราชสมบัติในเมืองนุราชปุระ ครั้นนั้น พระพันศราก็เบ่งชายของพระผู้มหาราช
ได้มาถึงองค์กษัตริย์

เรื่องนั้น จะได้อ่านตามลำดับ ดังต่อไปนี้

โดยเมื่อ เมื่พระอัมมาตย์พุทธเจ้าของราชวงหลายป็นสหพยานแล้ว พระมหาเถร
ธรรมาภิกขุองค์หนึ่งชื่อ เรมเถร ได้อธิษฐานพระพันศรากับเบ่งชายจากจิตกาธาร (เชิงตะกอม)
แล้วมอบให้ไว้แก่พระเจ้าพรหมทัต นครนุราชปุระ แคว้นก้องกั ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตได้บูชา
พระราชาเบ่งชายนั้นตลอดคืนตลอดวัน ด้วยเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก ในหอพระราชาณวัจคร
อย่างขิง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสิ้นพระชนม์ ก็ได้อภิเษกในสังวรศักดิ์ ครั้นแล้ว พระราชบุตร
ของพระองค์จึงเป็นกษัตริย์แคว้นก้องกัได้ทรงบูชาพระราชาณ (ต่อมา) เมื่อสิ้นพระชนม์ ก็ได
ไว้เกิดในสังวรศักดิ์ ครั้นแล้ว พระราชบุตรเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุนันท์ ทรงบูชา
พระราชาเบ่งชายนั้นโดยเคารพ เมื่อพระเจ้าสุนันท์แตกกายตายสิ้นแล้ว ก็ได้อภิเษกในสังวรศักดิ์
คือแก่นธมา พระพันศรากับเบ่งชายได้ตกอยู่ในนครนุราชปุระจนช้านานโดยอเนกอนันต์กษัตริย์คช
กันั้นมา เมื่อพระเจ้ามหาธมมครองราชสมบัติอยู่ในองค์กษัตริย์ ทางนครนุราชปุระ กษัตริย์ทรง
พระนามว่า พระเจ้ากุดังวะ ทรงครองราชสมบัติด้วยอเนกอนันต์กษัตริย์ทรง ๒ พระองค์นั้น
พระสหายของไม่เคยเห็นกัน ฝ่ายพระเจ้ากุดังวะทรงพระนามว่า รุ่งพวงกันั้นได้ พระองค์ไม่พบกษัตริ
พุทธเจ้าธมา เพราะทรงก่อกองพระนครก้องกัไว้ แต่รวบรวมทรงหลาย ได้กระทำการบูชาพระ
พันศรากับด้วยพระราชาเบ่งชายนั้นอันชย เพราะเป็นการดำเนินไปตามทางคณาภิเษกแล้ว เมื่อ
มหาธมมปฏิญญกัอยู่อย่าง วันหนึ่งพระราชราชทรงแมงคัหิณฐร (หม่าตอง) ทอดพระเนตรเห็น
เครื่องบูชาอันใหญ่ยิ่ง จึงตรัสถามอำมาตย์ว่า คนทั้งหลายเขามันทำอะไรกัน อำมาตย์กณน
เป็นพุทธมานก (มีชื่อพระพุทธรูปศรมา) จึงตรัสเจริญพระคุณของพระพุทธรูปอย่างมากมาย
แล้วทอดพระเนตรกษัตริย์เจ้า ธมมเถระ พระบรมมกเกิด ๆ พระมหาเถรกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ทรง
ปฏิญญกักันั้นมาอย่างทอดพระเนตรเห็น เมื่อร่างกายแตกดับแล้ว ก็ได้อภิเษกในสังวรศักดิ์ ครั้น
พระราชโอรสทรงสืบกัท่านแล้ว ได้ทรงปลดปล่อยแคว้นความเห็นที่เป็นมอหิณฐร (กลอน)
ทรงเดือน ๑๕ ในพระรัตนตรัย จึงทรงรับได้พวกกันั้นกัทั้งหลายเหล่านั้นไปเสียจากแคว้นของ
พระองค์ ครั้นนั้นพวกกันั้นกัทั้งหมดพากันเข้าไปหาพระเจ้านันทุญได้ทรงอภิเษกเป็นเอกธรร ใน
รมพุกั ซึ่งประทับอยู่ในนครปาคัณฐร แล้วทูลขอร้องว่า มหาธมม เจ้าปราชญ์ราชธ
พระเจ้ากุดังวะ ได้ทรงกระทำกัศ พัดเศษพระเป็นเจ้าทั้งหลายมีพระสัจจะและพระพรหมเป็นค
ซึ่งเป็นพันศรากับของพระองค์ ฝ่ายพระเจ้านันทุญ ได้ส่งคณาภิเษกนั้นกัทั้งหลาย กันั้นคณา

โถงธรรมา จึงรีบออกไปหาประเทศราชของคหิงษะนาม จิตตยาน ว่า ท่านจะไปแคว้นถองค
ไปนำเอาเจ้าकुठ็องกับภรรยาชราศกษัตริย์นาม พระเจ้าจิตตยานมา พระเจ้าจิตตยานจัดแจงครุฑเสนาแล้ว
เสด็จไปแคว้นถองค แจ้งเรื่องต่อหน้าแก่พระเจ้าकुठ็องแล้ว นำพระเจ้าकुठ็องกับพระภรรยา
ชราศกษัตริย์นามมาแสดงแก่พระเจ้านั้นๆ ฝ่ายพระเจ้านั้นๆ ครดิ้งเห็นครุฑว่า
พระคุณเจ้าจึงเอาครุฑชราศกษัตริย์ในท้องไฟ^(*) เสด็จเกิด นิสถนถ์แห่งนคโฆมา กระทบคาม
พระกระแสดำริชอง ในขณะนั้นคตกับวิโคเทอดธรรณรอมกับพระภรรยาชราศกษัตริย์ คตทงหลายเห็น
อศักรยนั้นแล้ว คางกรองดำฤการกว่าร้อยกว่าพันและได้สรวิเสฐญูราชด้วยเศียรอศักรเป็น
อนก เมื่อเป็นคตนั้น พระราชาจึงวางพระภรรยาชราศกษัตริย์บนหน้าทางแล้วครดิ้งให้ฮาชันเหล็กค
องไป พระราชาได้มองไปโนหน้าทางประมาณกึ่งองค โผล่ให้เห็นก้องวัน ปรางูเห็นษองค
จันทรไม่ออกจากยอดเขาประมาณกึ่งองค พระราชาศกษพระเนตรเห็นอศักรยนั้นแล้ว ทรง
หลอกพระทพเป็นคาง ครงนนั้นครนคตหนึ่งมีเสฐยา โคกอวคานแก่พระเจ้านั้นๆว่า มหา
ราช ษตราคุณเป็นส่วนหนึ่งแห่งกายของพระนารายณ จึงได้มาชญาภาพมากอย่างนี้ ถ้ามีฉนวน
ชญาภาพนั้นจะมีคตอย่างไร พระราชาจึงครดิ้งนคตทงหลายว่า ถ้ากรนนั้น ท่านจึงค
ษตราคุณนออกจากหน้าทงด้วยชญาภาพของพระนารายณคทหรือ พวงนคตทงเหล่านั้น เม
ลยยามคตยประการคาง ๆ ก็ไม่เอาคตพระษตราคุณนให้ชออกจากหน้าทงได้

ครงน พระราชา นกึ่งกยพวงนคตทงเหล่านั้นขึ้นมา ทรงดำริหาอุบายที่จะไป
ให้หนี จึงนำประกาศทงนคตว่า ผู้ใดสามารถเอาษตราคุณนออกได้เยี่ยมร้อย ชุนนระโคกทพ
กอนใหญ่ ครงน ชงมีชางคตกไมคตหนึ่งชอ อศักร เป็นนคตเสฐย มีคตมเลอมได้ในพระ
พุทธ จึงทำอศักรยา (ธรรมฐาอองคตมจรง) เป็นชนมาก แล้วคตพระษตราคุณนออกจาก
หน้าทงโดยคตอานคตงปัญหารยคาง ๆ ทน พวงนคตนโคกของพระราชาว่า นนคตคางคตงวรา
ของเร พระราชาครดิ้งเกนยอศักรชางคตไมว่า เจ้างทำให้คตเหล่านั้นชอคตใหจรงได้ นาย
อศักรชางคตไมโคกใหจรงนเรชอคตด้วยปัญหารยคตจรงคาง ๆ แคคตทงหลายชงทำ
ให้คตคตมปัญหารยคตงเราใจว่า นนคตคางคตงของเรแล้วนำพระษตราคุณนไปทงในคตคตงปรก
ชงยง ทนโคกน คตทงคตกไมคาง ๆ ชนมารองรับนคตทงคตคตคตประทงนว่า ชนวนท
โคกชรม (โฆสวรงค์) ครงน ชนปฐชอนทงหลายโคกทงนชองดำฤการหลายร้อยหลายพัน
แล้วคตเป็นคตอศักรยนั้น โชนช ชนมากคตทงหลายเห็นชงชงเป็นชนโดย (ชงคคตไมคต) นนคต

* คำนี้คตกับคตทพ อศักรยคตทพ แปลว่าในคตอยู่ในคตไฟ แต่ในคตกับในคตทงเป็น อศักรยคตทพ
แปลว่าในคตไฟ

จึงพากันเข้าเฝ้าพระราชินี กราบทูลเหตุคดีพระยาคาง ๆ นั้นให้ทรงทราบ พระราชินีทรงสอค้น
มีเหตุอันน่าอัศจรรย์เกิดขึ้นแล้ว ก็ตั้งความวิตกแห่ง ทรงเจิมโองการพระราชา มีพระ
กระแสดำรัสสั่งว่า ถ้ากรรม เจ้าจงนำเอาพระทนต์ชราจากกระดูกเดียวกัน เราจะขอยุติบ้าง
เถิดกว่า ครั้นนั้น โดยที่พระทนต์ชราแต่คงปรากฏไว้เป็นอันมาก เป็นเหตุให้พระราชินี
เจิมโองการประมาณ โปรดให้ประคองฐานไว้ในพระมณฑปรัตนวงจักรยศเกษม แอ่งทรงบูชา
ด้วยสิริบุษราคาง ๆ แอ่งทรงบูชาด้วยราชธัมมคิของพระองค์ กอด้วยกัณฐะ ครั้นนั้น มีพระราช
องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าธรรม ได้จัดกรรมบถพร้อมด้วยศฤงคารเสนาเสด็จมาอ้อม
นครปากฉัตรไว้ ฝ่ายพระเจ้ามีนทุกก็จัดกรรมบถพร้อมด้วยกำลังศฤงคารเสนา แอ่งเสด็จ
ออกไปพิชิตคาพระเจ้าธรรมเถิง ทรงโคจรชนะ พระเจ้ามีนทุกได้ทรงเจิมโองการพระเจ้าผู้
ด้วยราชธัมมคิเป็นอันมาก แอ่งพระราชทานพระทนต์ชราคืนไป ในปัจฉิมกาล พระเจ้ามีนทุก
ทรงมอบราชธัมมคิให้แก่พระดำนพระธิดาของพระองค์ (ลุคเจษ) ครั้นแตกกาน้ำตาธรรม
แอ่งก็ไม่เกิด ในสวรรค์

ฝ่ายพระเจ้าผู้เจิม โยธูเรญพระทนต์ชราไปในนครทนต์ระ ทรงบูชาเป็นเดือนสาม และ
พระองค์ได้ทรงประทานพระธิดาของพระองค์พระนามว่า เจ้าหญิงเหมษธาตา ให้แก่ทนต์กุมารหลาน
ของพระองค์ ซึ่งเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าอุเรหม ครั้นนั้น พระราชกุมารหลานของพระเจ้า
ธรรม ของสมเด็จพระมหาลอพรหมแล้ว จึงออกทรมานนครทนต์ระ เพื่อจะนำเรญเอาพระทนต์
ชราไป พระเจ้าผู้เจิมทรงทราบข่าวก็ก่นแล้ว จึงตรัสเรียกทนต์กุมารมาสั่งว่า พ่อโย
เมธวีจงรีบมาช่วยโย บิดาจะไมยอมให้พระทนต์ชราแก่คนอื่น แต่ตามคำไม่ดำนารถจะ
พระราชกุมารหลานได้ พ่อจงปลอมนักเป็นพราหมณ์โยธูเรญพระทนต์ชราไปองค์กาทนต์ เพราะ
ทนต์กาทนต์ พระเจ้านพาคเป็นพระสหายรักของบิดา ตรัสสั่งแอ่งพระองค์ก็จัดกรรมบถ
พร้อมด้วยกองทัพเสด็จออกไปรบกับราชกุมารหลาน พระองค์ถึงสวรรคต

ฝ่ายทนต์กุมาร ได้ทราบข่าวร้าย ก็รีบโยธูเรญพระทนต์ชราแล้วปลอมนักเป็นพราหมณ์
ไปสู่ทนต์ระประเทศ^(๑) ด้วยอำนาจของเทพดา พระองค์เสด็จข้ามแม่น้ำใหญ่ขึ้นมาเต็มเขม
ได้แจ้ง วางพระธาตุไว้บนบกของทนต์ ครั้นแล้ว พระองค์ทรงกลับไปเมืองทนต์ระอีก พา
พระราชธิดาของพระองค์ซึ่งปลอมนักเป็นพราหมณ์โยธูเรญไปยงทนต์ระโดยวิธีอื่น แอ่งพระองค์กับพระราช
ธิดาอยู่ในคูนไม้แห่งหนึ่ง ก่อ ๆ พระทนต์ชรา

๑. ชื่อเมืองภาคใต้ ที่ตั้งอุณหรือที่ DECCAN เจ้าโจมนัดขึ้นมาจากตัวหนังสือ

ครึ่งหนึ่ง ยังมีพระเถระองค์หนึ่ง ดำเฝ้าอุปัฏฐา ๑ ถ้ำถ้ำมาทางอากาศ เห็นองค์ถวาย
ถูกเรื่องธรมมา กิ่งไปนมัสการพระรัตนตรัย ครั้นกราบกรานเสร็จแล้วกราบพระเถระ
จึงนมัสการแล้วแล้วความบังมาทางทิศนั้น ไ้พระเถระทราบ พระเถระบอกชื่อสำนักนริยพลา
ถ้ากระไร หากเกิดขึ้นคราวใด ๆ ขุนในทางเดิน ขอให้ระอังก้องเข้ามา พระเถระแจ้งธรรม
พอควรแก่ชื่อสำนักนริยพลาแล้วก็ออกไป

ครึ่งหนึ่ง วราชาแห่งภาคอีสาน บินมาทูลขอ ออกจากเมืองนาคเพียงเดือนอยู่ ได้ถนัดชอบ
แก้บบริวารพระรัตนตรัยในทันที ก็ไปนอนอธิมเร่งเร้าดิ้นรนด้วยระบคทางของคน ในอนริย
ชื่อสำนักนริยพลาใครจะเดินทางคือไป จึงไปทักท้วงทราษรับประคัยฐานพระรัตนตรัยไว้ ไม่เห็น
พระธรรมาธิษฐาน ครั้นให้มาค้าให้ของพราก ๆ แล้วระอังก้องพระมหาเถระในขณะนั้น ฝ่าย
พระมหาเถระทราบความระอังก้องของภคชื่อนั้น เองก็พิศมเห็นวราชานาค จึงถนัดชอบบบริวาร
พระธรรมาแล้วไปนอนอธิมเร่งเร้าดิ้นรนอยู่ จึงนมัสการบังมาเห็นอนพญาครุฑใหญ่ บินแหวก
มหาสมุทรด้วยกำลังตนบคของคน ครั้น วราชานาคกักใจถวิลอย่างอง ระชาคนาคแล้ว เราไป
หาพระมหาเถระด้วยเพศกัน พศคอย่างงว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ทราฟงานพระรัตนตรัยมา ก็
เพราะคิดว่า ด้วยธรรมาพแห่งพระธรรมา ขอให้ธรรมาจาศจากอศคภคภาพมาไปสู่อังวรค พระ
มหาเถระถนัดแก้วราชานาคว่า มหาธรรมา พระธรรมาคน คอวคณคธรรมาธรรมทาน จัก
ประคัยฐานไว้ในเรื่องกาทอง เพราะฉะนั้น ขอจงให้แก่ธรรมาเถระเร็ว ๆ วราชแห่งภาคถนัด
ชอบบบริวารพระธรรมาแก่พระมหาเถระ พระมหาเถระธิษฐานพระรัตนตรัยนนมอบ ให้แก่สำนักนริยพลา
ทั้งตั้งหนแล้วก็จากไป สำนักนริยพลาภคธรรมาพระธรรมาใจเห็นอเกิด ด้วยธรรมาพของพระ
รัตนตรัย เทวดาทงหลายกุมภกรวดรักษาหาความบังมาบังมได้ สำนักนริยพลาเดินทางมาโดยถนัด
ถนัดทางคามพศคแล้ว อศคคัยกุมภกรวดตั้งตั้งพระเพศเป็นพรพหณณ ถัดเวศกับพศคพศค
แล้วข้ามมหาสมุทรไป ฝ่ายนาคทงหลายออกจากนาคพิภพ กระทำบบริวารพระธรรมาเป็นถนัดใหญ่
เวศทงหลายได้พศคทงกลางสมุทร ๘ วัน ฝ่ายพศคชวางเวศกาทงถนัดถนัดความคายคคคคทงถนัด
ครึ่งหนึ่ง ชื่อสำนักนริยพลาใครจะเดินทางคือไป จึงไปทักท้วงทราษรับประคัยฐานพระรัตนตรัยไว้ ไม่เห็น
พระธรรมาธิษฐาน ครั้นให้มาค้าให้ของพราก ๆ แล้วระอังก้องพระมหาเถระในขณะนั้น ฝ่าย
พระมหาเถระทราบความระอังก้องของภคชื่อนั้น เองก็พิศมเห็นวราชานาค จึงถนัดชอบบบริวาร
พระธรรมาแล้วไปนอนอธิมเร่งเร้าดิ้นรนอยู่ จึงนมัสการบังมาเห็นอนพญาครุฑใหญ่ บินแหวก
มหาสมุทรด้วยกำลังตนบคของคน ครั้น วราชานาคกักใจถวิลอย่างอง ระชาคนาคแล้ว เราไป
หาพระมหาเถระด้วยเพศกัน พศคอย่างงว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ทราฟงานพระรัตนตรัยมา ก็
เพราะคิดว่า ด้วยธรรมาพแห่งพระธรรมา ขอให้ธรรมาจาศจากอศคภคภาพมาไปสู่อังวรค พระ
มหาเถระถนัดแก้วราชานาคว่า มหาธรรมา พระธรรมาคน คอวคณคธรรมาธรรมทาน จัก
ประคัยฐานไว้ในเรื่องกาทอง เพราะฉะนั้น ขอจงให้แก่ธรรมาเถระเร็ว ๆ วราชแห่งภาคถนัด
ชอบบบริวารพระธรรมาแก่พระมหาเถระ พระมหาเถระธิษฐานพระรัตนตรัยนนมอบ ให้แก่สำนักนริยพลา
ทั้งตั้งหนแล้วก็จากไป สำนักนริยพลาภคธรรมาพระธรรมาใจเห็นอเกิด ด้วยธรรมาพของพระ
รัตนตรัย เทวดาทงหลายกุมภกรวดรักษาหาความบังมาบังมได้ สำนักนริยพลาเดินทางมาโดยถนัด
ถนัดทางคามพศคแล้ว อศคคัยกุมภกรวดตั้งตั้งพระเพศเป็นพรพหณณ ถัดเวศกับพศคพศค
แล้วข้ามมหาสมุทรไป ฝ่ายนาคทงหลายออกจากนาคพิภพ กระทำบบริวารพระธรรมาเป็นถนัดใหญ่
เวศทงหลายได้พศคทงกลางสมุทร ๘ วัน ฝ่ายพศคชวางเวศกาทงถนัดถนัดความคายคคคคทงถนัด

ครั้นนั้น ในครึ่งหนึ่ง พระธรรมาธิษฐานพระรัตนตรัยนนมอบ ให้แก่สำนักนริยพลา
ทั้งตั้งหนแล้วก็จากไป สำนักนริยพลาภคธรรมาพระธรรมาใจเห็นอเกิด ด้วยธรรมาพของพระ
รัตนตรัย เทวดาทงหลายกุมภกรวดรักษาหาความบังมาบังมได้ สำนักนริยพลาเดินทางมาโดยถนัด
ถนัดทางคามพศคแล้ว อศคคัยกุมภกรวดตั้งตั้งพระเพศเป็นพรพหณณ ถัดเวศกับพศคพศค
แล้วข้ามมหาสมุทรไป ฝ่ายนาคทงหลายออกจากนาคพิภพ กระทำบบริวารพระธรรมาเป็นถนัดใหญ่
เวศทงหลายได้พศคทงกลางสมุทร ๘ วัน ฝ่ายพศคชวางเวศกาทงถนัดถนัดความคายคคคคทงถนัด

จึงปฏิบัตินำรุ่งต้องดำเนินกรรยานันโดยชอบ แล้วบอกทางที่จะไปเมืองอนุราชปุระแก่ต้องดำเนินกรรยานัน ในอนึ่งรุ่ง และต้องดำเนินกรรยาไต่ดินทางไปถึงหมู่บ้านใกล้ประตูเมืองอนุราชปุระ เมื่อได้ทราบข่าวด้วยโรคของพระเจ้ามหาเดชน์ ต้องดำเนินกรรยาเข้าไต่ดินอย่างหนัก นำพระเนตรห้องโถงราชโอรราชพรตณ แต่เมื่อได้ทราบข่าวพระเจ้ากัศศีวีระเนชพระราชาบุตรของพระเจ้ามหาเดชน์นั้นคือพระรัตนศรัย ก็ชอบบริเทหาความไต่ดินได้บ้าง แล้วต้องดำเนินกรรยานันเข้าไปหาพระมหาเถรองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยของพระราชาอยู่ในเมืองวิมทวงพหวิตามาศักดิ์คือเจ้านกเคี้ยงเห็นของอนุราชปุระ แล้วเล่าประวัติความเป็นมาของพระราชา โดยลำดับ ให้พระเถรฟัง ฝ่ายพระเถรได้ฟังประวัติพระราชาจนแฉงดีใจมาก จึงเชิญเชิญพระราชาเข้าไปประดิษฐานในกุฏิของตนและกระทำการตั้งศระให้ช่วยเหลือต้องดำเนินกรรยานัน แล้วให้พระภิกษุองค์หนึ่งไปเล่าประวัติความเป็นมาของพระราชาให้พระราชาทรงทราบ ในอนันพระราชากำลังทรงพระอำนาจด้วยประการประพาสอุทยานกับนางพื่อนรำพันหลายในอุตุฝน พอทรงทราบประวัติของพระราชาจากพระภิกษุหนึ่ง ก็ทรงพระเมตตาเป็นอย่างยิ่งเหมือนดังไต่ดินกับกัศวีระวัต ได้อันว่า พระราชาได้ทรงฟังคำทำนายของโหรมาก่อนแล้วว่า จะมีต้องคนฉวีเมื่อยทรงเทศเป็นพราหมณ์นำพระทนต์ราชของพระสุทรมานในไม่ช้า ครั้นแล้ว พระราชาได้เข้าคำเนชด้วยพระบาทจากพระอุทยานเข้าไปในนครวิจิตร พอพระเนตรเห็นพระทนต์ราชของพระสุทรแสดงปาฏิหาริย์หลายร้อยอย่าง ทรงพระเมตตาปราโมทย์มาก ทรงตั้งการบูชาด้วยเครื่องบูชาพิเศษหลายอย่าง แล้วเชิญเชิญพระทนต์ราชของพระสุทรประดิษฐานบนพระรัตนเทษณ์มาชว อกร้างเลือกเรากระบวนแห่เอ็กเกร็ดคู่คี่ไปทั่วนคร แห่มาสู่เมืองอนุราชปุระ ครั้นแห่มาถึงแล้ว จึงประดิษฐานพระราชาไว้บนพระแท่นในหอพระราชาอันประดับด้วยรัตนหลายอย่าง กระทำสักการบูชาด้วยพิธีบูชาเป็นอันมาก แล้วปฏิบัตินำรุ่งอยู่เนื่องเนชด้วยความเคารพนับถือ พระราชาได้พระวราชทานสักการช้อยิ่งใหญ่และด้านห้องอันสมควรแก่การกุณารวราชกุณารวิญเป็นดำเนินกรรยาทางต้องของคณ และพระราชนัน ทรงตั้งการบูชาพระทนต์ราชของพระสุทร ทรงตั้งวงดนตรีบรรณมโหฬารยิ่ง เมื่อแตกกายทำด้วยขันธ์ก็ได้ไปเข้าหมู่กับชาวเมืองวัด พระทนต์ราชของราชัน เป็นปูชนียวัตถุควรแก่การบูชาเป็นพิเศษอย่างของพระมหาศรัยเจ้าดังกาท้องปิ่นพระราชาบุตร พระราชันศดา พระราชปณศดา คต ๆ กันมาจนถึงทุกอนัน พระทนต์ราชของราชันของพระศาสดาประดิษฐานในองค์กาทูป (ศรูปที่ ๑๐ วิหารทนต์ราช) เมื่ออุตุฉนนที่ ๔๕. หลังจากที่พระศาสดาปรินิพพานแล้ว นักปราชญ์ ฟังทราบดังนั้น

ถาดขานมหาสมุทรของพระทนต์ราช

จนปฏิพัทธ์

[เรื่องพระพุทธรูปศาสารีย์ไปลังกาทวีป]

ต่อมาในกาลก่อน พระมหาเถร ๒ องค์ คือ พระพุทธทศศาจารย์ และ พระพุทธไสยาจารย์ เป็นเหตุกันอยู่ในชมพูทวีป ทั้ง ๒ ท่านนั้น พระพุทธทศศาจารย์ไปลังกาทวีป ได้แต่ ๓ คัมภีร์ ๓ คัมภีร์ คือ คัมภีร์ชานองการ ๓ คัมภีร์ทนต์ราศ ๓ และ คัมภีร์โพธิวงค์ ๓ แล้ว ถอดบารามชมพูทวีป และพระพุทธทศศาจารย์นั้น เมื่อท่านมาถวญชมพูทวีปแล้ว ท่านได้ทักคัมภีร์ อภิธรรมนวางคาว ๓ คัมภีร์ทนต์ราศยอนคณพรอมทนต์ราศยอน ๓ และคัมภีร์มจรตถกถาฉินธรวรตถกถา พุทธวงค์ ๓ ส่วนพระพุทธไสยาจารย์ ไปลังกาทวีปเพื่อแปลคำตั้งชื่อของพระพุทธรูปจากภาษา อีหอด (เป็นภาษามคธ) ได้พบกับพระพุทธทศศาจารย์ที่กลางทะเล เมื่อพระพุทธไสยาจารย์ ถึงลังกาทวีปแล้ว ก็แปลคำตั้งชื่อของพระพุทธรูปพระมหินทเธรวรชกของถาวโรไว้ในภาษาอีหอด และคำตั้งชื่อของพระพุทธรูปพระรัตนาคทงหลายตั้งให้จารไว้ใ้ในใบลาน แปรจากภาษาอีหอด เป็นภาษามคธเรื่องนปรากฏอยู่ในที่สถานพุทธไสยาจารย์ เดากันคือ ๆ มาจนถึง แต่ในธรวรตถกถา รัตนางคกร ประพันธ์ไว้เป็นคากถา แปลความว่า

เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๘๐๐ ปีมี พระเจ้าพระเจ้าอชคทหนึ่ง ชื่อ พุทธวัคชิต เกิดในสุจิวังคีในโรทมนชนบท ดินแดนลังกา มีชื่อเสียงแพร่หลาย เป็นคณาจารย์สอนพระภิกษุทั้งหลาย และมีความรู้เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม เหมือนลมพัดที่เขียวโพพพพ พ่ามได้เขาเครื่องประดับชื่อว่า ชินาลังการ ประดับ ตกแต่งพระพุทธรูป ทรงพระนามและพอมาร ด้วยตาอันคมกล้าคือพระญาณ ๑

เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ ๑๘๘ ปี ตรงกับบุพเพศกักราช ๕๖๕ เป็นปีใหญ่ ในเมืองธรมัททนะปุระ คือเมืองปุถุณคาม ทรงพระนามว่า พระเจ้าอชคทหนึ่ง เป็นพระราชาบุตร ของพระนางทักขินาเทวี อัครมเหสีของพระธรรมราชา ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีไตรภวนาทศย์ ได้โปรดให้เรณูฎีกา (คำอธิบาย) คัมภีร์โพธิวงค์ชนกวี เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคากถา แปลความว่า

เมื่อพระศาสดาซึ่งผู้ที่เขากำลังกราบไหว้อยู่เป็นอันดีปรินิพพานแล้วได้ ๑๘๘ ปี ตรงกับศักราชรัตนเมือง^(๑) (เมืองปุถุณคาม) ดังไว้ล่วงแล้วได้ ๕๖๕ ปี ๑

ก่อนจะถึงปีพวั้น ครั้นเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ ๑๘๘ ปี ตรงกับจุลศักราช ของเมือง^(๒) (ปุถุณคาม) ๒๖ ปี ในวันเพ็ญเดือน ๔ ยมัญญศกหนึ่งชื่อ วาสุเทท ได้สร้าง เมืองหิริปุญฺธิ (นครลำพูน) ครั้นรุ่งชนบท ๒ จากบทสร้างเมืองหิริปุญฺธิแล้วณ

๑. หมายถึงจุลศักราช

พระนางจันทิมาแห่งเมืองอวูฏระ^(๑) ครองราชสมบัติในเมืองหริภุญชัย ต่อมาถึงยุคที่คราว
ประมาณ ๔๖๕ พระราชาเจ้าเมือง ไคยคุนในเมืองหริภุญชัย คำโบราณสันนิษฐานไว้ดังนี้
และชื่อสันนิษฐานนั้น ครองคามยับยั้งกตมาหยกเหตุราชวงศ์ในเมืองหริภุญชัย เพราะฉะนั้น
ชื่อสันนิษฐานนั้นจึงยกคือ เพื่อตั้งเมืองชื่อสันนิษฐานนั้น ชื่อเจ้าเมืองทางเมืองเกิดเมือง
หริภุญชัย ดังแต่เดิมกัน ดังต่อไปนี้

[เรื่องสร้างเมืองหริภุญชัย]

โดยนับว่าแต่เดิม ยังมีอุฎฐก ๕ คนเป็นเพื่อนกัน คือ วาสุเทพ ๑ อุคคทนต์ ๑
อนุดี ๑ พุทธฎี ๑ สุทรม ๑ ได้บวชในพระพุทธศาสนาเจ้าเรียนพระไตรปิฎก แล้วจึงเกิด
เห็นว่า การประพฤติตามธรรมวินัยเป็นภาวะที่หนัก จึงเอาเพศออกแล้วบวชเป็นฤๅษี แต่อุคคทนต์
คงเป็นกฤหัสถ์อาศัยอยู่ในเมืองอวูฏระ ท่าน ๔ องค์นอกนั้น มีท่านวาสุเทพเป็นคัมภ์ ได้บวช
ทำวัตรปฏิบัติ อาศัยอยู่ในประเทศสยาม

บรรดาท่านเหล่านั้น ท่านวาสุเทพอยู่ที่คชอุฎฐก^(๒) ริมฝั่งแม่น้ำโรหิติน^(๓) ท่าน
พุทธฎีอยู่ที่คชอุฎฐก^(๔) ริมฝั่งน้ำธาร^(๕) ท่านอนุดีอยู่ที่คชอุฎฐก^(๖)
ท่านสุทรมอยู่ที่คชอุฎฐก^(๗) ริมฝั่งแม่น้ำวังกระ^(๘)

อยู่มานานหนึ่ง ท่านวาสุเทพลงมาจากคชอุฎฐกพบทวาร ๖ คน คือ ไนรอย
เทาร่าง ๒ คน ไนรอยเท้าแตร ๒ คน ไนรอยเท้าโคธาน ๒ คน จึงเข้าไปเฝ้าไว้ และทวาร
๖ คนนั้น เฝ้าโคธานมาโดยลำดับ ถัดม่ออุคคทนต์ แล้วม่อพุทธฎี แล้วม่อวาสุเทพ เจ้ากนิมาว่า
ยังมีนางแอตหญิงนางเอกลายบดสารของเทพาวาสุเทพ สุดคนนางบดสารที่ปลานาอสุจิ กตง
ครุภรณมา แล้วกตงออกออกมาเป็นมนุษย์ ๒ คน ท่านวาสุเทพเกิดความเอ็นดู เฝ้ายทวารกน
ด้วยนามเทโพธออกจากนวมธ และทวารก ๒ นกเจษฏุชรมโดยอาศัย โถงม่ออุคคทนต์

๑. ท่านอุคคทนต์ชื่อว่า วาสุ เท้าใจว่าหมายชื่อเมืองที่คชอุฎฐก อวูฏระ
๒. แปลตามศัพท์ว่า คชอุฎฐก เข้าใจว่าหมายชื่อคชอุฎฐกที่เรียกกันคือตัวน้ำ คชอุฎฐก (ดูรูปที่ ๑๑-๑๒)
๓. แปลตามศัพท์ว่า แม่น้ำสีทาศหรือสีทอง หรือ แม่น้ำสีแดง ในพงศาวดารโยนกหรือโยนกมีตำนาน น่าจะเพี้ยน
มาจากแม่น้ำจาง เพราะคำว่า จาง ภาษาเหนือ แปลว่า เหมือชนิดหนึ่งที่ใช้ทำกระดาษ จะงัดจึงเพี้ยนหรือว่า
หม้อจางไปคือ ขรอุฎฐกในแผนที่จะขุ่นสีเหมือนชนิดนี้แหละ จึงเรียกแม่น้ำจาง แล้วกลายเป็นแม่น้ำจางไป
๔. แปลตามศัพท์ว่า คชอุฎฐก หรือ คชอุฎฐกไม้เถิง น่าจะเป็นคชอุฎฐกที่จารุดบึงไฟ หรือ ไฟพระนิง ใน
พงศาวดารพม่าหรืออุฎฐก
๕. หัวนมหรืออุฎฐกที่กลิ้งออกมาได้ ในคชอุฎฐกหรือคชอุฎฐก
๖. แปลตามศัพท์ว่า เมืองขมหรือคชอุฎฐก มีตำนานสันนิษฐานว่า เมืองศรีวิชัยมาคือ เจ้ากนิมา ท่านอนุดีอยู่ที่คชอุฎฐก
พระศรี (ดูรูปที่ ๑๑)
๗. แปลตามศัพท์ว่า คชอุฎฐก และในคชอุฎฐกที่จังหวัดลำปาง มีคชอุฎฐกหนึ่งชื่อคชอุฎฐก
๘. หมายเหตุชื่อแม่น้ำวัง ในจังหวัดลำปาง

คนผู้ขายชื่อ กุญชร^๕ คนผู้หญิงชื่อ มีคุณมีศักดิ์ ท่านวาสุเทพได้สร้างเมืองชื่อ มีศักดิ์^(๑)
แล้วให้กุญชรครองราชสมบัติในเมืองนั้น และให้คนทั้ง ๖ ที่ได้ในรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งสมสู่
คู่ใครคู่หนึ่ง อยู่ในเมืองนั้นด้วย

ฝ่ายราชากุญชร^๕ ตั้งอยู่ในโอวาทของท่านวาสุเทพ ครองราชสมบัติในเมืองมีศักดิ์
๗๘ ปี พระเจ้ากุญชรผู้มีพระราชบุตร ๓ องค์ คือ เจ้ากุนี^๖ เจ้ากุนวิไล^๗ และ
เจ้ากุนวิธีกมาศ^๘

ฝ่ายท่านวาสุเทพ ก็สร้างนครให้พระราชบุตร ๓ องค์ของพระเจ้ากุญชรผู้ยกตนละหนึ่ง ๆ

บรรดาพระกุมารเหล่านั้น เมื่อพระบิดาองค์ดับไปแล้ว เจ้ากุนวิธีกมาศ ก็ได้ครองราช
สมบัติในเมืองมีศักดิ์ แล้วกลับไปครองราชสมบัติในเมือง รันนปุระ^(๒) ที่ท่านกุญชรวาสุเทพ
สร้างให้แก่คนนั้นอีก พระเจ้ากุนวิธีกมาศนั้น ชังเมืองรันนปุระให้ลำบากด้วยความอหิวาต์
คลี่คลี่คลี่ถูกคนแม่ช้างอุปมาเหมือนไม้ค้ำช่อง (ว่าไม้มีความงัด)

ครั้นนั้น ท่านวาสุเทพเทืองพิจารณาสุภณาทรงมีชัยมงคล ได้เห็นสถาปนาประทับ
ของพระพุทธองค์แห่งเราทั้งหลาย จึงยกธงใจว่า สถาปนา^๕พระรัตนสังคายนาคบ จึงได้สร้างเป็น
นครรัตนกฐน^๕ ในทณทรณเมืองแม่น้ำคงคา^(๓) ครั้นสร้างเสร็จแล้ว จึงมาคิดว่า คนอื่นนอกจาก
ท่านสุกกทนต์ก็หาหยอของเรายุ่งประกอบด้วยคุณเด่นบิณฑิคือคุณเป็นคณ ย่อมไม่มี นครรัตนก
ท่านสุกกทนต์ก็หาหยอของเรายุ่งโดยแท้ จึงจารหนังสือลงในใบลานผูกมัดไว้ทักขีไม้ทองหนึ่ง ให้ถอย
คามาหน้าแม่พังคมาถิง โดยลำดับ ท่านวาสุเทพ ก็เล่าเรื่องทรงปอง ให้ท่านสุกกทนต์ฟัง
ท่านสุกกทนต์จึงกล่าวหาว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถ้าได้นาเรอธำของพระเจ้ากัทรพรัตน์เมืองฉนวนปุระ
มาขยทนต์แล้ว ก็ระมีความสุจริตความเจริญ ครั้นแล้วท่านทนต์จะส่งทศธำมาขย^(๔) พร้อม
กับชายฉกรรจ์ ๕๐๐ คนไป ทศธำขยไปถั่งแล้ว ทศธำขยมาขยพระราชจักรพรรดิเป็นใหญ่ในเมือง
ฉนวนปุระแล้ว ขยธำมาขยทนต์ท่านวาสุเทพตั้งมา ทศธำขยทศขยในเมืองฉนวนปุระนั้น มี

๑. แปลตามศัพท์ว่า สัตว์ผู้ขับเนื้อหรือกึ่ง คงหมายเอาว่า ท่านวาสุเทพเลือกสัตว์ทั้ง ๖ ไว้แล้ว สัตว์ชื่อว่าโคขิน
จะโคตรองเมือง ครั้นตั้งกันโคเป็นทนต์แล้ว ได้กินเนื้อแล้ว จึงสร้างเมืองไว้ตามสัตว์ผู้ ขับเนื้อซึ่งชื่อ
ขมทนต์ว่า เมืองชื่อเมืองนี้ว่า มีคัมภีระนอ ได้ทำอัญมณีเป็นภาษาบาลีว่า " คัมภีระนอ มีกมลฉนวนขย
มีศกษณทรบุรี บุคคี" แปลว่า ถ้าประเทศนั้น เป็นที่ตั้งสัตว์ผู้ขยทนต์ผู้เป็น ประเทศนั้น จึงเรียกว่า มีคัมภีระนอ
เมืองนี้อยู่ที่จังหวัดฉนวนปุระ

๒. เมืองชื่อรันนปุระกล่าวขาน

๓. ท่านสุกกทนต์มาชื่อว่า พุคคะที่ เข้าใจว่าหมายถึงแม่ไม้ขี้

๔. ท่านสุกกทนต์มาชื่อว่า ทศธำ นาม บุคคี ปันหุดี แปลว่าส่งทศธำมาขย

พลเอกพระยามาแล้ว จึงถอดพระเจ้าจักรพรรดิกับ พระเจ้าจักรพรรดินีพระธิดาองค์หนึ่ง พระนามว่า พระนางจันทน์แก้ว เป็นอัครมเหสีของเจ้าประเทศราช โฉมงามรามัญ^(๑) ถัดมา ครรภ์ได้ ๓ เดือน พระเจ้าจักรพรรดิทรงตั้งพระนางจันทน์แก้วพระธิดาของพระองค์ ให้มาครองราชสมบัติในทันที (ทวีปญชัย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ ๕๐๐ คน กับพระมหากษัตริย์โคตรมีญัก ๕๐๐ องค์ อังเวธธนาตามแห่มาพัก ๘ เดือนจึงบรรลุถึงเมืองนันทวาสุเทพและทำนุถุกทนต์พร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวง โคตรมีญักพระนางจันทน์พร้อมพระมเหสีของทองคำ^(๒) แล้วอภิเษก อากัยเหตุที่พระนางนั่งบนถองทองคำอภิเษก ผลิธนะจึงชื่อว่า ทวีปญชัย^(๓) ดินแดนทุกถ้วน

พระนางจันทน์แก้วครองนครแล้วได้ ๘ วัน ก็ประสูติพระโอรส ๒ พระองค์ในวันเพ็ญเดือน ๓ พระโอรสองค์พระธิดาชื่อว่า มหาชัย องค์หนึ่งพระนามว่า อินทพร หรือ อินทยศ เมื่อพระกุมารทั้งสองจะพ้นพระครรภ์ได้ ๘ ปี พระกุมารมหาชัยก็ได้ราชาภิเษกในราชสมบัติด้วยพระนางจันทน์แก้วได้ตั้งกรมการกุดเป็นเอกในพระพุทธศาสนา ทรงอุทิศถรณ์บุญแก่เทพาคงหลายบุรุษภรรยาบุตร และทรงถวายแก้วของดีการแก่ชองอยู่ในธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจบุญของพระนาง เทพาคงหลายนางเข้ามาเฝ้ามา ให้ธนะว่างเป็นราชพระทองอินเป็นมรดก ในครั้งนั้น ยังมีพญามัจฉะ^(๔) ชื่อ พังคะ ห้อมล้อมด้วยทหาร ๙๐,๐๐๐ คน ยกมาเพื่อจะยึดนครทวีปญชัย เจ้ามหาชัยประทัมบคชราชพระที่นั่ง เจ้าอินทพรประทัมบคชราชกุมารนั่งท้ายช้าง แวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตกครั้งนั้น พญามัจฉะเห็นรัศมีอันแรงดุจไฟส่องอยู่ปลายงาช้างเผือก ตกใจกลัวตาย นิชาชนธูย์ในสนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกถานข้ามเช่นหนีไป จึงเค้นขึ้นมา นครทวีปญชัย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย

ภาคอุปกิตแห่งนครทวีปญชัย

จนบริบูรณ์

๑. เจ้าประเทศราชในฉะเมืองรามัญนี้ อาจเป็นเมืองรามซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเมืองลพบุรีก็ได้ ทำนุถุกทนต์นี้อาจเข้าใจผิดละอะบุงชือให้ผิดเป็นเมืองรามัญ จึงทำให้เข้าใจเป็นเมืองรามอยู่ใกล้
๒. บุคคลทองคำ ทำนุถุกทนต์กับทิวา ทวีปญชัย แปลว่า บนถองแก้ว แปลว่า "ทวี" แปลว่า ทองคำก็ได้, จึงทำนุถุกทนต์ ก็ได้ แปลว่า ทวีปญชัย ก็ได้ อาจเป็นว่า โคตรมีญักพระนางให้นั่งบนถองแก้วหนึ่งหรือ นั่งบนถองแก้วหนึ่งพระก็ได้
๓. อากัยเหตุที่พระนางนั่งบนถองทองคำอภิเษก ผลิธนะจึงชื่อว่า ทวีปญชัย ทวีแปลว่าทอง กุชชแปลว่าดิน และเวธธนาว่าน เพราะดูเงาอาสนโคตรมีญักไว้ที่นั่นจึงทำคำกับทิวา อากัย ต่อมากลายเป็นฉะพูน ขานเหนือเรียก ฉะพูน
๔. มัจฉะ แปลว่าปลาหรือ ปลา, คนร้าย แต่เอาพระธิดา ท่านไม่บอกว่าจะเอาไหน ทั้งมีจำนวนมากมายอีก ปากคิดคนทั้ง ๆ นี้ จึงน่าจะเข้าใจว่า เป็นพวกโหดโหดอยู่ตามเมืองฉะพูน เหมือนอย่างเงินเรียกโหดและพวกไม่ไว้ใจว่า อากัยนี้ แปลว่า คนร้าย

[เรื่องวีรสมัยของพระนางจันทรเทวี]

ฝ่ายพระเจ้าอินทรวร พระโอรสของพระนางจันทรเทวี ไคร้จะครองราชสมบัติแยกไปต่างหาก จึงแจ้งความประสงค์ของคนแก่พระมารดา พระนางจึงให้เจ้าอินทรวรไปบอกฤๅษีว่าสุเทพ ท่านว่าสุเทพได้รณางค์คือไปนว่า นฤๅษีคนหนึ่ง ชื่อฤๅษีชฎิล อาศัยอยู่ที่คอกขรพระบรรพต ริมฝั่งแม่น้ำลำตาศีระวันออกแห่งนครทรีปุระชัย ถัดคนไปมีพรานผู้หนึ่งชื่อเขื่องกั อาศัยอยู่ที่คอกขรพระบรรพต^(๑) ถัดคนไปมีนฤๅษีคนหนึ่ง ชื่อสุฤๅษี อาศัยอยู่ที่คอกขรพระบรรพตริมฝั่งแม่น้ำลำตาศีระวันออกแห่งนครทรีปุระชัย ไคร้จะครองราชสมบัติขอ ให้ไปกราบไหว้ฤๅษีชฎิล ก็คือเดินทางจากนั้น ไปหาพรานเขื่องกั เขื่องกัก็พาไป แล้วเดินทางจากนั้น ไปหาพรานเขื่องกั เขื่องกัพาไป แล้วเดินทางจากนั้น ไปกราบไหว้ฤๅษีชฎิลที่คอกขรพระบรรพต ท่าน เจ้าอินทรวร ได้ฟังคำแจ้งนั้นแล้ว กราบลาพระมารดาของชน พานบิวารอ่อนดัดไปตามกำหนดฤๅษีว่าสุเทพ ชฎิล ไคร้กราบฤๅษีชฎิลแล้วจึงวอนขอพร คือแก่นัน ฤๅษีชฎิลกับพรานเขื่องกั จึงสร้างนครขึ้นที่ริมชนครแห่งนี้ มอบให้เจ้าอินทรวรครอบครอง เพราะอาศัยพรานเขื่องกันั้น นครนั้นจึงมีชื่อว่า เขื่องกันคร^(๒) คือแก่นันมา พระเจ้าอินทรวรไคร้จะขอกราบไหว้พระมารดา จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งเชิญเสด็จพระมารดาของพระองค์เสด็จมานครเขื่องกันั้น ยามาคยผู้หนึ่งมาถ่วงนครทรีปุระชัยทราบเหตุเรื่องราวทั้งปวงแก่พระนางจันทรเทวี พระนางมีพระทัยรันทมนต์ ไคร้จะเสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าอินทรวร จึงพร้อมด้วยบิวารเป็นอันมากเสด็จออกจากนครทรีปุระชัยไปโดยลำดับจนถึงนครเขื่องกั แล้วทรงลงอักษรพระเจ้าอินทรวร ในนครเขื่องกัด้วยอักษรขอมให้ใหญ่

ฝ่ายพระเจ้าอินทรวรทรงรับสมณศักดิ์ ทรงทำดีถนอมใหญ่ยิ่งอันของพระมารดาของพระองค์ และพระนางจันทรเทวีนั้นประทับอยู่ในเขื่องกันคร ๖ เดือน จึงเสด็จไปเฝ้าอาฤๅษีชฎิลแล้วเสด็จกลับนคร

๑. คอกขรพระบรรพต แปลว่า ภูเขาเขื่องกัที่อยู่ของชนทมิฬหรือ คนหัวเขื่องกั หมายถึงพรานล่าสัตว์ คอกขรพระบรรพต แปลว่าคอกขรเขื่องกั คอกขรเขื่องกั

๒. คำ "เขื่องกันคร" นี้ ผู้แปลเข้าใจว่าเป็นภาษาเขื่องกั ในภาษามอญมีคำออกเสียงเพี้ยนคล้ายเขื่องกั หรือคำหนึ่งคือ สุเถาะ หรือ ซุเถาะ คำนี้เมื่อเขียนอักษรเขื่องกัแล้วออกเสียงเพี้ยนเป็นชื่อเขื่องกัเป็นชื่อเมืองเขื่องกันี้ "สุเถาะ" แต่เมื่ออ่านออกเสียงจะเพี้ยนเป็นชื่อ สุเถาะ หรือ ซุเถาะ และเมื่อคำออกเสียงออกที่สุเถาะในภาษามอญ โดยโบราณจะออกเสียงไม่ชัด จึงกลายเป็น เข - กางก็ไป คำว่า สุเถาะ อ่านแบบไทยไม่ออก เพราะมีที่สระ อี สระ อุ แต่คำนี้ตามอักษรเขื่องกัมีอยู่เป็นชื่อ สุเถาะ หรือ ซุเถาะ แปลว่า "จีน" หรือ "โย" ชาวเมืองเขื่องกัจึงเรียกเมืองนี้ว่า "สุเถาะ" ที่น่าจะมาจาก "สุเถาะ" นี้ก็ได้ คำว่า "สุเถาะ" หรือ "ซุเถาะ" กลายเป็น "เขื่องกั" ได้ เขื่องกัก็มักจะแปลว่า จีน หรือ โย ซึ่งเขื่องกันี้คือชื่อของเขื่องกัที่มีต้นฐานเหมือนชื่อเขื่องกั คือชื่อของเขื่องกันี้เอง เพราะชื่อเขื่องกันี้อยู่ในระดับต้นฐานของเขื่องกันี้ คำชื่อของเขื่องกันี้หมายถึงชื่อเขื่องกัที่เขื่องกันั้นอยู่ เพราะเขื่องกันี้คือชื่อเขื่องกันี้เอง เพราะถ้าคำว่า "เขื่องกั" มีต้นฐานมาจากภาษามอญว่า "สุเถาะ" หรือ "ซุเถาะ" ซึ่งแปลว่า จีน หรือ โย เพราะเขื่องกันี้คือชื่อของเขื่องกัที่มีต้นฐานเหมือนชื่อเขื่องกั คือชื่อของเขื่องกันี้เอง

หริภุญชัย เมื่อพระนางจันทิมาเสด็จข้ามน้ำถึงแล้ว ทรงกระทำกองการกุศลเป็นชเนก ประทับอยู่ได้
๒ เดือนก็สวรรคต^(๑) (ศุภปฏิทิน ๑๓ และ ๑๔)

พระรัตนปัญญาเถร ได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลว่า
พระมหากษัตริย์พระนามมหายศ ทรงเลื่อมใสพระรัตนตรัย ได้ครองราช
สมบัติอยู่ใต้อนครหริภุญชัย ๔๐ ปี

อุทิวาสฤกษ์ดวงจันทร์หริภุญชัยเสด็จแล้ว รุ่งชนบท ๒ ก็ได้กระทำพิธีอภิเษกพระนาง
จันทิมา และพระนางได้ครองราชสมบัติในนครหริภุญชัยด้วยพระองค์เอง ๘ ปี พระเจ้ามหันตยศ
(มหายศ) ได้ครองราชสมบัติต่อจากพระนาง ๘ ปี

ถาดบังเกิดแห่งพระนางจันทิมา
จบบริบูรณ์

[เรื่องตำนานกษัตริย์เมืองหริภุญชัย]

เมื่อพระเจ้ามหันตยศต้องดับไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า พระเจ้า
กมุณี ครองราชสมบัติอยู่ ๔๐ ปี เมื่อพระเจ้ากมุณีต้องดับไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์
พระนามว่า พระเจ้าสุทนต์ ครองราชสมบัติอยู่ ๒๘ ปี เมื่อพระเจ้าสุทนต์ต้องดับไปแล้ว พระเจ้า
โสณมัญจรงค์ ครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี เมื่อพระเจ้าโสณมัญจรงค์ต้องดับไปแล้ว พระราชบุตร
ของพระองค์พระนามว่า สังสาร ครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี เมื่อพระเจ้าสังสารต้องดับไปแล้ว
พระเจ้าปทุม ครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปีกับ ๑๐ เดือน เมื่อพระเจ้าปทุมต้องดับไปแล้ว พระเจ้า
อุทเทพ ครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี

ครั้งนั้น มีกษัตริย์องค์หนึ่งเรียกกันว่า นพาราช มีพลพาหนะมากมายมาจากนคร
ตีปปาง^(๒) บินครหริภุญชัยได้ด้วยการรบ ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๑ ปี

๑. ตามพงศาวดารโยนกว่า พระนางจันทิมา ครองราชสมบัติอยู่ได้ ๔๒ ปี สวรรคตเมื่ออายุ ๘๒ ปี
๒. นครตีปปาง นี้ พระยาศรีราชดิศตรจักรกล่าวไว้ในพงศาวดารโยนกว่า เป็นเมืองชองชลา ได้แก่เมืองแสนหริ
อุบลไชยว่า เป็นเมืองมั่น อยู่ในสหภาพพม่าถึงยุคนั้น เมื่อมีข่านเมืองเวียง ไทเวียงเมืองฉวี รัฐพวน
จึงอาจเพี้ยนเสียงมาด้วยกับคำว่า ป่าง ก็ได้ คือเดิมจะเรียกคล้ายกันชื่อว่า "ตีปปาง" ข่านเจ้าก็คงหลือชื่อ
"ป่าง" ไว้ขานออกเสียงกันจึงเรียก "ปิ่น" ไทเวียงคานถึงข่านเดิม แต่ออกเสียงแล้ว ป เป็นตัว พ จึงเรียก
"พวน" คำที่ชาวเมืองหนึ่งออกเสียงเช่นนี้ ป นั้น ไทพวนก็ออกเสียงเป็น พ เช่น ปือ ว่า พือก เมืองฉวี ว่า
เมืองมณี เพราะฉะนั้น เมืองป่าง จึงอาจออกเสียงว่าเมืองพวน คือ รัฐพวนก็ได้

ครุฑนั้น ยังมีกษัตริย์มอญ^(๑) องค์หนึ่ง ชื่ออถุญทวีย์^(๒) ได้มาขึ้นนครหริภุญชัย
 ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปีกับ ๓ เดือน พระเจ้าอุทุมพรเทโวกรมพลโท^(๓) แลออกมาทำอถุญทวีย์
 เจ้าครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปีกับ ๓ เดือน เมื่อพระเจ้าอุทุมพรเทโวลงไปแล้ว พระเจ้าโสมกครองราช
 ราชสมบัติอยู่ ๘ เดือน เมื่อพระเจ้าโสมลงไปแล้ว พระเจ้าทศครองราชสมบัติอยู่ ๒ เดือนกับ ๓ วัน
 เมื่อพระเจ้าทศลงไปแล้ว พระเจ้าสุทนต์ครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปี เมื่อพระเจ้าสุทนต์ลงไปแล้ว
 พระเจ้าเสด็จครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าบุรุษ ครองราชสมบัติอยู่ ๖ เดือน
 จากนั้น พระเจ้าพรหมศาครครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปีกับ ๓ เดือน จากนั้น พระเจ้าบุณดีครองราชสมบัติ
 อยู่ ๒ ปีกับ ๔ เดือน จากนั้น พระเจ้าศราภะครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปีกับ ๓ เดือน แลพระเจ้า
 ศราภะนั้นเป็นคนดำ ครบถ้วนการรบแล้วจึงจะไปตามแม่น้ำพิงค์ เพื่อยกนครเมือง
 ดงปุระ โดยเห็นว่า ครุฑนั้น ในเมืองดงปุระมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งได้รับยกย่องชมให้เป็นจักรพรรดิ
 เรียกว่าอุจฉกษัตริย์^(๔) แลพระเจ้าจักรพรรดินั้น ได้ทราบข่าวข้าศึกมา ก็ตระเตรียม
 การรบ เจ้าออกจากเมืองดงปุระ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองจะยกประชิดเพื่อจะรบกัน ยังมีกษัตริย์
 องค์หนึ่ง พระนามว่าพระเจ้าสุทนต์^(๕) มีทหารจำนวนมาก ยกทัพเข้ามาจากฉะริมันนคร^(๖) ยึดเอา
 เมืองดงปุระได้ ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้งสองมาทั้ง ๒ ฝ่ายรบแข่งกันมานครหริภุญชัย (เพื่อว่าใคร
 ถึงก่อนก็จะยึดนครดง) ในกษัตริย์ทั้งสองนั้น พระเจ้าอุจฉกษัตริย์กับนครหริภุญชัยก่อน
 พระเจ้าศราภะจึงปราชัย แลตั้งถอยจากฉะริมันนครขึ้นไปเพื่อจะยึดเอาเมืองดงปุระอีก เมื่อ
 พระเจ้าอุจฉกษัตริย์กับนครหริภุญชัยนั้น มีกษัตริย์องค์หนึ่งพระนามว่า
 กัมโพช ยกทัพมาเพื่อจะยึดเอานครหริภุญชัย พระเจ้าอุจฉกษัตริย์กับนครหริภุญชัย
 เจ้าเข้ามา ก็ตระเตรียมการรบแล้วเจ้าออกไปรบกับกัมโพช นำเอาพระกัมโพช ปราชัยแล้ว
 ก็หนีกระเจาศรีนครไป ส่วนพระเจ้าอุจฉกษัตริย์กับนครหริภุญชัย (ในนครหริภุญชัย)
 อยู่ ๒ ปี เมื่อพระเจ้าอุจฉกษัตริย์กับนครหริภุญชัยลงไปแล้ว พระราชาทรงพระนามว่า กัมพล ครองราช
 ราชสมบัติอยู่ ๒ ปีกับ ๘ เดือน แลเมื่อพระเจ้ากัมพลครองราชสมบัติอยู่นั้น อหิวาตกโรคได้เกิดขึ้น

๑. มีชื่อจะ ในที่นี้ น่าจะหมายถึงไทยใหญ่
๒. ต้นฉบับมีชื่อเดิมเขียน อตุญทวีย์ นาม คำว่า อตุญทวีย์ แลศัพท์ได้ ๒ ศัพท์ คือ อตุญ กับ อัญชอ
 อตุญ คือ เจ้ามีลักษณะ อัญชอ แปลว่า เป็นใหญ่ รวมความว่า ผู้เป็นใหญ่แก่เจ้ามีลักษณะ
๓. คำว่ากัมโพชรวมรวมศัพท์สอง ศัพท์ซึ่งชื่อเดิมเป็นชื่อที่ตั้งอำนาจก่อนมีพระนาม จึงพิศพิศเชิงใหม่ ที่ตั้งเป็นเหตุเจ้า
 มีอยู่เจ้ากัมโพช
๔. คำว่า อุจฉกษัตริย์หรือว่า แปลว่า พระราชาที่ถูกยกขึ้นเป็นจักรพรรดิ
๕. อหิวาตกโรคเป็นโรคซึ่งจะแพร่กระจายทั่วทุกทิศ ในพงศาวดารไทยจะเรียกชื่อ อหิวาตกโรค ในคำเฉพาะถิ่น
 หรือว่า วรรณ
๖. เจ้าโสมเมืองนครหริภุญชัย

เป็นระยะเวลา ๒ ปี ชาวเมืองทั้งหมดไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้ จึงหนีไปอยู่สุวรรณนคร^(๑) แต่
 ครั้นแล้ว ก็ถูกกษัตริย์เมืองบุณณณาม^(๒) ครอบงำแล้ว ชาวทมิฬผู้หนีทั้งหมดในสุวรรณนคร
 จึงหนีไปเมืองหงสวดี^(๓) เมื่อท้าวคกโรก ในนครทมิฬผู้หนีส่งของแด่ กษัตริย์ทมิฬที่
 มาขังนครทมิฬผู้หนี เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวกันว่า เด็กชนชาวทมิฬผู้หนีทั้งปวงได้ทำพิธี
 ถวายเครื่องเครื่องสักการะทุก ๆ ปี คือนั้นมา พระเจ้าจักรพรรดินิคมจากเมืองอติคุยปุระ^(๔)
 ยึดนครทมิฬผู้หนีได้แล้วครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี จากนั้น พระเจ้าวาสุเทพครองราชสมบัติอยู่
 ๓ ปีกับ ๒ เดือน จากนั้น พระเจ้าไชยยงครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น มหาราชา^(๕)
 ยกจากเมืองอติปาลมาขังนครทมิฬผู้หนี ซ้ำได้พระเจ้าไชยยงไปด้วยตนนครทมิฬผู้หนีครองราช
 สมบัติอยู่ ๓ ปี จากนั้น พระเจ้าสังเดวครองราชสมบัติอยู่ ๑ ปี จากนั้น พระเจ้ากัญจน
 ครองราชสมบัติอยู่ ๒ ปี จากนั้นพระเจ้าธองกษัตริย์ครองราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปี จากนั้น พระเจ้า
 พันธุครองราชสมบัติอยู่ ๒๐ ปี จากนั้น พระเจ้าอินทพรครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปี จากนั้น
 พระเจ้าทศิศครองราชสมบัติถึงคือนั้นมา พระเจ้าทศิศคนนั้นทรงมีลูกธำมณีดวงเดียวแต่เจ้าไป
 เมืองอวปุระ ทรงทำสงครามธรรมยุต^(๖) กับพระเจ้าอระโดยแข่งกันกับพระเจ้าชัย พระองค์
 มีราชย์แล้วแต่เจ้ากษัตริย์ พระราชบุตรของพระเจ้าอระ ก็พระศรีธรรมการรบ แต่เจ้ากษัตริย์นคร
 ทมิฬผู้หนี ทรงทำสงครามธรรมยุตกับพระเจ้าทศิศโดยแข่งกันลูกธำมณี พระองค์มีราชย์แล้ว
 หนีไป ท้องที่ทหารชาวอวปุระซัด ยังมีชื่อปรากฏอยู่ถึงเดี๋ยวนี้ว่า ท้องที่พาด เพราะถูกซัดโดย
 พงกทหารไว้ แต่ท้องที่พวงทหารทมิฬผู้หนีซัด มีชื่อปรากฏว่า ท้องที่เทพ เพราะถูกซัดโดย
 พวงทหารธาดา

[เรืองกษัตริย์เมืองทมิฬผู้หนี]

เมื่อทหารพระเจ้าอระหนีไปแล้ว พระเจ้าอระก็หวาด จึงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อปุริ มาบอก
 เหยียดเขานครทมิฬผู้หนีให้ได้ อำมาตย์ปุริมีเหตุทหารหาญแคว้นอื่นออกจากเมืองอวปุระ
 มาถึงนครทมิฬผู้หนี หองทางด้วยอำมาตย์พวงดา ก็แตกแยกกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง

๑. สุวรรณนคร เจ้าใจว่า เป็นเมืองสะเทิม โขประเพราะมีลูกธำมณี
๒. เมืองบุณณณาม นี้ ไปดลคูเมืองระบ หนา ๓๓ ซัด ๑
๓. เมืองหงสวดี เป็นเมืองหลวงของปะเทศรามัญในสมัยนี้ และเจ้าใจว่าคือเมืองพะโคในสหภาพพม่าปัจจุบันนี้
๔. อติคุยปุระ ในหนังสือรามเกียรติ์ เรียกว่า ลุขุมนคร พระอพระบาทจึงจะเรียกถ้ำไว้ในพงศาวดารโยนก
 ว่า นางจะได้แก่เมืองเขียงวัง
๕. มหาราชา แปลว่า เจ้าหลวง เป็นคำรามเมืองเหนือเรียกพระมหากษัตริย์
๖. สงครามธรรมยุต คือ รบกันทางธรรม ปะระกวด หรือ แม้จะขึ้นดีการอะไรหนึ่งอย่างใด ใครจะมีศุภภาพวิเศษ
 มากกว่ากัน หรือ ใครจะทำดีว่ากัน แล้วเสร็จก่อนกัน

ครั้งนั้น พระเจ้าทศิศะทรงทราบการมาของปุตรีอำนาจย์ จึงเสด็จออกพร้อมด้วยจตุรงคพลเสนา^(๑) ชาวกัมโพธา^(๒) ได้ทราบข่าวพระเจ้าทศิศะเสด็จออกมา ก็ตกใจกลัวพากันหนีกระจัดกระจายไป ฝ่ายพระเจ้าทศิศะมีน้ำหนักพระทัยกรุนาหนัก ประทานอภัยเชษฐกษัตริย์เหล่านั้น และครั้นตั้งให้เชษฐเหล่านั้นตั้งร่างเจ็ดชั้นมาทอ^(๓) แล้วโปรดให้มหาอำนาจย์ปุตรี พร้อมทั้งกองพลตั้งมาตาม และโปรดอนุญาตให้เขาทำตำแหน่งกษัตริย์เมืองอวปุระ มหาอำนาจย์ปุตรีพร้อมทั้งกองพล ถวายบังคมลาพระเจ้าทศิศะแล้วกลับไปเมืองอวปุระ ยังมีอำนาจย์นักเลงธรรมาคนหนึ่งชื่อ อีริกุก ถูกพระเจ้าอวปุระฆ่าตายเป็นอันขาด จึงมาพร้อมด้วยกองทัพกบฏจรูญถึงนครหริปุญชย์แล้วหลงทางด้วยธัญญาภพ เทพศา ก็แตกแยกกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง ทหารหาญชาวนครหริปุญชย์ได้ทราบการมาของอีริกุกอำนาจย์ จึงได้คิดตามพดกทหารชาวเมืองอวปุระเหล่านั้น ฝ่ายทหารชาวเมืองกัมโพธามีความกตัญญูเป็นที่สุด จึงยอมหนีกระจัดกระจายไป ตั้งแคว้นมา นครหริปุญชย์เป็นนครสุเขมรมหาอำนาจย์ภายหลังได้ พระเจ้าทศิศะครองราชสมบัติในนครหริปุญชย์อยู่ ๑๐ ปีเต็ม

ภาคก่อนหน้าเจ็ด
จบบริบูรณ์

[เรื่องพระมหาธาตุปรากฏขึ้นที่หริปุญชย์]

ตั้งแต่พระนางจันทิมาเสวยเป็นต้นจนถึงพระเจ้าทศิศะเป็นที่สุด รวมยกยวได้ ๑๑ พระองค์ นับได้ ๑๑๗ ปีเต็ม

เมื่อพระเจ้าทศิศะจะกลับไปแล้ว โยมันเป็นบ่ออุกคักวาระ ๕๐๘ พระเจ้าอาทิตย์ได้รับกฤตยาภิเสกในนครหริปุญชย์ พระองค์ประเสริฐกว่ากษัตริย์ทั้งหลายองค์อื่นๆ เป็นผู้มีบุญมาก โปรดให้สร้างปราสาทหินองค์หนึ่งท่ามกลางนคร ทรงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธร^(๔) เป็นประธาน กตอด ๗ วัน เมื่อพ้น ๗ วันไปแล้ว ทรงขายปราสาท^(๕)

๑. จตุรงคพลเสนา คือ อังคพิหาร ๔ เหล่า ได้แก่ เหล่าช้าง • เหล่าม้า • เหล่ารถ • และเหล่าธรรมาคนถือพลคันเท้า •
 ๒. กัมโพธา ในที่นี้ หมายถึงลพบุรี ลพบุรีสมัยก่อนแล้วจึงนี้ คงเป็นเมืองของชอม ชาวอเมริกันกล่าว ชาวกัมโพธา ลพบุรีจึงมีกัมโพธาไปด้วย
 ๓. เจ็ดชั้นมาทอ คงจะหมายถึงเจ็ดชั้นมาทอคือชั้นนี้ อยู่ทีวัดผู้เมหาทอ ในจังหวัดลำพูน
 ๔. พระพุทธร หมายถึงพระพุทธรูป
 ๕. ขายปราสาทแก่ชาวชอม ทำนองคือชอมกับนางวิชาเราแต่ก่อนประคับประคองตัว ผู้ชอมไม่มีชอมอื่น เจ้าชอมเดิมกับนางชอมจึงเป็นจำนวนเงินทำโดยแล้วชอมเงินจำนวนนี้มาทำบุญต่อไป

หนักเข่าลงมาชอกปมขมก้น^(๑) ถวายตั้งมี เถ่าก้นว่า วนพิฆัง เมื่อพระราชเจ้าไปชม
 พระบึงคน^(๒) ยืนภาควิ่งก่ายมุดองนามนพระเคียบ พระองค์แห่งนุ โดยกันวานอะไร
 พอพระองค์คำพระโอรุครดั่งให้จับกามาเว้ง ๆ ถากก่ายมุดองอีกครึ่งหนึ่ง เว้าพระโอรุพลัด
 แล้วยืนไป ฝ่ายพระราชพรทโหม่นฮ่มมาก ครดั่งราชบุรุษให้จับกาทองหลายให้ได้ ราชบุรุษก็
 รับกระแด้พระคาวรดั่งแหงนแหว่งหาก จับโตกาคองหนึ่ง จึงนำมากถวายพระราช ทรงกรวณมาก
 ไครจะฆ่ากานนเดี่ย จึงครดั่งถามอำมาตย์ทองหลายว่า กาคองนี้ ควรจะฆ่าเสียดีหรือไม่ ฝ่าย
 อำมาตย์ทูลว่า ขอเดชะ ขอไครทรงพระกรุณาโปรดอย่าเพิ่งฆ่า ขอให้ครดั่งถามผู้ตำรา
 ไทรศกก่อน พระองค์จึงครดั่งถามไทร พวกไทรศกถวายพยากรณ์ว่า ขอเดชะ เหตุการณ์แห่ง
 ความฮวดดีจักกมแก่พระองค์ พระราชาโปรดให้เอียงรักษากาคองนั้นไว้ไมกรง พอลกกลางคืน ก็ทรง
 พระอุบิน^(๓) พระอุบินนั้นมัวว่า เกตวาคอนหนึ่งมาส่งทนายชอกพระองค์ว่า ถ้าปรารถนาจะทรงทราบ
 เหตุการณ์นั้นแล้ว ให้เอาเหล็กเกิดโต ๗ วันเอียงไว้ โดยให้นอนอยู่ใกล้ ๆ กา พระองค์จึงจะตำรากร
 เหตุการณ์นั้นได้ พระราชาเสด็จขึ้นบรรทมแล้วทรงกระทำตามนัยพระอุบิน เด็กนั้นได้รับเอียงอยู่
 ใกล้ ๆ กา ๗ วันรุ่งเช้าอากาศและอากาศน มารดาเด็กก็ให้บุตรไปเอาเหตุการณ์ถวายแก่พระราช
 พระราชาครดั่งให้เด็กถามกาคองเหตุการณ์นั้น เด็กส่งทนายกับกา ฝ่ายกาคองเอาให้เด็กนั้นฟังว่า
 พญเอี้ย อยู่น่าบรรพบุรุษคนตระกูลของเราเป็นพญากาเผือกเก่า ท้าบบอกเราว่า ฮีตานพันมัน
 ทัพบรรพบุรุษมาชุกของพระพุทธ แล้วสั่งให้เรารักษาฮีตานพันไว้ เคียงวัน ท่านไปอยู่ป่าหินพานศักดิ์
 ถ้าพระราชมีพระประสงค์จะทราบเหตุการณ์นั้นโดยคิดสารแล้ว เราจะเชิญปู่เฒ่าของเรามา
 เด็กฟังคำนั้นแล้วทอดเรื่องกล่าวชอกทงหมดแก่พระราช พระราชาครดั่ง ใ้ให้กาไปเชิญปู่เฒ่า
 ของกานนมา กานนไปป่าหินพานศับชอกเรื่องราวทงหมดแก่พญากา ฝ่ายพญากาจึงให้กานน
 ๒ คำความ ไม่นอนห่างไว้แล้วเกาะมาในอากาศ ๗ วันถกลงนครทมิฬปุชชย ฝ่ายพระเจ้าฮาดิจ
 จังเชิญพญากาให้เกาะทพระฮานทอง ประทานอาหารกาให้บริโภคนแล้ว ครดั่งให้เด็กรักษา
 การรักษากาเหตุการณ์นั้น ฝ่ายพญากาจึงเอาให้เด็กนฟัง ดังต่อไปนี้

ครึ่งหนึ่ง พระพุทธของเอราชทอง เมื่อครั้งดำรงพระชนมอยู่ ประทับในนครพาราณสี
 เร้าวินพิฆัง ทรงบาตรและจีวรแล้ว เสด็จจากนครพาราณสีอำพวงพระองค์เสด็จมาทางอากาศ
 ลงจากอากาศแล้วเสด็จเข้าเขยวมณฑลมากในหมู่บ้านคองแห่งหนึ่ง คนที่อยู่หมู่บ้านคองนั้น เออมนได้

๑. กบฏอภิลัก্ষี หมายถึงสิ่งของที่พระภิกษุให้ไว้โดยไม่ต้องห้ามด้วยพระบัญญัติ เช่น จีวร ข้าวหรือถั่วข้าว ธนกิจโจ
 เป็นต้น
 ๒. ที่สำหรับนำธัญญาหารบิณฑบาต
 ๓. หีน

พระองค์ พากันถวายของบริโภคนแก่พระพุทฺธ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมครั้งแก่ปัญจกัปิยา
 นั้นแล้ว โทษแห่งอนัตตอยู่ ในไตรสรณาคมน์และคัมภีร์ ๕ แล้วเสด็จมาจากถนนทางอากาศ
 เสด็จมาลง ในที่นี้ ทรงวางบาตรไว้บนพื้นหินแห่งแล้วทรงกระทำภิกขุ (บริโภคนอาหาร)
 เสด็จภิกขุแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์ อย่างน่า เมื่อศกาศกปรีชาพานแล้ว
 ในอนาคตกาล ถิ่นท่านจากเป็นมหาจักร กษัตริย์พระนามว่า อากัจฉา ครอบงำดินแดนในนคร
 เมื่อพระเจ้าอากัจฉาครอบงำราชสมบัติอยู่นั้น ชาติของศกาศกจะประคองฐานอยู่ในที่นี้ เสด็จลงมา
 พยากรณ์แล้ว จึงทอดวโรกาสให้สมเด็จพระราชาธิบดีลงมาแล้ว ฝ่ายพระราชาทรงฟังคำ
 เสด็จแล้ว ก็พระทัยเป็นอย่างยิ่ง ครั้นต้องให้วิธหรือพระบิณฑกแล้วปรารถนาให้ราบรื่นแล้ว เสด็จ
 มาทนมงคลน้อม ถวายสักการะท่านให้ตั้งอาสนวิหารแล้ว ให้ไปว่าประกาศทั่วนคร ถิ่นพระองค์
 ตรัสว่าท่านเจ้าประคองด้วยราชาภิรมณ์แล้วครั้นต้องให้พระราชาธิบดีหรือสักการเป็นอันมาก เสด็จ
 ไปในที่นี้ พระองค์กับพระภิกษุสงฆ์ทรงบูชาถ้ำท่านแล้ว ยกพระหัตถ์บนพระนภพวณน้อมสักการ
 แล้วอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุว่า

อนนทปเป กุเสถ จินิควา
 อสุสาหะชิวา จ สุจิรกาลัง
 เอวญเจ กควา ภควา ทยาลู
 ทสุเสถ โน ปาฎิหาริ สุวิมฺหิ
 ทาเนน รมณฺเฑา ภถิตนฺตุ ยิ ยิ
 พุทฺธานกถา วิตถา ตถา เจ

โลกานุกมฺปายมเนกพุทฺธิ
 พุทฺธศุกฺคาวิ สกถิ อถญฺฉิ
 พุทฺธา ปโมเจถ ชีเส จ อมฺเห
 เตทาย กุชฺชิ สกถิ ชนสุส
 ตัง ตัง อชิตัง วิตถัง ตถิ เจ
 ทสุเสถ วิมฺหิ นชนสุส โนปี

แปลว่า

พระผู้มีพระภาค มากไปด้วยพระมหากรุณา ทรงสะสมการกุศลอันกัมป
 เป็นอันมาก และทรงอดทนต่อทุกข์เป็นอันมาก สันกาลอนานนักหนา เพราะ
 ปรารถนาซึ่งสารีริกธาตุ ทรงบรรลุแล้วซึ่งภาวะ คือ ครุสัทธิธรรมทั้งอัน พระองค์
 ทรงกระทำดังนี้แล้ว ทรงปลุกปล้ำองค์ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์
 ของพระองค์ ได้โปรดแสดงปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 เพื่อตัดความสงสัยทั้งอันของมหาชน และคำใด ๆ อันพยากรณ์ได้กล่าวแล้ว
 ขอให้คำนั้น ๆ ทั้งหมดจงเป็นจริงตามนั้นอย่าได้คลาด พระราชาใด ๆ อันพระองค์
 ตรัสไว้ พระวาจาอันใด ๆ ขอให้เป็นจริงตามนั้นอย่าได้คลาด ขอให้พระองค์ทรง
 แสดงปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์แก่กันฉันดาของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด ฯ

เมื่อพระเจ้าอาทิตย์กำลังฮาวารณาอยู่ ผอบของอินพระเจ้าไธเถรธรรมราชไปรดให้ทำไว้
 พร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุ กัญชุกรณไปอยู่ประมาณ ๓ ศอกด้วยเทวาญาณ เมื่อพระ
 ฉัพพรรณรังสีตออยู่ ณ ที่นั้น พระราชาและชนชาวพระนครทั้งปวงเห็นปาฏิหาริย์ของพระบรม
 สารีริกธาตุ รุ่งเรืองเปล่งประกายคล้ายรัศมีไฟ มีความยินดียิ่งนัก ถวายคำสรรเสริญอย่าง
 ดังกการปราศรัยเทยบุรุษของหอมหองมาดอันและเครื่องประดับทั้งหลาย ด้วยเจริญชมเชย ครั้น
 พระเจ้าอาทิตย์ ไรจะอัญเชิญผอบพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานที่อื่น จึงครัดสั่งให้
 ถวายทานที่นั่น ทนโศกนพเณร ด้วยอาญาพทวดศา ผอบพระบรมสารีริกธาตุได้มองไปไม่แนบคิน
 จนมองไม่เห็น พระราชาทรงอัสการยงน ฮาวารณาพระบรมสารีริกธาตุออก เมื่อฮาวารณา
 พระบรมสารีริกธาตุด้วยประการต่าง ๆ พระบรมธาตุนั้นพร้อมทั้งผอบกัญชุกรณจากแผ่นดิน
 สูงประมาณ ๓ ศอก เมื่อพระฉัพพรรณรังสีตออยู่ ณ ที่นั้น ครั้นนั้น พระราชาทรงปรารถนา
 พระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าไธเถรธรรมราชไปรดให้ ทำไว้เอง ในสมุกชั้นวัจฉะด้วยวิเศษเป็นอเนก
 นประการต่าง ๆ แล้วยประดิษฐานบนแผ่นดินสูงแห่งหนึ่ง ไปรดให้สร้างตูปทรงปราสาท สูง
 ๑๖ ศอก มี ๔ เสา ประตู ๔ ด้าน พระเจ้าไธเถรธรรมราชทรงเผยแพร่พระบรมธาตุไปทั่วชมพูทวีป
 ในมีโค จากที่นั้นมาได้ ๓๑๑ ปี เป็นปีที่พระเจ้าอาทิตย์ทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๖ ปี พระธาตุ
 เจ็ดหม่องได้ปรากฏขึ้น ในนครทริปุญชัย (*) (ครุปีที่ ๓) และมีนั้น เป็นปีที่พระเจ้าดาบวิมลพาน
 แล้วได้ ๑๖๐๘ ปี ส่วนพระอัครมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์ พระนามว่า ปทุมฉวีเทวี ก็ทรงสร้าง
 ตูปบูชาด้วยรัตนเจดีย์ (ครุปีที่ ๑๖)

ท่านได้ประพันธ์ไว้เป็นคาถา แลข้อความว่า

พระเจ้าอาทิตย์เสวยราชสมบัติในนครทริปุญชัยได้ ๔๐ ปีเต็ม ทรงสะสม
 บุญกิริยามัทธานเป็นต้นติดต่อกันไปมิได้ขาด ถึงความเป็นอมิัจจัง เพราะ

ทำลาชอันนี้ (สรวรด) ๖

กาลปรากฏรณแห่งพระมหาธาตุ ในนครทริปุญชัย

จบบริบูรณ์

[เรื่องราชวงศ์พระเจ้าอาทิตย์]

เมื่อพระเจ้าอาทิตย์องค์ต่อไปแล้ว ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่ง พระนามว่า รัมมิกราช
 ทรงราชสมบัติต่อมา ทรงสร้างพระพุทธรูปสูง ๑๘ ศอก ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี สรวรด

* พระธาตุเจดีย์หลวงองค์นี้ ชื่อที่เรียกว่า พระธาตุทริปุญชัย หมายถึงคือพระเจ้านางราชได้ปฏิสังขรณ์เปลี่ยน
 จากรูปพระนางสาหวนเป็นพระอมร ดังปรากฏในรูปนี้

ต่อจากนั้น พระเจ้ารุดทรวงราชธัมมปทีย์ ๕ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าอัปพาทิทธิทรงราชราภิเษก
 เมื่อพระชนมายุ ๑๗ ปี และพระองค์ถอดเอว็มพระราชบุตรประจำองค์พระเจ้าอักษะมังรายไว้เป็น
 ดั่ง ๒๔ คือก ทรงตั้งธัมมยุฌมเป็นอันมาก ทรงราชธัมมปทีย์ ๔๕ ปี ต่อจากนั้น พระวาระบุตร
 ของพระองค์ทรงพระนามว่า เรขูริราช ทรงราชธัมมปทีย์ ๑๕ ปี ต่อจากนั้น พระวาระบุตรของ
 พระเจ้าเรขูริทรงพระนามว่า ขุณุกกราช ทรงราชธัมมปทีย์ ๒๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้า
 ศุภญาญะ ทรงราชธัมมปทีย์ ๒ ปี ต่อจากนั้น ฤทธวิยทรงพระนามว่า คังคา ทรงราช
 ธัมมปทีย์ ๑๒ ปี ต่อจากนั้น ฤทธวิยทรงพระนามว่า อิริฎญาญะ ทรงราชธัมมปทีย์ ๒ ปี
 ต่อจากนั้น พระเจ้าอุเทน ทรงราชธัมมปทีย์ ๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าพันโศญาญะ ทรง
 ราชธัมมปทีย์ ๑๐ ปีเต็ม และธำมาศย์ของพระเจ้าพันโศญาญะคนหนึ่งชื่อ โทษะธำมาศย์ ยกกำลัง
 กองทัพมาจากนครเขตราด ป่องพระชนม์พระเจ้าพันโศญาญะ แล้ววัดศครองนครทริฎชัย
 ต่อจากนั้น ฤทธวิยทรงพระนามว่า อากาณะ เป็นผูไม่ศรัทธา ไม่เอื้อนไต่พระรัตนศรัย
 ทรงราชธัมมปทีย์ ๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าทวง ทรงราชธัมมปทีย์ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น
 ฤทธวิยทรงพระนามว่า ครังคาถา ทรงราชธัมมปทีย์ ๒ ปี ต่อจากนั้น พระเจ้าใญศ
 ทรงราชธัมมปทีย์ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น ฤทธวิยทรงพระนามว่า ภูษา ทรงราชธัมมปทีย์ ๑๐ ปี
 ฤทธวิยองค์แรกพระเจ้าอักษะมังรายพระเจ้าบุญมาองค์สุดท้าย รวมเป็นฤทธวิย ๑๗(*) พระองค์
 ทรงราชธัมมปทีย์มีเส ๒๔๕(๒) มีบริวารดิน

ฤทธวิยองค์แรกพระเจ้าบุญมาแห่งเมืองพระปฐมมาแห่งอุตุมทงพิงค์ ๕๐ พระองค์
 จำนวนมีเส ๖๑๒ มีบริวารดิน ๑

ถ้าวางเรื่องวงศ์ของพระเจ้าอักษะ
 ฌนบริวาร

[เรืองพญามังราย]

มหันต ๗๐ ถ้าวางเรื่องวงศ์ถ้าวัดขึ้นต่อไป

เรื่องนี้กล่าว ในกาดก๋อน มีสัตว์คนหนึ่งได้ทานุญ ใจมากเกิดครนด้วยอุปปฏิการปฏิสนธิ^(๑)
 ปรางกูรชก ได้ค้นทุกธาตุนั้น ในทอนเป็นธรรมเนียมสถานในนครบางกรุงเว (เมืองเจียมยวง) และ

๑. นันกสิทธะได้ ๑๒ พระองค์ จะว่าพันฉบับคิดก็ไม่ได เพราะชอบศุนตัว ภาณีว่า เขอุณวิถี แปลว่า ๑๒
 เหมือนกันทั้ง ๒ ฉบับ
 ๒. ภาณีว่า ปุญจะศุภกัษิธาณินิ เรว วสุศตานิ แปลว่า ๒๕๙ แต่ถ้าความจริงนับศุนแล้วเป็น ๒๕๙ ท่านผู้เรนา
 ทระอย่างตัวเลข ๕๔ เว้น ๕๕ จึงผูกศัพท์ภาณีไว้เช่นนั้น
 ๓. อุปปฏิการปฏิสนธิ คือ เกิดปรางกูรวางกายขึ้นมาของ ไม่ได้อาศัยบิดมารดาคลอด หรือมิฉะนั้น จะถือว่าเป็น
 มารดาไม่มีปรางกูรมีหรือ จึงเรียก อุปปฏิการ

ตั้งตนนั้น เพราะได้กระทำบุญไว้มาก จึงเป็นผู้มีเดช มีฤทธิ์ ประกอบด้วยเวียงวัง ความรุ่งเรือง
 ความบากบั่นบากบั่น มีวาทะคนเรือก้อย และมีกระบะคือเครื่องครัดค้อนหน้า เพราะประกอบด้วย
 คุณอันมีดี ๗ อย่างดังนี้ จึงเป็นหัวหน้าของมหาชน ได้สร้างนครบางกุงูรชน เป็นกษัตริย์องค์คน
 ทรงราชสมบัติกษัตริย์ชนในนครนั้น พระองค์ปรากฏพระองค์ในชื่อ (โยทก) ว่า ดาวจิ้งจกราช
 ได้ยินว่า ดาวจิ้งจกราชนั้น มีพระราชบุตร พระราชธิดา พระราชปนัดดา อับค้อ
 ถิ่นมา ๒๓ พระองค์ ทรงราชสมบัติโดยลำดับ ในจำนวนกษัตริย์เหล่านั้น กษัตริย์องค์
 ดุคท้าย ทรงพระนามว่า มังราย ประสูติมีกุน จุติจักรวาล ๖๑๓ (พ.ศ. ๑๗๘๓)^(๑) เมื่อ
 พระบิดาตั้งอับไปแล้ว พระองค์ทรงกระทำราชาภิเษก เมื่อพระชนม์พรรษาได้ ๒๒ ปี ในปี
 ที่ ๒ จากราชาภิเษกนั้น พระเจ้ามังรายพระชนม์ได้ ๒๒ ปี ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ
 จุติจักรวาล ๖๒๔ (พ.ศ. ๑๘๐๖) ในบัดนั้น พระองค์เกิดพระราชบุตรพระนามว่า เจ้าศรี
 ค้อมมา ในปีที่ ๕ เป็นมีดดู เจ้ากรมเกิด พระเจ้ามังรายได้ตั้งเมืองเชียงใหม่^(๒) เมื่อ
 จุติจักรวาล ๖๓๓ (พ.ศ. ๑๘๙๓) ต่อจากนั้น พระองค์ทรงสร้างกุดนคร^(๓) เมื่อจุติจักรวาล
 ๖๓๕ (พ.ศ. ๑๘๙๗) ในบัดนั้น พระองค์เกิดพระราชบุตรอีกองค์หนึ่งพระนามว่า เจริญ^(๔)
 จากนนั้น ๒ ปี พระองค์ทรงทำสงครามกับพญากวาง แล้วยึดเมืองทพบุรี^(๕) ได้ จากนั้นมา
 ถึงมีกุน จุติจักรวาล ๖๔๗ (พ.ศ. ๑๙๑๓) กษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ พระเจ้ามังราย ๓
 พระเจ้าจันเมือง ๓ พระเจ้าโอง^(๖) ๓ เป็นพระอภัยกนิษฐ นับประมุขกันในสถานที่แนะนำการ
 แพ้การรบรชนะ ยุกมิตรภาพซึ่งกันและกันแน่นแฟ้น แล้วค้ำงัดเด็กลงบนครวของทพบุรี คำนามเดิม
 ปรากฏดังนี้ จากนั้นชด ๒ ปี พระเจ้ามังรายได้ส่งเจ้าชายให้เป็นเจ้าคักในนครทพบุรีด้วย ถ้าคนนั้น
 พระเจ้ามังรายซึ่งมีพระชนมายุ ๕๒ ปี ในปีมะโรง จุติจักรวาล ๖๕๔ (พ.ศ. ๑๙๑๖) พระองค์

๑. พุทธศักราชที่กล่าวในหนังสือนี้ทุกแห่งนับอย่างคติลังกา คือ นับในปีซึ่งกรุง ไม้จันทน์ปีที่ล่วงแล้ว จะเห็น
 ได้ว่า พุทธศักราชของลังกามากกว่าของไทย ๑ ปี เช่น พุทธศักราชไทยได้ ๒๕๐๐ ปี พุทธศักราชลังกา
 คือมัน ๒๕๐๑ ปี

๒. ท้าวสุทนต์ท้าวแก้ว ขวัญดี สุทนต์ ๒ คนนี้ ชื่อเมืองเชียงใหม่

๓. กุดนคร แปลตามศัพท์ว่า นครทพบุรี คนภายหลังเข้าใจว่า เมืองฝาง

๔. ในหนังสือจินตนาการสมัยก่อนเขียนด้วยบาลีว่า พุสส ปุสฺส เจริญ นาม ราชชา โขโต คำว่า เจริญ น่าจะคัดลอก
 จากศัพท์บาลีนี้ เพราะสันสกฤตเป็นอักษรขอม ในสันสกฤตจะเขียนด้วยอักษรขอมว่า เจริญ แต่ที่อ่านลงระ
 อักษรตัว ก เป็นตัว ค และอักษรตัว ง เป็นตัว ข ไป เจริญ จึงกลายเป็น เจริญ นามที่แท้จึงแท้ คือ เจ้าเจริญ
 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชาวเหนือได้แก่ "เจริญ" ตามส่วนนี้จะได้ และคำว่า เจริญ นี้ ก็มีในถิ่นที่แห่งเดียว ในเรื่อง
 ต่อไปเมื่ออ้างถึงพระราชบุตรองค์นี้ใช้คำว่า เจริญ ตลอด จึงเห็นได้ว่านี่เขียนว่า เจริญ นั้นก็คนๆ ที่ถูกตั้ง
 เป็น เจริญ ตลอดนับถึงในภายหลังเป็น เจริญ

๕. ทพบุรี เจ้าโองว่าได้แก่เมืองมอญ คำว่า ทพ แปลว่า โห้, ตะ, มอญ, เมืองมอญเป็นชื่อเมือง

๖. พระเจ้าโอง คือ พระเจ้ารามล้านนา ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๖ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๗๕๓

มหัทธิ ๑๒ แฉกนครอ้อมเด็คนครทริปุฏฐี ทรงทำสงครามกับพระเจ้าญีบา รัชโ
 พระเจ้าญีบาหนีไปแล้ว ทรงได้ชัยชนะ ไปรักให้ยกเสวคนครเป็นของขวัญของตนใน
 แคว้นโยน (โยน) ทรงชนะในนครทริปุฏฐี จากนั้น พระองค์ทรงสร้างนครเชียงใหม่^(๑)
 ในท้องที่ระหว่างภูเขาสุคิรี (คอสสุเทพ) กับแม่น้ำพิง^(๒) เมื่อมีออกจตุศักราช ๖๑๘ (พ.ศ.
 ๑๘๕๐) เมื่อพระเจ้ามั่งราชรบกับพระเจ้าญีบาได้ชัยชนะแล้ว พระเจ้าญีบาพร้อมด้วยบริวาร
 เด็ดข้าหนีไปนครเขืองกั ถังเมียดศึกไปนครเขืองกันั้นแล้ว ไม่อาจหนีอยู่ได้ จึงเสด็จหนีไป
 ทางทิศใต้พร้อมกันกับเจ้านครเขืองกั ว่าเป็นพระราชอนุชาของพระองค์ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองหนีไป
 ทางทิศใต้ พระเจ้ามั่งราช ได้แต่งตั้งราชคิมิตร^(๓) ผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่ในนครเขืองกั และ
 มิตรอยู่เป็นใหญ่แทน ได้รักษาพระราชพงศาวดารนครเขืองกัเก่า^(๔) เสีย แล้วสร้าง
 เมืองเขืองกัใหม่ขึ้น เมื่อมีจตุศักราช ๖๖๑ (พ.ศ. ๑๘๑๘) ตั้งแคว้นนั้นมาจนถึงมี
 จตุศักราช ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๕๖๐) นครเขืองกันั้นพระเจ้าทรงราชสัมพันธ์ ๕๕ พระองค์โดยลำดับ
 นับจำนวนเมืองแล้วได้ ๒๕๕ ปี

ต่อจากได้ชัยชนะพระเจ้าญีบาแล้ว พระเจ้ามั่งราชได้สร้างนครกุมาน^(๕) เมื่อ
 จตุศักราช ๖๖๕ (พ.ศ. ๑๘๒๒) แล้วไปรักให้สร้างเขืองกั^(๖) ขึ้นในนครนั้น รัชราชไป
 ด้วยพระหุตุรูป ๖๐ องค์ พระเจ้ามั่งราชมีพระชนมายุ ๗๒ ปี^(๗) เป็นราชกุมารอยู่ ๒๒ ปี
 ทรงพระราชสัมพันธ์ในแคว้นโยน (โยน) แห่งเดียว ๑๑ ปี และทรงพระราชสัมพันธ์ในแคว้นโยน
 (โยน) บ้าง ในแคว้นพิง^(๘) บ้าง ๑๗ ปี สวรรคตเมื่อจตุศักราช ๖๗๓^(๙) (พ.ศ. ๑๘๓๐)

เรื่องพระเจ้ามั่งราช

๖๖

๑. ท่านผู้ศึกษาว่า นฤทิตนคร
๒. คือ แม่น้ำโขง
๓. จนราชคิมิตรในหนังสือ เจ้าโงว่นเป็นชนชาติไทยใหญ่ คือ เจ้า
๔. นครเขืองกัเก่า เดิมมีชื่อ ล้างปางหลวง อยู่ในท้องที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
๕. นครกุมาน ในพงศาวดารโยนของพระยาประจักษ์จักรจักร เรียก นครกุมาน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งอำเภอเกาะคา
 ในจังหวัดเชียงใหม่ และในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๑๐๕ มีชื่อเรียกนครกุมาน
๖. เขืองกัคู่ๆ อยู่ในท้องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอเมืองปัจจุบัน ผนังเหลือแต่ฐานเจดีย์
 อยู่แต่เจดีย์พังทำลายไปแล้ว
๗. และ ๕. ในพงศาวดารโยนว่า "อยู่จำเนียรมาจตุศักราช ๖๑๘ มีเมธีเสนาพศก เจ้าพระธเนศวรธรมีพระชนมายุ
 ได้ ๗๐ ปี อยู่มาวันหนึ่ง เสด็จไปประพาสตลาดกลางเมือง อยู่มาตลาดคือเจ้าพระธเนศวรธรมีจะบังคณ
 ทามกลางเมืองนั้น อยู่ในราชสัมพันธ์ได้ ๖๐ พรรษา เป็นกษัตริย์ ๒๕ นับแต่ตัวจักรพรรร" "
๘. แคว้นพิง คือ แคว้นเชียงใหม่

[เรื่องพระสุนทรเทพได้พระฮาสุ]

เมื่อพระเจ้ามังรายต้องออกไปแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้ามังราย พระนามว่า เจ้าคราม
 ประสูติมีอายุ มีพระชนม์ ๔๖ ปี ครองราชสมบัติในนครพิงค์ (เชียงใหม่) ได้ ๔ เดือน แล้ว
 ทรงแต่งตั้งพระราชกุมารผู้เป็นพระราชโอรสของพระองค์พระนามว่า เจ้าแสนภู^(๑) ไว้ในนครพิงค์
 แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก) เจ้าเค็ง (เจ้าเค็ง) พระอนุชาของพระเจ้าคราม
 ทราบข่าวพระบิดาเสด็จสวรรคต จึงยกพลเสนามาจากเมืองน่าน ยึดนครหริภุญชัย ฝ่ายพระ
 เจ้าแสนภูทรงทราบข่าวว่า เจ้าเค็ง (เจ้าเค็ง) ยกทัพมา ก็เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก)
 เจ้าเค็งประสูติมีพระกา เต็มโตในพระรัตนคดียุค ยึดนครหริภุญชัย เมื่อจุลศักราช ๖๑๔
 (พ.ศ. ๑๘๕๖) ครองราชสมบัติอยู่ ๗ ปี เมื่อพระเจ้าเค็งต้องออกไปแล้ว พระราชบุตรของ
 พระองค์ พระนามว่า เจ้าโคตร ครองราชสมบัติอยู่ ๒ เดือน และมีนักษัตร ๖๑๒ (พ.ศ.
 ๑๘๖๕) ต่อจากนั้น พระเชษฐาของพระเจ้าโคตร พระนามว่า เจ้าชัคคะ^(๒) ได้ครองราช
 สมบัติอยู่ ๑ เดือน ต่อจากนั้น พระราชบุตรของพระเจ้าคราม พระนามว่า เจ้าน้ำทอน^(๓) พร้อมด้วย
 ค่ายทหารมาจากเมืองคาก ยึดนครหริภุญชัย ฝ่ายพระเจ้าชัคคะมีความกลัว หนีไปนครธอง
 (อุบลราชธานี) เจ้าน้ำทอนเป็นกษัตริย์ กระทั่ง มีโศกเศร้าไปเข้าพระบิดา พระราชทานแสนภูให้
 พลพาหะ รวบรวมไพร่พลพาหะแล้วเสด็จมาแคว้นพิงค์ อภิเษกกับพระเจ้าน้ำทอน พระเจ้าแสนภู
 จับพระเจ้าน้ำทอนได้ทรงเป็น จึงส่งไปถวายพระเจ้าคราม พระเจ้าครามเห็นเจ้าน้ำทอนพระราช
 บุตรของพระองค์ ก็เกิดความรักช้ำช้ำช้ำช้ำมา จึงส่งไปเลี้ยงแคว้นเชียงคัง^(๔) โดยย่นว่า
 เจ้าน้ำทอนครองราชสมบัติอยู่ ๗ เดือน พระเจ้าครามครองราชสมบัติในแคว้นโยน (โยนก)
 ด้วยพระองค์เอง โปรดให้พระเจ้าแสนภูครองราชสมบัติในนครพิงค์ ในบัดนั้นเป็นชื่อ พระ
 เจ้าแสนภูพระชนมายุ ๑๖ ปี ครองราชสมบัติอยู่ในนครพิงค์ แต่พระเจ้าแสนภูยังอยู่ในนคร
 พังค์ไม่ได้มา ทรงแต่งตั้งเจ้าคำฟู^(๕) พระราชบุตรของพระองค์กับพระมารดาของพระองค์ ให้
 ปกครองแทนแล้ว ส่วนพระองค์เสด็จไปปฏิบัติบำรุงพระเจ้าครามที่แคว้นโยน (โยนก) ต่อมา

๑. เจ้าแสนภู ท่านถูกศัพท์ย่นว่า แสนภู
 ๒. เจ้าชัคคะ คือ เจ้าเชต ตามตำนานเมืองน่านเหนือ อันเมืองนี้ชื่อว่า เจ้าเชต
 ๓. เจ้าน้ำทอน ท่านถูกศัพท์ย่นว่า นุวัชชอุไร
 ๔. แคว้นเชียงคัง ท่านถูกศัพท์ย่นว่า เชียงคัง
 ๕. เจ้าคำฟู ท่านถูกศัพท์ย่นว่า นวิปุริ เป็นศัพท์พุทธศาสนิกชื่อ แสดงว่านับสิ่วกรรม คือผู้ถูกทัฬหะหนักโรชากรณต์
 อันเป็นผู้ทำกบฏ นวิปุริไร ผู้คิดจากคังฉบับได้กบฏหนักกั นวิปุริผู้หนี ทิสฺสตี แปลว่า ปราบกัฏว่า นวิปุริ คัง
 นี้บ้าง ฮอตันฉบับโบราณฉบับเป็น นวิปุริ คือ นวิ แปลว่า คัง (ทองคัง) ปุริ แปลว่า ฟู ลอสน้ำ
 เพราะฉะนั้น จึงน่าจะเป็น นวิปุริ ตามสันฉบับเดิม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจตุรภุช ๖๗๗ (พ.ศ. ๑๘๖๘) ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินอยู่ด้วยราชการสมบัติ
 โฉมแก้ว โฉม (โฉมก) และโฉมแก้วทั้งนี้ ในบัดนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างนครหลวงขึ้นที่
 ฝั่งนอก แล้วทรงสร้างพระพุทธรูปมาขึ้น ด้วยแก่นจันทร์ไว้ ในนครนั้น คือจากนั้น จุฑกักราว ๖๗๗
 (พ.ศ. ๑๘๖๑) พระองค์โปรดให้สร้างเมืองเชียงแสน^(๑) ต่อมาอีก ๕ ปี ทรงสร้างท้าวทหาร
 ขึ้นในท่ามกลางเมืองเชียงแสน ต่อมาอีก ๓ ปี ทรงสร้างพระพุทธรูปมาคือของคันทอง ต่อมา
 อีก ๒ ปี ทรงกระทำการถ่มโทษระลอกพระพุทธรูปมาคืออา พระเจ้าแผ่นดินพระชนมายุได้ ๔๗ ปี
 เสด็จสวรรคตสมบัติอยู่ ๕๒ ปี สวรรคตเมื่อจุฑกักราว ๖๗๖ (พ.ศ. ๑๘๖๘)

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินอยู่ด้วยสมบัติไปแล้ว พระเจ้าคำฟู พระราชบุตรของพระองค์ได้รับราช
 สมบัติ พระเจ้าคำฟูนั้น เมื่อพระบิดาของพระองค์ครองทรงพระชนมายุ ได้สู้รบกับพระยาขาว^(๒)
 ยึดเมืองแพร่ได้^(๓) และพระเจ้าคำฟูนั้น ประสูติมีพระกา พระชนมายุ ๑๗ ปี ได้ครองราชสมบัติ
 ดำรงพระองค์อยู่ ๒ ปี สวรรคตในแก้วโฉม (โฉมก) เมื่อจุฑกักราว ๖๗๘ (พ.ศ. ๑๘๖๐)

เมื่อพระเจ้าคำฟูอยู่ด้วยสมบัติไปแล้ว พระราชาทรงพระนามชาย^(๔) ผู้เป็นพระราชบุตรของ
 พระเจ้าคำฟู ได้กระทำราชภิเษกเมื่อเดือน ๔ (มีนาคม) และพระเจ้าชายนั้น ทรงสมภพ
 เมื่อจุฑกักราว ๖๗๗ (พ.ศ. ๑๘๖๑) พระชนมายุได้ ๑๒ ปี ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ประทับอยู่ใน
 แก้วโฉม (โฉมก) ๑ ปี จึงเสด็จมาทัน (เชียงใหม่) อีก นครเชียงใหม่ที่พระเจ้าชายทรง
 สร้างไว้มีขนาด ๓,๐๐๐ วา กว้าง ๕๐๐ วา และขุดคูกว้าง ๗ วา ก่อกำแพงอิฐ และ โปรดให้
 สร้างเจดีย์ทอง (รูปสี่เหลี่ยม และ ๓๖) ท่ามกลางนครนั้น สูง ๑๖ ศอก ฐานแต่ละด้านกว้าง ๔๗ ศอก
 และพระเจ้าชายอยู่ครองราชสมบัติได้ ๒๐ ปีเต็ม สวรรคตเมื่อจุฑกักราว ๗๐๗ (พ.ศ. ๑๘๖๑)

[เรืองพระเจ้ากษัตริย์]

เมื่อพระเจ้าชายอยู่ด้วยสมบัติไปแล้ว ราชบุตรของพระองค์พระนามว่า พระเจ้ากษัตริย์^(๕)
 ประสูติเมื่อจุฑกักราว ๗๐๓ (พ.ศ. ๑๘๖๓) ได้ทรงกระทำราชภิเษก เมื่อพระชนมายุ ๑๐ ปี และ
 พระเจ้ากษัตริย์โปรดให้จำนพาทพทนต์ผู้เป็นพระอนุชาราชของพระองค์ครองเมืองเชียงแสน

๑. เมืองเชียงแสน ทำนุยศัพพีกับถ้ำ ขอมสนธิ์ ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ พระองค์สร้างเจดีย์ทอง ใน
 เมืองเชียงแสน (รูปสี่เหลี่ยม)
 ๒. และ ๓. ในพงศาวดารโยนกว่า พระยาขาวนั้น อีกเมืองแพร่ได้ ในหนังสือจินตนาการนิพนธ์นี้ ทำนุยศัพพี
 บาลีว่า การวชน ๓๗ ขุขณิดวา ทอนคิ ๓๗นัฯ และแปลว่า ทอนคิ คือ เมืองแพร่
 ๔. พระราชพงศาวดารว่า "ชาย" ทำนุยศัพพีกับถ้ำ "หฺรชฺช นาม ราช" ผู้ปกครองไว้ว่า ผู้ต่อคัพพี
 จากต้นฉบับระอ่านอีก คืออ่านคำว่า "ชาย" เป็น "หฺรชฺช" ไป ที่จุดคือเป็น "ชาย" สันฉบับโยนกเดิม
 เป็น ปรุชช
 ๕. พระเจ้ากษัตริย์ ทำนุยศัพพีกับถ้ำ ถิ่นนา นาม ราช สอนคัพพีกับโยนกเดิมเป็น ๓๗นัฯ นาม ราช

ครั้งนั้น เมืองสุโขทัยสยามประเทศ มีกษัตริย์พระนามว่า ธรรมราชา^(๑) ทรง
ราชสมบัติอยู่

ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีพระประสงค์จะให้
พระภิกษุอยู่ธรรมาจารย์ในนคร (เชียงใหม่) ทรงพระศานินาเข้ามาหาแล้ว

โดยนั้นว่า ครั้งนั้น พระสุนทรเสนาเมืองสุโขทัยไปเมืองอโยธยา^(๒) แล้วเล่าเรียน
พระธรรมในด้านกถุทถอยศครู แล้วกลับมาเมืองสุโขทัยอีก ครั้งนั้น ท่านมหาอำมริช อุกุมพร
มาจากดงกาทองปัฐมมณฑลประเทศ^(๓) พระสุนทรเสนาทราบข่าวแล้ว จึงไปรับมณฑลประเทศกับ
พระภิกษุผู้มั่งคั่งหลาย ได้มอบอัครกษัตริย์โพธิ์ด้านของพระอุกุมพรมหาอำมริชแล้วไปเมืองพระธรรม

ครั้งนั้น พระธรรมราชา มีพระประสงค์จะใคร่ได้พระภิกษุผู้ชำนาญการทำสังฆกรรมได้
ทุกอย่าง จึงส่งทุกไปหาพระมหาอำมริช เพื่อยอพระภิกษุผู้มั่งคั่งนั้นนั้น ฝ่ายท่านมหาอำมริช
อุกุมพรปรารถนาที่จะให้คำสอนเจริญ จึงส่งพระสุนทรให้แก่พระเจ้าธรรมราชาเพื่อให้ทำ
สังฆกรรมทุกอย่างในเมืองสุโขทัย พระสุนทรพร้อมด้วยอัครเสนาอำมริชแล้วไปเมือง
สุโขทัย ฝ่ายพระเจ้าธรรมราชาทรงศัพทที่ยิ่งนัก โปรดให้ตั้งวัดวิเศษพวพาราม^(๔) แล้วนิมนต์
พระเถระให้อยู่ในวัดนั้น ทรงพระนามว่าด้วยมีจำขง ๔

อยู่มาวันหนึ่ง พระสุนทรไปเมืองสุโขทัย บรมถืองแม่น้ำป่าหนาน^(๕) จึงยั้งอยู่
หนึ่ง โดยนั้นว่า ในถิ่นนั้น มีพระราชาองค์หนึ่ง โฉมพิริยเกศแห่งหนึ่ง แดงคงปฏิกิริยาในเวด
กลางคืน มหาชนเห็นปฏิกิริยาอันนั้น จึงเล่าเรื่องให้พระเถระฟัง และรุกขเทวดาได้แปลงคืนเป็น
พราหมณ์มาในเวดากลางคืน บอกทปรีติฐานพระบรมสารีริกธาตุแก่ท่าน พระเถระจึงไปขง
นั้นแล้วให้รถออกไป ก็ได้พระบรมสารีริกธาตุพร้อมทั้งมอบ พระสุนทรถวายเชิญพระบรมสารี
ริกธาตุขึ้นไปเมืองสุโขทัย

๑. ธรรมราชา เจ้าใจว่าหนานอั้ง พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระร่วงองค์ที่ ๔ ถ้าสืบวงศ์พระร่วงตามคิลานเจ้าใจ มีดังนี้
(๑) พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
(๒) พ่อขุนบานเมือง พ.ศ. ๑๗๖๐
(๓) พ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๗๖๖ ถึงประมาณก่อน พ.ศ. ๑๗๗๖
(๔) พระเจ้าอโศกมหาราช หรือ อัครกษัตริย์คธระ คือ พระอชเชนนี้
(๕) พระเจ้าอโศกมหาราช หรือ พระมหาธรรมราชาเจ้าใจคือ ๑. [พระคังโครกพิทุพววัง] ทรงราชสมบัติ
ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๖๐-๑๗๖๔
(๖) พระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ. ๑๗๖๔
๒. เมืองอโยธยาปุระ เจ้าใจว่า พระนครศรีอยุธยา หรือ เมืองอโยธยาเดิม
๓. มณฑลประเทศ ในพงศาวดารไทยกล่าว เมืองมณฑลประเทศ
๔. คือ วัดป่ามะม่วง
๕. ป่าหนานนี้ คือ หมู่บ้านเกาะรัตน ในพงศาวดารไทยกล่าว พระสุนทรเสนาหรือพระมหาพวพาคำดังไปตรวจ
ดูสถานที่พระรังษีศรีวัง ๗ เมืองบางนางบัวนั้น

โดยนว่า ครั้นนั้น พระเจ้าอโศก^(๑) พระราชบุตรของพระเจ้าธรรมราชา ทรงราช
 ธรรมคือนุโยในเมื่อธันวาคมปี พระองค์ทรงทราบข่าวพระเถระมา จึงเสด็จไปต้อนรับเสด็จนำมาให้
 อยู่ไนวัดป่าแดงทอง^(๒) ใกล้อรัญนคร^(๓) พระเจ้าอโศกมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระ
 ธรรมจารย์วิกรชาตุ พระเถระจึงนำมาให้ทอดพระเนตร พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์ของ
 พระบรมจารย์วิกรชาตุ ก็ทรงมีศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ทรงตั้งการบูชาแล้ว ส่วนพระเจ้าธรรมราชาทรงทราบ
 เรื่องราวพระบรมจารย์วิกรชาตุ ก็ทรงมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรบ้าง จึงเสด็จไปหาพระเถระ
 พระสุนทรเถระไปให้เฝ้าอยู่ไซโยทัย พักอยู่ที่วัดคัมภีร์พนาราม พระเจ้าธรรมราชาใคร่จะทอดพระเนตร
 พระบรมจารย์วิกรชาตุ จึงเสด็จออกไปพร้อมด้วย โทณกลีธเครื่องตั้งการเป็นขณน พนมัสการ
 พระเถระแล้ว รุชมพระบรมจารย์วิกรชาตุ พระเถระได้แสดงพระบรมจารย์วิกรชาตุ ให้พระองค์
 ทอดพระเนตร พระเจ้าธรรมราชาถวายนมัสการบูชาพระบรมจารย์วิกรชาตุ แล้วเสด็จมาทนม
 อินเค็มเยี่ยมได้เสด็จมาลงที่องค์พระบรมจารย์วิกรชาตุทรงนอน

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
 พระบรมธาตุมีนี้ งามสง่าปฏิหารย์แก่พระราชา
 เพราะไม่ช้าก็จะได้ประคองฐานอยู่ในเมืองไซโยทัยนี้
 ถาถพระสุนทรเถระได้พระบรมจารย์วิกรชาตุ
 จนวิบุรณ์

[เรื่องพระสุนทรเถระมานครทวิปัญชีย์]

โดยนว่า ในครั้งนั้น พระเจ้ากัณหา มหาราช มีพระทัยอยากได้พระภิกษุผู้สามารถทำ
 อังฆกรรมได้ทั้งหมดไนเมืองเขียงใหม่ จึงเสด็จไปผู้ดำเนินกำหนดหาสำนักอุทุมพร ไนม้มนพระ
 ประเทศ ท่านมหาอำมาตย์อุฎาตุให้พระอานนทเถระศิษย์ของท่านแก่จารย์ชุก พระอานนทเถระนั้น
 เดินทางกับราชทูตชั้นระยะทาง ๒๐ โยชน์^(๔) ถึงประเทศไทย^(๕)

๑. ในที่นี้ว่า พระเจ้าอโศก เป็นพระราชบุตรของพระธรรมราชา จึงเห็นได้ว่า พระเจ้าธรรมราชาคือพระเจ้า
 เสด็จโศก หรือ อุกะโรชิตราช พระร่วงองค์ที่ ๕ และพระเจ้าอโศก คือ พระเจ้าอโศก หรือ พระมหา
 ธรรมราชาที่ ๑ ที่เรียกตามศิลาจารึกว่า พระเจ้าศรีวิเชียรธรรม มหาธรรมราชาธิราช พระร่วงองค์ที่ ๕

๒. ตำบลกัณโถกบึงบัว มหานครพนม

๓. คือ อุทฺธราชนคร (ดูรูปที่ ๑๑)

๔. ๒๐ โยชน์ = ๑๒๐ กิโลเมตร

๕. หมายถึง กานทรโยค

พระเจ้ากนิษฐา ทรงศพระทัยอย่างยิ่ง ปฏิบัติบำรุงพระเถระนั้นด้วยปัจจัยทั้ง ๔ ฝ่าย พระอาณาทนนั้น เมื่อยังไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักอาจารย์ ก็ไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม ในป่า และเมื่อไม่ปรารถนาจะทำสังฆกรรม จึงถวายพระพรพระราชว่า มหาบพิตร อาจารย์ ของอาคมาภพได้ตั้งพระเถระมารูปหนึ่งแล้วชื่อ อุนนเถระ เคียงอนอยู่ใกล้เมืองสุโขทัย ท่านผู้นั้น แหะ สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ขอให้มหาบพิตรอาราธนาท่านมาทำ พวกอาคมาภพ จะได้ทำสังฆกรรมร่วมกับท่าน พระราชาทรงสดับคำพระเถระแล้ว ตั้งอามาคย์ไปคนหนึ่ง ทรง กำชับว่าจงไปเมืองสุโขทัย นมัสการท่านอุนนเถระแล้วมาทำมาตามคำสั่งของเรา อามาคย์ไปเมือง สุโขทัยโดยอ้อม ไม่ได้พระอุนนเถระตามความประสงค์ จึงนิมนต์พระเถระชื่ออัคราติเตมา แก่ พระอาณาทนนั้น ไม่คิดจะทำสังฆกรรมร่วมกับพระอัคราติเตเถระ ฝ่ายพระราชจึงส่งทูต เจ้าอุปนายไปเฝ้าพระเจ้าจรัลรามาอีก เพื่อขอพระอุนนเถระ ราชทูตนั้นไปถึงเมืองสุโขทัยแล้วทอด เรื่องราวนี้ให้พระเจ้าจรัลรามาทราบ ฝ่ายพระเจ้าจรัลรามาทราบปรารถนาเหตุที่จะให้ท่านมา รุ่งเรือง จึงขอมอบอนุญาตให้พระอุนนเถระไป พระอุนนเถระถวายพระพรลาพระเจ้าจรัลรามาแล้ว อนุญาตให้พระบรมดำรงรักษาคุณของท่านออกเดินทางมาเมืองเชียงใหม่กับราชทูต

ท่านประพันธ์ไว้เป็นโคลงกนิษฐา แปลความว่า

เมื่อพระเถระออกจากเมืองสุโขทัย ไม่ว่าจะนอนในที่ใด ๆ พระบรมธาตุของ พระพุทธแปลงรัศมีอันประเสริฐ แสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง นางควรวเป็นพายุ นางควรวเป็นเหมือนลี้ทอง นางควรวเป็นเหมือนแสงดาว นางควรวแม้รัศมีก็บังว้างขวาง พระชินธาตุ (บรมธาตุของพระพุทธ) อันประเสริฐ สงดงาม ทำความปลานปล้อมให้เกิดขึ้นในระหว่างสาธุชน กระทำปาฏิหาริย์ทุกวัน

พระอุนนเถระได้ปฏิบัติบำรุง (บูชา) โดยความเคารพ พระเจ้ากนิษฐาโปรดให้สร้าง พระพุทธรูป ๔ องค์^(๑) ประดิษฐานไว้ในพุทธมหาวิหาร^(๒) ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกนคร ตรีบุปผราช (ศุภบุรี ๓๓ และ ๓๔) เมื่อจุลศักราช ๘๐๓ (พ.ศ. ๑๓๒๓)

กาดมาของพระอุนนเถระ
จนบุรี

๑. ศิวารจากวัดพระอินทร์ จังหวัดสุโขทัย กล่าวไว้เดิมมีอยู่แล้ว ๓ องค์ ถวายเงินอีก ๑ องค์ รวมเป็น ๔ องค์

๒. วัดพระอินทร์ จังหวัดสุโขทัย

[เรื่องพระดีทลปฏิมา หรือ พระพุทธลีลึงค์]

โดยเห็นว่า เมื่อพระเจ้าดำตราบริพัทธานต์องค์ได้ ๘๐๐ ปี พระเถระที่เป็นขันธนาถ^(๑) ยังมีอยู่ไม่กี่องค์ก็พล ๒๐ องค์ ครั้นนี้ พระเจ้าดีทลโคโรจะทอดพระเนตรรูปของพระพุทธ จึงเสด็จไปยังวิหาร ครองการพระดีทลเถระว่า เขาว่าพระพุทธของเราทั้งหลาย เมื่อทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาองค์ราวปีหนึ่ง ๑ ครั้ง บุคคลได้เห็นพระพุทธนั้น เคยจะยอมจะนมัสการหรือทาบมือ ทนโดนิน ด้วยธามภาพของพระขันธนาถ ราชานแห่งนั้นก็ได้แปลงรูปมาเป็นคน แล้ววันหนึ่งคนเป็นรูปพระพุทธ เพื่อจะแปลงองค์ของพระเจ้าดีทล พระราชาทรงบูชาพระพุทธรูป ๘ วัน ๘ คืน ครั้นพระราชารัตถ์จึงให้หาช่างปฏิมากรรมชั้นชาจารย์มาแล้ว โปรดให้เอาธมบันทึกลับแบบพระพุทธนิษาการครั้งทนายราชานมิก และให้ทำนมพิมพ์ถ่ายแบบพระพุทธนั้นด้วย แล้วให้ภิกษุของรังนั้นด้วยสติบ กอคำ และเงิน อันทอดอมจะถวายดวงตง โนมพิมพ์พิมพ์ พระพุทธปฏิมานั้น เมื่อธกและรทเจ้าดีทลเจื่องนามแปลงแปลงพิมพ์นั้นองค์พระพุทธขมทรงพระชนม์อยู่

ฝ่ายพระเจ้าดีทล ทรงบูชาด้วยเครื่องสักการณและความนับถือเป็นอันมากโดยเคารพ แม้พระราชบุตร พระราชานัดดา พระราชปนัดดา ของพระองค์ ก็ได้ทรงบูชาพระดีทลปฏิมาสืบ ๆ กันมา ต่อจากนั้น เมื่อพระดีทลมาดับพุทธปรินิพพานแล้วได้ ๘๐๐ ปี จุดศักราช ๘๘๘ มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่า โรจราช^(๒) ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองสุโขทัยประเทศสยาม คำพิศครวันชอกเฉียง โคจรชมพุกทวีป^(๓)

โดยเห็นว่า ทศามถบ้านโค^(๔) ยังมีราษฎรคนหนึ่งรูปงาม มีกำลังมาก ท้องเทียมอยู่ในบ้านทางเหนือของกึ่งหนึ่ง เห็นชายคนนั้นแล้ว โคโรจะร่วมตั้งวางตั้งด้วย จึงเสด็จมาหมายพิง ชายคนนั้นก็ร่วมตั้งวางตั้งกับนางเทพธิดากันนั้น เนื่องจากการร่วมตั้งวางตั้งของเขาทั้งสองนั้น จึงเกิดบุตรชายคนหนึ่ง และบุตรชายคนนั้นก็มีกำลังมาก รูปงาม เพราะฉะนั้น ชาวบ้านทั้งปวงจึงพร้อมใจกันทำราชภิเชษฐบุตรชายคนนั้น บุตรชายซึ่งครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้น ปราบกฏพระนามในกรุงพนมว่า โรจราช ภายหลังปรากฏพระนามว่า พระเจ้าอ่อง^(๕) โดยเห็นว่า ครึ่งหนึ่ง

๑. ขันธนาถ ผู้สันธนาถ คือ เป็นพระอรหันต์
๒. โรจราช สมัย พ.ศ. ๘๘๐๐ ได้เสด็จ พร้อมด้วยกองทหาร เป็นปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง หรือ ราชวงศ์สุโขทัย ในศิลาจารึกเรียกว่า ศรีอินทระหัตถ์ ซึ่งเป็นพระบรรพิตาของพ่อขุนรามคำแหง
๓. อิมคือ
๔. บ้านโค อาจเป็น บ้านโชน จังหวัดกำแพงเพชร
๕. พระเจ้าอ่อง ท่านบุคลลพิศมาแล้ว ระบุราชชา คำว่า ระบุแปลว่า ตัว, ลูกตัว, อันจึง อาจแปลลูกตัว ว่า ๒๒ แปลเหมือนกัน ต่อมาจึงว่า ตัว กลายเป็น รัง คือ พระร่วง

พระเจ้าโอรังไกรจะทอดพระเนตรมหาสมุทร แวดล้อมด้วยทิวเขาหลายหมื่นเศ้า ต้อง ไต่ไปตาม
 อำเน่มาตามจนกระทั่งถึงอิริยวรรนนคร^(๑) ได้ยินว่า พระเจ้าอิริยวรรน^(๒) ครองราชย์นับถืออยู่
 ในเมืองนั้น พระองค์ทรงทราบข่าวพระเจ้าโอรังไกรเสด็จมา จึงเสด็จออกไปต้อนรับ ทรงรับทรงเป็น
 ช่างดีแล้ว ครั้นเด้าให้พระเจ้าโอรังไกรฟังถึงความอัศจรรย์ของพระอภัยมณี ในอังกาทวีปตามที่ได้
 ทรงดัดขึ้นมา พระเจ้าโอรังไกรทรงดัดบเรื่องนั้นแล้ว ครั้นถามว่า เราจะไปทันนั้น (ถึงภพทวีป) ไต่ไหม
 พระเจ้าอิริยวรรนทรงตอบว่า ไปไม่ได้ เพราะมีเทวดาอยู่ ๔ คนชื่อ ดุจนเทวราช * รวมเทวราช *
 ดักขณเทวราช * อธิกคามเทวราช * มีฤทธิ์เขมรมาก รักษาเกาะอังกาทวีปเป็นอย่างดี เมื่อเป็น
 คำนั้น ต้องยกขัตติยจึงส่งทุกไป ครั้นแล้ว พระเจ้าโอรังไกรก็เสด็จกลับเมืองสุโขทัย

ราชทูตไปถึงอังกาทวีปแล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดกับพระเจ้าอภัย พระเจ้าอภัย
 ทรงทราบเรื่องราวนั้นแล้ว ทรงบูชาพระอภัยมณีมา ๗ วัน ๗ คืน แล้วพระราชทานให้แก่ราชทูต
 ราชทูตอยู่เชิญพระอภัยมณีมาจนถึงเมืองอังกาทวีปมา แลเห็นนั้นแล้วไปด้วยกำลังพายุพัดกระหนาบกับหิน
 ในท้องทะเลซัดเข้าแตกไป ส่วนพระพุทธรูปมีมาประดิษฐานอยู่บนกระดานแผ่นหนึ่ง กระดานแผ่น
 นั้นลอยไปได้ ๓ วัน ถึงสถานที่แห่งหนึ่งใกล้อิริยวรรนนครด้วยอำนาจพายุพัดกระหนาบกับหิน
 มาเข้าฝั่งพระเจ้าอิริยวรรนในเวลาดวงคืน ให้เห็นพระอภัยมณีเสด็จมาอย่างชัดเจน รุ่งเช้า
 จึงส่งเรือหลายลำไปในทิศต่างๆ แม้พระองค์เองก็ทรงเรือพระที่นั่งเสด็จไปทรงค้นหาพระอภัยมณี
 ด้วยการอธิษฐานของพระอินทร์ พระเจ้าอิริยวรรนทรงพบพระอภัยมณีประดิษฐานบนกระดานนั้น
 เข้าแล้ว ทรงนำมาดัดการบูชา ครั้นแล้ว พระเจ้าอิริยวรรนจึงส่งพระราชดำเนียงถึงพระเจ้าโอรัง
 ไกรว่า ได้พระพุทธรูปมาแล้ว พระเจ้าโอรังไกรจึงเสด็จไปอิริยวรรนนคร แล้วเชิญพระอภัยมณีมา
 มาเมืองสุโขทัย ทรงดัดการบูชา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นวงอันคิดถนัดนี้ แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินผู้ประเสริฐนั้น โปรดให้สร้างพระปรางค์อันองค์หนึ่ง ในเมือง
 สัชชานาลัย อันแล้วด้วยศิลา (สูง) และอิฐ โยกปูนขาว^(๓) (ครุปีที่ ๒๑)
 หุ้มแผ่นทองแดงฉมัทสนา บัดทอง ไม่ใช้เนื้อหินเป็นหิน จากคั่งรูปพิศพิศพามา ๗

๑. ท่านพุทธทศน์บาลีว่า อิริยวรรนนคร คงหมายถึง พลาหิวิริยวรรนนคร
 ๒. ท่านพุทธทศน์บาลีว่า อิริยวรรนนคร คงหมายถึง พระเจ้าอิริยวรรน
 ๓. คงหมายถึงพระทศวิริยวรรนนคร หรือ พระปรางค์เมืองเขมรคือ อังกาทวีปวิษณวาสิต จึงพิศพิศพิศ

ครั้งสร้างเสด็จแล้ว โปรดให้ตลอดมหาวิหารเป็นการใหญ่พร้อมกันมหาชนที่มาร่วมกันจากนครต่าง ๆ มีชัยรัตนดิษฐ์, กำแพงเพชร,^(๙) สุโขทัย และ ชัยนาท เป็นต้น และพระเจ้าโอรสทรงตั้งสมณญเป็นชนกแก่ตัวอัครราช

เมื่อพระเจ้าโอรสองค์โตไปแล้ว พระเจ้าราม^(๑๐) พระราชโอรสองค์รองพระเจ้าโอรสองค์รองราชสมบัติในเมืองสุโขทัย พระเจ้ารามนั้นทรงบุชาพระอภัยมณีมาเช่นเดียวกัน เมื่อพระเจ้ารามองค์โตไปแล้ว พระเจ้าปาด^(๑๑) ได้รับราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงบุชาพระอภัยมณี เมื่อพระเจ้าปาดองค์โตไปแล้ว พระเจ้าชุกโครตกคะ^(๑๒) พระโอรสองค์รองพระเจ้าปาดได้ราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้นแล้ว ทรงตั้งการพระอภัยมณี เมื่อพระเจ้าชุกโครตกคะองค์โตไปแล้ว พระเจ้าดีไทย^(๑๓) ทรงครอบครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยนั้น และพระเจ้าดีไทยนั้น มีชื่อตั้งปรากฏว่า พระเจ้าธรรมราชา (พระมหาธรรมราชา) เพราะทรงศึกษาเล่าเรียนทุกวิชาจนคืบไตรภูก เล่ากันว่า ครั้งหนึ่ง เมืองชัยนาทเกิดกบฏกษัตริย์^(๑๔) พระเจ้ารามธิบดี^(๑๕) กษัตริย์อยุธยาพระ^(๑๖) เด็ดขามาจากแก่งก้นหมู^(๑๗) ทรงยึดเมืองชัยนาทนั้นได้ โดยทำเป็นที่ว่าเขารัวมาชาย ครั้นยึดได้แล้ว ทรงสงมหาอำนาจของพระองค์ชื่อว่า อภิศเร^(๑๘) ซึ่งทรงเมืองสุวรรณภูมิ^(๑๙) ให้มาครองเมืองชัยนาท ส่วนพระองค์เสด็จกลับไปอยุธยาพระ คือแก่นนั้นมา

๑. ท่านอุทิศที่นามีว่า วชิรปราการ
๒. พระเจ้าราม คือ พ่อขุนรามคำแหง แต่ปรากฏตามศิลาจารึกว่า เมื่อถึงพ่อขุนรามกลางท่าแคว้ง พ่อขุนรามเมืองศรีนครธรรมสมบัติ และเมื่อขึ้นพ่อขุนรามเมืองแล้ว พ่อขุนรามคำแหง ผู้เป็นพระอนุชาพ่อขุนรามเมือง จึงครองราชสมบัติต่อมา แต่ท่านผู้เขียนจารึกกาลมาลีปกรณ์ คงไม่ทราบเรื่อง จึงกล่าวไปเช่นนี้
๓. พระเจ้าปาด คือ พ่อขุนรามเมือง
๔. พระเจ้าชุกโครตกคะ คือ พ่อขุนจันทน์ หมายถึงพระเจ้าเลอไทย ความจริงพระองค์เป็นพระราชโอรสของพ่อขุนรามคำแหง ไม่ใช่เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปาด แต่เพราะเรื่องเล่าอันเป็นอุบายระดมคิด พระราชโอรสจึงทอดถนัดไปคือช
๕. พระเจ้าดีไทย ท่านอุทิศที่นามีว่า มีเหตุราชา คือ พระเจ้าดีไทย ที่ได้เฉลิมพระนามว่า พระเจ้าศรีสุริยพงษ์ธรรมาภรณ์มหาธรรมราชา
๖. กบฏกษัตริย์ คือ ท่านาโมโคส ข้าราชการนอกพระ ป่วยประชานพลเมืองฮอดฮอด
๗. พระเจ้ารามธิบดี คือ พระเจ้าอู่ทอง หรือ ที่เวียงท่ากมเด็จพระนามธิบดี - ผู้สร้างพระนครศรีอยุธยา
๘. อโยธยาพระ เจ้าใจว่า พระนครศรีอยุธยา
๙. แก่งก้นหมู ผู้แปลเข้าใจว่า แก่งก้นหมู ไม่ใช่ก้นหมูแต่เมืองก้นหมู เพราะพระเจ้ารามธิบดีมีวัดกรุงศรีอยุธยา พระตั้งมาตั้งเมืองชัยนาท ขอนตำเมืองศกบุรีแล้ว ไปตั้งเมืองชัยนาท มีชื่อว่าระอศจากกรุงศรีอยุธยาไปเขมรก่อนแล้วอีกกษัตริย์มาเมืองชัยนาท ภายหลังเป็นไปได้ คำว่า "แก่งก้นหมู" จึงเห็นว่า เป็นเมืองศกบุรี โดยท่านผู้เขียนกาลมาลีปกรณ์คงจะคิดเมืองที่ศกเป็นเมืองของขอมมาก่อน แล้วจึงเรียกชื่อเดิมว่า แก่งก้นหมู
๑๐. มหาอำนาจอภิศเร คือ พ่อขุนหลวงพระจัน
๑๑. เมืองสุวรรณภูมิ คือ ที่ซึ่งหัวศกสุวรรณภูมิ

พระเจ้ารรมราชกัถวราชบรรณาการเป็นอันมากไปถวายพระเจ้ารามธิบดี ทูลขอเมืองชัยนาท
นั้นคืน ฝ่ายพระเจ้ารามธิบดีทรงปรานาคัน (เมืองชัยนาทนั้น) แก่พระเจ้ารรมราชา
จกเศษอำมาตย์ก็ถดไปเมืองสุวรรณภูมิอีก พระเจ้ารรมราชา ครั้นได้เมืองชัยนาทคืนแล้ว
ทรงตั้งพระมหาเทวีเป็นพระกนิษฐา (น้องหญิง) ของพระองค์ให้ครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัย
ทรงตั้งอำมาตย์ชื่อ ศัมปิญา^(๑) ให้ครองราชสมบัติในเมืองกำแพงเพชร ส่วนพระองค์ก็เชิญ
พระอโศกปฏิมาไปบูรณที่เมืองชัยนาท เมื่อพระเจ้ารามธิบดีเป็นใหญ่แก่แคว้นกัมโพชและ
ชัยนาทปุระแล้ว จกเศษอำมาตย์มาจากเมืองสุวรรณภูมิยศแคว้นกัมโพชได้ ครั้นพระเจ้า
รรมราชาเมืองชัยนาทสวรรคตแล้ว จกเศษอำมาตย์มาจากไชยธมปุระยศเมืองชัยนาท แล้ว
เชิญพระอโศกปฏิมาไปบูรณที่ไชยธมปุระ และมหาอำมาตย์รชพรหมไธษย์ยศเมืองสุโขทัยได้

ซึ่ง ศัมปิญาอำมาตย์ ครอบงำยศอยู่ในเมืองกำแพงเพชร ท่านได้อัณเฑาะฐของ
ท่านถวายแก่พระเจ้าไชยธมปุระ และนารดาของท่านนั้น ได้เป็นที่รักใคร่โปรดปรานของพระเจ้า
ไชยธมปุระ ครั้นหนึ่ง นางได้ทอดศรัทธาเป็นท้าว ทำเป็นทูลขอพระพุทธรูปทองแดงธรรมศา
แล้วเชิญเชิญเอาพระอโศกปฏิมาส่งมาเมืองกำแพงเพชรโดยเร็วเร็ว ฝ่ายศัมปิญาอำมาตย์ก็
ยังนึก บูชาพระอโศกปฏิมาด้วยเครื่องสักการชงฆ์เศษเป็นอันมากด้วยความเคารพ

อยู่มานานหนึ่ง เจ้ามหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในเชียงรายน ทรงทราบความอัศจรรย์ของ
พระพุทธรูปตั้งทอดจากอำนาจพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมาจากแคว้นใต้ ทรงได้ทอดพระเนตรเห็นรูปของ
ซึ่งพระภิกษุนั้นนั้นไว้มงคลขณะเหมือนพระอโศกปฏิมา ทรงตั้งพระทัย แก่แล้วถดถอยด้วยพระทัยใคร
จะทอดพระเนตรพระอโศกปฏิมา (องค์จริง) จึงกระเตรียมพดณิกายเสด็จมาเมืองเชียงใหม่ ทูลขอ
พดณิกายจากพระเจ้ากนิษฐา พระเชษฐา แล้วพักหา ๑๑,๐๐๐ เสด็จไปโดยอักษบรุดถึงสถานที่
ใกล้เมืองกำแพงเพชร ครั้นตั้งให้พักกองทัพแล้วตั้งทุกเช้าไปเฝ้าพระเจ้าศัมปิญา อำมาตย์นั้น ฝ่าย
พระเจ้าศัมปิญาตั้งราชดำสั่งไปอำนักรพระเจ้าไชยธมปุระ พระเจ้าจกเศษ (พ่อขุนทองทองจิว)
รับกระเตรียมพดณิกายเสด็จมาถึงปากน้ำโพ^(๒) (ศุภปีที่ ๑๐๔) พระเจ้ามหาพรหมได้ส่งอำมาตย์
ทุกกับพระมหาสุคนธรเถไปพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการ อำมาตย์ทุกและพระมหาสุคนธร
ทั้งสองนั้นเข้าไปเฝ้าจนครแล้ว ได้กระทำปฏิสันถารด้วยถ้อยคำสุภาพไพเราะ พระมหาสุคนธร

๑. อำมาตย์ชื่อ ศัมปิญา ในมหาวงศ์ตอนกล่าวไว้ว่า ศัมปิญาอำมาตย์ อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ศัมปิญาอำมาตย์
เจ้าเมืองกำแพงเพชร แต่ในตำนานพระพุทธสิหิงค์ว่า พระยาญาณพิศ เสวยราชสมบัติในนครวิจิตรปรางคร คือ
เมืองกำแพงเพชร

๒. ปากน้ำโพ ท่านผูกศัพท์บ่าวสาวว่า พจนฉิมุขี แปลตามศัพท์ว่า ปากแม่ไก่ใหญ่

อยู่ในเรือท่ามกลางกษัตริย์ทั้งสองเพื่อเป็นพยาน กษัตริย์ทั้งสองประทับอยู่ในเรือ (จนมาอยู่)
๒ ราช พระมหาอุคคณเถระได้กล่าวคำตักเตือนไป เพื่อให้กษัตริย์ทั้งสองมีความสำนึกผิดกัน
ข้อความที่พระมหาอุคคณเถระกล่าว ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า
มหาบพิตรทั้งสองทรงมีบุญมาก มีบุญมาก มีกำลังพลมาก ทรงตั้งอยู่ใน
ความสัตย์ แล้วแม้อยู่ในความสัตย์ ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ทรงดำรงอยู่ใน
ฐานะเป็นบิดาของราษฎรทั้งหลาย ทรงเป็นผู้มีศีล เป็นที่รักใคร่ของประชาชน
ทั้งหลาย ขอมหาบพิตรทั้งสองพระองค์จงสามัคคี อย่าทรงพิโรธแก่กันอย่า
มีกัณเฑาะพวงเพชร มีนักษัตรเชิงใหม่ ขอให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่า
แบ่งแยกกันเลย ขอให้นครทั้งสองนั้นจงมีดีไว้ด้วยเชื้อกษัตริย์พระราชาโมคคัลลิต ๓

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ได้ทรงสดับคำของพระมหาเถระอุคคณเถระแล้ว ค้างกันอันรับไว้
เป็นอันดี พระเจ้าคัมภีญาได้ประทานเครื่องบรรณาการมัญญาช่างอันเป็นของกำนัลเป็นศันแก่
อุปราชของพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมก็ประทานมาเป็นศันกับเครื่องราชาภิเษกแก่
พระเจ้าคัมภีญา พระเจ้ามหาพรหมครั้นประทานเสร็จแล้ว จึงทอดขอพระอโหสิฏฐีมาต่อพระเจ้า
คัมภีญา พระเจ้าคัมภีญาที่ประทานพระอโหสิฏฐีมาแก่พระเจ้ามหาพรหมตามพระประสงค์

ฝ่ายพระเจ้าอโศกเสด็จออกไปเฝ้าพระเจ้าคัมภีญา ให้ทอดถามว่า ขณะนี้ พระเจ้า
มหาพรหมถอยกลับไปแล้วหรือยัง เรายกธรรมาจักรร่วมกับพระเจ้ามหาพรหม พระเจ้าคัมภีญา
ทรงทราบความนั้นแล้ว จึงบอกพระมหาเถระอุคคณว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า กษัตริย์ทั้งสอง
กล่าวหาญมีกำลังพลมาก ไม่มีใครสามารถที่จะห้ามได้ ขอพระคุณเจ้าได้โปรดให้พระเจ้า
มหาพรหมถอยไปให้ไกล ให้ไปตั้งอยู่ที่เมืองศาก^(๑) พระมหาเถระจึงเสด็จไปทอดเนตรความนั้น
แก่พระเจ้ามหาพรหม พระเจ้ามหาพรหมได้ทรงฟังคำเช่นนั้น จึงคิดว่า พระเจ้าอโศก
ขึ้นตามเรามา เราจะต้องสู้รบกับพระองค์ แล้วจึงถอยไปจากเมืองกัณเฑาะเพชร ครั้นครั้น
การรบอยู่ที่เมืองศาก พระเจ้าคัมภีญาได้ทราบทุกการถอยของพระเจ้ามหาพรหม ให้พระเจ้า
อโศกเสด็จทรงทราบ และพระเจ้าคัมภีญาได้อนุญาตพระอโหสิฏฐีมาแก่พระเจ้ามหาพรหมด้วยวาจา
ตะมุตะมนมของพระมหาอุคคณเถระ พระมหาเถระนั้นได้เชิญเชิญพระอโหสิฏฐีมาองเรือมาทางเหนือ
ถึงเมืองศาก มีขพระเจ้ามหาพรหมศัพระยาคึงว่าสร้างนามนฤต ทรงอัญเชิญพระอโหสิฏฐีมาด้วย
วอของไปถึงเมืองเขียงใหม่โดยลำดับ ประดิษฐานพระอโหสิฏฐีมาในวิหารทอง^(๒) ภายในนคร

๑. เมืองศาก นานุกคัพทิมภาวีสว ตาอุกกุฏ

๒. เจ้าใจว่า รัชเจตตีหลวง ในนครเขียงใหม่ กล่าวกันว่าประติษฐานไว้ในชุมชนนำประจักษ์ที่องค์พระเจดีย์หลวง
(สุรปที ๑๕)

ทรงมน กษัตริย์ผู้เป็นพระเชษฐาของพระองค์ (พระเจ้าก้อนมา) ทรงปรารถนาสร้าง
 ชุมชนารามใหม่ให้เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิของกษัตริย์ผู้ตายได้เจดีย์ทอง ในวิหารทองนั้น
 แต่เมื่อชุมชนารามใหม่เสร็จ พระเจ้ามหาพรหมได้อัญเชิญพระอัฐิของกษัตริย์ผู้ตายไปเมืองเชียงรายโดย
 พระประสงค์จะเอาไปทำแบบสร้างอีกองค์หนึ่งด้วยทองสัมฤทธิ์ให้เหมือนองค์นั้น แล้วอัญเชิญ
 พระอัฐิของกษัตริย์ผู้ตายไปกรุงเชียงแสน ทรงกระทำอภิเษก^(๑) พระปฐมของกษัตริย์ที่เกาะดอนแทน^(๒)
 (ค.ร.ป.ที่ ๒๐) ด้วยดีการเป็นอันมาก แล้วอัญเชิญมาเมืองเชียงรายอีก ประดิษฐานในวิหาร
 ทอง^(๓) (ค.ร.ป.ที่ ๒๑) ที่วัดพระพุทธรูป แล้วเอาทองเหลือง ต้มก ทองคำ เงิน ผสมกันหล่อ
 พระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง มีขนาดและรูปร่างเท่าและเหมือนพระอัฐิของกษัตริย์ผู้ตาย แล้วทรงทำการ
 นอของพระพุทธรูปเป็นการใหญ่

กาดนารของพระอัฐิของกษัตริย์ผู้ตาย

จนบุรีศ

[เรื่องกษัตริย์ราชวงศ์บุปผาราม^(๔)]

ฝ่ายพระเจ้าก้อนมา โปรดให้สร้างราชอุทยานของพระองค์เป็นวัดบุปผารามมหาวิหาร
 (ค.ร.ป.ที่ ๒๒ และ ๔๑) เมื่อจุลศักราช ๗๐๐ (พ.ศ. ๑๒๘๕) แล้วนิมนต์พระสุนทรเทศนาจากวัด
 พระอินทร์ (ค.ร.ป.ที่ ๒๓) นครทวีปฐธานี มอญถวายวัดบุปผารามแก่พระเถระนั้นแล้ว โปรดให้พระ
 เถระเจ้าพรรษาอยู่แทน คือจากนั้น พระสุนทรเทศนาซึ่งมีพระเจ้าก้อนมาทรงอุปถัมภ์ ได้ประดิษฐานพระ
 บรมสารีริกธาตุที่ฐานอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัยนั้นไว้ไว้วัดบุปผาราม เมื่อวันพุธ เดือน ๙
 จุลศักราช ๗๐๕ (พ.ศ. ๑๒๘๗) และพระบรมสารีริกธาตุนั้นได้เป็นที่กราบไหว้บูชาของประชาชน
 พระมหากษัตริย์และคนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ครั้นเท่าทุกวันนี้ ฝ่ายพระเจ้าก้อนมาสิ้นพระชนม์
 ๔๖ ปี ครองราชสมบัติอยู่ ๓๐ ปีเต็ม ก่อวรรค

กาดกษัตริย์ราชวงศ์บุปผาราม

จนบุรีศ

เรื่องพระเจ้าก้อนมา

จน

๑. การทำอภิเษก คือ ทำพิธีวิวาห์หรืออภิเษก ขวามงคลพราหมณ์เรียกว่า สวคณิก
๒. เกาะดอนแทน ท่านผู้ศึกษาเห็นว่า ปะลอบุทธิก มีเจดีย์อันมีชื่อ เกาะทอง อยู่ในแม่น้ำโขง ทางฝั่งลาว
 ด้านภาคเชียงแสน
๓. วิหารนอของวัดเมืองเชียงราย คือ วัดพระสิงห์ ในเมืองสุโขทัย
๔. วัดบุปผาราม คือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ในเมืองสุโขทัย

[เรื่องตำนานสี่ทลมาสู่เมืองเชียงใหม่]

เมื่อพระเจ้ากษัตริย์องค์ก่อนสวรรคตไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์ พระนามว่า แส่นเมืองมา^(๑) ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่โดยอริราชศัตรู เมื่อพระชนมายุได้ ๒๓ ปี ครั้นนั้น พระเจ้ามหาพรหมได้กระทำความผิดเป็นอันมาก เสด็จมาอาศัยเมืองเชียงใหม่ แล้วเสด็จไปยึดนครทริปุฏฐยี่ ทวาคคือนเขาตั้งที่พระองค์นั่งพระประดงก์แล้วเสด็จกลับไปเมืองเชียงใหม่ ภายหลังพระเจ้าแสบเมืองมาเตรียมทหารกองใหญ่เสด็จไปแคว้นโยน (โยนก) อัครคด้วยนงค์ (เสกเข้าเวทมนต์คาถา) กับพระเจ้าฮั่ว (พระเจ้ามหาพรหม) กับพระเจ้าฮั่วโคกเป็น แล้วเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่ ชัยเรี่ยพระอัครปฎิมาจากเมืองเชียงใหม่มาประดิษฐานในกุหาทพระนิศาไปรดให้สร้างเจดีย์ทองวางภายในเมืองเชียงใหม่ (ครุปีที่ ๓๕) แล้วทรงอัครการบูรณาโดยเคารพ

ท่านประพนธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระสี่ทลปฎิมาอันสูงศักดิ์ที่ประชาชนและพระมหากษัตริย์บูชาแล้วได้ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ คือ ลังกาทวีป, เมืองสิริธรรม, เมืองสุโขทัย, เมืองชัยนาท, อโยธยา, เมืองกำแพงเพชร, เมืองเชียงใหม่, เมืองเชียงาย และ ดอนคำม พระเจ้ามหาพรหมเมืองมหาหงษ์กับพระเจ้ารัตนดิษฐ์ ทรงเป็นพุทธ ทรงธรรม ทรงเล่าเรียนและได้อาณา ทรงสอนธรรมเป็นนิตย์ แยกประชุมชนเป็นอันมาก กุลบุตรได้เล่าเรียนคัมภีร์คพิทศาสตร์^(๒) แม้เพียงสมร หรือนาม พระองค์ก็ทรงทะนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย ๔^(๓) ทุกคน

พระเจ้าแสบเมืองมานั้น ได้ทรงหุ้มพระราชาเจดีย์ทองในนครทริปุฏฐยี่ ด้วยแผ่นทองคำหนักสองแสนหนึ่งพัน^(๔)

ท่านประพนธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าแสบเมืองมา พระชนมายุได้ ๓๘ ปี ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๖ ปี พระองค์ทรงเริ่มสร้างเจดีย์ทองกลางเมืองเชียงใหม่ (ครุปีที่ ๓๕ และ ๓๖) เมื่อเจดีย์ทองยังไม่เสร็จ พระองค์ก็สวรรคต พระราชันย์เป็นอัครมเหสีของพระองค์ได้โปรดให้ทวนอดพระราชาเจดีย์ทองจนเสร็จ ๗

๑. แสบเมืองมา ท่านอุกคัพพีละสิ่ว อลุขปุระณ แปลตามตัวว่า อลุข=แสบ, ปุระ=เมือง, อาณ=มา รวมเป็น แสบเมืองมา

๒. คัมภีร์คพิทศาสตร์ ท่านอุกคัพพีละสิ่ว สทุกศุด แปลว่า คัมภีร์คพิทศาสตร์ ได้แก่คัมภีร์ธรรมคัมภีร์ที่เรือดว่า นิรุกคศาสตร์ และคัมภีร์ไวอากรณ

๓. ปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม, อาหาร, ที่อยู่อาศัย และยานเกี้ยว

๔. สองคำหนักสองแสนหนึ่งพัน เท่ากับ ๒๒๖ กิโลกรัม

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเมืองมอญยังไม่สวรรคต พระราชนครของพระองค์พระนามว่า เจ้าคิง^(๑)
ประสูติมีพระเจ้ เดียวราชธมมัตถ์เมื่อพระชนมายุ ๑๒ ปี

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เจ้าคิงสุกกรมนี้ มีศรัทธาในศาสนาอันน้อยนัก ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา
ไม่คบหาสัตบุรุษ บวงสรวงแต่กฤตศิลป์คาง, สวง, ต้มไม้, สกานท์ศักดิ์สิทธิ์,
ภูษา และ ไม้ พระองค์เสด็จให้บวงสรวงด้วยโคกระบือเป็นต้น ประชาชน
อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์มีชื่อเรียกว่า เป็นยักษทาส^(๒) ในที่นั้นๆ
ทั่วไป พระองค์โปรดให้สร้างภัตตาคารที่ตำบลสิงหนคร^(๓) อันเป็นที่ประสูติ
ของพระองค์ ปรากฏชื่อว่า วัฒนเมือง^(๔)

แต่พระเจ้าคิงนั้น ได้แบ่งเอาไรนามเป็นคันทถวายให้แก่ท้าวทวารนั เพื่อเป็นครัวของ
อุปกรณ (ช่วยเหลือ) แก่ท้าวทวาร และพระองค์ได้แบ่งเอาไรนามเป็นคันทให้แก่วายเป็นพุทธบูชา
ในที่ต่างๆ ทั้งแคว้นมาให้อนวาทแก่ท้าวทวารด้วย

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

เมื่อพระเจ้าคิงสวรรคตราชธมมัตถ์ในเมืองเชียงใหม่นั้น พระเถระทั้งหลาย มี
พระเมธีกรเป็นต้นมาจากลังกา มาที่เมืองเชียงใหม่ ๗

เรื่องนี้เป็นมาอย่างไร? (โปรดทราบดังต่อไปนี้)

ได้เห็นว่า ครั้งก่อน เมื่อพระธมมาธัมพุทธบริษัทพินาศแล้ว ได้ ๓๐๐ ปี ครั้งนั้นมีถาวร
จุดศกักราว ๑๙๕ พระมหาเถรทอยู่ในเมืองเชียงใหม่นั้น ๒๕ องค์ มีพระมหาธมมคัมภีร์ พระมหา
เมธีกร พระมหาญาณมงคล พระมหาอโองค์ พระมหาธัมมปฏิศร พระมหาธนากร พระมหา
พุทธสาคร เป็นต้น กับพระมหาเถรทอยู่แคว้นกัมพูชา (ลพบุรี) ที่แคว้นมา ๑ องค์มีพระมหา
ญาณอิทธิเป็นต้น รวมทั้งอันเป็นจำนวน ๓๐ องค์ ได้มาประชุมกันแล้วปรึกษาว่า เมื่อพระธมมา
ธัมพุทธยังทรงพระชนม์อยู่ พระองค์ได้เสด็จไปลังกาทวีปถึง ๑ ครั้ง โดยจะให้คำสอนของพระองค์
คัมภีร์ในลังกาทวีป แม้พวกเราก็จะไปลังกาทวีป นำเอาหลักการแห่งคำสอนมาปลูกฝังใน
ประเทศของเรา พระเถระเหล่านั้นตกลงกันเป็นเอกฉันท์ จึงไปลังกาทวีปโดยลำดับ เขาไปหา

๑. เจ้าคิง คือ เจ้าธมมเมืองมอญ ละหะวะธะอศัทธิ์ คิสุโล ที่แปลว่า สาม ฉื่อเอทรวนว่า สามฉื่อเอ
๒. ยักษทาส คือ พวกมีปีศาจ น้อยหนึ่งหมายความว่า เมื่อมีน้อยอยู่ก็มีปีศาจ ก็ทำกับขึ้นทาส หรือ บริวารของอีก
๓. สิงหนคร ท่านออกศัพท์บาลีว่า สารดิฐ ออกศัพท์แปลว่า สาร แปลว่า แขน, ศิร แปลว่า หิ้ง รวงศัพท์
สารดิฐ แปลว่า ฉิ่งแชน
๔. วัฒนเมือง ท่านออกศัพท์บาลีว่า ปุระอุณน ออกศัพท์แปลว่า ปุระ แปลว่า เมือง อุณน แปลว่า บุร

ผ่านมาห้าวันแล้ว นมัสการแล้วก็ท่ายปราศรัยด้วยถ้อยคำดีภาพอ่อนหวานแล้วพักอาศัยอยู่ที่นั่น
 เมื่อพระเถระเหล่านั้น นบทั้งพระมหาเถระชาวโรมัน^(๑) ๖ องค์ รวมเป็น ๑๗ องค์ด้วยกัน
 พระมหาเถระทั้งหลายได้จำเรียนอักษรศักดิ์ศรี การอ่านออกเสียงการส่งออกเสียงตามตัวอักษร
 ที่ได้อยู่ในองค์ถว้ป ปรารถนาประโยชน์สูงสุด จึงขออุปถัมภ์ และท่านทั้งหมัดเหล่านั้น
 ก็ได้อุปถัมภ์ โดยคนละหนึ่ง ๒๑ รูป มีพระธรรมจารีอยู่ประพฤติธรรมเป็นพระอุปัชฌาย์
 พระมหาเถระเหล่านั้นเป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชกันในเรื่องนานที่พระราชาให้ทรงจัดชานให้
 ททาเรือยารา แม่น้ำกลอยาน เมื่อพระศาสดาปรินิพพานได้ ๑๗๖ ปี^(๒) ครบถ้วนแล้ว วัน ๑๒ ค่ำ
 เดือนแปดห้อง ประกอบด้วยเรฎฐฤกษ์ศักดิ์ ๑๑ มีมะโรง จุกศักราร ๑๗๖ พระเถระทั้งหลาย
 เหล่านั้น ได้อุปถัมภ์แล้วจึงไปนมัสการพระทศกาศ (ศรูปที่ ๓๐) และรอยพระพุทธรูปตาม
 ยอดเขาสูงมัญญและมหาตถาน ๑๖ แห่ง แล้วกราบอภิวาดพระอุปัชฌาย์ก่อนมาโดยลำดับ

ได้ยินว่า พระเถระเหล่านั้นอยู่ในองค์ถว้ป ๕ เดือนเท่านั้น เพราะทุกภิกขุ (อดข้าว)
 และเมื่อจะจากมานั้น ได้ขอพระเถระ ๒ องค์ เพื่อจะเอามาเป็นพระอุปัชฌาย์ คือ พระมหา
 อิกกมหาคุ และ พระมหาอุคคัมปัญญา กับทั้งขอพระบรมราชาองค์หนึ่ง เพื่อจะเอามาบวชให้
 ครบถ้วนพระมหาอิกกมหาคุมีพรรษา ๕๕ พระมหาอุคคัมปัญญามีพรรษา ๑๐ เมื่อออกเรือมาถึง
 กลางมหาสมุทร ได้พบกับพระพรหมเถระและพระโธมเถระ พระเถระเหล่านั้นได้อุปถัมภ์ให้
 พระพรหมเถระและพระโธมเถระทั้ง ๒ กลางมหาสมุทร แล้วจึงมาอุปถัมภ์ให้พระมหาเถระอัสสิ
 ฐิเป็นพระอาจารย์ของพระเถระของบรมกษัตริย์ชื่อ โธมธรรมาธิ ในชื่อของพระ กับพระมหาเถระ
 อัสสิฐิโกวิท

ได้ยินว่า ในพรรษาคัน พระเถระเหล่านั้น จำพรรษาอยู่ในเรือตามกลางมหาสมุทร
 ค้อมมา ในพรรษาที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ได้จำพรรษาอยู่ในชื่อของพระเป็นคัน^(๓) คือจากนั้นมา
 พระมหาเถระทั้งหลายไปมีองค์ธรรมาธิ ได้อุปถัมภ์ให้พระพุทธรูปเถระในเมื่องนั้น ภายหลัง
 ได้มาเมืองอัสสิฐิจำพรรษาอยู่ที่นั่น ในพรรษาที่ ๖ เมื่อพระศาสดาปรินิพพานได้ ๑๗๗ ปี ครบ
 ถ้วนแล้ว จุกศักราร ๑๗๗ พระเถระเหล่านั้น มีพระมหาธรรมคันภักเถระ พระมหาเมธังกรเถระ
 เป็นหัวหน้า ได้ไปถึงเมืองเขมรใหม่ พักอยู่ในมหาวิหารวัดบ้านแดง^(๔)

๑. โรมัน: หมายถึงเมืองโรมัน หรือ เมธาตนะ
 ๒. นับตั้งแต่เกิดมา พุทธศักราชของอินเดียขนาดกว่าของไทย ๕ ปี เช่น พุทธศักราชไทยได้ ๒๕๐๐ ปี พุทธ
 ศักราชอินเดียคือเป็น ๒๕๐๕ ปี
 ๓. ครบถ้วนจักกัสมันต์พระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๖๑-๑๖๘๐)
 ๔. มหาวิหารวัดบ้านแดง ตำบลคูคตหน้าวัดวัง ฤๅชวันมหาวิหาร วัดนี้ตั้งอยู่จังหวัดสุพรรณบุรี ปัจจุบันร้างแล้ว

โดยนว่า ท่านเจ้าฟ้าอยู่เิ่มท้าวหารวัดป่าแดงแห่งเดียว องค์ละ ๘ มีนาง ๘ มีนาง
 พระมหาเถรเจ้าท่าน ได้ไปนครเขื่องกันเมื่อปีชวด จุฬศักราช ๘๘๔ (พ.ศ. ๑๘๐๖) มหา
 ชำนาคหรือ ๘ เป็นใหญ่อยู่ในนครเขื่องก็ ถึงกับยอมตั้งยศแก่พระวัด (ตามแห่งตระกูลชีพ)
 ของคนอุปถัมภ์มารุ่งพระเถระ ท่านได้ทำอุปถัมภ์ภทกรรมครั้งแรกที่หา เรียกว่า วัดเขื่อง^(๑)
 ในแม่น้ำโขง คำพระพนออกเสียงเห็นชื่อของนคร พึงทราบว่ ผู้ที่อุปถัมภ์ภทกรรมในครั้งนั้น
 คือ พระเจ้านครเขื่องเมืองมอ ในบัดนี้เอง พระมหาเถรทั้งหลายไปนครทริปุญชย์ คนหนึ่ง
 ได้ทำอุปถัมภ์ภทกรรมครั้งที่ ๒ ที่นครทริปุญชย์ ในแม่น้ำโขง พึงทราบว่ พระมหาเถรที่อุป
 ถัมภ์ภทกรรมในครั้งนั้น คือ พระธรรมรักวัด พระธรรมรัตน และ พระญาณโหรี ต่อจากนั้น
 พระมหาเถรทั้งหลาย ได้ทำอุปถัมภ์ภทกรรมครั้งที่ ๓ ที่ชายางพร้าว^(๒) ต่อจากนั้นมา พระมหาเถร
 เจ้าท่าน ได้รับการอุปถัมภ์มารุ่งจากเจ้าราชบุตร พึงทราบว่ ท้าววัง^(๓) ผู้เป็นพระเชษฐา
 ของพระเจ้าอิทธิธรรมจักรพรรดิ (พระเจ้าฟอง) พระมหาเถรเจ้าท่านได้ทำอุปถัมภ์ภ
 ทกรรมครั้งที่ ๔ ที่ท่าลาดกุ่มกาม^(๔) มีนแบบปีชวด ต่อจากพระเจ้าพรหมา ท่านได้ผูกธรรมาธิมา
 พึงทราบว่ ซึ่งพระมีศุภญาเทวดีสร้างไว้ เมื่อพระเจ้าคำดลประสิทธิ์พาดได้ ๘๘๘ ปี ปีลาชปีช
 จุฬศักราช ๘๘๘ พระเถรเจ้าท่านไปเมืองเขื่องเช่น แคว้นโยน (โยน) ได้อุปถัมภ์ภทกรรม
 เป็นอันมากที่เกาะดอนแทน (ดูรูปที่ ๓๐) ขอให้ทราบว่ พระมหาเถรอุปถัมภ์ภทกรรม
 พระธรรมเสนาบดีคือองค์เป็นต้น ในปีจุฬศักราชนั้นเอง พระมหาเถรทั้งหลาย ท่านให้ตั้งร้างมหา
 วิชาวัดป่าแดง^(๕) (วัดวังแดงหลวง) (ดูรูปที่ ๓๑) ในวันพฤหัสบดี ๑ ที่เขื่องคชายนภคิ^(๖)
 (ดูรูปที่ ๓๑ ๓๒ ๓๓) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือนครเขื่องเช่น พระมหาเถรเจ้าท่านภายหลัง

๑. ท้าววังชื่อนี้ ท่านผูกศัพท์มาชื่อว่า วรปุษาหฤคิอุ ในคืนวันพระธาตุป่าปางหลวงออกชื่อพระเถรวัดนี้ไว้
 พระมหาเถรใหม่ก็ชื่อนี้ (ดูหนังสือประชุมตำนานพระธาตุเถรที่ ๑ หน้า ๕๔)
๒. ท้าวพร้าว ท่านผูกศัพท์มาชื่อว่า นวริชระอุคคิอุ
๓. ท้าววัง ท่านผูกศัพท์มาชื่อว่า พากคิหะล ท้าว พาคคิ ฆะลวี่ ผู้ไม่ ส่วนกว้าง เหวล ฆะลวี่ สมมติพระราชา
 ชื่อออกความว่า พัว รวมความว่า ท้าววัง แต่คำว่าไม่นั้นเป็นสำเนียงชาวเมืองเหนือที่เพี้ยนมาจากคำว่า วั
 ซึ่งแปลว่า ท้า เราเรียกกันมาชั้ เลื่อนแปร่งไปเป็นวัง ท่านจึงผูกศัพท์มาให้เป็นปลอดภัยชื่อว่า วั หมายถึง
 พระราชบุตรองค์ที่ ๕ คือ ท้าววัง ในพงศาวดารโยนออกคำว่า พระเจ้าสมันตกมลมีพระราชบุตร ๑๑ องค์
 ท้าวชัย • ท้าวชัย • ท้าวสาม • ท้าวโฮ • ท้าววิ (คือท้าววัง) • ท้าวภก (คือพระเจ้าฟอง) • ท้าวเจ็ด •
 ท้าวแปด • ท้าเก้า • ท้าสิบ • ท้าววิภูธันห้าสิบ พระบิดาให้กั้นพันนา (คำขอ) เขื่องหรือ เขื่อง
 เจ็ดชื่อกัน (เขื่องหรือ คือ เขื่องกุ่มกาม เลื่อนป้อนในที่นี้ที่นอกสารวิ จึงท้าววังใหม่ เดิมชื่อ
 จะวังไม่จัดพระที่เกาะดอนข้ามแม่น้ำชื่องซึ่งที่นิยมทำกันอยู่จนบัดนี้ เขื่องวัง สะพานหรือ เขื่องคชายน
 นี้ว่า พันนชื่องหรือ)
๔. ท่าลาดกุ่มกาม ท่านผูกศัพท์มาชื่อว่า กุมกามอาปฬุคิอุ เข้าใจว่านี่คือออกเสียงพระคัมภีร์ ที่อุคคาวเป็น
 กุมกามอาปฬุคิอุ แปลว่า ท่าลาดกุ่มกาม ท่านให้ชื่อนี้ไม่มีแล้ว
๕. วัดป่าแดงหลวง มีชื่อข้างคชายนภคิคำนครวันคชเยนหรือ มีชื่อนี้ในตำนาน (ดูรูปที่ ๓๑)
๖. คชายนภคิ ในพงศาวดารโยนออกคำว่า พระเจ้าพิศลวี่เมืองมหาจักรราช ๑๑๕ (พ.ศ. ๑๕๖) ดูรูปที่ ๓๑

ได้ทำอุปถัมภ์ภรรยาในบั้นเอง ที่สุวรรณภักษานคร^(๑) ในเมืองเข็ญราย ขอให้ทราบว่า พระเถระที่ได้อุปถัมภ์ภรรยา นั้น คือ พระธรรมทินนะ เป็นต้น ต่อจากนั้นมา พระองค์ในราชอาณาจักรของพระเจ้าคัส (สามฝั่งแกน) ได้ทำอุปถัมภ์ภรรยาหลายครั้งหลายหน ครั้นพบพระภิกษุชาวลังกาซึ่งมีอายุหลายองค์

ฝ่ายพระเจ้าคัส พระชนมายุได้ ๕๗ ปี มีพระราชบุตรองค์หนึ่งพระชนมายุได้ ๓๐ ปี พระองค์ครองราชสมบัติอยู่ ๕ ปี จึงมอบราชสมบัติให้แก่พระอนุชาธิราชธรรมจักรพรรดิ พระราชบุตรของพระองค์ อายุมาได้ ๕ ปี ถัดวรรค

ถาตมาแห่งคำสงฆ์ทอด

จนบริบูรณ์

[เรื่องพระชาติเจ็ดมหาดวง]

เมื่อพระเจ้าคัสต้องจบไปแล้ว พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่า พิลิตราช^(๒) ประสูติมีอายุ ได้รับราชาภิเษกในนครเข็ญใหม่ราชธานีในมัยระกา ขณะทีพระองค์มีพระชนมายุได้ ๓๒ ปี พระเจ้าพิลิตทรงประกอบดีด้วยความกตัญญู รุ่งเรืองด้วยกำลัง ความเพียรบากบั่น มีพระปัญญาเฉียบแหลมมีรักประโยชน์คนประโยชน์ท่าน มีศรัทธาทรงเอื้อนใส่ (ในพระศาสนา) ประกอบด้วยพระปรีชาดลสูง จึงได้ได้รับราชาภิเษกแล้ว มีพระนามปรากฏไปดังทุกแห่งว่า พระเจ้าธรรมจักรพรรดิพิลิตราชธิราช ในบั้นเอง พระภิกษุสงฆ์มี พระมหาเถระในเข็ญญาณ และพระมหาเถระมังคละซึ่งองค์เป็นประมุข ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์มาจากราชบิดาพระเจ้าธรรมจักรพรรดิ เพิ่งผ่านราชสมบัติได้ ๕ เดือน อุปถัมภ์ภรรยาประมาณ ๕๐๐ คนที่ท่าฐานทอง^(๓) ในแม่น้ำโขง เมื่อก่อนนี้ ขอให้ทราบบ้าง ท่านทีได้รับอุปถัมภ์ภรรยา นั้น พระมหาเถระ พระมหาสุวัระ พระมหาอาโลก เป็นต้น ต่อจากนั้นมา เมื่อเสนาบดีหาอำมาตย์ครองราชสมบัติในเมืองเข็ญแดน พระมหาญาณมังคละเถระแลดลธมคังพระภิกษุทรงใคร่มีลูก ได้ไป

๑. สุวรรณภักษานคร แปลว่าเมืองทองคำ เจ้าใจว่าเป็นชื่อบ้านวังคำ ตำบลเวียงคอกเมืองเหนือของดงในบึงจุนนี้

๒. พิลิตราช ในหนังสืออื่น ๆ เรียก คือโลกราช แต่ในหนังสือซึ่งกล่าวมาแต่บัดนี้ เรียก พิลิตราช ทุกแห่ง

๓. ท่าฐานทอง ท่าขลุ่ยที่แม่น้ำโขง มหาสุขานทีบุตร อยู่ตรงข้ามวัดกตกรารวม ในจังหวัดเข็ญใหม่ บึงจุนนี้ ไม่ได้เรียกว่า ท่าฐานทองแล้ว บางท่านว่าแม่น้ำเข็ญในบึงจุนนี้ คือท่าฐานนั้น เป็นชื่อพื้นไม้ท่อน เป็นพุทธธาตุตระกูลหนึ่ง ตลอดชาวชนชาติเดียวกับตลอดพุทธธาตุ กลับเหมือนเหมือนพุทธธาตุ ส่วนใบตลอดกลวงแล้วและหักคล้ายใบป่าน ถ้าพื้นเขาคนั้นพุทธธาตุ ชาวเมืองเหนือเรียกคันฐาน ทำน้ำนั้นคงเป็นทำโพธิ์ และมีคันฐานเป็นเครื่องทนาย จึงเรียก ท่าฐานหลวง

เมืองเชียงแต่น มหาอำมาตย์อุปถัมภ์บำรุง จึงทำขันธ์ข้อม้าแก่กระต้อนแทน (ดูรูปที่ ๓๐)
เมื่อโปรดภายในพระราชวัง

โดยนั้นว่า ครั้นนั้น พระเจ้าท้าวสุทนต์เมืองมอญ ส่งคนรวบรวมจากดงมกคี่ดงมา ในบั้นพระองค์
พระมหาเถรเมืองเชียงใหม่ ชื่อ สุรสีห์ ได้รับอุปถัมภ์ทำตั้งฐานทอง คือจากถนนมาลงบันได
ข้ามมหาต้ามเมืองกร ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิ ให้บุตรรอบ ๆ
พระราชกุญแจห้องของเก่า ถวายประมาณ ๑๐ คอก ถักแก้ศีรษะคน เพื่อทำรากฐานแก่ค้ำ ก่อ
ให้เป็นวงกลมในคั้งของชนแล้ว โห้เขาแผ่นก็ถาดบนนั่งกอดบักของค้ำปอดด้วยคนเองแล้ว วางเป็น
ค้ำอาฏาณ ในสถานที่ซึ่งทำพลกรรมบั้งมกคี่ดงในทศบุรีพา เมื่อวันอุปถัมภ์กรรมแลคั้น ๓ คั้งคั้น
เวลาเที่ยง ถักมณีน พระภิกษุทั้งหลาย และชายหญิงก็บอดเครื่องประคัมของคน ๆ ใด
ลงไปด้วย แล้วเริ่มก้อขมไป นายช่างได้รวมตั้งของที่ตั้งง โพนพทงหมกค้อรวมไปกับแผ่น
ค้ำอาฏาณน และเจดีย์ของคน เริ่มก้อคั้งแก้คั้น ๓ เดี่งไว้รอบร้อยในคั้น ๖ เวลาถือได้
เกิดเหตุค้ำจรวบเป็นอันมาก พระราชกุญแจห้อง (ดูรูปที่ ๓๕ และ ๓๖) เมื่อตั้งวางเดี่งไว้
ร้อยร้อยแล้ว มีระเบียบกระตุ่มยอดเป็นอันค้ำเดียว ฐานกว้างยาวด้านละ ๕๖ คอก สูง ๗๖ คอก
ครั้นแล้วจึงทำแท่นวางคอกไม้ค้ำคั้นด้าน ยาวประมาณ ๕๗ คอก สูง ๒ คอกกกว่า ๆ แล้วให้ก้อ
ค้ำแกงค้ำถาดทั้ง ๔ ค้ำ เพื่อยกรักษาของค้ำพระราชกุญแจไว้ ยาว ๒๒๗ คอก กว้าง ๑๕๐ คอก ใน
บั้นพระอาจารย์ฉิปปา^(๑) ในเมืองอัมภิกทพปุระ^(๒) ได้บันทึกประวัติค้ำไว้ เมื่อค้ำอุปพระ
เจดีย์แล้วเดี่งแล้วในบั้นเถรนั้น พระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิพอลงมหาธาต ได้โปรดให้สร้างอักษะ
ปราช่าในค้ำนภคี่เห็นชื่อของพระราชกุญแจห้อง แล้วห้ามเดี่งต้องเชิญพระมหาเถรเมืองกร
พระอาจารย์ของพระองค์ มารักษาอักษะค้ำด้วยเครื่องบริวารมีราคามากก็เห็นกว่าเครื่องบริวาร
ทั้งปวง แล้วทรงถวายนามอันมกคี่ค้ำว่า พระอศุคค้ำกษะจาริกรณมหาต้าม คือจากนั้น ก็ทรง
กระทำการฉลองพระราชกุญแจห้องเป็นการใหญ่ ด้วยเครื่องสักการอันนานา^(๓) เป็นอันมาก
คือจากนั้น โปรดให้หุ้มอักษะพระเจดีย์ห้อง ด้วยแผ่นทองแดงอันสามด้วยน้ำค้ำโกทของ^(๔) คั้ง
ค้ำชอคั้ง ฐานธรณแล้ว โห้บค้ำของค้ำปอดอีกชั้นหนึ่ง

เรื่องพระราชกุญแจห้อง

จนบุรีรัมย์

๑. พระอาจารย์ฉิปปา ชาวพม่า เป็นค้ำดวงค้ำนภคี่ฉิปปา ซึ่งเป็นวงค้ำพระสงฆ์วงค้ำหนึ่งใหญ่มา เรียกว่า ฉิปปาพวงค้ำ

๒. เมืองอัมภิกทพปุระ คือ เมืองพม่า

๓. เครื่องสักการอันนานา คือ เครื่องบูชาและเครื่องแสดงความนับถือ

๔. น้ำค้ำโกทของ ถาเม่งทั้งสี่เขต น้ำค้ำค้อของ โห้เม่งน้ำค้ำชอชมน้ำค้ำชอน้ำค้ำชอนและหวดค้ำเม่งค้ำ สำหรับทำโห้หะ
จึงนำค้ำกันสนิม

[เรื่องสมมติมาของพระเจ้าฟอลก]

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสวย พระเจ้าอัครธรรมจักรพรรดิราชาธิราช ทรงปรารถนาจะเป็น
ทนายแห่งพระเจ้าหงษา เพื่อดวงพระคุณพระบรมชนกชนนี จึงทรงมอบราชสมบัติให้แก่
พระเทวัญเป็นพระมารดาของพระองค์ แอ้วทรงผนวช พระภิกษุหนึ่งได้อุปสมบทให้พระองค์โดย
มีพระอรุณศักดิ์ยกย่องมหาอำนาจเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระเป็นเจ้าญาณมงคลเถระเป็นพระ
อุปัชฌาย์ พระองค์ทรงผนวชอยู่ไม่นาน ทรงอาอาพระอุปัชฌาย์สึกออกมาเสวยอัครราชสมบัติ
พระโสมงิศเถระได้ประคองฐานตำแหน่งภายในเขต ในแคว้นเชียงตุง เมื่อจุลศักราช ๙๓๓
(พ.ศ. ๑๕๑๒) ต่อจากนั้นมา พระเจ้าอัครธรรมจักรพรรดิฟอลกราชาธิราช พร้อมด้วยพลนิกาย
เป็นอันมากได้เข้าไปยึดเมืองน่าน ฝ่ายพระราชบิดาของพระเจ้าฟอลก คือ พระเจ้าดี (สามช้างกม)
มอบราชสมบัติให้แก่พระเจ้าฟอลกแล้ว อยู่ต่อมาได้ศึก ๔ มัถสังวรศักดิ์ เมื่อปีชวด พระราชา
สมบัติฟอลกได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดา ทิ้งตัวนำแคว้นทางหัวรบ ด้วยอัครการ
เป็นอันมาก คือแคว้นน่าน พระราชเทวัญเป็นพระราชมารดาของพระองค์สังวรศักดิ์ ในรัชกาลพระองค์
ได้เมืองน่าน พระองค์ถวายพระเพลิงพระศพของพระราชบิดาที่น่าน ในที่แห่งเดียวกับพลถวาย
พระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดา แอ้วพระองค์ทรงกระทำบุญมีประการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์
แก่พระราชมารดา พระเจ้าอัครธรรมจักรพรรดิฟอลกราชาธิราช โปรดให้สร้างโรงอุโบสถห้องหนึ่ง
ในอรัญญิกน้ำแดงทอง ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดาพระราชมารดาของ
พระองค์ เมื่อมีพระชนม จุลศักราช ๙๓๓ ตรงกับพระเจ้าคำดลปราบพญาไท ๙๑๕ มี เพื่อเป็น
บุญถวายแด่พระราชบิดาพระราชมารดา จากนั้น รุ่งชนบท ๕ เป็นบ่วงอก โฉงนมหาปวารณา
พระเจ้าฟอลกราชาธิราช ทรงตั้งเขตประมาณ ๒๐ วา รอบโรงอุโบสถ เพื่อทำเจดุนั้นเต็มไปด้วย
ด้วยพลนิกายลือลือกันด้อมรอบข้างราชวัด ทรงศรีดคำนำดีขึ้นมาในอรัญญิกว่า "อิห
วิสุคามกุญชุตี โหตุ" แลว่า "สถานที่แห่งนี้ขอให้เป็นที่ขจัดสิ่งสกปรก คือ เขตแยก
จากหมู่บ้าน" ถ้าเช่นนั้น พระเถระผู้ทักถาณนนิค (เครื่องหมาย) ถักถาณว่า "ในที่ศิวิรพา
มอไรเป็นนนิค" ครั้นนั้น พระเจ้าฟอลกตรัสตอบว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้า ในที่ศิวิรพา
มีแผ่นหินเป็นนนิค" พระเป็นเจ้าคือยศศักดิ์ยกย่องมหาอำนาจ ได้ทักถาณนนิค ในที่ศ
ที่ปองอย่างนั้นว่า "แผ่นหินนั้นเป็นนนิคหรือ" แลว่าทักถาณกรรมวาจาอันสมมติด้วย
ตนเอง ครั้นสมมติสมมติกรรมเสร็จของแล้ว พระธรรมราชาทรงตั้งโศกถึง ๗ วัน ต่อจากนั้น
พระมหาเถระทั้งหลาย เมื่อครั้งก่อน ๆ เคยทำอุปสมบทกรรมอุทกทุกเขมดินา (เขตสัมมาไรมา
ล้อมรอบ) ในแม่น้ำฟิงค์ แลเพื่อสมมติพุทธสมมาของพระเจ้าอัครธรรมจักรพรรดิเสร็จแล้ว

ในบวชตนเอง พระผู้เป็นเจ้าทรงช่วย ก็ให้อุปถัมภ์ทศกัณฐ์เป็นอันมาก มีพระมหานพรตเป็น
 ประมุข จึงอยู่ บรรดาท่านเหล่านั้น พระภิกษุสงฆ์มีอุปถัมภ์พระนพรตเถร โดยมีพระ
 ผู้เป็นเจ้าอุปถัมภ์ศึกษาอักษรในมหาสำนักเป็นพระอุปัชฌาย์ และมีท่านมหาเมธิยะเถรเป็นพระ
 กรรมวาจาจารย์ คือจากนั้น พระนพรตเหล่านั้น ได้บวชอุปถัมภ์เป็นอันมากในบวช และใน
 บวชภายหลัง ทศกัณฐ์ทรงหาพระอรหันต์ธรรมหาสำนักเป็นประมุข ได้รับอุปถัมภ์ในวัดบ้านแดง
 มหาวิหารณ ตำบลบึงอชฌณมากพระองค์เดียวกัน (พ.ศ. ๑๘๕๖ ถึง พ.ศ. ๒๐๑๐) พระภิกษุ
 ผู้ท่องปวง ในนครของพระเจ้าเรื่องใหม่ ได้พากันคัดลอกเป็นอุปถัมภ์กาเบ็ญ (ผู้แต่งคือกา
 ฐุปถัมภ์) จากนครทั่วๆ ไป มาขังเมืองเรื่องใหม่ แล้วอุปถัมภ์ให้ในสำนักพระเจ้าธีวธรรม
 จักรพรรดิพลัดถูกใจแล้วทุก ๆ ปี

กาลอันมีสมเด็จพระเจ้าธีวธรรมจักรพรรดิพลัดทรงถูกใจ

จนนิพนธ์

[เรื่องพระรัตนปฏิมา]

คือจากนั้น ฝ่ายพระเจ้าพิศดารราชบริบ^๑ ทรงตั้งบรมมหาราชจากสำนักพระภิกษุผู้ถือ
 เรื่องอันดังอุปถัมภ์โพธิ์ มีพระวราชประสงค์ใครจะอุปถัมภ์มหาโพธิ์ ทรงพิจารณาหาสถานที่
 อันสมควร ที่ทรงเห็นสถานอันสมควร คือ ที่วัดมหาโพธาราม^๒ (ดูรูปที่ ๓๔) ครั้นแล้ว พระเจ้า
 พิศดารราชบริบจึงโปรด ให้สร้างอารามขึ้นแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นที่สถิตของพระมหาเถรผู้อุปถัมภ์
 ปฏิมา^๓ ในพนัสนิคมที่ถนนารัตนธรรมฝั่งแม่น้ำราชทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราชธานีซึ่งใหม่
 ในปัจจุบัน จุดศักราช ๑๘๗๗ (พ.ศ. ๑๘๕๘) แล้วโปรด ให้ปลูกต้นโพธิ์โพธารามขึ้นในปีเดียวกัน
 จึงอยู่พระภิกษุก่อน ๆ ไปยึดถือแก่นำพืชจากกิ่งโพธิ์เบ่งช่อมาจากต้นนั้น เอามาปลูกไว้ใน
 อารามเชิงคชอุเทศ (วัดข้างคชมหาวิหาร) ครั้นนั้น พระวราชโปรด ให้นำพืชจากมหาโพธิ์
 ต้นเชิงคชอุเทศนั้นแล้วปลูกไว้ในอารามที่สร้างนั้น เพราะเหตุที่ต้นมหาโพธิ์ปลูกโพธาราม
 จึงปรากฏชื่อว่า วัดมหาโพธาราม ครั้นทรงปลูกต้นมหาโพธิ์เสร็จแล้ว พระองค์โปรด ให้จัด
 พิธีบวงสรวง คือ สร้างเจดีย์ให้เหมือนต้นมหาโพธิ์ที่พระพุทธรูปทรงนางอุมา และสร้างสักคณา

๑. วิเศษเจ็ดเจ็ดชื่อ ก็เรียก

๒. พระมหาเถร ชื่อ อุคคณินธุชา เจ้าโรงนันทพระเถระลือลือที่มณฑลพระเชียงใหม่ ๒๑ องค์ ครั้งไปบวชที่ลือลา
 เมืองเวียงจันทน์ ได้ชื่อพระเถระลือลือมาด้วย ๒ องค์ คือ พระมหาวิคกณมหา กับ พระมหาอุคคณินธุชา
 เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๗ ๓ หน้า ๑๐๗

สถาน^(๑) ต่อจากนั้น ในบ้นออก รุกข์กักราร ๑๓๘ (พ.ศ. ๒๐๒๐) โปรดให้ตั้งวังมหาวิทยาลัย
ในอารามนั้น

ต่อมาในบ้นช รุกข์กักราร ๑๔๑ (พ.ศ. ๒๐๒๓) พระเจ้าพิชิตนารายณ์
โปรดให้ตั้งโศภนเสนาบดี^(๒) ก่อตั้งกรมราชฎ^(๓) องค์เก่า ครึ่งพระเจ้าแผ่นดินเมืองนครสร้างไว้
ราชฎทุกองค์เดิมใหม่นั้น ทั้งใหญ่ทั้งสูงกว้างก็เท่า จะอยู่ ราชฎใหม่นั้นฐานกว้างด้านละ
๑๕ วา สูง ๕๕ วา มีระเบียบกรมยศเป็นอันเดียวกัน^(๔) นำเดิมไฉยงัก เป็นจุดเด่น
แห่งราชธานีเชียงใหม่ งานเพียงตั้งพระราชอุทยานเจ้าอยู่ ในตัวรัตนอันเป็นที่อยู่ของท้าววาสุ
พระบรมสารีริกธาตุพระมหาสมณภิกษุณามาศากองกาทองปี เพื่อนมัสการกราบไหว้จน
เวลานั้น ตั้งโศภนเสนาบดีโดยลำดับต่อกันมา ตั้งโศภนเสนาบดีจางบรรพบุรุษพระบรมสารีริกธาตุ
ไว้ในราชฎนั้น ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งกรมราชฎจนกระทั่งถึง เกิดอภัยพิบัติหลายอย่างหลายประการ
ด้วยเคราะห์เภทแห่งพระบรมสารีริกธาตุ พื้นแผ่นดินใหญ่ใหญ่อยู่บ่อยๆเมื่อราชฎสร้างเสร็จแล้ว
พระเจ้าพิชิตนารายณ์ได้อัญเชิญพระรัตนปฏิมา ซึ่งมีบุตรเศรษฐีปรมาณมีใต้ (รูปที่ ๓๕)
มาถนอมกระแจะอภัยประสิทธิ์ฐานไว้ที่ราชฎ^(๕) (รูปที่ ๓๖) ในครั้งนั้นใหม่มา เมื่อมีตร
รุกข์กักราร ๑๔๓ (พ.ศ. ๒๐๒๕) [การปกครองหัวเมือง]

การแบ่งดินแดนแห่งพระรัตนปฏิมานั้น บนดินที่ตั้งทราบคงต่อไป
เมื่อพระเจ้าด้าวปิ่นพิพานได้ ๕๐๐ มี ยันพระเถระองค์หนึ่งชื่อว่า อรรณวิสุทธิ ชาติ

๑. สถานทางสถาน คือ สถานที่สำคัญซึ่งมีพระพุทธรูป ๑ แห่ง โดยที่ (๑) โฉมโบสถ์ตั้ง พื้นโบสถ์พระพุทธรูป
ประทับสถิตย์ (๒) ฉนวนมีลวดลาย สถานที่มีพระพุทธรูปตั้งซึ่งองค์พระพระนครโพธิ์มฤตย์ ๑ วันเรียกว่า ฉนวนพระเจดีย์
- (๓) จักรพรรดิราชฎ สถานที่มีพระพุทธรูปตั้งซึ่งกรมอยู่ ๑ วัน โฉมดินมหาโพธิ์ เรียกว่า ฉนวนพระเจดีย์
- (๔) รัตนนคร สถานที่มีพระพุทธรูปประทับที่พระนครเกษมมีอยู่ ๑ วัน ในเรือนแก้วที่ทศกัณฐ์มีศกถาวร เรียกว่า
รัตนพระเจดีย์ (๕) อชปาลีนิโคร สถานที่มีพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดสามปี ๑ วันให้ตั้งโพธิ์มฤต
เสด็จพระพิรุณ เรียกว่า อชปาลีนิโครเจดีย์ (๖) มุจลินท สถานที่มีพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอด
สามปีได้ตั้งจุฬ เรียกว่า มุจลินทเจดีย์ (๗) ราชธานี สถานที่มีพระพุทธรูปประทับเสวยวิมุตติสุขตลอดสามปี
ไว้ที่นั่นแก่ เรียกว่าราชธานีเจดีย์
๒. ตั้งโศภนเสนาบดี ในบ้นตั้งพงศาวดารโยนก เรียกชื่อว่า ทนบัตรมนตรี
๓. ราชฎ คือ เจดีย์หลวง ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันนี้ยังปรากฏอยู่ แต่ยอดหักพังเหลือแต่
โครงขื่อลงมา (รูปที่ ๓๖)
๔. ฉนวนพิณที่กำแพงแก้ว เรียกว่า เขตอุฎฐกฤตยมาเสถียร มีจะดัดกลอนคิด เพราะศัพท์ว่า มาเสถียร แปลว่า ตั้งที่อยู่กับคือ
ไม่ได้ความ ที่อุฎฐระเนน เขตอุฎฐกฤตยมาเสถียร เฉพาะศัพท์ว่า มาเสถียร ซึ่งแปลว่า มีระเบียบ ตั้งแปลว่าไว้ใช้งาน
๕. เจดีย์หลวงองค์นี้ ที่นามาซึ่งใหม่ว่า พระเจดีย์โลกปรางค์หินแดงที่นครเวียงจันทน์ มาจะผู้สร้างเจดีย์
เจ็ดยอด เป็นที่สร้างเสวยพระเจดีย์หลวง มีผู้สร้างฐานตามแบบราชฎเจดีย์ ที่เกาะลังกา ฉนวนกับแบบราชฎ
พุทธรูปประเศคือในบ้น ในรัชกาลพระเจ้าทีโลก โปรดให้ประดิษฐานพระรัตนปฏิมา (พระแก้วมรกต) ที่ชุม
บงองค์เจดีย์ด้านตะวันออก ปัจจุบันนี้จะมองเห็นจุดนี้ที่ก่อด้วยอิฐบดไว้หรือชื่อระนาควัดกอนกอนได้ บริเวณ
ภายในบ้นโพธิ์ มีที่ประดิษฐานพระโพธิ์หนึ่ง ๒๓๐๖ เป็นที่ที่พระรัตนปฏิมาลอบประดิษฐาน
อยู่ณนั้น (รูปที่ ๓๖)

เมืองปุมสวัสดิ์ (คือเมือง/ปตลิมุตร) อยู่ในไฮไลการาม และยังมีพระเถระองค์หนึ่งเป็นศิษย์ของ
ท่านธอว่า นาคเสน พระเถระนาคเสนนั้นเป็นที่เคารพของพระเจ้ามโหสถ เมื่อพระธรรมวชิรชกเถ
ต้องลงไปแล้ว พระเถระนาคเสนคิดว่า ทำอย่างไรดี เราจะยังคำสอนให้รุ่งเรืองใน
ภายหลัง แล้วจึงทราบว่าจะ คำสอนจกักรุ่งเรืองได้ด้วยรูปจำลองของพระพุทธรูปโดยแท้ และว่าพึง
คือไปสักว่า ถ้าเราจะสร้างรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยทองคำหรือเงิน มนุษย์ในอนาคต
เป็นคนดูข้าพเจ้าแก่ความโลก มีดีมีค่าเป็นอันมากมาพบหน้า จักกระทำอันศรัทธารูปจำลองของพระพุทธรูป
อย่างกระนั้นเลย เราจะทำรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยแก้วมณีโดยอุทรและนมกัมเนิด ชนนั้น
ท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์) ทราบความปรีดีของพระเถระนั้น จึงส่งมาจากดาวดึงส์
ทิพย์ ไปสู่สำนักพระเถระพร้อมด้วยอัสติกรรมเทวมุตร เรียนถามพระเถระว่า ข้าแก่พระคุณเจ้า
พระคุณเจ้าจักสร้างรูปจำลองของพระพุทธรูปด้วยแก้วมณีโดยอุทรและนมกัมเนิดหรือ พระเถระตอบ
รับว่า ชนคนนั้น ครั้นนั้น ท้าวสักกเทวราชอัสติกรรมเทวมุตรว่า ไม่เกิด พอดีจะไปหาแก้วมณีไว้
ที่ราชภูเขาวินูตมา ฝ่ายอัสติกรรมเทวอว่า เหนะ พวกคุณก็เห็นที่จะไม่ยอมมอบให้ข้าพเจ้า
ครั้นนั้น ท้าวสักกเทวราชได้ไปภูเขาวินูตกับอัสติกรรม บอกราชาภูมณินท์ว่า ข้าพเจ้ามาโดยหวัง
จะใคร่ได้แก้วมณีไว้ดี ท่านจงอนุญาตแก้วมณีไว้ดีให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายราชภูมณินท์
กล่าววว่า แก้วมณีไว้ดีนั้นเป็นสิทธิ์ของบริโลกไว้ดีของพระเจ้าจักรพรรดิ เพราะฉะนั้น จึงไม่
อาจจะให้ไปได้ แต่ว่ายังมีแก้วอยู่ดวงหนึ่ง คือ แก้วอมรกลด (แก้วห้าโดยะทวด) วัตถุ
ประมาณ ๒ ศอก ๒ นิ้ว มีแก้ว ๑๕๐ ดวงเป็นบริวาร มีอยู่ใกล้กำแพงแก้วมณีไว้ดีมหรร
ธของพระองค์เจ้าแก้วมณีไว้ดีนั้น ครั้นนั้น ท้าวสักกเทวราช จึงเอาแก้วมณีมาเสว้นำไปถวาย
พระเถระ ฝ่ายพระเถระ คิดว่า ใครจักทำพรบฏินา (รูปจำลองของพระพุทธรูป) ด้วยแก้วมณี
ทันใดนั้น อัสติกรรมแปลงตัวเป็นรูปอาจารย์ คือ ช่างทำรูป มาตถแก่ด้วยตนเองไม่ใช้
ศกแก่ด้วยอัสติฤทธิ์ และอัสติกรรมนั้นทำพรบฏินาได้องค์หนึ่ง สูง ๒ ศอกกบ ๒ นิ้ว
เสวร้างเสว ๘ คืบ ๘ วัน ครั้นแล้ว พระเถระ (นาคเสน) ร่วมกับพระอินทร์นำส่งทิพย์
และท้าวสักกเทวราชกับเทพทั้งหลาย บูชาพระรัตนปฏิมา คออด ๘ วัน ๘ คืบ ครั้นนั้น พระ
รัตนปฏิมาได้ทำปฏิหาริย์ประการต่าง ๆ พระเถระ (นาคเสน) ได้ธอรับฐานอัญเชิญพระบรม
ศาวิวิธราช ๘ องค์เข้าไปเฝ้าองค์พระรัตนปฏิมา องค์ ๑ อยู่ทพระเนตร องค์ ๒ อยู่ทพระนลา
องค์ ๓ อยู่ทพระอุระ ๒ องค์อยู่ทพระหัตถ์ทั้งสอง และอีก ๒ องค์อยู่ทพระชานุ (เข่า) ทั้งสอง
พร้อมกับคำอธิษฐาน

พระเถระ (มาคเสฆ) มองเห็นกาลอวสาน ได้พยากรณ์ไว้ว่า พระรัตนปฏิมาองค์นี้
จะรุ่งเรืองในวงศ์กัณโฑน คือ วงศ์กัมโพธิ์^(๑) วงศ์อรัญญิก^(๒) และ วงศ์ชยาม^(๓)

ฝ่ายพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ ทรงบูชาพระรัตนปฏิมาขึ้นดั่ง ๆ กันมา ครั้นทำ
พุทธศาสนาดังได้ ๔๐๐ ปี กษัตริย์เหล่านั้นมีพระมหากษัตริย์รุ่นสุดท้าย ๓ องค์ คือ พระเจ้า
พันธุ และพระราชนัดดาของพระองค์ คือ พระเจ้ากัณโฑนธรรม กับ พระเจ้าอิริยธรรมกัณโฑน แต่ใน
สมัยพระเจ้าอิริยธรรมกัณโฑนมีสมณมหาเถร^(๔) (บำรุงเมืองจันทบุรี) เพราะฉะนั้น
พระรัตนปฏิมา จึงมีผู้นำไปประดิษฐานอยู่ในอังกาทวีป ครั้นเมื่อพุทธศาสนาดังแล้วได้ ๔๐๐ ปี
นั้น โฉมเมืองอรัญญิก ได้เกิดมีพระธรรมราชาของกัณโฑน เมื่อพระธรรมราชานั้นดั่งฉบับ
ไม่แล้ว พระราชาบุตรของพระองค์พระนามว่า อมฤต^(๕) เป็นผู้มีฤทธิ์พิเศษ ย่นฟ้าร้อง
พระราชาพระองค์นั้น ทรงตั้งมั่นในพุทธศาสนา มีพระประสงค์ใคร่จะสกัดกั้นพระโคตมมุนี
จึงคิดถกกันแก่ปราชญ์ทั้งหลายว่า โคตมมุนี ในประเทศของเรากลาคเคลื่อนหรือไม่กลาคเคลื่อน
เมื่อทรงทราบจากนักปราชญ์เหล่านั้นกราบทูลว่า โคตมมุนีของเรากลาคเคลื่อน แต่ในอังกา
ทวีปไม่กลาคเคลื่อน พระองค์ทรงตั้งพระราชนิพนธ์ว่า จะไปรับโคตมมุนีจากอังกาทวีป แล้ว
เสด็จขึ้นทรงม้าชวาในทะเลไปตั้งถ้ำที่ทวีป ถังนาราชบริวารได้ฉั่งเรือไป ครั้นเสด็จไปถึงแล้ว
ได้ทูลพระเจ้ากรุงอังกาว่า ข้าพเจ้าจะมาขอรับโคตมมุนี พระเจ้ากรุงอังกาทูลตอบว่า ถ้า
ถวญนี้ ข้าพเจ้าจะเขียนคัมภีร์ให้ ฝ่ายพระเจ้าอมฤตทูลว่า พระองค์เขียนไม่ถูกให้ข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าขอเขียนเอง แล้วทรงเขียนคัมภีร์โคตมมุนีและนฤคัมภีร์^(๖) (รวมเขียน ๔ ม้วน) แล้ว
เขียน ๒ ม้วนลงเรือลำหนึ่ง อีก ๒ ม้วนกับพระรัตนปฏิมาลงเรืออีกลำหนึ่ง แล้วเสด็จกลับมา
เมืองเวียง ๒ ลำเดินไปถึงกลางทะเล เรือลำหนึ่งถึงเมืองอรัญญิก เรือลำหนึ่งกับพระพุทธร
ปฏิมาถูกกำลังพายุพัดไปถึงมหานคร^(๗) ซึ่งม้วนกับพระรัตนปฏิมา จึงประดิษฐานอยู่ใน

๑. วงศ์กัมโพธิ์ ในหนังสือจินกามณีมีถ้อยคำดังนี้ ตอนต้นเข้าใจว่า ได้แก่นิคมเมืองทวารวดี แต่มาถ้อยตอนนี้อาจไม่ใช่
เมืองทวารวดี จะเป็นเมืองจันทบุรีหรือเมืองใด ไม่ทราบแน่
๒. วงศ์อรัญญิก พระเจ้าจันทบุรีเมืองทวารวดี
๓. วงศ์ชยาม คือ เมืองโสม
๔. ในระยะนี้ ห้างศรัทธาจารย์ สาธารณธรรมนิลาจารย์และ ได้ตั้งแปลภาษาพระบาลีขึ้นในประเทศอินเดีย
เมื่อ พ.ศ. ๓๐๐ พุทธศาสนารุ่งเรืองและกลายมาขึ้นมาจากอินเดีย
๕. ใน *History of Burma* ของ G.E. Harvey ว่าเมื่อครั้งมีพระนามว่า พระเจ้าอมฤต หรือ อโมรา
ครองกรุงสุทตม ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๑๑-๑๖๒๐
๖. นฤคัมภีร์ คือ สมบัติวิเศษพิสดาร เช่น ตำราไสยศาสตร์และตำราตั้งถ้ำถ้ำถึงภาพว่าด้วยต้นรากของค่าน้ำ
มีมาอย่างไรเป็นต้น
๗. มหานคร แปลว่า นครหลวง หรือ นครบรม ในภาษาเขมร

มหันตวิธานาน ฝ่ายพระเจ้าอนุพุทธทรงทราบเรื่องนั้น จึงเสด็จทรงม้าอาชาไนยเหาะไปมหานคร
 ถวายพระอภัยมณีแห่งหนึ่ง เสด็จออกจากหล่งน้ำ ทรงพระบงคนเบาพันแผนหินแผนหนึ่ง พระบงคนเบา
 ของพระองค์ชราแก่แผนหินทอดลงไปยังข้างล่าง ครั้นนั้น ยมพระภิกษุองค์หนึ่ง เห็นการกระทำนั้นแล้ว
 จึงพูดว่า อุมาถัก ท่านเป็นใคร มีบุตรนรก ครั้นนั้น พระราชาไม่ควรถือชอกพระนามจริงของ
 พระองค์ แยกตัวบอกต่อว่า พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าเป็นพระราชบุตรของพระเจ้าอนุพุทธ พระภิกษุนั้น
 ถามว่า ท่านมาด้วยประสงค์อันใด พระราชาควรถือบอกต่อว่า มาเพื่อขอรับเอา ๒ มิวกไป พระภิกษุ
 นั้นจึงแจ้ง ให้พระอภัยมณีทราบ ฝ่ายพระอภัยมณีแจ้งให้พระเจ้ามมหานครทราบว่า พระเจ้า
 อนุพุทธองค์ท่านมาเพื่อขอรับเอา ๒ มิวกทั้งต้องทรมานพิศโรธมา กษัตริย์มหานครทราบเรื่องนั้นแล้ว
 ครั้นนั้น ๒ มิวกทั้งสองนั้น โด่มาด้วยบุญของเรา เราไม่ให้ใคร พระเจ้าอนุพุทธทรงทราบความ
 นั้นแล้ว จึงเอาไม้เท้าเป็นรูปดาบดอมนเป็นเครื่องดองตา แล้วเอาผงดินสอดพองทาตามตามเสด็จ
 ชนมาอาชาไนย ทรงพาประตักขึ้นถ้ำแห่งเมือง ๒ รอย เมื่อชาวเมืองมีพระมหากษัตริย์เป็นต้น
 ถัดลงไปอยู่ พระเจ้าอนุพุทธเสด็จตามทำเป็นพันดั่งตกคอกทั้งหลายเหล่านั้นแล้วรู้สึกตัวว่า ถ้าพวก
 ท่านไม่ให้มิวกแก่เรา เราจะคิดก่อท่านด้วยวิธีนี้ ท่านทั้งหลายต้องถักคอกของท่านดู ฝ่ายชาว
 เมืองถักคอกแล้ว เห็นผงดินสอดพอง ถักคอกตามชนมา จึงความซุกเหตุการณนั้นแก่พระเจ้า
 มมหานคร ครั้นนั้น พระเจ้ามมหานครจึงให้ตั้งมิวกทั้งสองถวายแก่พระเจ้าอนุพุทธ ครั้นแล้ว
 พระเจ้าอนุพุทธทรมานเอาแต่ ๒ มิวกมายังเมืองของพระองค์ ทรงตั้งพระศพนปฏีมา
 พระศพนปฏีมา ปรากฏใจองคัมโพธิ์ ด้วยประการฉะนี้

ได้ยินว่า ครั้นนั้น พระราชบุตรของพระราชามหานคร เองเมืองดงเขยไฉวคอง
 ดงบุตรของบุโรหิตพระราชาเมืองเขยเมืองวัน (เมืองมณฑลคอง) ไฉวคอง ครั้นแล้ว
 เองเมืองดงเขยบุตรบุโรหิตได้คิดเมืองวันทพระราชบุตรเมืองไฉว ฝ่ายพระราชบุตรก็ร้องไห้
 ดงอิดดงอื้นพันพัน เพราะเสียคางเมืองวัน ครั้นนั้น เองได้ทราบก็ให้พระราชทรงทราบ
 พระราชามหานครทรงตั้งเครื่องนั้นแล้ว ก็ดงบุตรบุโรหิต ครั้นนั้นให้มาบุตรบุโรหิตนั้นไปว่า
 เสียที่ดงเขยแห่งหนึ่ง ชื่อว่า ทะเดอตา^(๑) บุโรหิตจึงโกรธพระราชามหานคร หว่านพิษร้ายของกัน
 ไม่บูชิตระมอย่างยิง จึงพาภรรยาของตนหนีไป ครั้นนั้น ทัญนาทพิโรธพระราชามหานคร
 จึงบันดาลให้คนรันทนาคนคนคนคนนำทอนกรงใหญ่ คนทั้งหลาย เอนแต่อยู่ที่โพธิ์ นก
 นนคายหมัด ได้ยินว่า ในกรุงนั้น คนทั้งหลายเอาเรือมาอัญเชิญพระศพนปฏีมาไปประดิษฐาน

๑. ถ้าศัพท์ว่า มมหานคร หมายถึงนครหลวง หรือ นครธม ทะเดอตา ในที่นี้ มีน่าจะหมายถึง ทะเดอตา ใน
 ปะราชคัณคปุรา

ไว้ ณ ทรายรัตนแห่งหนึ่ง ต่อจากนั้นมา กษัตริย์โยธมปุระ พระนามว่า ฮาติศทวาร
เสด็จไปยังมหานครของอัญเชิญพระรัตนปฏิมาไปประดิษฐาน ในโยธมปุระ พระมหากษัตริย์
และชาวเมืองได้บูชาพระรัตนปฏิมาในโยธมปุระเป็นเวลาสามปี ต่อจากนั้นมา ยังมีพระราช
องค์หนึ่งเป็นใหญ่อยู่ในเมืองกำแพงเพชร เสด็จไปโยธมปุระแล้วอัญเชิญพระรัตนปฏิมา
มาบูชาในเมืองกำแพงเพชรเป็นเวลาสามเดือนหกปี ต่อจากนั้นมา พระเจ้าชัยยงราช
ธรมบัตใหม่เมืองกำแพงเพชร ทรงบูชาพระรัตนปฏิมา ครั้นนั้น พระราชา ทรงพระนามว่า มหาพรหม
เป็นพระอนุชาของพระเจ้ากัณหา ทรงราชธรมบัตอยู่ในเมืองเชียงาย พระเจ้ามหาพรหมนั้น
ทรงทราบความอัศจรรย์ของพระรัตนปฏิมาและพระรัตนปฏิมา จึงยกพลณาย ๘๐,๐๐๐ เสด็จไป
เมืองกำแพงเพชร อัญเชิญพระรัตนปฏิมาไปบูชาที่เมืองเชียงาย

เรื่องทั้งหมดนี้ โปรดทราบความกันแต่ตั้งมาแล้ว ในเรื่องกาลมาของพระรัตนปฏิมา

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินเมืองมา รมกับพระเจ้ามหาพรหมผู้เป็นพระเจ้าอาว์ของพระองค์ ได้
ขยริษณะแล้ว เสด็จเข้าเมืองเชียงาย ทรงได้แก่พระรัตนปฏิมาอย่างเดียวกัน พระรัตนปฏิมาหาได้ไม่
กึ่งเป็นเพราะเหตุไร? ตอบว่า เป็นเพราะคนเขาไปซ่อนเสีย จึงอยู่ในสมัยกบฏ (บ้าน
เมืองหัวราช) พระรัตนปฏิมานั้น คนเขาไปซ่อนเอาไว้ จึงไม่ปรากฏในคราวนั้น เมื่อพระเจ้า
พิทักษ์ของราชธรมบัตในราชธานีเชียงใหม่แล พระรัตนปฏิมา จึงปรากฏขึ้นที่เมืองเชียงาย
(ครุฑที่ ๕๒) พระเจ้าพิทักษ์ได้ขึ้นเมืองรวมนแล้ว โปรดให้อัญเชิญพระรัตนปฏิมานั้น มาจากเมือง
เชียงาย พระรัตนปฏิมานั้นไม่ประสงค์จะไปตามทางใหญ่ จึงแสดงความอัศจรรย์โดยทำให้หนัก
ขึ้นจน ได้ เพราะว่า ในคราวนั้น มหาชน ใครจะอัญเชิญไปตามทางใหญ่ แต่ไม่อาจจะยกพระรัตนปฏิมา
นั้นขึ้นได้ เพราะเหตุไร? เพราะในระหว่างทางใหญ่ ไม่มีนครหลวง มีประสงค์จะอัญเชิญไป
ตามทางเดินที่ไปสู่นครหลวงก็เพียงคนเดียว ก็สามารถยกขึ้นได้ เพราะนครหลวงก็เป็นนครหลวง
เพราะฉะนั้น มหาชนจึงอัญเชิญพระรัตนปฏิมาไปนครหลวง แล้วประดิษฐานไว้ที่นคร
(ครุฑที่ ๕๔) ในนครหลวงก็มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงอำนาจ ครองราชธรมบัตอยู่ พระเจ้า
พิทักษ์มหาพรหมโปรดให้อัญเชิญพระรัตนปฏิมานั้นจากนครหลวงมาประดิษฐานไว้ที่เจดีย์ทองซึ่ง
ก่อสร้างเสร็จแล้ว (ครุฑที่ ๕๖) พระรัตนปฏิมานั้น ปรากฏพระนามว่า นครมณีปฏิมา เพราะ
เหตุที่นครประดิษฐานอยู่ในนครหลวงมาแล้ว และเพราะเหตุที่มาจากนครหลวงนั่นเอง

พระรัตนปฏิมาปรากฏในองค์สยาม

ชมวิบุรณ์ คำประเสริฐนิล

ถอนมาแห่งพระรัตนปฏิมา

ชมวิบุรณ์

[เรื่องพระเจ้าพิตัก]

ต่อมาจากนั้นมา มีเถาะ จุดศักราช ๘๔๕ (พ.ศ. ๒๐๒๑) วันพุธขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๘ จันทรเดือนดังกล่าวฤกษ์ พระเจ้าอโศกธรรมจักรพรรดิทอดพระราชริราช ทรงมอบภาระให้ตั้งโศก เณรมาตั้งและอาณัติจาริณคัมภีร์อาณัติมาศย์^(๑) ทอดพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ ทองหนัก ประมาณสามสิบสามแสน^(๒) ให้มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปแบบอวปุระ (รูปที่ ๔๐) ทอดที่ วัดป่าคากามหาวิหาร^(๓) ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราชธานีเชียงใหม่ กรมทอตั้งเจ้าแล้ว พระมหา กษัตริย์ทรงอธิเบญญพระบรมสารีริกธาตุประมาณ ๕๐๐ องค์กับพระพุทธรูปแก้ว ทอง และเงิน จาก ทอดพระธาตุอันพระองค์ มาบรรจุไว้ในพระเศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ โดยถือว่า ความเป็น พระมหาเถรในอารามนั้นชื่อ ธรรมคัมภีร์ ได้เป็นเจ้าคณะและพระอธิษฐานด้วย ฝ่ายพระเจ้า อโศกธรรมจักรพรรดิทอดพระราชริราช ทรงวางถรณ์มัตถ์ได้ ๔๕ ปี อังวรคในมิมะเนม และพระองค์ มีพระชนม์พรรษาได้ ๗๗ ปี

เรื่องพระเจ้าพิตัก

๗๖

[เรื่องพระพุทธรูปใหญ่ในวัดบุปผาราม]

เมื่อพระเจ้าอโศกธรรมจักรพรรดิทอดอังวรคแล้ว พระราชสันติศาของพระองค์ พระนามว่า เจ้าชยชเรียงราย^(๔) ประสูติเมื่อมีชวด (จ.ศ. ๘๑๘ พ.ศ. ๒๐๐๐) มีพระชนมายุได้ ๑๓ ปี ทรงวางถรณ์มัตถ์ในมิมะเนม พระเจ้าชยชเรียงรายนั้น พร้อมด้วยพอดนิกายเจ้าอาณัติ เขาหับ ทองคำไปอธิเบญญพระบรมศาพระเจ้าพิตัก พระราชอัยการของพระองค์ ไปถวายพระเพลิงที่วัด มหาโพธาราม (รูปที่ ๔๓) กรมทอพระเพลิงตั้งเจ้าแล้ว ทรงสร้างสถูปใหญ่^(๕) (รูปที่ ๔๔) ในวัดนั้นแล้วบรรจุพระอัฐิในสถูปนั้นบุษราคอตมา พระเจ้าชยชเรียงรายโปรดให้สร้างวัดป่า คาราม เมื่อมีชวด จุดศักราช ๘๔๕ (พ.ศ. ๒๐๒๑) พระองค์โปรดให้ชำระชนกษัตริย์ที่พระญาณ มงคลเถร ถมมัตถ์ใจแดง ที่เกาะดอนแพนเมืองเชียงแสนนั้น เมื่อเดือน ๓ ปีชวด ไครบ้างช่วยกัน

๑. ท่านผู้นี้ ในพงศาวดารโยนกเรียกชื่อไว้ว่า หมื่นคัมภีร์อาณัติมาศการ ทรงพระอัย: อาณัติจาริณคัมภีร์ อาณัติ

๒. ทองหนักประมาณสามสามแสน (เท่าสิบ) ประมาณ ๓,๓๐๐ กิโลกรัม

๓. คือ วัดป่าโพธาราม

๔. เจ้าชยชเรียงราย ท่านบุคคลที่ตัว ชีวประวัติเรา

๕. ยังมีพระสถูปใหญ่และที่อารามพระเพลิงปรากฏอยู่จนบัดนี้

ข้ารับ? ครอบงำมหาอำนาจมีศักดิ์เป็นสูงของพระมหากษัตริย์และพระเถระเหล่านั้น คือ พระเจษฎา
 เสด็จ พระญาณโพธิมหาอำมาตย์ พระสร้อยเพชร พระนารถเสด็จ พระอัครมุนีธรรมจริยเสด็จ (ช่วยกัน
 ข้ารับ) พระเจ้ายอดเข็ญเรียงรายนั้นทรงบัญชาพระมหากษัตริย์ปัญจขัตติยด้วย ๓๐๐,๐๐๐ และพระองค์
 ทรงครองราชสมบัติอยู่ ๘ ปี ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระราชบุตร^(๑) ของพระองค์เมื่อมีเกาะ
 ครั้นมอบราชสมบัติตั้งรับแล้ว มีพระชนม์อยู่ต่อมาได้ ๓๓ ปี ถัดพระชนม์ไม่มีราช^(๒) พระเจ้า
 ยอดเข็ญเรียงรายมีพระชนมายุ ๕๐ ปีบริบูรณ์ ฝ่ายพระราชบิดาเป็นพระราชบุตรของพระเจ้ายอด
 เข็ญเรียงรายองค์ ประสูติมีราชโอรสทรงนามว่าเป็นพระปนัดดา (เหลน) ของพระเจ้าพิบูลและพระองค์
 มีพระชนมายุ ๓๐ ปี ทรงกระทำราชภิเษก เมื่อเดือนเดือน ๘ จุฬศักราช ๘๕๗ (พ.ศ. ๒๐๑๕)

จึงอยู่ พระองค์คงแก่ได้ราชภิเษกแล้ว ทรงเสด็จไปในพุทธคยา ประทับด้วย
 ศรัทธาอย่างขงยอด มีพระภคินีตามแบบแผนไปด้วยเจตนาที่จะทรงบริจาคนิคมุขีจากทุกบ้านนั้นเป็น
 ร้อย ๆ เหมื่อนมหาสมุทรถึงพันด้วยทองคำใหญ่หาประมาณมิได้ พระเจ้าพิบูลปนัดดาธิราชองค์
 หลังจากได้อภิเษกแล้ว ในปีที่ ๒ ได้โปรดให้สร้างอารามบนอารามหนึ่ง ในหมู่บ้านที่พระราชบิดา
 ครั้นเป็นบุพการี และพระบิดาของพระองค์เคยประทับมาก่อน เมื่อวันอังคาร ๗ ค่ำ เดือน ๕
 มีระโรง จุฬศักราช ๘๕๗ (พ.ศ. ๒๐๑๕) และพระองค์ทรงสร้างอารามชื่อว่าพุทธาราม^(๓) (ดูรูป
 ที่ ๓๗) แปลว่าอารามก่อน โดยหมายถึงอารามนั้นมีอยู่ด้านทิศบูรพา (ทิศตะวันออกชั้นต้นก่อน)
 แห่งราชธานีนครเข็ญใหม่ คือนั้นมา ย่างเข้าปีที่ ๓ เมื่อมีระเมษ พระองค์ทรงสร้างปราสาทบน
 องค์หนึ่งท่ามกลางหัวหริในอารามนั้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปงาม คือนั้นมา ย่าง
 เข้าปีที่ ๔ เมื่อมีระกา พระเจ้าพิบูลปนัดดาธิราชทรงฉลองพระไตรปิฎกฉบับทองและทองพระ
 มหัทธราชธรรมที่พระองค์โปรดให้สร้างไว้ ในวัดพุทธาราม แล้วทรงฉลองวัดกุญาราม ซึ่งพระองค์
 โปรดให้สร้างขึ้น ในตำบลบ้านเกิดของพระนางฉวีธิดา^(๔) พระราชชนนีของพระองค์ ใน

๑. สมเด็จพระเจ้าในรัชกาลพระอภัยมณีชื่อในโลกนี้คือพระเจ้าพิบูลปนัดดาธิราช (พิบูลปนัดดาธิราช) แปล
 ว่า เหมื่อนพระเจ้าพิบูล ส่วนในพงศาวดารโยนกหรือลาวี วัชรราชกุมาร หรือ พ่อแก้วแก้ว ลายชื่อหรือว่า
 พระเมืองแก้ว หรือ พระอุทาจิปัตติราช
 ๒. ในพงศาวดารโยนกหรือ ลาวีชื่อไปไว้ชื่อเมืองสุวรรณเมืองเมื่อได้ ๓๓ ปี ถัดพระชนม์ที่นั้น
 ๓. เดิมชื่ออารามหรือว่าวัดเม็ง
 ๔. พระนางฉวีธิดา ในพงศาวดารโยนกหรือลาวีว่า นางป่องน้อย แต่ที่อุตรดิตถ์เป็นนางป่องน้อย ตำราหนังสือไม่มี
 อักษร ก ฤ

เมืองกุสาวดี^(๑) ต่อขึ้นมา พระเจ้าพิตคนปิตดาธิราชโปรดให้เริ่มดำเนินการหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่วัดบุปผาราม^(๒) (ดูรูปที่ ๒ และ ๔๑) เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกาคุดกักราช ๘๖๖ (พ.ศ. ๒๐๕๔) พระจันทร์เสวยบุพผนักษัตรเป็นวันแดง จากนักษัตรเข้าปี ๒ เป็นมฤตยู จึงหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ พระจันทร์เสวยบุพผนักษัตรเป็นฤกษ์แดง โดยนว่า พระองค์โปรดให้หล่อพระพุทธรูปใหญ่ของกันชนไว้ทองแดงหนักหนึ่งโถง^(๓) มีทศอังกูร ๘ แห่ง^(๔) ฐานสูงชันเป็นฉัตรปรากฏในเมืองเจ้ากุ่มหัว (คือเมืองเชียงใหม่) เมื่อวันอาทิตย์ขึ้นเดือน ๘ เป็นวันแดง ก็มีการเกี่ยวกับพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๘ เดือน จึงเสร็จ (ดูรูปที่ ๔๑ และ ๔๒) พระราชาธิราชพร้อมด้วยเสนาบดี, ข้าราชการ, ราษฎร, คณะสงฆ์ และราชทูตแห่งท้าวพระยาเมืองชนทงหลาย ได้เชิญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่จากสถานที่หล่อไปประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดบุปผาราม^(๕) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ คุดกักราช ๘๘๑ ครั้นประดิษฐานเสร็จแล้ว จึงถวายสมโภชสามวันสามคืนด้วยเครื่องสังฆทาน และผ้าธรรมคาเป็นต้น แก่คณะสงฆ์ ๒ คณะประมาณ ๑,๑๐๐ รูป ทรงกระห้ามห้ามหกรรณ คือ การฉลองพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นการใหญ่

กาลอด่างถึงพระพุทธรูปองค์ใหญ่บังเกิดครันในวัดบุปผาราม
จนบริบูรณ์

[เรื่องหล่อพระปฏิมาทองคำองค์ใหญ่]

ต่อจากนั้นมา ในมะเมีย คุดกักราช ๘๗๒ (พ.ศ. ๒๐๕๔) จึงมีท้าวปวงรณา (กลางเดือน ๑๑) พระราชาภิษัตริย์นครโกษาของคำออง^(๖) ทกหมื่น^(๗) เพื่อหล่อพระพุทธรูปปฏิมา

๑. เมืองกุสาวดี แปลตามศัพท์ ได้แก่เมืองมีหญิงชรา ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ "ให้มีพระมหกรรมฉลองพระโอรสบุญเกิดวัดบุปผารามและวัดกุ่มรามาเมืองกุสาวดี (จวบ) อันเป็นที่เกิดแห่งพระชนมชีพพระองค์" อันเมืองกุสาวดีหมายถึงเมืองจวบ อาจอยู่ใกล้เขตโกลใหญ่ หรือ เวียงคำพาทงเมืองฝาง เพราะในเขตนี้มีเมืองจอนี้
๒. วัดบุปผาราม มีจุพนันหรือค้ำสามผู้ว่า วัดสวนดอก
๓. หนักหนึ่งโถง เท่ากับ ๑๒,๐๐๐ กิโลกรัม
๔. พระพุทธรูปองค์นี้ คือพระเจ้านั่งขัด มีจุพนันอยู่ในวัดพระเจ้านั่งขัดวัดสวนดอก กล่าวกันว่า ในครั้งเดิมวัดพระเจ้านั่งขัดนี้ เป็นวัดเดียวกับวัดสวนดอก เมื่อหล่อองค์นี้แล้วเคลื่อนที่ไปมีวัด พระเจ้ากุดปกิตดาธิราช จึงโปรดให้สร้างเป็นวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง คือวัดพระเจ้านั่งขัด ตัวว่าเจ้าคือ แปลว่า ตัวโกลใหญ่เป็นเจ้าหรือหลักโกล
๕. ที่ว่าประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดบุปผาราม คือวัดสวนดอกนั้น อันที่จริงถูกต้องแล้ว เพราะเวลานั้นเป็นวัดเดียวกับต่อมาภายหลังจึงแยกอุโบสถกันออกไปเป็นอีกวัดหนึ่ง และเรียกว่า วัดพระเจ้านั่งขัด ดังที่ปรากฏในจุพนันนี้ (ดูรูปที่ ๔๒)
๖. ท้องคำออง คือท้องที่ไล่ส่วนเสมอื่น ๆ ออกเหลือแต่เบื้องท้องบริสุทธิ ข้างผูกศัพท์นั้นว่า มีพระจุลสุภาสุดี แปลตามศัพท์ว่า ท้องคำอองที่พ้นขึ้นข้างเจ็ดออกแล้ว ตรงกับคำภาษาเหนือว่า คำจา
๗. ทกหมื่น เท่ากับ ๑๒ กิโลกรัม

ทรงตั้งตัวบวชอยู่วัดท่ามกต่างฝั่ง ๓ คณะ (โขย, รามัญ, ลังกา) เพื่อพิจารณาสร้างให้มี
ขนาดเท่าร่างของพระองค์ ครั้นถึงวันศุกร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ พ้นเพงกันไปแล้ว พระจันทร์
เสวยวิสาขมาสครุฑขี้ ฉันทอง ไปรคให้เอาทองคำตั้งนั้นสร้างเป็นพระพุทธรูปมารชของค้ำหั่ง
จึงอยู่พระพุทธรูปมาก่อสร้างด้วยทองคำแผ่นใหญ่ของกัน เป็นพระพุทธรูปปาง ส่วนตั้งมีขนาดเท่า
พระมหากษัตริย์ทรงยืน แลทองคำนั้น ไปรคให้แม่เป็นแม่ทนมแล้วจึงเอาไปบู ไม่ไร้อ้อ
เป็นแห่งทองค้ำ^(๑) (ดูรูปที่ ๕๐)

กาลห้อยพระปฏิมาทองคำนี้ใหญ่
จนวิบุณย์

[เรื่องสมมติสมาบัติมหาโพชาราม]

ค้อจากนนมมา พระเจ้าทศกณิศสารราช ไปรคให้สร้างโรงอุโบสถหลังหนึ่งทรง
อุฏคถกษณ์ กว้าง ๑๒ ศอกกับ ๓ คืบ ย่นยาว ๑๘ ศอกกับ ๓ คืบ ในวัดมหาโพชาราม
ซึ่งพระเจ้าทศก พระวราชบิณฑการสร้างไว้ในสถานท้อววยพระเพด็จพระบรมศัพพรราชบิณฑการ
พระองค์ (พระเจ้ายอธชัยราช) ท้องป่าด้านนิมิตของโรงอุโบสถนั้น กว้าง ๔๓ ศอก
ยาว ๑๑๖ ศอก ส่วนเขตค้ำคตหมบ้าน กว้าง ๑๐ วา ยาว ๔๘ วา โดยพระองค์ประทาน
ทแ่องทงแอกกบตงกต่างแ่องนหม เนอททแอกแ่องนหม ยงเป็นทถุมอยู่ ยาว ๖๐ วา กว้าง
๔๐ วา พระมหากษัตริย์ทรงประทานทแอกแ่องนหมเนอททแอกคตคตหมบ้านนหม เนอททแอก ๘ ค่ำ
เดือน ๕ มีระนัย ชุดคักการ ๘๘๒ ตรงกบตพระค้ำศตปรันิพพานได้ ๖๐๕๕ ปี แลในแอง
ยุคอ้นนหม พระองค์ทรงนิมนศพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดคมาจากทุกวัดในศว (เชียงใหม่) ประชุม
ทท้อคตมหาโพชาราม พระภิกษุสงฆ์คเป็นพระวินยชร (วิวัณ) ได้กระทำวินยกรรมซึ่งเป็น
กัจจาเป็นเนอชชุดอ้นนหม ค้อจากนนม ในบค ๒ พระองค์ยุคอ้นนหม ตั้งย่นสมาธิกรรมวาจา^(๒)
ช่นอุคค้องกานทอถกนหม เมอช่นอชทค้ำชามป่องคต พระจันทร์เสวยวิสาขมาสครุฑขี้ ขึ้น
๓ ค่ำ เดือน ๖ มีระนหม ชุดคักการ ๘๘๓ (พ.ศ. ๒๐๕๕) จึงอยู่ ในควันนั้น พระเจ้าทศก
ณิศสารราช ครือว่า อถานทนขอให้เป็นเขตแอกจากเขตบ้าน ครือคคอบอ้งนหมว่า ป่าสาลี
ภันเต แบอว่า ชำค้ำทำนค้ำจรัญ ทอถคคณค ค้ำแม่ทนม พระอภยอชาทมหาอ้นนหมกับพระ
มหาเอวเจ้าอวาชอชัตมหาโพชาราม ก้อชค้อสมาธิกรรมวาจา ในกาลเมอช่าท้อชอชคตสมาธิคมา

๑. พระพุทธรูปองค์นี้ ประดิษฐานอยู่ที่พระประธานในวิหารวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

๒. สมาธิสมาธิกรรมวาจา คือสวดประกาศขอสมาธิสมา หรือ ชุดสมาธิ

นั้น พระเจ้าฟอลกปัลลิศวราชพระชนมพรรษาได้ ๑๐ มีบริวารดี พระอภัยจำวทมหาอำนาจ มี
 พรรษาได้ ๔๗ พรรษา พระมหาเถรเจ้าชาวต่างด้าวคณาโฆวราม มีพรรษาได้ ๔๗ พรรษา ครั้น
 ยังมีพระเถระอื่น ๆ อีก ก็คือ พระสุนทร, พระพรหมทัต, พระญาณฉัตร, พระสุริย, พระ
 ญาณเรื่อ, พระธรรมวงศ์, พระพิฆังกร, พระชานนทร, พระหัตถ์รังสี, พระสรังกร, พระ
 พุทธาศิ, พระอริสมัญญา เหล่านี้เป็นพระเถระเมืองเขมรใหม่ พระญาณเมธ เป็นพระเถระนคร
 ทรัพย์ชัย พระญาณองศา เมืองเขมรราช พระญาณวิจิตร, พระญาณฉัตร, พระศรีธรรม
 รังสี เมืองเขมรแดง พระรัตนัญญา, พระดัดดองสี นครเขา พระจันทร์รังสี, พระรัตน
 มัญญา นครเขมรศักดิ์ พระอุปลุก เมืองน่าน พระเทวสุพ เมืองจาง^(๑) ยังมี พระมหาเถร
 เหล่านี้ อันเป็นพระเถระ มีคุณธรรม มีคุณวิชาคุณละคุณเคย มีคุณธรรมวิชาในพระโคตรมฤค
 ภูมิตั้งเป็นปกติ เป็นเจ้าคณะใหญ่และเป็นอาจารย์ของคณะสงฆ์ ต่างมาดั้นมาดในวัดมหา
 โฆวราม พักพร้อมกัน เมื่อถึงคณมคัสมาเถรเจ้าแล้ว พระมหาภคปริยทรวงปรารถนาอันตั้งอัน
 ยิ่งใหญ่ เพื่ออุทิศถวายพระวราชบิดาพระวราชมารดาของพระองค์ จึงมีชัยพระภิกษุสงฆ์ให้ทำ
 อุปลัมบทกรรมในวัดมหาโฆวรามนั้น พระสงฆ์ทั้งหลายได้พร้อมกันให้อุปลัมบทใน
 คณมคัสมาเถรเจ้าในวัดมหาโฆวรามนั้น เมื่อวันที่พุธขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ มีระแหม จุติศักราช ๘๘๑
 (พ.ศ. ๒๐๕๕) ประกอบด้วยโรหิตนิกษัตริย์ และอุปลัมบทกรรมนั้นเสร็จแล้วเมื่อวันที่ ๖
 ครั้นนั้น พระมหาภคปริยได้ทรงถวายมหาทานด้วยจุฬามณี นมัสการรัตนราชวาทนแดง ยานพร
 และนำดีศอกจำปา เป็นคน แยกพระภิกษุสงฆ์มาจากนอกเมืองและที่เขมรเมืองเขมรใหม่ด้วย นับ
 ตั้งแต่กาลก่อนคณมคัสมาเถรเจ้าโฆวรามมา พระเจ้าฟอลกปัลลิศวราชได้แต่ตั้งสงฆ์ให้ทำสังฆกรรม
 ภายในพรรษา เพื่อให้ก่อการกุศลอันยิ่งใหญ่เจริญ ๆ ขึ้นแก่พระวราชบิดาและพระวราชมารดา

กาลดณมคัสมาเถรเจ้าโฆวราม
 จบบริบูรณ์

[เรื่องเสด็จไปเมืองเขมรแดง]

ในวันพฤหัสบดีขึ้นสิบเดือนกันยายน (พ.ศ. ๒๐๕๕) พระวราชพร้อมด้วยราชบุตรราชธิดา
 ทั้งหลาย เสด็จมาทำท่าแพลงอสมพรราชกุศลที่ทอง ทั้งตั้งท่าแพลงนบถงอสมพร ได้

๑. เมืองจาง ตำบลอุบลราชธานี ราชบุรี ฉบับแปลครั้งรัชกาลที่ ๑ ว่า เมืองอสมพร แต่ในศิลาจารึกโบราณเรียกว่า
 พุทฺธบุรี แปลว่าเมืองพระ คงพาดอสมพรแทนที่ชื่ออสมพรแล้ว จึงพิศพิศชื่อราช มีระบุขึ้น

เงินหนักปริมาณต้องเด่นต้องหมิ่น^(๑) และเอาเงินจำนวนหนึ่งแยกเปลี่ยนเป็นมูลค่าทองคำ หรือ
ทองคำด้วยเงินจำนวนหนึ่ง ได้ทองคำจำนวนต้องหมิ่นหาพัน^(๒) แล้วแต่แผนแห่งพันของกษัตริ
ราชวงศ์อยุธยา โดยถือว่า จำนวนทองคำหมื่นของกษัตริราชวงศ์อยุธยาเมื่อเทียบกันแล้ว
รวมกับจำนวนใหม่ทั้งหมดคือกัน มีหนึ่งตำหนักเช่นแปลทหนึ่งหาพันด้วยกับเศษออกต้อง^(๓)
พระองค์โปรดให้สร้างเขตกว้างคองคาง (ตาลารวม) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือนเดียวกัน
(เดือนมี) หนึ่งเอง พระจันทร์ประกอบด้วยจำนวนหนักครุฑฯ คือจากนั้นมา ในปีที่ ๒ พระเจ้า
พิศมัยคำชะวาวโปรดให้สร้างอารามเขตกว้างบ้านศรีบุญเรือน^(๔) ในทนม่นา (ต่งสอง) เจ้า
มาหากัน ตำหนักหนึ่งหนักครุฑฯ หนึ่งเอง วัน ๗ ค่ำ เดือน ๗ มีออก พระจันทร์ประกอบด้วย
ด้วยออกครุฑฯ หนึ่งหนักครุฑฯ วันขึ้นปีที่ ๒ พระเจ้าพิศมัยคำชะวาวเสด็จประพาสพระอาร
ามเขตกว้างบ้านศรีบุญเรือน เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ พระจันทร์ประกอบด้วยอนุอาราม
หนักครุฑฯ คือจากนั้น ในปีที่ ๓ พระองค์โปรดให้สร้างศาลามหาวันฉายซึ่งพระองค์ในราชัน
เรียง โหม่น และโปรดให้สร้างวิหารใหญ่วัดพระธาตุศรีบุญเรือนในนครศรีบุญเรือน เมื่อวัน
พฤหัสบดีขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะ (พร้อมกัน) การก่อสร้างศาลามหาวันฉายและสร้างวิหาร
ใหญ่วัดพระธาตุศรีบุญเรือน เป็นเวลาเดียวกันไม่ก่อนไม่หลัง

พระองค์เสด็จไปเมืองเชียงแสน เมื่อวันพุธ ๙ ค่ำ เดือน ๑ จุดศักราช ๙๗๐ (พ.ศ.
๒๐๙๔) หนึ่งเอง และเมื่อจะเสด็จไปนั้น ทรงมีพระคณเดชะ ๓ คณะในเมืองเชียงใหม่นำ
ด้วย คณะหนึ่ง ๓ คณะนั้น พระภิกษุญาณเจ้าห้องจำนวน ๒๐ องค์ มีพระมหาเถรเจ้าชวาจวดีขึ้นมา
โศขารามเป็นประมุขไปด้วย ครั้นถึงเมืองเชียงแสนแล้ว พระอารามรับคัมพระประสงค์กระทำ
อุปถัมภ์กรรม ในเมืองเชียงแสน จึงมีพระคณเดชะทั้งหมด ๓ คณะนั้นออกเมืองใหม่เมืองเชียง
ใหม่ ให้ไปประชุมกันที่เมืองเชียงแสน

ครั้นถึงวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ พระอารามรับคัมประสงค์ ให้รื้อฐานเจดีย์ใหญ่ โหม่นหาวิหาร
กลางเมืองเชียงแสน แล้วให้ก่อสร้างเจดีย์องค์ใหญ่ เมื่อวันศุกร์เป็นฆานปลอด แรม ๓ ค่ำ
เดือน ๕ และเจดีย์องค์ใหญ่มี ฐานกว้าง ๑๕ วา (๔ เหนือม) สูง ๒๕ วา^(๕) พระภิกษุซึ่งมี

๑. สองหมื่นสองพัน เท่ากับ ๒๒๒ กิโลกรัม
๒. สองหมื่นห้าพัน เท่ากับ ๒๕๐ กิโลกรัม
๓. พัดกันเต็มสนามแปลหมื่นที่เห็นด้วยตาเห็นออกกับสี่เท่ากับ ๒,๘๗๖ กิโลกรัม ๕๐๐ กรัม
๔. บ้านศรีบุญเรือน ตำบลกาศิมเมืองฉะเชิงเทรา อุตสาหกรรม ชัยทรงเป็นปัจจุบันนี้มีวัดชื่อ วัดศรีบุญเรือน ในท้องที่จังหวัดฉะเชิงเทรา
และที่จังหวัดน่านทั้งคำชะวาววัดศรีบุญเรือน เชื่อกันว่าเป็นวัดที่เก่าแก่
๕. ยาว ๑๕ เมตร กว้าง ๑๕ เมตร ๒๕ วา ๒๕ นิ้ว
๖. เจดีย์องค์นี้ อยู่ในวัดกาศิมเมืองฉะเชิงเทรา (ดูรูปที่ ๕๓)

ทรงโปรดพระราชทานเงินค้ำมา พร้อมด้วยราษฎรทั้งชน ได้ประชุมกันในเมืองเชียงแสน พระราชาธิบดี
 รับสั่ง ให้ผูกเรือขานมาบนหัวเกาะดอนแทน^(๑) เพื่อพระภิกษุทั้งหลายกระทำอุปัชฌายกรรม
 ในขณะซึ่งมีทั้ง ๓ นม เฉพาะขณะซึ่งมีทองคำจำนวน ๓๐๘ รูป มีพระมหาเถระเจ้าชาวอ่าวตังคะมหา
 โสภารามเป็นประธาน องเรือขานแล้ว ยังอุดบุตรทั้งหลาย ให้อุปัชฌายกรรมจำนวน ๒๑๕ คน
 ด้วยอุดทุกเชลยมี^(๒) เมื่อวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ พระจันทร์เสวยอุศลาคราดำพระจันทร์ครุฑ
 มีกุน กุดก็กวระ ๘๘๘ ตรงกับพระค่ำดาวปรัลพลาณแล้วได้ ๒๐๕๘ มี และอุปัชฌายกรรม
 นมอันอุดลงเมื่อวันแรม ๑๑ ค่ำ ถ้าคืนนั้น คณะซึ่งมีตนเมืององเรือขานอำนนั้นแล้ว
 ยังอุดบุตรให้อุปัชฌายกรรม ๑๑๐ คน ถ้าคืนนั้น คณะซึ่งมีตัวกุดกับปาราม^(๓) ยังอุดบุตร ให้อุปัชฌายกรรม
 ๓,๐๓๓ คน ฝ่ายพระราชโอรสได้โปรดตั้งฐานพลับพลาที่ประทับของพระองค์ยกให้เป็นหอไตร
 ไว้ในวัดบ้านแสงทอง จังอยู่ พระมหาภคคัมภีร์กับพระมหาศาสดาพรหมวิจาตเงินจำนวนแสนและ
 นำด้านหน้าพร นำตั้งศอกจำปาเป็นต้นมากมายไว้ ในเมืองเชียงแสน โดยถือเอาทางเป็น โทษ
 และพระองค์ก็ก่อสร้างถาวรวัตถุเป็นอันมาก ในพระรัตนศรมมีพระพุทธรูปเป็นชาติไว้ ในเมือง
 เชียงแสน แล้วเสด็จจากบ้านเมืองเชียงราชอีก ในเมืองเชียงราช พระองค์ทรงกระทำบุญกุศล
 เป็นอันมากแล้วเสด็จกลับมาเมืองเชียงใหม่ พระองค์เสด็จมาจากเมืองเชียงแสนแล้ว โปรดให้
 กระทำอุปัชฌายกรรมในราชธานีเมืองใหม่ เมื่อวันอาทิตย์ วัน ๓๔ ค่ำ เดือน ๘ พระจันทร์
 เสวยเรขารัฐนักษัตรฤกษ์ มีกุนนั้นเอง (พ.ศ. ๒๐๕๕)

เรื่องเสด็จไปเมืองเชียงแสน

[เรื่องพระสี่พุทธปฏิมา]

ในมีกุนนั้น กษัตริย์ชื่อชโยธมปุระ^(๑) ยกพลนิยามานครเขาดงคี่ จังอยู่ กษัตริย์
 ชื่อชโยธมปุระนั้น เสด็จมานครเขาดงคี่ เมื่อวันอังคาร เดือนธันวาคม แลวันก็เอาพระพุทธรูปปฏิมา
 ชื่อสี่ ไปจากวัดคูขาว ขณเดชะเรื่องการอุทิศของพระพุทธรูปปฏิมา ชื่อ สี่ ซึ่งตั้งค้อยในวัดคูขาว
 คี่ไป

๑. เกาะดอนแห่งนี้ คนลาวมีชื่อเรียก เกาะหลวง อยู่ในแม่น้ำโขงตรงที่ว่าการอินทขิลเมืองน่าน (ดูรูปที่ ๒๐)
 ๒. อุดทุกเชลยมีมา คือ สี่นามีน้ำสี่ร้อยคน
 ๓. เวียงคำ ปู่ลาวเสียดชะหรือฉีกชาวมอญ พระสุนทรนบราชโอรสในสำนักพระอุทุมพรหมมหาเมธีราชวงษ์ ภายหลัง
 ทำมาอยู่วัดปาราม จึงเรียกพระภิกษุคณะนั้นว่าปู่ลาวเสียดชะ
 ๔. ชโยธมปุระ เจ้าใจว่า พระนาคเวียงสุธา ทรงเป็นเจ้าภคกมลตั้งแต่พระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงกรุงศรีอยุธยา
 (พ.ศ. ๒๐๓๓-๒๐๓๕) มีตั้งว่าในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงพระบางปฏิวั ๙ วัน ศักราช ๘๘๘
 วัน ๓ ค่ำ ๑๑ ค่ำ เพราะแรมแล้ว ๘ ค่ำ ๓ ฤกษ์ ๓ ฤกษ์ สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จไปเมืองนครเชียงใหม่

โดยเห็นว่า ยม^๑ หินคำก่อนหนึ่ง ทางด้านฝั่งขวามือตกแม่น้ำ ไม่ไกลโดยชมพู^๒ ฝรั่งหนึ่ง
พระอินทร์ภาครองขวา เมื่อดำรงพระชนม์อยู่ แวดล้อมด้วยพระอินทร์ทั้งหลาย เด็ดเข้ามา
ทางอากาศแล้วลงมาขยันทัน ประทับนั่งบนก้อนหินด้านหน้า ศรีสัตยราชรูปมัสต^๓ แก่
พระภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่นั้นมา หินคำก่อนนั้น เทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลาย กราบไหวบูชาเป็นนิตย์
ตลอดมา เพราะฉะนั้น หินคำก่อนนั้น จึงมีชื่อปรากฏว่า อหโรธิดา^๔ และหินคำก่อนนั้น
แลมีชื่อแก่ชาวโรมันประเทศ^๕ ทั้งหลายเรียกด้วยภาษาของตนว่า อีดาอิม เพราะเหตุเอาเหตุที่
คือตามมนุษย์บนภูเขา คือจากถนนมา มีพระราชาราชของคิงหนึ่ง ในโรมันประเทศ เป็นใหญ่แก่
เจ้าประเทศราชทั้งหลาย ทรงพระคำไว้ชื่อว่า หินก่อน นั้นเป็นเพียงมีฐานะเป็นเครื่องใช้สอย
แก่ขี้เป็นไปเพื่อบุญใหญ่ให้ดวงแก่เทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลายได้ อียากรณะเคย เราชจะทำหิน
ก่อนนั้น ให้เป็นพระพุทธรูปขึ้นมา และพระพุทธรูปของคิง จะได้เป็นไปเพื่อบุญใหญ่ให้ดวงของ
ชนไปแก่วิวเทวดาแถมมนุษย์ทั้งหลายจนกว่าจะดำเนินมาชนครีธาณ ครั้นทรงดำรงมาจนแล้ว จึงคิด
ตั้งให้พระรูปช่างปฏิมากรรมทั้งหลาย แล้วโปรดให้ช่างทำหินก่อนนั้น ให้เป็นพระพุทธรูปจำนวน
๕ องค์ ครั้นทำเสร็จแล้ว องค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ในมหานคร องค์หนึ่งอยู่ในอณูปุระ^๖
องค์หนึ่งอยู่ในเมืองอสุรัม^๗ อีก ๒ องค์ประดิษฐานอยู่ในโรมันประเทศโพ้น พระพุทธรูป
ทั้ง ๕ องค์นั้นมฤคเขตรองนัก ฝ่ายพระราชูปถัมภ์ใหญ่ในโรมันประเทศ ทรงตั้งถักการบูชา
พระพุทธรูป ๒ องค์เช่นตามานอหโรธิดา

กษัตริย์เป็นพระราชโอรสของพระองค์ ก็ได้ทรงบูชามาเช่นเดียวกัน และกษัตริย์
พระองค์นั้น มีพระราชโอรส พระนามว่า โมโนหารราช^๘ ครองราชสมบัติในโรมันประเทศนั้น
และเมื่อสวรรคตราชสมบัติอยู่ ก็ได้ทรงบูชามาเป็นนิตย์

โดยเห็นว่า ครั้นนั้น ในเมืองอิมพิทท^๙ มีพระราชองค์หนึ่ง พระนามว่า
อนุปุระ^{๑๐} ครองราชสมบัติอยู่ พระเจ้าอนุปุระนั้น มีบุตรมาก เกะได้ และพระองค์ตั้งทุกไป
ยังดำเนินพระข้ามในหาร อหโรธิดาพระปฏิมาหินคำองค์หนึ่ง ฝ่ายพระข้ามในหารไม่ยอมถวาย

๑. ราชูปถัมภ์รูปมัสต ในศาสนาฮินดู สัตยพินิต

๒. อหโรธิดา แปลว่า หินที่เซาเป็นชื่อ

๓. โรมันประเทศ เจ้าใจว่า หมายถึงเมืองอราญ

๔. อณูปุระ เจ้าใจว่า เมืองอราญ

๕. เมืองอสุรัม สถานที่ระหยาตถึง เมืองอะพิน

๖. โมโนหารราช ในพงศาวดารโยนกว่า มนุญเหม็ง ในพงศาวดารพม่าว่า มนุญ เมลลิวี่ชื่อ นังคอนหัว

๗. อิมพิทท เจ้าใจว่าหมายถึงอาณาจักรพุกามของพม่า

๘. อหโรธิดาชื่อ ๕ ในหน้า ๑๑๖

เพราะพระองค์เป็นพุทธมามกะเหมือนกัน พระเจ้าอนุตรทรงตั้งพระเจ้ามนโหท ษกพลิกาย เด็จไปมีนพระประเทศ ทรงรบกับพระเจ้ามนโหท จับพระเจ้ามนโหทได้ทั้งเป็น แล้วเสด็จอับ อธิวิททนปุระ ฝ่ายพระเจ้ามนโหทประทับอยู่ในอธิวิททนปุระ ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมา ได้อาตมองค์หนึ่งมีขนาดใหญ่มาก แล้วทรงบูชาต่อสนา ไฉยว่า พระเจ้ามนโหทอภรรคใน เมืองอธิวิททนปุระนั่นเอง ฝ่ายกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในมหานคร ทรงทราบว่า พระเจ้าอนุตรเป็น พุทธมามกะ จึงถวายพระปฏิมาหินคำที่พระองค์รักษาไว้แก่พระเจ้าอนุตร พระเจ้าอนุตรทรง ทราบเข้า จึงตรัสสั่งให้มหาชนธัญเรียมพระปฏิมาหินคำนั้นมาจากมหานคร แล้วทรงอภการบูชา

พระนางจันทมาเทวีทรงอัญเชิญพระปฏิมาหิน คำจากเมืองอุดรประมาครของราชธมมัตถิ ใน นครหริภุญชัย เมื่อพระเจ้าอภัยวสินทพพานแล้วได้ ๓๒๐๐ ปี และพระนางโปรดให้สร้างวัด อดกการาม^(๑) (ครุปีที่ ๔๔) ในเวลาที่พระนางบรรดถึงอดกการาม^(๒) แล้วประคิษฐานพระ ปฏิมาหินคำนั้นไว้ ในวัดอดกการามนั้น อาศัยที่คนนั้น เคียงไว้ วัดนั้นเรียกกันว่า ฮาวัธ พุทธาราม^(๓) ฝ่ายพระนางจันทมาเทวีโปรดให้พระเจ้าสุธรรม (พระเจ้าเมืองสขเทิม) ครอง ราชธมมัตถิในเมืองสขท ไฉยว่า ครั้งนั้น พระเจ้าสุธรรม เมื่อครองราชธมมัตถิอยู่ในเมืองสขท ได้อัญเชิญพระปฏิมาหินคำที่พระองค์รักษาไว้นั้น มาจากเมืองสุธรรมด้วย แล้วประคิษฐานไว้ ในวัดสุธรรมารามในเมืองสขทนั้น ครึ่งอยู่ พระปฏิมาหินคำนั้น พระเจ้าสุธรรมอัญเชิญมาจาก

๑. อดกการาม ในพงศาวดารโยนกว่า วัดอุลลุกราม คือ วัดละโว้เมืองลำพูนไชย ชาวลำพูนเรียก วัดอุลลิก มีเจดีย์เปลี่ยนชื่อใหม่เรียกว่า วัดวิมลอาราม คำว่า สดก แปลว่า ชาติหรือสิ่งสกดุดเขียนเป็น สดก แปลว่า ผู้ หรือ ผู้รัก พิจารณาจากความคล้ายกับชื่อเรื่อง ในดินแดนบริเวณลพบุรี สอดคล้องกับฉบับพิมพ์ ดังนี้ ฉบับโบราณคดี — ส. จอจกฤชธานี สมุหบดีคุณต มฤการณิ กนทรวิฑู ๔ ๒ ๑ ๒ ๑ ฉบับพิมพ์ — ส. จ. จอจกฤชธานี สมุหบดีคุณต มฤการณิ กนทรวิฑู ๔ ๒ ๑ คำแปลภาษาโบราณฉบับพิมพ์ "พระนางจันทมาเทวีนั้น โปรดให้สร้างวัดชื่อ อดกการาม (มีถก แปลว่า ไม้ หรือ ดิ่ง คือ วัดนี้) ในเวลาที่พระนางไปตั้งสถานที่อุทธรูปไปถึง หรือ จักรเกณฑ์ไปถึง" พิจารณาแล้ว มีถกความเสมอคู่บ้าง เพราะในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ พระนางจันทมาเทวี เมื่อเสด็จประพินนครหริภุญชัยหรือ พักอยู่แห่งหนึ่งแล้วเห็นพระมิ่งบุรีหรือรูปไปยั้งนครหริภุญชัยแล้วความพาศักดิ์ที่อุทธรูป จึงโปรดให้สร้างวัดและ หน้บ้านขึ้นขึ้นขึ้นขึ้น เพื่อสร้างศาลาเจริญก่อก่อนพระเสด็จเข้าเมือง และบ้านนั้น ในพงศาวดารโยนกเรียกว่า รมชทาน คนที่รักษาเรียกว่าบ้านอดก
๒. อดกการาม แปลว่า สถานที่แห่งผู้ หรือ ผู้รัก แต่ตามฉบับโบราณคดีว่า จอจกฤชธานี แปลว่า สถานที่ อุทธรูปไปถึง หรือ จักรเกณฑ์ไปถึง คือหมายความว่า จักรเกณฑ์ไปถึงโดยกำลังชีวิต จะหมายถึอธิษฐาน หรือ จะใช้ จักรเจริญไป อุทธรูป หรือ จักร ไปตั้งที่ใดในก่การสร้างวัดที่นั้น ดังนี้ ก็มีความไปก็อันหนึ่ง
๓. ฮาวัธพุทธาราม แปลว่า วัดที่ฮาว์ถึงพระพุทธ

เมืองสุพรรณ เพราะฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า พระสุพรรณ ฝ่ายพระเจ้าสุพรรณมัจฉะประสงค์จะให้
พระปฏิมาหินคำขึงขึ้นถาวร ทรงตั้งการและขอขมาแล้วจึงเอาเต็มพระองค์พระพุทธรูป
องค์ใหญ่ แล้วเอาพระปฏิมาหินคำขึงขึ้นบรรจุไว้ในพระพุทธรูปองค์ใหญ่ขึ้น แล้วเอาปูนขาว
พอกทำให้เป็นรูปปรกติตามเดิม และตั้งแต่นั้นมา พระปฏิมาหินคำขึงขึ้น เป็นสิ่งควรตั้งการบูชา
เป็นที่เคารพของพวกลาวและมนุษย์ทั้งหลายกราบเท่าถึงวันนี้อยู่

ฝ่ายพระเจ้าอู่รุท ทรงทราบความรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาในนครหริภุญชัย มีพระทัย
สนมยินดี ทรงปรารถนาจะให้ศาสนารุ่งเรืองยิ่งขึ้น จึงส่งพระปฏิมาหินคำประทามแก่
พระนางจันทิมาเทวีในนครหริภุญชัย พระปฏิมาหินคำขึงขึ้น เป็นพระอัครพุทธ(*) องค์ที่พระมหา
กษัตริย์เจ้าเมืองมหานครถวายแก่พระองค์ (พระเจ้าอู่รุท)

ในขณะนั้น พระนางจันทิมาเทวีได้เสด็จไปนครเขื่องก็เยี่ยมพระราชมารดาของพระองค์
พระนามว่า มหันตยอ(๒) ฝ่ายราชทูตจึงตามไปนครเขื่องก็ถวายพระอัครปฏิมาแก่พระนาง
ในนครเขื่องนั้น เจ้ามหันตยอทรงรับพระอัครปฏิมาจากพระมารดาของพระองค์ ในเวลาที่พระนาง
เสด็จมา ทรงตั้งการบูชาในนครเขื่องก็ โดยเห็นว่า ครั้นนี้ ฤกษ์คืนหนึ่งชื่อ อู่รุทมน มอเห็น
อนาคตจึงพูดขึ้นมา ถ้าหากพระอัครปฏิมาของกันประคิชฐานอยู่ทางฝั่งน้ำด้านตะวันออกแม่น้ำจางแล้ว
คนทั้งหลายจะไม่ได้รับความเจริญยิ่งขึ้นใหญ่ แต่ถ้าประคิชฐานอยู่ทางฝั่งน้ำด้านตะวันตกแม่น้ำจาง
นั้นแล้ว คนทั้งหลายจะได้รับความสำเร็จรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ในเวลาสร้างเมืองเขื่องก็ใหม่
พระอัครปฏิมาประคิชฐานอยู่ใต้วัดคู่ชาวบ้านทิศตะวันตกนครเขื่องนี้ ไปนครทวายจึงตั้งนคิ้ว

ภาคอุทิศแห่งพระอัครปฏิมา

จบบริบูรณ์

[เรื่องกาลก่อกำแพงศิลาแดงนครหริภุญชัย]

ตั้งแต่นั้นมา พระราชมารดาพระนามว่า อิริยอัครเทวี ทรงบริจาคบ้านซึ่งเป็นที่อยู่ของ
มหาอำมาตย์ที่มั่งใหญ่อยู่ในหนองขวาง(๓) เพื่ออุทิศให้เป็นอัมมาราม (วัดพระสร้อย) ครั้น

๑. พระอัครพุทธ คือ พระพุทธรูปองค์หนึ่งในสมัยก่อนการก่อกำแพง ทรงพระนามว่า พระพุทธรูปอิริ (อุณห์ ๒๑) ส่วนคำว่า
อิริ คือชื่อพระแม่ปลั่ง ปรกัณโฑ หรือ นคิ้ว

๒. มหันตยอ องค์นี้เป็นหน้า ๒๒ เศียร ๓๖ หน้า พระเศียรออกนคิ้วไป

๓. หนองขวาง ท่านผู้ก่อกำแพงมีชื่อว่า อิริยอัคร

ทรงบริจาคแล้ว ในวันข้างขึ้นเดือน ๘ ปีระด (พ.ศ. ๒๐๖๐) นี้เอง พระเจ้าพิศอกปนัดดาธิราช
โปรดให้สร้างสะพานใหญ่ที่ท่าฐานทอง แลวันนั้นคือระดงมี ๘ คณะ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน
ทรงถวายมหาทานคือ ผ้าจีวรพันขาว ผ้าจีวรพันแดง ผ้าแพร อาหารบิณฑบาต ที่สะพานใหญ่
ในปีนั้น (พ.ศ. ๒๐๖๐) วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนห้า พระนางสิริยศวดีศรีมารดา
โปรดให้ยกฉัตรออกเจ็ดทิวตั้งพระนางใกล้วังไว้ ณ ตำบลบ้าน ชูชองมหาอำมาตย์ผู้เป็น
ใหญ่ในพระองค์นาง และให้ยกมหาวีรชนด้วย

ในปีนั้น (พ.ศ. ๒๐๖๐) พระเจ้าพิศอกปนัดดาธิราช ทรงเริ่มก่อสร้างเสนาสน์แห่งอัน
นครหริภุญชัย เพื่อบริการของพุทธศาสนาด้วย ครั้นอยู่ ครั้นนั้น พระราชาธิบดีจึงให้พ่อนิกาย
สามท่านคน มีใจหริศมหาเสนาเป็นหัวหน้าก่อสร้างเสนาสน์แห่งนั้นยามฝนแล้ง เวลาอาทิตย์ตกแล้ว
วันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วยอุศราธำพรชนักษัตรฤกษ์ เมื่อจะก่อสร้างนั้นก่อสร้าง
ตั้งแต่ประตูด้านตะวันตก (ดูรูปที่ ๑๕)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระธรรมราชา ภิรมหาพระมหาราชหริภุญชัย ครุสสังให้พลนิกายก่อสร้างเสนา
แลงในครั้งนั้น วรอุบายวิกรมวิชัย อังคารอุบายวิกรมวิชัย พุทธสังคิอุบายวิกรมวิชัย
สุภอุบายวิกรมวิชัย อาทตย์เสนาอุบายวิกรมวิชัย พุทธอุบายวิกรมวิชัย ลักษณอุบายวิกรมวิชัย
จินตอุบายวิกรมวิชัย

วัน ๕ ค่ำ ปีระด จุดศักราช ๙๗๙ (พ.ศ. ๒๐๖๐)

ก่อสร้างกำแพงเสนาเมืองนครหริภุญชัย

แบบที่ ๖

[เรื่องกล่าวแห่งพุทธศาสนานิกายสีลหฺรุงเรือง]

อนึ่งในมณฑล พระเจ้าสิงหนครนครราชวรา ทรงท้าวบังคับแคว้นมหาวิหารให้รุ่งเรือง ทรงพระ
 คารว้า เคียงวัน ท่านมหาธำมมแห่งพุทธศาสนานิกายสีลหฺรุง ไม่ได้อยุ่แล้ว อนึ่ง วัดบ้านแคว้นมหาวิหาร
 ที่เก่าคร่ำคร่ามาก ฮยากรณะน้อย เราจะพินนัคพระมหาเถรธรรมาธิบดีอันตั้งนิจฐระ ซึ่งเป็นใหญ่อยู่
 ในฉนวนมหาโพธิาราม ให้มาอยู่ ในที่ของท่านมหาธำมมศาสนามิลาหฺรุง ในวัดบ้านแคว้นเกิด เมื่อทำได้
 คงหนแล้ว วัดบ้านแคว้นมหาวิหาร ก็จักเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการยกย่องพุทธศาสนานิกาย
 สีลหฺรุงออกคอง - ครั้นพระองค์ทรงดำริดังนี้แล้ว พอดีถึงเช้าวัน ๒๒ ค่ำ เดือน ๓ จึงจะมีธรรมา
 ภาความระฮาดเสถียรตามนขาบและบริเวณวัดบ้านแคว้นมหาวิหาร ในเดือนนั้นเอง วันพุธแรม ๓ ค่ำ
 พระมหาภิกขุวิริยเดชะไปวัดบ้านแคว้นมหาวิหารด้วยพระองค์เอง ทรงตรวจตราดูสถานที่นั้น คือ
 จากนั้น พระราชาธิบดีโปรดให้ซ่อมแซมบริเวณและมณฑลขบ เมืองนศุกร วัน ๓๐ ค่ำ เดือน ๔
 พระเจ้าทวิเสถยภักตฤณกษัตริย์ฤกษ์ เวลากลางคณยามคืน อนึ่ง มณฑลขบนั้น เขาปราสาทที่ประตบ
 ของพระรารบือภาทบ้านศรีภูมิทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือธรรมาฐานเขียงใหม่มาทำ โปรดให้รื้อ
 ปราสาทนั้นจากบ้านศรีภูมิมาสร้าง ในวัดบ้านแคว้นมหาวิหาร เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพระมหาเถร จึงอยู่
 ด้ตามถนน มีพื้นที่บริเวณยาว ๒๘ วา กว้าง ๒๒ วา ประตบด้วยครกอกษณ (ลักษณะเหมือนข้าง)

ท่านประพนธ์ได้เป็นศาตา แปลความว่า

พระธรรมราชา โปรดให้ยก (สร้าง) มณฑลขบและบริเวณในวัดบ้านแคว้นมหาวิหาร
 เพื่อให้พุทธศาสนารุ่งเรือง ครั้นนั้น อังคาร จันทร อคัมมา อัญญาสิทฺถุมภ รฐ
 อัญญาสิทฺถภฏ เชาวอัญญาสิทฺถิก พุทธสิขคิอญญาสิทฺถินนั สุกกรอญญาสิทฺถินจกร พุช

วัน ๖๑๔ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๘๖๘ (พ.ศ. ๒๐๑๐)

ณ วันนั้นได้มีการตั้งหน้าตั้งตาพระมหาพุทธนิมิต (พระพุทธรูปองค์ใหญ่) ที่วัดเกาะ
 กุมภาม ค่อยจากนั้นมา โปรดให้ยก (สร้าง) เรือนทองแดงเป็นที่ประทับแรม เมื่อวันอังคาร
 วัน ๕ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วยอัฐอินันักษัตรฤกษ์ ค่อยจากนั้น พระราชาทรงก่อสร้างคู่อใหญ่
 เมื่อวันอาทิตย์ยามปลดอด วัน ๘ ค่ำ เดือน ๖ จนกระทั่งราศีกรกฎ ปุณณพศุณักษัตร

อนึ่ง พระเจ้าทศกษัตริย์ราช โปรดให้เอาอิฐมาก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ เมื่อฤกษ์
 ยามก่อนครุวงษประจวบด้วยมาฆะนักษัตรฤกษ์ วันพฤหัสบดี วัน ๓๓ ค่ำ เดือน ๖ ย่างเข้ามีฤดู
 ฤดูกักราว ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๐๖๓) พระราชาทรงปลูกศาลาหาวันจตุรชนใหม่ในอาณาเขตของวันนั้น

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชโปรดให้ก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้วยอิฐ เพื่อรักษากำลังไว้พร้อม
 สรรพ และเพื่อให้เมืองเชียงใหม่สวยงาม ครั้นนั้น คุรุและอัครมา อัยยาศิมัน
 พุทธิสัคฆีราชหรือผู้ราศีกรกฎ อาทิตยอัยยาศิมัน จันทรอัยยาศิมัน อังคาร
 อัยยาศิมันนุ พุทธอัยยาศิมันนุ เสาร์อัยยาศิมันนุ

วัน ๕ ๑ ๖ ค่ำ ปฤถู จตุศักราช ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๐๖๓)

อนึ่ง อุปถัมภ์กรรม (การอุปสมบท) โคที่ศอกทำในรัชชัณษาวันมหาไพศาราม ตั้งแต่
 ปีมะแม (จ.ศ. ๔๘๓) แต่ต้องมาทำเอาในปีถู (จ.ศ. ๔๘๘) เพราะเป็นระหว่างฟ้าดิน
 แม้กระนั้น พระเจ้าทศกษัตริย์ราช ก็โปรดให้กระทำอุปถัมภ์กรรมนั้น ในรัชชัณษาที่
 พระราชบิณฑกโปรดให้ทำไว้ ทรงโดยพระองค์มีพระประสงค์จะให้วัดบ้านแดงมหาวิหารเจริญ
 รุ่งเรือง และจะให้การสร้างค้ำหนักพระมหาสำนักแล้วเสร็จเร็ว จึงโปรดให้กระทำ (อุปสมบท
 กรรมนั้น) ในสำนักพระเจ้าสิริวัตรธรรมจักรพรรดิพิศอก พระราชบิณฑกทรงผูกไว้แล้ว คือ ทำใน
 วัดบ้านแดงมหาวิหารนั้น ในปีถูด้วยเหตุนี้ด้วย โดยคกแก่กระเบื้องมุงให้เป็นกระเบื้องนาคนะ

เป็นกระบวนของ ครุฑพิน พระองค์มีภายดีทองหมด มีท่านเจ้าอธิการวัดมหาโพธารามเป็น
ประมุข ยังกุดบุตรให้อุปถัมภ์จำนวน ๒๕๕ คน ตั้งแต่วันแรม ๔ ค่ำเดือน ๗ ค่ำ เดือน ๖

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคำกล่าว แปลความว่า

คณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ มารประชุมกันขอยกพระพุทธศาสนา กระทำอุปสมบท
กรรม เมื่อวันพุธ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู ประกอบด้วยอริยสงฆ์ภิกษุ

คือจากกัน พระมหาภิกษุขีและพระวราภรรมาศา ทรงบริจาคนิเวศน์จำนวนสองแสน^(๑)
ถวายตามแก่พระภิกษุสงฆ์พระพุทธรูปเป็นประมุข แล้วอาราธนาพระมหาเถรศรี พุทธสาคร (มีภย
รวมัญ) ให้มาอยู่ในวัดที่พระเถรวราภรรมาศาพระนามอธิยสังคัตถ์วาง ในตำบลบ้านวังคเคเป็นที่อยู่
ของมหาสงฆ์ภิกษุใหญ่ในหนองจาง เมื่อวันพุธ ๗ ค่ำ เดือนแปดขึ้น ประกอบด้วยอุคคร
ณิกคุณนักษัตร จันทรหรือ อัฐริการาม^(๒) เปรียงกัน พระวราภรรมาศาโปรดให้ตั้งวัน และ
ได้ถวายเงินตั้งจำนวน ๒๐ ครั้งเรือน ณ จันทนของ พระมหาเถรทรงหลาย มีพระมหาเถรเจ้าอาวาส
วัดมหาโพธารามเป็นประมุข ได้ยุบเลิกทำธัมมาโฆวณาน กษัตริย์ทั้งสอง (พระวราภรรมาศาและพระ
ภรรมาศา) ทรงบริจาคนิเวศน์จำนวน ๑๐ ค่ำเดือนขึ้น แล้วโปรดให้ตั้งของตั้งขึ้นเป็น
นามาภิเศกมหาสงฆ์ภิกษุใหญ่ในหนองจางนครธางค์ และทรงตั้งชื่อตนว่า อัฐริการาม
คือจากต้นขันทนกลี มีเจ้าประเทศราช ๒ คน คือ เจ้าเมืองน่านและเจ้าเมืองเชียงทอง^(๓) พร้อม
ด้วยบริวารเป็นอันมาก ไปตั้งเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันศุกร์ ๗ ค่ำ เดือน ๗ (จ.ศ. ๘๗๕)
กราบบาพพระเจ้าราชาธิราชแล้วมอบถวายธัมมัตถ์คือพลนิกายของตนและคณะของ จันทร พระราชา
ธิราชทรงมีอาวประกาศให้ทราบทั่วกันว่า พระราชาธิบดีทรงหวังความเจริญอันยิ่งใหญ่แก่เจ้า
ประเทศราชทั้ง ๒ พร้อมทั้งพอลนาย จึงในวันเพ็ญเดือน ๗ พระองค์ศรีดีให้เจ้าประเทศราชกับ
พอลนายเหล่านั้น หนึ่งจัดการคณะสงฆ์ ๓ มีพระดีทองเป็นประมุขและพระคัมภีร์ไตรปิฎก แล้ว
ให้ถาดคำสัตย์ปฏิญาณทางกลางพระรัตนตรัยแล้วให้คนนำพอลนิกาย มาเมื่อครั้งเดิม พระเจ้า
อัฐริการามพระดีทองราชาธิราช (พระวราภรรมาศา) ทรงคิดเลือกพระมหาเถรศรีพระไตรปิฎก
แล้วโปรดให้ชำระอภัยพระไตรปิฎก พระมหาภิกษุขีพอลนิกายราชาธิราชทรงยอมรับมอบโทษ
ไว้วัดมหาโพธารามเป็นการใหญ่ เพื่อให้เป็นที่ใจพระไตรปิฎกฉบับราชระแล้ว ครั้งพระเจ้าพอลน
ต่อมา หอไตรนั้นแก่ไป พระราชาโปรดให้เอาปราสาทหอคณเมือง^(๔) ซึ่งเป็นของเก่าที่พระราช
มัยกาอัฐริการามจักรพรรดิและพระวราภรรมาศาของพระองค์ทรงอิม ๆ กันมานาน คิดแปลงให้เป็นหอไตร

๑. สองแสน เท่ากับ ๒๐๐ ชั่ง หรือ ๑๖,๐๐๐ บาท คิดเป็นเงินหมื่นสองหมื่นเท่ากับ ๒๐๐ กิโลกรัม

๒. วัดอัฐริการาม คือ วัดสระเกษ ราชโอรสทรงตั้งพระสวตารโอรสหรือว่า วัดเมืง

๓. ฝ่ายอุคคหัตถ์มาลีว่า นายปุโรหิต ชื่อคตปุโรหิต จ เจ้าโอรสหนานอง เจ้าเมืองน่าน และเจ้าเมืองเชียงทอง

๔. ท่านอุคคหัตถ์มาลีว่า นครจตุรี แปลว่า ปราสาทหอคณเมือง

เมื่อคิดแปลงปราสาทขอมนี้เอง ให้เป็นหอไตรเด็ญแล้ว จึงทรงอาราธนาพระมหาเถรผู้ทรงพระ
 ไตรมัญจาคำจน ๔๐ รูป นัพระเถรผู้เป็นใหญ่ในวัดมหาโพธารามเป็นประมุข ให้ตั้งหอ
 ไตรมัญจาคำจนขึ้นใกล้ยอดของเขามหาโพธาราม ตั้งแคว้น ๗ ค้างงวันศุกร์เดือนห้า พระองค์พร้อม
 ด้วยราชบุตรเสนาอำมาตย์เจ้าพนักงานเป็นต้นแถมมาบรรณาคำมั่งอันมาก กลุ่มมหาสถูป (กุฎหลวง)
 จนมิด เพื่อบอกทองคำแปลงเอามาเป็นองค์มหาสถูป (กุฎหลวง) ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์
 สร้างให้เป็นที่บรรจุพระอัฐิ^(๑) ของพระราชบิดา คือจากนั้นมา พระราชบิดาซึ่งตั้งคัม
 พระธรรมเทศนาเรื่องพุทธวงศ์ ตั้งแคว้น ๗ ค้างงวันเพ็ญเดือน ๘ ทรงบูชาพระราชาเจ็ดยอด
 ทวีป^(๒) และตั้งอัมมคัยก่าแห่งเทินหกจำวนหลายอัน^(๓) อัน พระองค์โปรดให้ยกวิหาร
 หนึ่งแห่งในตำบลที่หอแห่งพระราชาเจ็ดยอดทวีป^(๒) ขึ้น ณ เวียงพระบรม ๗ คำ เดือน ๘
 ประถมอมคัยก่าชาวมุข

ส่วนท่านอุยกษัตริย์มหาอำมาตย์กรมภาพเมืองชวศ คือมาดงมีตุงจึงได้ทำบุญงานศก
 ท่านมหาอำมาตย์ เพราะว่า เหตุไร จึงทำบุญงานศกท่านไม่มีตุง ไม่ทำเขย ไม่มีท่าน
 มรณภาพ คือว่า เพราะท่านห้ามณาขไปนตุงของท่านมหาอำมาตย์บ้างแต่ยังไม่เสร็จก็
 เรียบร้อย เพราะฉะนั้น ในระหว่างเวลา ๒ ปี ราชเจ้า^(๔) ผู้รัชชทรงพวงมาลัยก็ยกกรมการ
 มาตั้งปรณนี้ จึงต้องไปบอด้งความยุ่งยาก^(๕) โดยอณุมติของพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่ในวัด
 มหาโพธาราม

๑. พระอัฐิ ในที่นี้หมายถึง พระอัฐิภายหลังจากถวายพระเพลิงแล้ว คือ พระอัฐินั่นเอง และกุฎหลวงนี้
 ยังปรากฏอยู่ในวัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดอศต (รูปที่ ๕๔)
๒. ทนถัจฉนหลายสถาน หนึ่งในสถาน เท่ากับหมก ๑,๒๐๐ ติโลธรม หรือ ฉ้างระเพ็ญเป็นระภาวินนบท หนึ่งในสถาน
 เท่ากับ ๔,๐๐๐ บาท
๓. คือ พระเทศบัญญัติ
๔. "จึงต้องไปบอด้งความยุ่งยาก" ท่านอุยกษัตริย์มาดงว่า มหาทณมี อตุลย์ ซอนแปลว่า สันด้งหวนผู้ชวศ
 ศกที่ว่า มหาทณมี = ความผู้ชวศ, อตุลย์ = อณคัง, กิริชกษัตริย์มาดงชวศ คร แปลว่า ไป, ฉัง, กลิน, ทำให้
 หายไป ๒ ปีจึงเห็นกิริชกษัตริย์ อตุลย์ในบท อตุลคณบุรุษ เขาร้าง ขนกลคคกชอ อ สันชวศผู้ว่าจึงเป็น
 อตุลย์ แปลว่า ทำให้หายไป หรือ อณคัง แต่ตั้งฉฉนโบลานคคคเป็นว่า มหาทณมี อตุลย์ แปลว่า ใต้โกล
 เกลือความแข็งกระด้าง รวมความทั้งประโยคว่า "เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้รัชชทรงพวงมาลัย คือ สมเด็จพระเจ้า
 มาดงปกรณ ได้โกลเกลือความแข็งกระด้างถึง ๒ ปี โดยอณุมติของพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่ในวัดมหาโพธาราม"
 ซึ่งมีอีกท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ ฮอย เซลด์ ท่านแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสลงนพิมพ์ในหนังสือ Bulletin de
 l'École Française d'Extrême-orient, Tome. XXV ท่านแก้คำว่า มหาทณมี เป็น มหาทณ ได้ความ
 ในภาษาไทยว่า "เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้รัชชทรงพวงมาลัยปกรณถึง ๒ ปี ได้ไปกระทำการชวศ
 โดยได้ไว้บอด้งพระเถระผู้เป็นใหญ่ในวัดโพธาราม" ท่านแปลว่า มหาทณมี ว่ากระดอง และคำว่า
 "๒ ปี" ท่านนำมาใช้ ก็ในเรื่องตั้งคัมฉี คือ สมเด็จพระเจ้าปกรณถึง ๒ ปี เสร็จแล้วจึงต้อง พน
 ความที่ห้ามศาสตราจารย์ ฮอย เซลด์ แปลไว้นี้ คำว่า "เพราะฉะนั้น" สันประโยค จึงไม่สนิท ความประโยคหลัง
 ไปสันพันธ์กับความประโยคต้น คือ ประโยคต้นความว่า ท่านมหาทณมียังไม่เสร็จ ประโยคหลังความว่า
 เพราะฉะนั้นจึงทำการชวศ

ฝ่ายพระราชาราชกุมารพระเทโววราสมาธา ทรงบริจาคเงินจำนวนหลายพัน ตำรับ
มพานณฑล เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพระมหาเถรซึ่งเป็นใหญ่ในวัดมหาโพธาราม ก็นับเรือนรอบ
กำแพงประกอบด้วยรูปประตู ทวารเป็นมณฑลน้อย ๆ ๕ ด้าน มีเวท คือ มณฑลซึ่งต้องเป็นรั้ว
แวดล้อมด้วยโรงสร้าง เรือนใหญ่ เรือนห้อง มหามณฑลนั้น สร้างเสร็จสมบูรณ์ครบทุกอย่าง
เมื่อมีชาติ (จ.ศ. ๔๔๐) งานตั้งว่าถ่ายทอดลักษณะทั่วธัมมคัมภีร์ (พระอิมพิ)

ครั้งนั้น พระราชาธิบดี เมื่อจะทรงอภิเษกพระมหาดล (คือ พระอิมพิสัมพันธูริย
วัดมหาโพธาราม) ในตำแหน่งครูของพระองค์ จึงทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้งหลายจากเมือง
ทวิปุณฺธิ, เชียงแสน, เชียงแสน,^(๑) เชียงราย, เวียงคัก, งาม, มอญ, วัจ และ เชียงของ

พระมหาดลเหล่านั้น ได้มาประชุมกันในเมืองเชียงใหม่ และพระมหาเถรศิษย์พระ
ราชประสงค์ ให้ตำแหน่งนั้น และให้ความเจริญของพระมหาเถร (สัทธัมมสัมพันธูริย)
มีความยิ่งใหญ่ใหญ่โต จึงนิมนต์พระภิกษุ ๒๐ รูปมาช่วยคณกตปริศน, ธรรมจักรกัมปวัตตน
สูตรและมหาสังคหะ ๓ วัน โดยถวายเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก คือคัมภีร์แก้วแรม ๒๒ คำ
ถึงวันแรม ๔ คำ ซึ่งเป็นวันอุโบสถ (สัมเพธ) เดือน ๕ มีชาติ ๕ กัฏฐาร ๘๘ คอศกเว
ทองวันนั้นเป็นเวลาเช้าของพระปริศน ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือน ๖ ซึ่งเป็นวันถัดจากวันต้นเดือนนั้นไป
(ชม ๓ คำ) เมื่อจวนพระรัตนตรัยของอริยวัณนิกขิตในเรือนศูทร อันตั้งกันว่าเป็นอริยโศ
พระราชาธิบดีจึงนิมนต์พระมหาเถร (สัทธัมมสัมพันธูริย) พร้อมด้วยพระภิกษุ ๘๐ รูป กระทำ
ภิกษุศึกษา (นริโศคาหาร) ในพระราชนิเวศน์ ครั้นเวลาครั้นมาขานมณฑลแห่งวิภาว (ระหว่าง
เที่ยงถึง ๑๑.๐๐ น.) พระราชาธิบดี ทรงถวายสารวงพระมหาเถร (สัทธัมมสัมพันธูริย) ในพระ
ราชนิเวศน์แล้ว อัญเชิญพระมหาเถร (สัทธัมมสัมพันธูริย) ขึ้นกุฎบรรพชา^(๒) มีคตอง มีพระ
ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร พร้อมด้วยเครื่องสักการธัมมาหะ (เครื่องบูชาแสดงความ
นับถือ) เป็นอันมาก นิมนต์เข้าในปราสาท^(๓) อันวิจิตรงดงามในโรงธรรมณานพาดังกับแคว
มหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าอริยธรรมจักรพรรดิทอดโปรดให้ทุกอณาไวณอ์ ครั้นตั้งให้พระบรม
วงศานุวงศ์ มหาพราหมณ์ มหาเศรษฐีทบทตั้งหลาย โสภณพระมหาเถรด้วยนาคภิเษก
และในลำดับนั้น พระราชาทรงกตเลือกพระมหาเถรหัวหน้าคณสงฆ์ถึง ๓ โศ ๘๐ รูปให้เข้าไปใน

๑. แห่งยุคคัมภีร์บาวี ของเจท คือ เมืองเชียงแสน ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่าหัวเมืองนั้นเมืองเชียงแสน กล่าวไว้
เมืองเชียงจะอยู่ในจำนวนอันสองพันนามกับราชธานีเมืองเชียงแสน

๒. กุฎบรรพชา คือ กุฎที่ไว้ของบรรพชิตข้าง มีรูปพระเป็นปราสาท ที่พระผู้สร้างนั่งไปในกุฎนั้น มีคตองพระ
มณฑลนั้น คงจะให้คนห้ามไปเหมือนเขา หรือ เสถียร ไม่ให้วงบรรพชิตข้าง คงเป็นขานนาคอศกเป็นรูป
กุฎข้าง เช่นที่สร้างเป็นประติมากรรมพระประธานในอุโบสถวัดบรมวงศ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓. คงเป็นเพิงมณฑลข้างหัวเมืองสงฆ์สมมุคตภาภิเษก

มหามณฑล ครั้นพระราชาทรงปราศด้วยเครื่องธมณบริวารห้าคำนี้ได้ (มีราคาแพง) อันแต่
 เป็นราชูปโภคที่ดี ให้เป็นเครื่องอภิศารธมณามากมาย แล้วโปรดให้อ่านประกาศพระราชทินนาม
 ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งจารึกลงในแผ่นทองคำหนักห้าองหนั่งร้อย^(๑) พระราชทินนามนั้น มี ๑๒
 พยางค์ ดังต่อไปนี้

ธมเด็จพระมหามหาธานี ศรีโลกนาถราชครูจุฬามณี สัตถธรรมวิมลศีลวิสูตร บุคคลมุก
 ชาติ มหาภักดีหอดวงค์ ธงมปรีชาภัก รัตติกวามริบตี วิธธมณมกุฎ ปุญชรอันโคฬารัณชาติ
 ไครมีภูธร จรมะจักรมรณติโลกาจารย์^(๒)

เมื่อจบคำอ่านประกาศ พระมหากษัตริย์ทั้งหลายก็พร้อมกันตั้งศากาทั้งหลายเหล่านี้ เพื่อ
 ธมณทานยิ่ง ๆ ขึ้นแก่มหาทานของพระราชาธิราช

และศากาเหล่านี้ (เขียนภาษาบาลี ดังต่อไปนี้)

๑. วาขินุทานิ ขิลาณี สุกนกมกุฎเฐ เสธภาเสณ ภาสี
 ราคปุเปตุโต ภูปานี อสทิสสรณิ เนกชาติ นียาตี
 เสฎฐะเจม ราชวิเส สวิมถมกุเฐ ยาว จจุลาอิราชา
 ติสุเสวาลักกุโธ ปุณณวระไซ ภูคเลโก วิภาติ ฯ
๒. รมุเฐา เณสสุสมพุษาสุรปติภวณิ หาสยณูเคน พุยมุหิ
 ทานนทานคุษทานา สุวิมถมนสา ปุชิตะ โภยติโนโท
 ยสสุณเฐส อสนนติ กุสถมุปคตี เทนุติ วมาทินามิ
 ลจุลาทีปาคตุนตี มุนิววจนิ ไชคนคุดัง มุโกปปี ฯ
๓. นรवरปติ เหาโส วนุทเนยฺยาหุเนยฺโย
 คุณเวรณิกโร ภาวนุณิโย อายคินิ
 สกถทิมเสเส ติคฺคิมนุโค ชอนุโค
 วิมลสรทกเถ ภาณมาถิว ขมุหิ ฯ
๔. สกถชนทิกะโส พุฑุชัพฺพนุคเวโส
 วรรณกวิจิตเต พุยมุหเสฎฐะเจ คโยปปี
 สกถคุณนิวาเส ชมมราชา ยเซติ
 อิตรมุขนามะปุช ทินุณิปี เสฎฐิ ฯ

๑. หนักหนึ่งร้อย เท่ากับประมาณ ๑๒ ตัน
 ๒. ศันฉบับโบราณฉบับนี้ยังมี สมเด็จพระมหากษัตริย์ ศรีโลกนาถ ราชครูจุฬามณี สัตถธรรมวิมลศีลวิสูตร บุคคลมุก
 ชาติ มหาภักดีหอดวงค์ ธงมปรีชาภักดีกวนาธิราชวิธธมณมกุฎปุญชรอันโคฬารัณชาติ ไครมีภูธร จรมะจักร
 มรณติโลกาจารย์

๕. ราชนิเทศบุปผิชาติ กุศลจิตวิระ โมหมานา มขมปี
 สหุหุ ภูมิมิ ชินิตวา ทสพลปยุติ พุทธภาว นรินโท
 เทวี มาตา อโรคี ทสพลชนนนาคเต สาว โหตุ
 ที่ขายุทยาศาสติ สกลปัสสิกเน วาขกุ โส ปยาตุ ฯ
๖. สิวธรรมกถุญเท ราชนิเส ปุเรสี
 อิกหยพลกาเบ วาขโยเค อเสเส
 อมิตพหลิเสวี วาขธานี อเสสี
 กุศลบุปผิชาติ ราชนิภาววิวาติ ฯ
๗. โย โส โพรธาป โพรธิ อตุลกุลสิวิวิทธิมา ราชนิเส
 ปุณณานนโท ชินิตโท สห จ สิวมหาเทวียา สุขชนนคยา
 เถวี กุศลกุศล อติสคิมติมิมิ มนุทกนาคาคิกนุติ
 อณูเฉ ธรณูเฉ จ ทหุหิ อติวทหุหิ อตุลกาวิ ปเรสี ฯ
๘. อุกุทิสโสภาสโสภมิ รตนาวุชถ จิตฺตวิจจาภิกถุณ
 มาเปตุวา วาสนาเสฐิ ทิวทลลลล ราชนิเทหิเท
 มณฺเฑชาควา ปุณฺเฑชาอิควา สุขุมครววิ สมุปวิภวาเรธานี
 ทินโน ทินโนภิกโพธิ สกลชนนเว โคสนนโต อโหสิ ฯ
๙. ธรณูเฉเส มกุฎสิคปาทสสุส ภูมยาสาปุณณ
 สตุเต ฉตุเต พหุลลลลล สามเมวานนโลกิ
 โลกกุโล โลกสนนวมุ ธรณูชนนคารชนนโต
 เทวา วา เทวาวิชยททา สาทร โสวิเชตฺตนิ จ ฯ

แปลความว่า

๑. มหาบัณฑิตพระราชาสมภารเจ้า ซึ่งสืบสันตติวงศ์มาในวงศ์^(๑)พระเจ้ามังกราย อิม
 ประเสริฐ บริสุทธิ์หาที่เปรียบมิได้ ตั้งแต่พระเจ้าลาวจิงคธริราช ทรงสั่งแสง
 สว่างเหนือสุวรรณภูมิแห่งจอมราชทั้งหมด เสมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่าง
 เหนือยอดภูเขา ทรงถึงแล้วซึ่งศวมัตถ์^(๒) (ครองราชสมบัติ) ทรงมอบความสุข

๑. ในฉบับพิมพ์ปราชญ์บุปผิชาติว่า เสฐิเจมิ ราชนิเส อาจแปลได้ว่า ในราชวงศ์อันประเสริฐ ในที่นี้แปลตาม
 พื้นฉบับโบราณเดิมซึ่งปรากฏในภาดาว่า เสฐิเจ มังกราย

๒. ในฉบับพิมพ์ปราชญ์บุปผิชาติว่า วาสนาปโยติ อาจแปลได้ว่า ประคบอပ်ปลื้มพระเมตตา ในที่นี้แปลตามพื้น
 ฉบับโบราณเดิมซึ่งปรากฏบุปผิชาติว่า ฉตุลลลลล

เป็นขอเมกอินประเสริฐ^๕ ให้เป็นที่พึ่งพำนักแก่กษัตริย์ทั้งหลายหาที่จะเสมอเหมือน
มิได้ ทรงเป็นเสมือนองค์การเครื่องประดับของราชตระกูลนั้น และทรงเป็น
เสมือนธงชัยอันใหญ่อันประเสริฐ ทรงจำจำเป็นเอกอยู่เหนือพื้นแผ่นดิน^๖

๒. พระมหาเถรผู้เป็นจอมสงฆ์องค์เอก อันพระมหากษัตริย์นั้น ทรงบูชาด้วยทานมี
ค่ามาก โดยถวายมหาเนตป^(๕) ดังว่าทิพย์นิทานซึ่งเป็นที่สุดดีขององค์อินทร์
ด้วยนำพระทัยอันบริสุทธิ์ต่อสิ่งไรว่าแจ้ง พระมหาเถรผู้ซึ่งมีกษัตริย์ทั้ง ๒ พระ
องค์ (พระราชากับพระราชมารดา) ถวายทานอันจัดเข้าในบุญกุศลที่คนอื่น ๆ
หาไม่ เพื่อจะบังคาศาสนาของพระพุทธ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่า
รามราช^(๖) ทรงนำมาแต่ตั้งกาฬปิ่นนี้ให้รุ่งเรือง^๗
๓. จึงอยู่ พระมหาเถรผู้เป็นเจ้าอินประเสริฐของนรชน เป็นผู้ควรกราบไหว้และ
ควรรับจตุปัจจัยโยชธรรม เป็นที่ประชุมคุณธรรมอันประเสริฐ ควรแก่ความ
สรรเสริญแห่งพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีเกียรติยศชื่อเสียง มีความรุ่งเรืองไป
ทั่วทุกทิศ เหมือนแสงพระอาทิตย์รุ่งเรืองบนฟ้าทุกแห่งในภูกุศลสากลอันสดใส^๘
๔. พระมหาเถรนั้น เป็นผู้มีสวางหาประโยชน์แก่กุลแก่ภรชนทั่วไป เป็นหม้อพิช
แห่งพระพุทธ^(๙) พระธรรมราชา (พิชกบัณฑิตาธิราช) ทรงบูชาคณะสงฆ์ทั้ง
๓ ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยแห่งคุณธรรมทั่วถ้วน ดังว่าทิพย์นิทานอันเลิศ งานวิจิตร
ไปด้วยทองคำอันประเสริฐ ทรงนำเพ็ญทานที่พระองค์ได้ถวาย^(๑๐) แล้วเป็นทาน
อันประเสริฐ ในนามแห่งทานซึ่งไม่มีผู้อื่นเทียบเทียม^(๑๑) ได้^๙
๕. ฌมีอาตมาภาพทั้งหลาย ขออนุโมทนาบุญกุศลที่มหาพิตรสะสมไว้แล้วเป็นกุศล
กรรมอันประเสริฐกว่าสิ่งอื่นทั้งหมด ขอให้มหาพิตรทรงชนะทั่วแผ่นดิน ขอ
จงได้ถึงความ เป็นพระพุทธ (คือบรมโพธิสัตว์ อันจะตรัสเป็นพระพุทธ ในอนาคต)

๑. ท่านอุบลทิพย์ว่า เสนอคุณของสุราษฎร์นั้น แต่ในศัพท์ฉบับโบราณเดิมเป็น เสนอคุณของสุราษฎร์นั้น แปลได้ความ
อย่างเดียวกัน

๒. ทนายองค์พระเจ้ารามคำแหง แห่งกรุงสุโขทัย

๓. ในฉบับพิมพ์หัวฯ พุทธที่จุฬาลงกรณ์ฯ แปลว่า เป็นเจ้าใจแห่งพระพุทธ ในที่นี้แปลตามรูปศัพท์ฉบับโบราณเดิมว่า
พุทธที่จุฬาลงกรณ์ฯ แปลว่า เป็นหม้อพิชแห่งพระพุทธ

๔. ฉบับพิมพ์หัวฯ แปลว่า พิชญ์ เสด็จ แต่ในฉบับโบราณเดิมว่า พิชญ์ เสด็จ แปลว่าทานที่พระองค์ได้ถวาย
แล้วทนายเป็นทานอันประเสริฐ

๕. ในที่นี้แปลตามฉบับพิมพ์หัวฯ แปลว่า อิศรณคุณนาม แต่ในฉบับโบราณเดิมว่า อิศรณคุณนาม แปลว่า ใน
นามซึ่งผู้ใดประกอบไว้ได้ คือ กษัตริย์ทำไม่ได้

ประกอบไปด้วยกำลัง ๑๖ ประการ พระเทวีราชมารดานั้น ขอให้ปราศจากโรคพยาธิ จะได้เป็นพระชนนีของพระมหากษัตริย์ในอนาคต พระมหานครผู้เป็นพระราชครูนั้น ขอจงปกครองคณะสงฆ์แห่งสังฆมณฑล โดยมีความสุขสำราญบัง ๆ ขึ้น ซึ่งมีอายุยืนนานเป็นอาทิ ๖

๖. มหานพิตกรทรงสมภพในราชวงศ์อันเป็นใหญ่กว่ามนุษย์ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริ^(๑) ในพระบุรีอันมีช้างนำพลนิภายเครื่องราชูปโภคครบทุกอย่าง ขอให้บุญกุศลที่มหานพิตกรทรงสะสมไว้นั้น จงรักษา^(๒) ซึ่งพระราชาอนุภาพของราชธานีทั้งหมดที่มีอิสรภาพ ทนทานหาประมาณมิได้ ๖
๗. ผู้ซึ่งมีความรู้ด้วยปัญญา มีตระกูล, สมบัติ, และอำนาจหาที่เปรียบมิได้ เป็นพระราชชนนีประเสริฐ มีน้ำพระทัยยินดีในบุญกุศล, เป็นใหญ่แก่ประชาชน, และพร้อมด้วยพระสิริมหาเทวี ผู้เป็นพระราชชนนีอันดีงาม ทรงศรัทธาปฏิญาณไว้อย่างแจ่มแจ้งร่วมกับพระมหานคร ผู้มีความมั่นคง, มีสติ, มีปัญญา, อ่องพ้นจากโมหะและตัณหา และศรัทธาปฏิญาณไว้กับพระราชาทั้งหลายอื่นด้วย ว่าจะส่งเสริมการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ๖
๘. พระมหานคร อันมหานพิตกรทรงสร้างมหานวมงคลอันรุ่งเรืองทุกสิ่งของงามอันร่วมไปด้วยวิริยะ ความสำเร็จไปด้วยจิตรกรรม ถวายให้เป็นที่อยู่อันประเสริฐ เทียมเท่าภาคพื้นสวรรค์ ประกอบด้วยเรือนใหญ่ เรือนทอง ประดับตกแต่งรวบรวมให้เป็นทานพร้อมด้วยเครื่องบริวารอันประณีตอย่างคิเลศ ท่านยังชนผู้ประเสริฐทั้งสิ้นให้ยินดีด้วยปัญญาครุสัญญา (คือพระธรรมของพระพุทธ) ๖
๙. มหานพิตกร เสวยราชสมบัติด้วยพระองค์เอง ในฉัตรมี ๘ ชั้นหาที่เปรียบมิได้^(๓) ในแผ่นดินของพระองค์ผู้มิพระบาทอันต่ำนักฎของราชาอื่น ๆ ด้วยบุญญาภิธานของพระองค์เอง พระพุทธผู้เลิศในโลก ทรงยังโลกคือ เทวดา

๑. โฉบบัณฑิตรูปศัพท์ว่า สิริธรรมคุณเท แปลว่า อันเป็นจอมขลุ่ยทางไว้ซึ่งสิริ ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า สิริธรรมคุณเท เป็นใหญ่กว่ามนุษย์ผู้ทรงไว้ซึ่งสิริ

๒. โฉบบัณฑิตรูปศัพท์ว่า รักษาไว้รักษา แปลว่า จงครอบงำรักษาทุกา ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า รักษาไว้รักษา ของรักษาซึ่งพระราชาทุกา

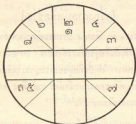
๓. โฉบบัณฑิตรูปศัพท์ว่า ฉัตร ๘ ชั้น แปลว่า โฉฉัตร ๘ ชั้นอันแจ่มร่าหาที่เปรียบมิได้ ในที่นี้แปลตามฉบับโบราณคดีว่า ฉัตร ๘ ชั้น แปลว่า โฉฉัตร ๘ ชั้นหาที่เปรียบมิได้

พร้อมด้วยมนุษย์ ให้มีศรัทธาและให้เข้าไปสู่มังโกลน^(๑) (คือถึงโลกุตระธรรม)
 อันถึงเทพดาทั้งหลายผู้มีเทพวิชัย (ความชนะของเทวดา) ย่อมเชื้ออำนาจ
 พระองค์ให้ทรงรับชัยชนะเป็นอันดี ฯ

เมื่ออนุโมทนาอันดังกล่าวดังนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเด็ดอกพระภิกษุที่นั่งเคียงที่ ฉลาคใน
 พญัษณะและพุทธ^(๒) เด็ดก็ได้ ๘ รูป ธาราณาให้ดังคนทามงคตปริตร

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ดาวพระเคราะห์ที่อยู่ใบบาศีลงันนี้ คือ พุทฺธิขันธ์กับลัคนาอยู่ราศีสิงห์ อาทิตย์
 กับจันทร์อยู่ราศีเมษ ศุกร์อยู่ราศีพฤษภ เสาร์อยู่ราศีเมถุน ราหูอยู่ราศีมถุน
 พุธอยู่ราศีมิถุน อังคารอยู่ราศีกุมภ์ ไฉวันศุกร์ประกอบด้วยอิศวรณิฤกษ์ ขึ้น
 ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด เวลาบ่ายถึงคยาม^(๓) พระราชาธิราชทรงปรารถนา
 ความเจริญแห่งพุทธศาสนาภายในกาล จึงอธิษฐานพระมหากษัตริย์พระราชา ๕๕
 มาจากทั่วไพโรราม ทรงแต่งตั้งในตำแหน่ง ครู อยู่วัดบ้านแดงมหาวิทยาลัย

ณ วัน ๖ ค่ำ ๖ ปีชวด เวลาบ่าย จุลศักราช ๙๘๐

จริงอยู่ ในเวลาเมื่อพระเจ้าพิศอบนัคคาราชทรงประทานอุพพรรณปฏิศราคิงพระราชครู
 ให้แก่พระมหาเถรนั้น พุทธศาสตร์นา นับตั้งแก่พระศาสตร์ปรีณิพพานดองแล้วได้ ๒๐๖๒ ปี พุทธ

๑. โปธยบพิณรูปศัพท์บาลีว่า ธฤษณอุทธธฤษโยค แปลว่า ได้มีศรัทธาและข้ามทั้งสี่สารวัฏ ในที่นี้แปลตามคัม
 ฉบับโบราณคัมภีร์ว่า ธฤษณอุทธธฤษโยค ได้มีศรัทธาและให้ข้ามไปสู่ฝั่งโพ้น คือ (โลกุตระธรรม)
๒. ฉลาคในพญัษณะและพุทธวิ คือ ฉลาคในพญัษณะและภควะ
๓. ถึงคยาม เวลาบ่ายประมาณตั้งแต่ ๑๒.๔๕ น. ถึง ๑๕.๑๕ น.

คำสั่งนำภยันต์ทองคำถึงเมืองเข่งใหม่ได้ ๑๘ ปี ส่วนพระราชามัธยมมัทรีราชาได้ ๑๖ ปี ทรง
ราชสมบัติมาได้ ๒๒ ปี

จากวันที่พระราชอาปทานสุพรรณภูมิคราวนี้ให้แก่พระมหาเถรต่อถึงวันที่ ๕ พระองค์
โปรดให้พระสงฆ์ในภยันต์ทองคำอุปสมบทกรรม พระภิกษุสงฆ์มีพระราชครูมหาเถรเป็นประมุข
ได้ยังอุฎฐกร ให้อุปสมบทจำนวน ๑๑๐ คน และอุปสมบทกรรมนั้น ขึ้นตั้งลงในวัน (จัน) ๘ ค่ำ
คืนแค้นแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ไปจนถึงกลางคืน (๘) พระราชาธิบดีกับพระราชมารดา
ทรงกตเลื่อมพระมหาเถร ผู้ทรงใคร่ปฏิญาณได้ ๒๒ รูป มีพระมหาพรหมเป็นประมุข ทรงบูชา
ด้วยเครื่องสักการบูชาอันใหญ่ยิ่งแล้ว ชำราชาให้ทักขณาคัมภีร์จุฎฎานวาร และธรรมพิท
ธัมมบัญญัตินั้น ได้มีพระภิกษุจำนวน ๖๐ รูป ให้พักอยู่ในศาลาทางนิจันชยของพระองค์อีกด้วย

กาลแห่งพุทธพระคำสั่งนำตั้งอุ้งเรือ

ชนวิบุรุษ

[เรื่องกาลบังเกิดช้าง]

คืนนั้นมา ถึงวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๘ ประกอบด้วยบุพผาธาพระนักษัตร พระราชาธิบดี
ทรงถวายคำมถนบ้านศรัทมิ ให้เป็นที่อยู่ของพระสังฆราช ถวายวัดบุพพาราม ให้เป็นที่อยู่ของ
ท่านมหาเถร ถวายวัดเจติยหลวง ให้เป็นที่อยู่ของพระญาณโพธิเถร ต่อจากนั้นมาถึงวันศุกร์
๙ ค่ำ เดือน ๘ ประกอบด้วยอุคตภทรนักษัตร เวลาเที่ยง พระราชาโปรดให้ยก (สร้าง)
มหาวิหารขึ้น ในวัดเจติยหลวงและวัดสีหอราม^(๑)

ท่านประพนธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ วันศุกร์ จัน ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ มีชาล จันทรเสวยอุคตภทรนักษัตร
เวลาเที่ยง ดาวพระเคราะห์สถิตอยู่ในราศีตั้งตอไปนัง อังคารกับราหูอยู่ราศี
มิถุน จันทรอยู่ราศีมีน พุธสถิตกับศุกร์อยู่ราศีคู่ศู อาทิตย์กับพุธอยู่ราศี
พิจิก เสาร์อยู่ราศีมีน และอีกมาอยู่ราศีมีนกร ครั้นนั้น พระเจ้าแผ่นดินนั้นแห่ง
เวททั้งหลายโปรดให้ยกวิหารในวัดเจติยหลวงและวัดสีหอราม ๓

๑. วัดสีหอราม หมายถึง วัดเจติยเจ็ดยอด คือ วัดมหาโพธาราม (ดูปีที่ ๑๘)

นงมา พระวราชาโปรดให้ยกแก้วดอกไม้เครื่องปรุงอาหารของวัดบ้านแดงหาวิหาร เมื่อวันที่
๕ ค่ำ เดือน ๖ เวลาเที่ยงยามพอดี มีถาวร ซอกศักราร ๑๑๑ แต่พอถึงวันนั้น ๑ ค่ำ พระ
องค์นั้นภายดีทอดีกรกระทำอุปสมบท

ครั้งอยู่ พระองค์มีดีทอดีกรกระทำอุปสมบทมาแต่เป็นภิกษุ ๓ ครั้ง นาคที่จะบวชมี ๒๔ นาค
เจ้าบวชคราวละ ๒ นาค แต่ในบั้นเมือง ๔ ครั้งนาคที่จะบวชทั้งหมด มี ๑๐๐ นาค เจ้าบวชคราวละ
๓ นาค บวชได้วันละ ๑๒ นาค และการอุปสมบทนั้น อันสุดคือเมื่อวันที่ ๑๔ ค่ำ (*)

ตั้งแต่วันนั้น ๗ ค่ำถึงวันเพ็ญเดือน ๗ พระวราชาข้าราชการพร้อมด้วยราชทูตานุทูตของเจ้า
ประเทศราชทั้งหลาย ได้ส่งมาพระดีทอดีกรปฏิมา แล้วส่งเงินหลายหมื่นเพื่อตกแต่งมหาภิณถ
แล้วทรงตั้งมีทานเวียงมหาเวสสันดรและธรรมบรรยายพร้อมหาเวสสันดร ซึ่งพระองค์โปรดให้
เขียนกลใจ คือจากนงมา พระองค์โปรดให้กรมหาวิหารวัดบุญนิรมิต เมื่อวันที่พฤหัสบดี เป็น
พระกนิษฐา จันทร์ประภคณด้วยประดิษฐานที่วัดกษัตริย์ไชย ๕ ค่ำ เดือนแปดขึ้น ครั้นถึงเดือน
แปดหลัง ตั้งแต่วัน ๗ ค่ำถึงวันเพ็ญ พระวราชาภักดิ์พระวราชมารดาพร้อมด้วยทนต์และราช
ทูตานุทูตของเจ้าประเทศราช ได้เสด็จมาทำเป็นก้าแห่งอัมมหาราชกุฏิวิญญูชัย เพื่อจะเสด็จไป
ซื้อทองใบไม้ของอัมมหาราช แล้วทรงตั้งบวชธรรมบรรยายซื้อทองดี พระองค์ทรงทำวิ
ทองเพื่ออัมมหาราชของอัมมหาราช เมื่อวันที่เพ็ญเดือนแปดหลังนั่นเอง และเมื่อวันที่พฤหัสบดี ขึ้น
๕ ค่ำ เดือน ๑๒ พระองค์มีดีทอดีกรปฏิมาของอัมมหาราชหมักประมาณสามวัน (๖) ขึ้น
ประดิษฐานบนแท่นวัดกุนภามที่ป่าราม (วัดเกาะกุนภาม) และโปรดให้ยก (สร้าง) ประต
นครเชิงใหม่ (ครุฑที่ ๔๘) เมื่อวันที่ศุกร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ และโปรดบรรจุพระบรมเส้าวิ
ริกษารุโฆมาเจดีย์วัดเวฬุวันวิหารอุทุมม์คีตวันคกเจียงใต้เมืองเชียงใหม่ เมื่อวันที่อาทิตย์
ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ และโปรดให้ยกปราสาท ๔ องค์ กับก้าแห่งแก้วภายในพระราชวัง เมื่อวันที่
พุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ (เดือน ๓) เวลาเช้า ครั้นถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ โปรดให้ยก (สร้าง)
อุโบสถหลังเก่าในวัดบ้านแดงหาวิหาร ในเวลาเที่ยงวัน คือจากนงมา พระวราชาโปรดให้
คณะสงฆ์ภายดีทอดีกรกระทำอุปสมบทกรรม เมื่อวันที่ศุกร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ จันทร์ประภคณด้วย

*. เจ้าใจวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ คือ เริ่มทำการอุปสมบทที่วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ วันละ ๑๒ นาค ถึงวันแรม
๑๔ ค่ำ เดือน ๖ อุปสมบทได้ ๒๒ วัน ได้นาคจำนวน ๒๑๖ นาค เริ่มตอนเช้าขึ้นเดือน ๗ คือเวลาเที่ยงพอดี
พุทธรูปและพิธีกรรม เริ่มอุปสมบทที่วันแรม ๗ ค่ำกับแรม ๑๔ ค่ำอีก ๒ ครั้ง ๆ ละ ๑๒ นาค ได้นาค ๒๔ นาค
ทั้งหมดรวมวันอุปสมบท ๒๕ วัน ๆ ละ ๑๒ นาค รวมเป็นนาค ๓๐๐ นาค

๖. ตามต้น เท่านี้ ๑,๖๐๐ กิโลกรัม

บุพพณิกคุณนักษัตร บีมะโรง จุดศักราช ๑๗๒ (พ.ศ. ๒๐๖๔) ฝ่ายพระราชกับพระราช
มารดาได้โปรดให้ทำงานออกฉัตรมหาเจดีย์วัดมหาเจดีย์ธรรม เมืองจันทบุรี รน ๑ คำ เดือน ๑
เวลาเที่ยง และโปรดให้ข้าราชการไมตรีเครื่องประพาศพระมหากษัตริย์รวมไมตรีบ้านแดงมหาวิหาร เมือง
จันทบุรี รน ๑๑ คำ (เดือน ๔ บีมะโรง) และโปรดให้้องมอดกแต่งพระปฏิมาองค์ใหญ่
ทำด้วยแก่นจันทร์ เมืองจันทบุรี แรม ๑๑ คำ

ครั้น ณ วันพุธ ๑๑ คำ เดือน ๑ โปรดให้พระสังฆราชเจ้าพระพุทธรูปมณฑลนครบุรีศรีในพระ
ราชวงศ์ และถาวรเจ้าพระพุทธรูปมณฑล นครเมืองเทพย (สวด ๓ วัฏ) พอลงวันอังคาร
แรม ๒ คำ (เดือน ๑) จันทบุรีประกอบด้วยผู้ส่งนักษัตร พราหมณาจารย์และปุโรหิตทั้งหลายยก
ถวายพระราชภิเษกพระองค์เพื่อให้เป็นราชาธิบดี

อนึ่ง พราหมณาจารย์และปุโรหิตเหล่านั้น ได้ออกแขกพระองค์เพื่อเป็นพระราชาธิบดี
ณ วันศุกร์ แรม ๑ คำ เดือน ๑ จันทบุรีประกอบด้วยผู้ส่งนักษัตร อัครกษัตริย์ นับ
เป็นศรัทธา พระราชา กรมทรงธวัชกษัตริย์ ณ วันพฤหัสบดี ทรงถวายจิวเป็นมหาทาน คือ
ผ้าแพรแดงผ้าขาวจำนวน ๕๐๐ คู่แก่คนละหนึ่ง ๑ นิกายจำนวน ๕๐๐ รูป

ณ วันศุกร์ รน ๑๑ คำ เดือน ๔ พระราชาธิบดีสั่งให้ขุดรากฐานเจดีย์ทองในวัด
พระเจ้าแผ่นดินเมืองมา (สวด ๓ ๓๕) ครั้นแล้วโปรดให้ก่อสร้างเจดีย์ขึ้นใหม่ เมื่อวันอาทิตย์
รน ๑๑ คำ เดือน ๕ องค์เจดีย์ขนาดกว้างด้านละ ๑๖ วา ๒ ศอก สูง ๑๔ วา ๒ ศอก^(๑) และ
ในชั้นพระองค์ประดิษฐานพระสารการนครพิงค์ (เข็มใหม่) เจียนพระโคกริมปฏิมาไมตรีบ้านแดง
มหาวิหาร

ต่อจากนั้นมา พระราชาโปรดให้คณะสังฆนายกตั้งหอการทำอุปสมบทกรรม เมื่อ
วันจันทร์ แรม ๑๑ คำ เดือน ๕ ประกอบด้วยช่างอนนักษัตร บีมะโรง^(๒) จุดศักราช ๑๗๓
(พ.ศ. ๒๐๖๕) ฝ่ายพระสังฆราชเจ้าอุปสมบทกรรม ตั้งแคว้นนามราชวงศ์จันทบุรีในสังฆกรรม
๑๔ คำ จึงเสร็จ นาคทบวชครบถ้วนจำนวน ๒๒๐ นาค อาศัยต่อจากไป พระราชาและ

๑. ตามตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ทอง เวียงหรือวัดพระพุทธรูปโตกนครสี่ทิศตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๔ ว่า สูง ๔
เหลี่ยมกว้างด้านละ ๒๑ วา สูง ๑๑ วา ส่วนในหนังสือจินตนาการเมืองฉะเชิงชอง ในตอนที่กล่าวถึงว่า พระเจ้า
พิปกกษัตริย์เจดีย์องค์เก่าสร้างเมื่อสมัยพระเจ้าสุทนต์มณี เมื่อเสร็จแล้วฐานกว้างด้านละ ๑๑ วา สูง ๒๑ วา
ดังนั้นที่ว่าในครั้งนั้นกว้างด้านละ ๑๖ วา ๒ ศอก สูง ๑๔ วา ๒ ศอก คงจะเป็นเสริมสร้างของเดิมขอจะให้ใหญ่
และสูงขึ้นมาจำนวนหนึ่งถ้าว

๒. ตามคำฉบับพิมพ์เป็น สดงสุตพิ แปลว่า บิณฑู โยฉบับโบราณเดิมเป็น สดงสุตพิ ผู้แปลเห็นว่าผิดทั้ง
ของฉบับ ที่ถูกต้องเป็น สดงสุตพิ แปลว่า บีมะโรง และ ตรงกับจุดศักราช ๑๗๓ ด้วย

พระราชเทวี (พระราชมารดา) พร้อมด้วยพระมาตุจฉาทั้งและคณะเสด็จ ๓ นิกาย มีพระมหา
เถรราชครูเป็นประมุข ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในองค์เจดีย์ทองแดงวัดที่พระเจ้าแผ่นดิน
เมื่อนมาทรงสร้าง (วัดเจดีย์ทอง) เมื่อวันที่พุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ จันทร์เดือนบุพผาสาพระ
นักษัตร อังคาร (สามข้าย)

อนึ่ง สาธารณวิจิตรน้อยเท่า ตั้งครั้งพระเจ้าบ็องการราช (พระเจ้าผอก) มี
พระราชารทรงสังเกตเห็นว่า เป็นเหตุแห่งความเจริญ จึงทรงปฏิสังขรณ์ยกขึ้นในตำแหน่ง
พระวันศกของหลวง(*) ทำให้เป็นโรงหอขุดทาศด้วย

ในวันบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น พระองค์ทรงนิมนต์พระเถรทั้งหลาย มีพระมหาเถร
ราชครูเป็นประมุข ให้ส่งพระปริตรในหอขุดนั้น การส่งพระปริตรสิ้นสุดลงในวันอุโบสถ
(๑๕ ค่ำ กลางเดือน)

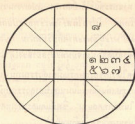
อนึ่ง พระองค์โปรดให้ขุดสระมรกตโบกธรณีไว้เป็นที่เสด็จประพาสสำราญพระราช
หฤทัยของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้ง ๓ นิกาย ๒๗ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็น
ประมุข ให้ส่งพระปริตรตอนเช้ารอบสระโบกธรณีนั่น เมื่อวันที่อาทิตย์เพ็ญเดือน ๑๐ นั้นเอง
และในวันนั้น เมื่อส่งจมนมโสมพริกคาศาหารอันเป็นมงคลแล้ว พระองค์ทรงส่งรายได้ประจำ
นคร เพื่อเป็นค่าภักดิ์บิณฑิณแก่พระมหาเถรราชครู และพระองค์ทรงบูชาพระบรมธาตุหริภุชชัย
ด้วยประทีปเครื่องบูชา ถวายคือ จานประทักษิณวิจิตรเป็นจำนวนไม่ชย ตั้งเดือนขึ้น ๘ ค่ำ
จนถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๓ จานประทักษิณวิจิตรได้เอาไปขายแล้วซื้อของค่าเบื่องมาบิพระบรม
ธาตุหริภุชชัย

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ในบั้นเส็ง^(๒) วันอาทิตย์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ดาวพระเคราะห์มารวมกันอยู่
ในราศีมังกรถึง ๗ ดวง คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ และเสาร์
พระเคราะห์ทั้ง ๗ นี้ อยู่ในราศีมังกร ราชอยู่ราศีมัน

๑. ข้างหลวง คือ ข้างนอก

๒. ในฉบับพิมพ์ท่านอุทิศให้พระประพันธ์ว่า สมวาสุธ แปลว่า ในบั้นเส็ง ไม่ได้ความว่ามีอะไร สยอสุกพัน
ฉบับโบราณเดิมปรากฏว่าเป็น สุปังสุธ แปลว่า ในบั้นเส็ง ดังได้ความดี จึงแปลตามความในต้นฉบับ
โดยเพิ่มเติม

ณ วัน ๑ ๆ ๑ คำ บิณะเส็ง จุลศักราช ๗๗๓

ณ วันอังคาร (จัน) ๗ คำ เดือน ๔ พระองค์ทรงจัดการกักตัวไม้เคียวปลงดงร้างภู
หลังใหญ่ในวัดป่าแดงและสร้างวิหารโหวดของพระบรมเสนาบดี (คือ วัดมหาโพธาราม)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ วันศุกร์ ชิม ๔ คำ เดือน ๓ จันทรเสวยภรณ์นี้กับฉัตร พระบรมธรรมิกษ
โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์มาจากที่อยู่เดิมประดิษฐานไว้ ใน
วัดโพธาราม (*)

[เรื่องตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์]

ในชั้นนั้น ขอเล่าเรื่องพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ตั้งแต่แรกเริ่มเป็นลำดับมา ได้ยินว่า
หลังจากที่พระพุทธทรงอนุญาตให้พุทธเจ้าได้ ๑ อย่าง (๒) แก่พระอานนทเถรแล้ว พระเจ้า
มีแผ่นดินเกิดในเมืองสาวัตถี ทรงปรารภจะหาวันพิชิต คือ บุญกุศลโดยจะให้คนทั่วโลกกราบ
ไหว้พุทธเจ้าผู้นั้น จึงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์หนึ่ง (๓) ต่อมาเมื่อพระเจ้าอัญญา
ครองราชอันบดี (ในเมืองสาวัตถี) กษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิได้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์
นั้นมาบูชาเสียแล้ว

๑. ในพงศาวดารไทยกล่าวไว้ จุลศักราช ๗๗๓ บิณะเส็ง สปีดศก วันศุกร์ เดือน ๗ พฤศจิกายน ชิม ๔ คำ เรื่อง
พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์มีต้นตอมาจากวัดโพธาราม (ในจันกาลมาลีปกรณ์ว่า วัดโพธาราม) ไป
ประดิษฐานไว้ในพระบรมเสนาบดีวิหารซึ่งสร้างสำหรับพระเจ้านันทิพย์ ณ วัดโพธาราม คือวัดเจ็ดยี่สิบสอง
(ดูรูปที่ ๕๔)

๒. พุทธเจดีย์ ๑ อย่าง คือ (๑) บริโกลเจดีย์ (๒) ชรณเจดีย์ (๓) อุทพลเจดีย์

๓. ตามแห่งเรียก วิชุกก ศัพทมูลโบราณเดิมเป็น วิชุกก ฉบับโบราณของเขมร วิชุกก

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชาแห่งสหภคโลก โปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ เมื่อมีโรค
ค่อจากนั้นนับมาอีก ๘ ปี พระผู้มีพระภาคก็ปรินิพพาน ภัคตวิชัยในเมืองสุวรรณ-

ภูมิได้บูชาสืบต่อกันมาจนพุทธศาสนาล่วงได้ ๕๐๐๐ ปี

พระเจ้าอาทิตย์ เกิดในวงศ์ของกษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
นรบดี ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้นมาแต่เมืองสุวรรณภูมิ แล้ววัดร้างนครบนยอด
เขาวัดเขพในชนบทวิเรศ^(๑) ในประเทศสยาม ซึ่งเป็นคนละประเทศกับเมืองสุวรรณภูมิ^(๒) ทรง
บูชาพระพุทธรูปแก่นจันทร์ในชนบทวิเรศนั้นนาน^(๓)

ถ้าวัดนั้นชื่อว่า พระพุทธรูปแก่นจันทร์ประดิษฐานอยู่ในวิเรศนครนั้น เป็นเวลานาน
ประมาณ ๘๐๐ ปี ฝ่ายพระพุทธรูปวิเรศ ได้เชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้น มาให้แก่
พระเจ้าสุวรรณธำมในวิเรศนคร นับว่าพระเจ้าสุวรรณธำมนั้น ทรงบูชาอยู่ ๕๐ ปี ค่อนั้นมา
ฝ่ายพระราชามหากษัตริย์ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้นมาบูชาในใต้สุทธรนคร ๕๐ ปี
ค่อจากนั้น พระอริเวศ ได้เชิญพระพุทธรูปองค์นั้น มาให้แก่ภรรยาผู้หนึ่ง ในตำบลบ้านพล
แคว้นวิเรศ ปรากฏมีบุตรมา ๕๐ ปี ค่อจากนั้น พระภรรยาได้เชิญพระพุทธรูปองค์นั้น
มาบูชาในนครพ้อม แต่ไม่มาทำอะไร ปรากฏนั้นก็เชิญจากนครพ้อมกลับไปบูชาในตำบล
บ้านพลอู้ก จากนั้นมา ยังมีบุตรอีกผู้หนึ่งชื่อ โมถ เป็นคนอยู่ในแคว้นพะเยา ได้เชิญพระพุทธรูป
องค์นั้น มาบูชาในวัดปทุมาราม ๖๐ ปี ค่อจากนั้น เจ้านครพะเยาพระนามว่า บุทธธัมมฐิระ^(๔)
ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวิหารวัดคณธชัย^(๕)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

ณ บัชวด จุศตกราช ๔๘๘ พระศาสนาปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๕๐๐๐ ปี

พระพุทธรูปแก่นจันทร์ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดคณธชัย ๒๒ ปีแล้ว

๑. ชนบทวิเรศ เจ้าใจว่าหมายถึง แฉกชาติ หรือ เมืองตาก เมื่อสร้างนครขึ้นแล้วก็กลายเป็นวิเรศนคร
๒. ข้อความตอนที่ว่า "เป็นนครละประเทศกับเมืองสุวรรณภูมิ" นั้น ท่านใช้ศัพท์บาลีว่า วิเรศ ข้อความดังกล่าวนี้
ไม่มีในคัมภีร์ของภิกษุอาฬลิม
๓. ในฉบับพิมพ์ภาษาไทยบาลีว่า จิระ ฟูเจฉิ แปลความพิสดารว่า บูชาซึ่งจิระ ฟูเจฉิความเข้าใจว่าพิสดาร สม
กับคัมภีร์ฉบับโบราณบาลีบาลีว่า จิระ ฟูเจฉิ แปลว่า บูชาซึ่งนาน
๔. บุทธธัมมฐิระ ตามแต่จะเรียกว่า บุทธธัมมฐิระ ตามแต่จะเรียกว่า พระธรรมาธิระ
๕. ตำบลบุคคัลที่บาลีว่า วิชชวิหาร แปลว่า วัดคณธชัย คือวัดบ้านคลองหลวงคณธชัย ตำบลพะเยา จังหวัดเชียงราย
(ดูปีที่ ๕๑)

ก่อนนั้นมา พระมหากษัตริย์นามดี ธัญธิเบญจพระพุทธรูปแก่นจันทร์นั้นมาประดิษฐาน
บูชาในวัดคือโสภาราม^(๑) นอกกำแพงเมือง ด้านทิศตะวันออกนครเชียงใหม่

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระพุทธรูปแก่นจันทร์ มาสู่เมืองเชียงใหม่ เมื่อมีจอ จุติศักราช ๔๔๐ เมื่อ
มาตั้งเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก อยู่ในวัดคือโสภารามอันประเสริฐและอยู่ได้ ๕๐ ปี
เป็นรัชสมัยของพระเจ้าฟ้างอกครองราชสมบัติ ๑

ต่อมาภายหลังมา มหาอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อ ปาเทพ^(๒) ได้ธัญธิเบญจพระพุทธรูปแก่นจันทร์
องค์นั้นมาประดิษฐานบูชา ในวิหารวัดคอนขี้แค้นพะเยา

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระพุทธรูปแก่นจันทร์ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดคอนขี้ ๒๔ ปี ตั้งแต่
จุติศักราช ๔๕๕

ต่อมา พระเจ้าฟ้างอกปลัดข้าราชการ ครีดีโร โทมहाอำมาตย์ผู้หนึ่งใหญ่ในทางหนังสือ^(๓)
เกี่ยวกับชาวคน (เจ้ากรมพระอาลักษณ์?) ธัญธิเบญจพระพุทธรูปองค์นั้น มาประดิษฐานไว้
ในวัดคือพลาธารน เมื่อวันที่ ๘ ค่ำ เดือน ๓ (วันศุกร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระมหากษัตริย์ โปรดให้ราชทูตเมืองใต้^(๔) ซึ่งมาเจริญราชไมตรีไปนมัสการ
พระพุทธรูปแก่นจันทร์ที่วัดพลาธารน

พระพุทธรูปแก่นจันทร์มาตั้งเมืองเชียงใหม่ เมื่อมีมรณัง จุติศักราช ๔๘๓ ครองกับ
พระศาสดานิพพานดวงแก้วได้ ๒๐๖๕ ปี เป็นปีที่พระพุทธรูปมา^(๕)

บริเวศ ว่าด้วยพระพุทธรูปแก่นจันทร์โดยย่อเพียงเท่านี้ แต่เรื่องนมมาในตำนาน ชื่อ
วรจันทนธารโดยพิสดาร

บริเวศว่าด้วยพระพุทธรูปแก่นจันทร์

จบบริเวศ

๑. วัดโสภาราม คือ วัดศรีภูมิ

๒. มหาอำมาตย์ ชื่อ ปาเทพ วิจิตรนามดีว่า ปาเทพ นาม มหาพญู เจ้าใจวันเรียกตามชื่อพื้นเมืองว่า ปาเทพ
เพราะส่วนนี้ชื่อ พ ออกเสียงเป็น ศ ผู้ใหญ่เรียกผู้หนึ่งมักใช้คำว่า ป่า ป่าหน้าชื่อเสมอ ดังนั้น คำว่า ปาเทพ
คือชื่อ อ้ายเทพ หรือ เจ้าเทพ ดังกับคำว่า นางเทพ สอดคล้องกับโบราณคดีเป็น ปาเทโว นาม มหาพญู
แปลว่า มหาอำมาตย์ชื่อปาเทพ

๓. ในต้นฉบับโบราณคดีซึ่งออกศัพท์ว่า นครปลัดจารีปติ มหาพญู แปลว่า มหาอำมาตย์ ผู้เป็นใหญ่ในนครอัน
ประณีต คำว่านครอันประณีต คงจะหมายถึงนครเชียงใหม่ และมหาอำมาตย์ผู้นี้คงจะหมายถึงผู้สำเร็จราชการ

๔. คงหมายถึง กรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ปีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๐๕-๒๐๐๖)

๕. ต่อมาได้มาพระพุทธรูปแก่นจันทร์องค์นี้ มาประดิษฐานไว้ในวัดคือสี่ทิศออก (ดูรูปที่ ๕๔)

[⁴เรื่องพรรณนาความตอนจบ]

ณ วันนั้น ๘ คำ เดือน ๕ พระราชกุมาร^๕อื่นพระชนม์ พระเจ้าทศกัณฐ์^๖ราชครุตั้ง
 ให้เอาหีบพระศพ^๗ที่กองมาอยู่เชิญพระศพ^๘ราชกุมาร^๙นั้น ไปวัดสังฆาราม เมื่อวันแรม ๑๒ คำ
 รุ่งขึ้นวันแรม ๑๓ คำ ทรงถวายมหาทานมีผ้าแพรและผ้าดี^{๑๐}สองจำปาเป็นต้น แยกพระองค์ ๓ คน
 และโปรดพระราชทานเพลิง คือจากนั้นมา พระราชาโปรดให้ตั้งมีถรณ์^{๑๑}ให้ท้าวปถม^{๑๒}ภทกรม
 เมื่อวันพฤหัสบดี ๗ คำ เดือน ๖ ปีมะเมีย จุติ^{๑๓}กักราช ๘๘๔ ประกอบด้วยภทรม^{๑๔}นักข
 ราชคัษत्र^{๑๕}กรงนั้น มีจำนวน ๒๒๐ นาค และโปรดให้ยก (สร้าง) อีหราชธรรม^{๑๖}เดชา^{๑๗}ราม
 เมื่อวันพฤหัสบดี ๕ คำ เดือนแปด^{๑๘}(๑) จันท^{๑๙}ร์เดือน^{๒๐}โปรดนักข^{๒๑}กรทจากนั้นมา พระราชาทรง
 นำทัพ^{๒๒}บุก^{๒๓}สอด เพื่ออุทิศ^{๒๔}ให้แก่พระราชธิดา^{๒๕}ของพระองค์ ทรงมี^{๒๖}นัค^{๒๗}พระมหา^{๒๘}ถ^{๒๙}
 พระมหา^{๓๐}ถ^{๓๑}ราช^{๓๒}ครุ^{๓๓}เป็น^{๓๔}ประมุข ให้^{๓๕}แสดง^{๓๖}ธรรม^{๓๗}คอง^{๓๘}คเณ^{๓๙} ๑๐ คำ^{๔๐}ถึง^{๔๑}วัน^{๔๒}เพ็ญ^{๔๓}เดือน^{๔๔}แปด^{๔๕} พระองค์
 ทรง^{๔๖}บว^{๔๗}ราช^{๔๘}ธรรม^{๔๙}โดย^{๕๐}ถวาย^{๕๑}จิว^{๕๒}ร^{๕๓}อย่าง^{๕๔}ดี^{๕๕}แก่^{๕๖}พระ^{๕๗}ธ^{๕๘}ระ^{๕๙}องค์^{๖๐}ๆ คือ^{๖๑}จาก^{๖๒}นั้น พระ^{๖๓}องค์^{๖๔}โปรด^{๖๕}ให้^{๖๖}
 (สร้าง) หอ^{๖๗}พระ^{๖๘}มน^{๖๙}เทียร^{๗๐}ธรรม^{๗๑}วัด^{๗๒}น้ำ^{๗๓}แดง เมื่อ^{๗๔}วัน^{๗๕}พุธ^{๗๖}วัน ๕ คำ เดือน ๑๒ และเมื่อ^{๗๗}วัน^{๗๘}
 ศุกร์^{๗๙}เดือน^{๘๐}ช้าย^{๘๑}ได้^{๘๒}เกิด^{๘๓}แผ่นดิน^{๘๔}ไหว^{๘๕}ใหญ่

พระราชารทรงนำทัพ^{๘๖}บุก^{๘๗}สอด เพื่อ^{๘๘}อุทิศ^{๘๙}ให้^{๙๐}แก่^{๙๑}พระ^{๙๒}ราช^{๙๓}ธิดา^{๙๔}ของ^{๙๕}พระ^{๙๖}องค์^{๙๗} ทรง^{๙๘}มี^{๙๙}นัค^{๑๐๐}
 พระ^{๑๐๑}มหา^{๑๐๒}ถ^{๑๐๓} ๒๐ รูป มี^{๑๐๔}พระ^{๑๐๕}มหา^{๑๐๖}ราช^{๑๐๗}ครุ^{๑๐๘}เป็น^{๑๐๙}ประมุข (ให้^{๑๑๐}แสดง^{๑๑๑}ธรรม) แอ^{๑๑๒}จ^{๑๑๓}ัง^{๑๑๔}ท^{๑๑๕}รง^{๑๑๖}ด^{๑๑๗}ัษ^{๑๑๘}
 ษ^{๑๑๙}ธ^{๑๒๐} พุ^{๑๒๑}ท^{๑๒๒}วง^{๑๒๓}ศ์ ไหว^{๑๒๔}วัด^{๑๒๕}สัง^{๑๒๖}ฆา^{๑๒๗}ราม คอง^{๑๒๘}คเณ^{๑๒๙} ๘ คำ^{๑๓๐}แห่ง^{๑๓๑}มี^{๑๓๒}ก^{๑๓๓}ษ^{๑๓๔}น^{๑๓๕}น^{๑๓๖}ก^{๑๓๗}ระ^{๑๓๘}ท^{๑๓๙}ง^{๑๔๐}
 ท^{๑๔๑}ง^{๑๔๒}ด^{๑๔๓}ง^{๑๔๔}วัน^{๑๔๕}เพ็ญ (เดือน^{๑๔๖}ช้าย) ทรง^{๑๔๗}บว^{๑๔๘}ราช^{๑๔๙}ธรรม^{๑๕๐}ด้วย^{๑๕๑}ผ้า^{๑๕๒}ดัง^{๑๕๓}ฐา^{๑๕๔}ญ^{๑๕๕}
 แพร^{๑๕๖}อย่าง^{๑๕๗}ดี^{๑๕๘}คอง^{๑๕๙}คเณ^{๑๖๐} และเมื่อ^{๑๖๑}เกิด^{๑๖๒}ชน^{๑๖๓}ย์ พระ^{๑๖๔}ราชา^{๑๖๕}รับ^{๑๖๖}คั^{๑๖๗}
 โปรด^{๑๖๘}ให้^{๑๖๙}ยก^{๑๗๐}ญ^{๑๗๑}เชิญ^{๑๗๒}พระ^{๑๗๓}ก^{๑๗๔}ม^{๑๗๕}โพร^{๑๗๖}ภู^{๑๗๗}มา (๒) ไป^{๑๗๘}ไว้^{๑๗๙}ใ^{๑๘๐}น^{๑๘๑}
 ปรา^{๑๘๒}สา^{๑๘๓}ห^{๑๘๔}ท^{๑๘๕}อ^{๑๘๖}คำ ซึ่ง^{๑๘๗}ค^{๑๘๘}ก^{๑๘๙}แ^{๑๙๐}ง^{๑๙๑}ด้วย^{๑๙๒}ท^{๑๙๓}อง^{๑๙๔}คำ^{๑๙๕}เด^{๑๙๖}ง^{๑๙๗}
 ด^{๑๙๘}ัง^{๑๙๙}ค^{๒๐๐}อง^{๒๐๑}ค^{๒๐๒}ย^{๒๐๓}า^{๒๐๔}ว^{๒๐๕}ิ^{๒๐๖}ก^{๒๐๗}ร^{๒๐๘}
 ด้วย^{๒๐๙}ประ^{๒๑๐}การ^{๒๑๑}ค^{๒๑๒}่าง^{๒๑๓}ๆ ชน^{๒๑๔}มี^{๒๑๕}โผ^{๒๑๖}ง^{๒๑๗}ใ^{๒๑๘}ช^{๒๑๙}อง^{๒๒๐}ค^{๒๒๑}น^{๒๒๒}หา^{๒๒๓}
 โพร^{๒๒๔}ชา^{๒๒๕}ว^{๒๒๖}น^{๒๒๗} พระ^{๒๒๘}ม^{๒๒๙}ด้วย^{๒๓๐}เศ^{๒๓๑}ร^{๒๓๒}ง^{๒๓๓}ด^{๒๓๔}ัง^{๒๓๕}การ^{๒๓๖}
 ด^{๒๓๗}ัง^{๒๓๘}มา^{๒๓๙}ระ^{๒๔๐}เป็น^{๒๔๑}ช^{๒๔๒}น^{๒๔๓}แ^{๒๔๔}ก^{๒๔๕}
 คอง^{๒๔๖}คเณ^{๒๔๗} ๘ คำ ถึง^{๒๔๘}วัน^{๒๔๙}เพ็ญ^{๒๕๐}เดือน^{๒๕๑}ช^{๒๕๒}ย^{๒๕๓} พระ^{๒๕๔}องค์^{๒๕๕}
 ทรง^{๒๕๖}มี^{๒๕๗}นัค^{๒๕๘}พระ^{๒๕๙}มหา^{๒๖๐}ถ^{๒๖๑}ร^{๒๖๒}ู^{๒๖๓}ท^{๒๖๔}ร^{๒๖๕}ง^{๒๖๖}ไ^{๒๖๗}กร^{๒๖๘}
 มี^{๒๖๙}พระ^{๒๗๐}มหา^{๒๗๑}ราช^{๒๗๒}ครุ^{๒๗๓}เป็น^{๒๗๔}ประมุข ให้^{๒๗๕}แสดง^{๒๗๖}ธรรม ทรง^{๒๗๗}
 ด^{๒๗๘}ัษ^{๒๗๙}ษ^{๒๘๐}ษ^{๒๘๑}ธ^{๒๘๒}ระ^{๒๘๓}ม^{๒๘๔}บ^{๒๘๕}ร^{๒๘๖}ยา^{๒๘๗}ษ^{๒๘๘}ธ^{๒๘๙} จ^{๒๙๐}ริ^{๒๙๑}
 ย^{๒๙๒}า^{๒๙๓}ม^{๒๙๔}ภู^{๒๙๕}ก^{๒๙๖} ทรง^{๒๙๗}บว^{๒๙๘}ราช^{๒๙๙}ธรรม^{๓๐๐}ด้วย^{๓๐๑}จิว^{๓๐๒}
 ร^{๓๐๓}อย่าง^{๓๐๔}ดี^{๓๐๕}คอง^{๓๐๖}คเณ^{๓๐๗} พระ^{๓๐๘}ราชา^{๓๐๙}โปรด^{๓๑๐}ให้^{๓๑๑}
 ราช^{๓๑๒}ท^{๓๑๓}ก^{๓๑๔}ษ^{๓๑๕}ท^{๓๑๖}ร^{๓๑๗}ญ^{๓๑๘} และ^{๓๑๙}ไ^{๓๒๐}ว^{๓๒๑}น^{๓๒๒}น^{๓๒๓} พระ^{๓๒๔}องค์^{๓๒๕}
 ครุ^{๓๒๖}ตั้ง^{๓๒๗}ให้^{๓๒๘}เก^{๓๒๙}บ^{๓๓๐}ร^{๓๓๑}ัก^{๓๓๒}ษา^{๓๓๓}ท^{๓๓๔}ง^{๓๓๕}
 อ^{๓๓๖}ธ^{๓๓๗}ัญ^{๓๓๘}ญา^{๓๓๙}พ^{๓๔๐}ระ^{๓๔๑}ราช^{๓๔๒}โม^{๓๔๓}ค^{๓๔๔}รี^{๓๔๕}
 ท^{๓๔๖}พระ^{๓๔๗}เจ้า^{๓๔๘}อ^{๓๔๙}ริ^{๓๕๐}ม^{๓๕๑}ท^{๓๕๒}ท^{๓๕๓}น^{๓๕๔}ะ^{๓๕๕} ใ^{๓๕๖}ห^{๓๕๗}
 ราช^{๓๕๘}ท^{๓๕๙}ก^{๓๖๐}ษ^{๓๖๑}ท^{๓๖๒}ร^{๓๖๓}ญ^{๓๖๔}มา เพื่อ^{๓๖๕}ก^{๓๖๖}ร^{๓๖๗}
 ฐ^{๓๖๘}ธ^{๓๖๙}น^{๓๗๐}ด^{๓๗๑}ัษ^{๓๗๒}น^{๓๗๓}า^{๓๗๔}โม^{๓๗๕}ค^{๓๗๖}รี^{๓๗๗}
 ท^{๓๗๘}พระ^{๓๗๙}องค์^{๓๘๐} ใ^{๓๘๑}ก^{๓๘๒}ที่^{๓๘๓}เร^{๓๘๔}ง^{๓๘๕}
 พระ^{๓๘๖}มหา^{๓๘๗}ราช^{๓๘๘}ท^{๓๘๙}ร^{๓๙๐}ญ^{๓๙๑} ท^{๓๙๒}ง^{๓๙๓}
 อ^{๓๙๔}ธ^{๓๙๕}ัญ^{๓๙๖}ญา^{๓๙๗}ท^{๓๙๘}าง^{๓๙๙}พ^{๔๐๐}ระ^{๔๐๑}ราช^{๔๐๒}
 โม^{๔๐๓}ค^{๔๐๔}รี^{๔๐๕}ของ^{๔๐๖}พระ^{๔๐๗}เจ้า^{๔๐๘}ห^{๔๐๙}ง^{๔๑๐}
 ส^{๔๑๑}าว^{๔๑๒}ดี ก็^{๔๑๓}ร^{๔๑๔}น^{๔๑๕}ค^{๔๑๖}ย^{๔๑๗}กัน

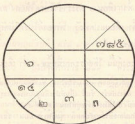
๑. วัน^๑ที่^๒ตั้ง^๓อ^๔ถา^๕ก^๖เล^๗ก^๘ คือ^๙ เดือน^{๑๐}แปด^{๑๑}หลัง^{๑๒}ขึ้น ๘ คำ เป็น^{๑๓}วัน^{๑๔}อ^{๑๕}ศ^{๑๖}าว^{๑๗} ขึ้น ๘ คำ คือ^{๑๘}เป็น^{๑๙}วัน^{๒๐}แ^{๒๑}ก^{๒๒}ว^{๒๓} และ^{๒๔}แ^{๒๕}รม ๘ คำ
 เป็น^{๒๖}วัน^{๒๗}พุธ แ^{๒๘}รม ๘ คำ คือ^{๒๙}เป็น^{๓๐}วัน^{๓๑}อา^{๓๒}ก^{๓๓}ิธ^{๓๔}ย์ แต่^{๓๕}เดือน^{๓๖}แปด^{๓๗}ขึ้น ๘ คำ^{๓๘}วัน^{๓๙}แ^{๔๐}ก^{๔๑}ว^{๔๒} ขึ้น ๘ คำ^{๔๓}เป็น^{๔๔}วัน^{๔๕}พฤหัสบดี
 ขึ้น ๗ คำ จึง^{๔๖}น่า^{๔๗}จะ^{๔๘}เป็น^{๔๙}วัน^{๕๐}ขึ้น ๘ คำ^{๕๑}เดือน^{๕๒}แปด^{๕๓}ขึ้น^{๕๔}ไม่^{๕๕}ใช่^{๕๖}เดือน^{๕๗}แปด^{๕๘}หลัง

๒. พระ^๑พุทธ^๒วง^๓ปฐม^๔สม^๕ม^๖อ^๗พุทธ^๘วง^๙ชื่อ^{๑๐}ก^{๑๑}น^{๑๒}วัง พระ^{๑๓}เจ้า^{๑๔}ม^{๑๕}ัจ^{๑๖}จ^{๑๗}รัม มี^{๑๘}จ^{๑๙}บุ^{๒๐}ณ^{๒๑}มี^{๒๒}อยู่^{๒๓}ใ^{๒๔}น^{๒๕}วิ^{๒๖}ห^{๒๗}ิ^{๒๘}ก^{๒๙}เกิด^{๓๐} จังหวัด^{๓๑}เข^{๓๒}ียง^{๓๓}ใหม่(รูป^{๓๔}ที่ ๑๑)

พระองค์โปรดให้เก็บรักษาไว้ที่เชิงพระมหาธาตุหริภุญชัย ในวันพฤหัสบดี ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) เสนาสนะสำหรับพระภิกษุสามัคคีธรรมในวัดป่าแดง คือนามว่า พระอาราทรังษอนุภาควุฒิปณทกรรมแก่คณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ เมื่อวันเสาร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ประกอบด้วย เรือบุษบกขันธ์ ๒ มโหระทึก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๐๖๘) อนุปณทกรรมกรงมณเฑียรทองเมื่อแรม ๘ ค่ำ นาคทองรมจำพอน ๒๕๐ นาค ณ วันอาทิตย์ ๕ ค่ำ พงศกาศ (พงศกาศ) ยกพระบวงษามาทรงทักเตือน เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชยวงศา เกิดในวงศ์เจ้าเชียงใหม่พร้อมด้วยบริวาร ได้ทำด้วยอำนาจคณาภิรมณ์ศึกษาต่อหน้าพระรัตนตรัยในวัดศีลทวารามเมื่อวันเสาร์ ๑๐ ค่ำ ฝ่ายพระราชา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้พระราชธิดาของพระองค์ ทรงนิมนต์พระมหาเถรยทงโคตรมีอยู่ ๑ รูป มีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข ให้แสดงธรรมในวัดศีลทวารามเมื่อวันพุธ ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลได้อีกครั้งในวันเพ็ญเดือน ๘ พระองค์ทรงบูรณารามแก่พระมหาเถรแต่ละองค์ด้วยผ้าแพรอย่างคั่งองค์ละคู่ พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) มหาธาตุยวาทประมาณ ๒๐ วา เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพระมหาเถรราชครูในวัดป่าแดง เมื่อวันพุธ ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ประกอบด้วยบุพพณคฤณนักษัตร เจดีย์เทียงวัน

ทำประเพณีไว้เป็นศกาศ แบ่งความว่า

พระราชาโปรดให้ยกมหาธาตุ เพื่อยังศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อวันพุธ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ สารทกาศ ประกอบด้วยบุพพณคฤณนักษัตร มโหระทึก เวลาเที่ยงวัน พระเคราะห์อยู่ในราศีคังคังต่อไปให้ เสาร์ ราช พุทธสยคี อยู่ราศีกัมภีศุภอยู่ราศีภกรกฏ อาทิตย์ พุธ อยู่ราศีสิงห์ จันทรอยู่ราศีกันย์ อังคารอยู่ราศีคูธ อคินาอยู่ราศีพิจิก พระองค์โปรดให้ยก (สร้าง) มหาธาตุขึ้นแล้ว ๑

ณ วัน ๔ ๒ ๑๐ ค่ำ ปีมะแม จุลศักราช ๘๘๕ เวลาเที่ยง

พระตำหนักทองเก้าเหลี่ยมที่ประทับของพระมัยกาธิราช ซึ่งได้ทรงบูรณะให้ดีขึ้น
แต่เดิมนั้น พระราชทานเงินค่าพระมหาเถระ ๒๒ รูปมีพระมหาพรหมคณาจารย์เป็นประมุขให้วัดพระปริตร
๓ วัน ทรงนมัสการบูชาถวายเครื่องสังฆการณด้วยเสด็จมาสู่พระตำหนักทองนั้น ด้วยพระอาการ
เยื่องกรายงามสง่าประดุจวิษณุเทวี เมื่อวันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำ เดือนธันวาคม ประกอบด้วยผู้ส่งกันบัตร

ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือนยี่ ไปรดน้ำหอ (สว่าง) วิหารใหญ่ที่วัดกุฎีบ้านสระ
กุ่มกาม

ในวันเพ็ญเดือนยี่ ทรงบริจาคมหาทานถวายสมณธรรมบริวารประกอบด้วยผ่านชดู่คันทน์
แก่พระเทพมงคลเถรพร้อมทั้งพระภิกษุบริวาร แล้วส่งพระเทพมงคลเถรพร้อมด้วยภิกษุภิกษุ
จำนวน ๖๐ คนกลับไปให้แก่พระเจ้านครด้านข้างเพื่อให้เกิดศรัทธาปสาทร

ณ วันศุกร์ ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ พระองค์ทรงบูชาพระเถรราชาคณะด้วยเครื่องบริวาร
ราคาแพงอันมีค่าให้อยู่ที่วัดบูรพาภิรามและบูรพาภิราม

ณ วันพุธ ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ พระราชาธิบดีส่งให้ขุดสระโฆงวัดป่าแดงมหาวิหาร

ณ วันศุกร์แรม ๓ ค่ำ เดือนห้า ขุดสักการ ๑๗๖ (พ.ศ. ๒๐๖๔) พระราชาธิบดี
นิมนต์พระมหาเถรราชครูให้อยู่ที่วัดใหญ่

ณ วันจันทร์ ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ขุดสักการ ๑๗๗ (พ.ศ. ๒๐๖๕) พระองค์
โปรดให้กระทำอุปสมบทกรรม เสด็จมาขอวันเพ็ญเดือน ๖

ณ วันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ พระราชาโปรดให้รดน้ำหอ (สว่าง) มหาวิหาร โฆงวัดป่าแดง

ณ วันพุธ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนแปดหลัง พระองค์โปรดให้อุปฐัมพระพุทธรูปแก่นจันทร์
ไปไว้ในพระอุโบสถวัดมหาโพธาราม^(๖)

พระมหาภิกษุพระรองกันัน ได้ตั้งรกรากเมื่อวัน ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ พระชนมายุได้ ๕๑ ปี^(๗)

๑. ที่วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดอศก เมืองเชียงใหม่ ซึ่งกัมพูชาก็ตั้งที่นั่น มีชุมชนอยู่ชุกชุม แต่
เจ้าบุคคละว่าที่มานั้นแล้ว กล่าวกันว่า ชุมนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแก่นจันทร์ ณ ชุมนี้ก็มีคนบูชา
ตัวพระพุทธรูปแก่นจันทร์ไม่มี ยังไม่ทราบแน่ชัดที่ไหน (รูปที่ ๕๔)
๒. ในพงศาวดารโยนกกล่าวไว้ ในปลายรัชกาลปีระกา ขุดสักการ ๑๗๗ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ คือเดือน ๓
ขึ้น ๑๐ ค่ำ พระเมื่อนั้นเจ้านครที่ก้ำเชียงใหม่เสวยถานเนื้อมีนึ่ง ประชวรพระโรคชราจึงต้องถึงพิราลัย
อยู่ในราชสมบัติได้ ๑๐ ปี พระชนมายุได้ ๗๕ พรรษา หากพระราชโอรสจะสืบสันตติวงศ์มิได้

พระยุพราชผู้เป็นพระราชอนุวงศ์ใหญ่ของพระมหากษัตริย์นั้น^(๑) ได้รับราชสมบัตินั้น
ณ วันแรม ๓ ค่ำ ขึ้นเมื่อพระองค์มีพระชนมายุ ๒๗ ปี พระองค์ประดิษฐานเสด็จ จุติศักราช
๘๕๘ (พ.ศ. ๒๐๔๑)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชบิดาประสูติมีชาว พระชนมายุ ๑๓ ปี ได้ราชภิเษกเมื่อมีเถาะ
เสวยราชสมบัติอยู่ ๑๐ ปีบริบูรณ์ สวรรคตมีพระกา พระชนมายุ ๔๓ ปี
พระยุพราชผู้เป็นราชอนุวงศ์ใหญ่ของพระราชบิดา ประทับอยู่ในพระราช-
นิเวศน์แห่งเดียวกัน ได้เสวยราชสมบัติเมื่อมีพระกา พระชนมายุ ๒๗ ปี

○ องค์ พระราชอนุวงศ์นั้น เป็นพระเจ้าธรรมิกษัตริย์โดยแท้ ณ วัน ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ
พระมหาเถรราชครูธรรมาภา

○ องค์ โนบิชาชนั้น พระราชาทรงเชิญเชิญพระครูของพระองค์มาตั้งถ้อยในวัดมหา
ไพศาราม ซึ่งเป็นวัดที่พระองค์ทรงผนวช และเชิญเชิญพระมหาสงฆ์ภิกษุ จากวัดมหาไพศาราม
ไปตั้งถ้อยในวัดบ้านแดง แล้วพระราชทานถวายอุปัชฌาย์พระครูเจ้าคำแห่งธรรมาร ให้แก่
พระมหาสงฆ์ภิกษุ และทรงประทานถวายตำแหน่งมหาเถร ให้แก่พระมหาสุริยเถร ซึ่ง
ตั้งถ้อยในวัดเหนืออันเป็นวัดของพระมหาท้าว (วัดสุธรรมาราม)

ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระราชบิดาผู้เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่มี ทรงกางเขนดัด (ครอง
ราชสมบัติ) เมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๓ ค่ำ ปีจอ จุติศักราช ๘๘๘ ๗

เมื่อมีชนชานพื้นไปแล้ว ถึงจุติศักราช ๘๘๘ พระราชบิดาผู้เป็นพระราชโอรส
องค์ใหญ่ โปรดให้คณะสงฆ์ภิกษุทำอุปัชฌาย์พระครู เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๖

๑. โยทหาวดารโยนกกล่าวว่า เสนาอำมาตย์ทั้งหลายปรึกษาร่วมกันให้ไปเชิญที่มณฑลแล้วบุตร ผู้เป็นพระอนุชา
ธิราช คือ ราชบุตรพระองค์พี่ซึ่งชื่ออยู่ ณ เมืองน้อยนั้นมาสืบต่อพระวงศ์ดำรงราชสมบัติ ณ นครพิงค์
เมืองใหม่ เจ้าพ่อท้าวเกษได้มานับเมืองชื่อใหม่ในวันพุธ เดือน ๕ คือ เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ยังมีโรชาภิเษก
กันทั้งหลายชานพระนามว่า พระเมืองเกษมสถิตจันทร์พิงค์เมืองใหม่

ณ วันเพ็ญเดือนอ้ายนั้น พระองค์อัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ซึ่งพระวราภิกษา
ของพระองค์โปรดให้หล่อไว้ นั้น ไปประดิษฐานที่หอปราสาทคำ ท่ามกลางวิหารทองนคร
ศรีบุญชัย เพื่อให้ชาวโลกได้หว่านพืช คือ บุญกุศลกันทั่วหน้า

ทำประเพณีไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระเจ้าแผ่นดินพิลิก ทรงสมภาพในวงศ์ของพระเจ้ามัจฉราช ปราบกฎ
พระนามในท้าวไปว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิ ส่วนพระราชามีเป็นพระราช
ปนัดดา (เหลน) ของพระองค์ (คือ พระเมืองแก้ว) ทรงดำรงอยู่
ในธรรม นับถือพระพุทธศาสนา เป็นเจ้าเหนือหัวประชาชน ทรงปกครอง
แผ่นดิน มีพระประสงค์จะให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โปรดให้กระทำความดี
งามไว้ในกุฎีวัดบ้านแดงหัววิหาร

พระภิกษุผู้ชื่อว่า รัตนปัญญา เพราะมีปัญญาเพียงดั่งว่า รัตนะ
ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพระปนัดดาธิราชนั้น อยู่กุฎีที่พระปนัดดาธิราช
สร้างถวาย ขณะนั้น มีพรรษาได้ ๒๑ พรรษา กำลังอยู่ในระหว่างพรรษา
ได้เพิ่มเติมศกแต่ยังมีวัชกาลให้เป็นคัมภีร์อันงดงาม (คือ เพิ่มเติมศกแต่
ให้สมบูรณ์^{*})

เพราะเหตุที่คัมภีร์นั้น เพื่อผู้จ่าย ได้รวบรวมกาลแห่งพระพุทธสืบ
ต่อตามลำดับกันมา หนักเบาประณีตแจ่มแจ้งไว้ในคัมภีร์ต่างๆ คัมภีร์นั้นจึงชื่อว่า
ขัมภกามาธิ คัมภีร์ขัมภกามาธินั้น มีข้อความบันทึกไว้ย่อๆ ตามความ
ประสงค์ เสนอแก่ประชาชนทั้งหลาย โดยปราศจากอันตรายฉันทใด
ข้าพเจ้าจึงหวังให้ประชาชนทั้งหมดเหล่านั้น จงปราศจากอันตรายฉันทนั้นเกิด
ขอพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย จงมีน้ำพระทัยยินดี ในความสามัคคีกันทั่วหน้า
แผ่นดิน และขอจงทรงปกครองรักษาประชาราษฎร์ของพระองค์ตามพระราช
กำหนดกฎหมาย^(๑) ขอฝนจงตกมาบนพื้นแผ่นดินตามฤดูกาล ขอประชาชน

๑. ในฉบับพิมพ์ฉบับนี้ว่า ๓๓ ปี พุทธศักราช แต่ที่ฉบับโบราณเดิมว่า ๓๓ ปี ชาวฉบับพุทธศักราช แปลว่า
ปกครองรักษาประชาราษฎร์ของพระองค์ตามพระธรรมวินัยอันเป็นพุทธธรรม

ทั้งหลาย จึงได้รับความสุขกันถ้วนหน้า ขอให้ข้าพเจ้า ทั้งเป็นผู้สามารถรอบรู้
กาลเวลาของพระพุทธ ครั้นได้รู้เห็นกาลเวลานี้แล้ว ขอให้เกิดมัญญาคติ
(แนวความรู้) โดยง่าย เมื่อพิธีกรรมอันประเสริฐของพระศรีอารยเมคไตร
ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้มรรคผลเป็นขีป้าปัญญา (ตรัสรู้เร็วพลัน) ใน
อนาคตกาล เทอญ

กัมภีร์จินกาลมาลีปกรณ์

ข้าพเจ้ารจนเอาไว้เพื่อให้พระพุทธศาสนาข้งยืนนาน

จบบริบูรณ์

เมื่อ

ปีชวด จุฬศักราช ๘๗๘

ตรงกับพระศกาศาปนิพนธ์แล้วได้ ๒๐๖๐^(๑) ปี

ล.ค.
คองแดง

๑. กัมภีร์จินกาลมาลีปกรณ์ รจนาจบเมื่อ จ.ศ. ๘๗๘ (พ.ศ. ๒๐๖๐) และตกค้างเพิ่มเติมมาจนถึง จ.ศ. ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๐๗๐) พระเกษเกล้ากับสวธราชสมยติได้ ๑ ปี

1. 關於本會之宗旨及組織
2. 關於本會之經費及資產

3. 關於本會之業務及活動
4. 關於本會之附屬機構

5. 關於本會之會員及名譽
6. 關於本會之法律地位

7. 關於本會之解散及清算
8. 關於本會之其他事項

9. 關於本會之修訂及修改
10. 關於本會之其他事項

11. 關於本會之其他事項
12. 關於本會之其他事項

13. 關於本會之其他事項
14. 關於本會之其他事項

15. 關於本會之其他事項
16. 關於本會之其他事項

17. 關於本會之其他事項
18. 關於本會之其他事項

19. 關於本會之其他事項
20. 關於本會之其他事項

21. 關於本會之其他事項
22. 關於本會之其他事項

23. 關於本會之其他事項
24. 關於本會之其他事項

เรื่อง ถิ่นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา
ตามคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

๑. พระเจ้ามังราย

ประสูติมีบุญ	จ.ศ. ๖๐๓	พ.ศ. ๑๑๘๓	
เสวยราชย์มีรังกา	จ.ศ. ๖๒๓	พ.ศ. ๑๑๘๕	พระชนมายุ ๒๒ ปี
ถึงมีบุญ	จ.ศ. ๖๗๓	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๗๒ ปี
สวรรคตมีบุญ	จ.ศ. ๖๗๓	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๗๒ ปี

๒. พระเจ้าศรีธรรม

ประสูติมีบุญ	จ.ศ. ๖๒๗	พ.ศ. ๑๑๘๗	พระราชนุครพระเจ้ามังราย
เสวยราชย์มีบุญ	จ.ศ. ๖๗๓	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๕๖ ปี
ถึงมีบุญ	จ.ศ. ๖๗๓	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๕๖ ปี ^(๑)
สวรรคตมีบุญ	จ.ศ. ๖๗๗	พ.ศ. ๑๒๓๗	พระชนมายุ ๖๐ ปี

๓. พระเจ้าแสนภู

ประสูติมีบุญ	จ.ศ. ๖๕๗	พ.ศ. ๑๒๑๗	พระราชนุครพระเจ้าศรีธรรม
เสวยราชย์มีรังกา- มีบุญ	จ.ศ. ๖๗๓	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๒๕ ปี
ถึงมีบุญ	จ.ศ. ๖๗๕	พ.ศ. ๑๒๓๕	พระชนมายุ ๒๖ ปี ^(๒)

๑. ทรงผนวชเมื่อมีได้ ๕ เดือน มอญราชสุมบดีได้พระเจ้านแสนภูราชโอรสธิดาไปครองแคว้นโยนค (เวียงจันทน์)
๒. พระเจ้าแสนภูครองนครเชียงใหม่ได้ ๕ เดือน เกิดศึกขุนศรีเมืองพิษนครหนีไปสุโขทัย พระเจ้าแสนภูจึงยกไปแคว้นโยนค ขุนศรีเมืองพิษนครหนีไปสุโขทัยได้เมื่อ จ.ศ. ๖๗๔ ครองนครหนีไปสุโขทัยอยู่ ๕ ปี บุตรราชขุนศรีเมืองหนีเข้าโยนค ครองนครหนีไปสุโขทัยต่อมาอีก ๒ เดือนเมื่อ จ.ศ. ๖๗๓ เจ้าจันละ พี่ชายเจ้าโยนคครองต่อมาอีก ๑๑ เดือน ท่อขุนน้ำท่วมมาเจมนุครพระจักรพรรดิมหาจากเมืองตรางพิษนครหนีไปสุโขทัย เจ้าจันละกลัวหนีไปเข้านครพระเจ้านแสนภูขอความช่วยเหลือจากแคว้นโยนค เจ้าครองแคว้นพิษงค์ คือ นครเชียงใหม่ รับทัพต่อขุนน้ำท่วมจับต่อขุนน้ำท่วมหนีตั้งไปถวายพระราชาโยนค ท่อขุนน้ำท่วมครองแคว้นพิษงค์ได้ ๘ เดือน ระหว่าง จ.ศ. ๖๗๓ ถึง ๖๗๔ พระเจ้าแสนภูกับมอญครองนครเชียงใหม่เมื่อ จ.ศ. ๖๗๔ มอญครองอยู่ไม่นาน จึงมอบให้พระเจ้าจันละครองต่อมา ส่วนพระองค์ไปปฏิบัติพระจักรพรรดิโยนค (เวียงจันทน์) จนกระทั่งพระจักรพรรดิสวรรคตเมื่อ จ.ศ. ๖๗๔ ต่อมาเมื่อ จ.ศ. ๖๗๕ ตรงกัน พ.ศ. ๑๒๓๕ จึงได้สร้างเมืองเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อ จ.ศ. ๖๗๖ จึงสวรรคตที่เมืองเชียงใหม่

เดอวราชย์คังทอง-

มี^๒จธ จ.ศ. ๖๗๔ พ.ศ. ๑๗๖๖ พระชนมายุ ๑๖ ปี

ถึง^๒มีจธ จ.ศ. ๖๗๔ พ.ศ. ๑๗๖๖ พระชนมายุ ๑๖ ปี

ตั้ง^๒รศกทเมื่อง-

เรียง^๒แค้น มี^๒จธ จ.ศ. ๖๗๖ พ.ศ. ๑๗๗๗ พระชนมายุ ๔๘ ปี

๔. พ่อขุนนาแก้ว

ประสูติ^๒มี ไม่ปรากฏ จ.ศ. ไม่ปรากฏ พ.ศ. ไม่ปรากฏ พระราชบุตรพระเจ้าคราม

เดอวราชย์มี^๒ระกา จ.ศ. ๖๗๓ พ.ศ. ๑๗๖๕

ถึง^๒มีจธ จ.ศ. ๖๗๔ พ.ศ. ๑๗๖๖ ครองราชย์สมบัติอยู่ ๗ เดือน

๕. พระเจ้าคำฟู

ประสูติ^๒มีระกา จ.ศ. ๖๗๓ พ.ศ. ๑๗๖๕ พระราชบุตรพระเจ้าแผ่นดิน

เดอวราชย์คัง^๒ระก-

มี^๒จธ จ.ศ. ๖๗๔ พ.ศ. ๑๗๖๖ พระชนมายุ ๑๓ ปี

ถึง^๒มีจธ จ.ศ. ๖๗๗ พ.ศ. ๑๗๖๙ พระชนมายุ ๑๖ ปี

เดอวราชย์คัง^๒ทอง-

มี^๒จธ จ.ศ. ๖๗๖ พ.ศ. ๑๗๗๗ พระชนมายุ ๒๕ ปี

ถึง^๒มีกุน จ.ศ. ๖๗๗ พ.ศ. ๑๗๗๙ พระชนมายุ ๒๖ ปี^(๑)

ตั้ง^๒รศกมี^๒ระก จ.ศ. ๖๗๗ พ.ศ. ๑๗๗๙ พระชนมายุ ๒๗ ปี

(มีธายุข้าง)

๖. พระเจ้าผาย

ประสูติ^๒มีจธ จ.ศ. ๖๗๗ พ.ศ. ๑๗๖๙ พระราชบุตรพระเจ้าคำฟู

เดอวราชย์มี^๒ระก จ.ศ. ๖๗๗ พ.ศ. ๑๗๗๙ พระชนมายุ ๓๓ ปี เดอวราชย์
ทมิฬชระยงแค้น

๑. ครองนครเจียงใหม่ได้ ๒ ปี ไปอยู่ครองเมืองเจียงแสนประหัดอยู่ที่เวียงจาว ห่างที่ว่าการอินทนนท์
จังหวัดเชียงใหม่ ด้านทิศตะวันออก ประมาณ ๒ กิโลเมตร และสระดอกทมิฬ ห่างที่ว่าการอินทนนท์
ด้านทิศเหนือ ประมาณ ๗ กิโลเมตร

นาคทรงนกรเขื่องใหม่

เมือบิราด ๙.ศ. ๗๐๐ พ.ศ. ๑๗๖๒ พระชนมายุ ๓๓ ปี

ถึงบิระนม ๙.ศ. ๗๑๗ พ.ศ. ๑๗๗๗ พระชนมายุ ๕๐ ปี

สวรรคตบิระนม ๙.ศ. ๗๑๗ พ.ศ. ๑๗๗๗ พระชนมายุ ๕๐ ปี

๘. พระเจ้ากือนา

ประสูติบิเกาะ ๙.ศ. ๗๐๓ พ.ศ. ๑๗๖๓ พระราชบุตรพระเจ้านาย

เดือบิราชบิระนม ๙.ศ. ๗๓๗ พ.ศ. ๑๗๙๗ พระชนมายุ ๓๖ ปี

ถึงบิธาตุ ๙.ศ. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๕๖ ปี

สวรรคตบิธาตุ ๙.ศ. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๕๖ ปี

๙. พระเจ้านันทเมืองมา

ประสูติบิราด ๙.ศ. ๗๒๕ พ.ศ. ๑๘๐๖ พระราชบุตรพระเจ้ากอนา

เดือบิราชบิธาตุ ๙.ศ. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๘๑๗ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระเด็จ ๙.ศ. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๘ ปี

สวรรคตบิระเด็จ ๙.ศ. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๘ ปี

๑๐. พระเจ้าสามฝั่งแกน

ประสูติบิระเด็จ ๙.ศ. ๗๕๓ พ.ศ. ๑๘๑๓ พระราชบุตรพระเจ้านันทเมืองมา

เดือบิราชบิระเด็จ ๙.ศ. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระกา ๙.ศ. ๗๖๓ พ.ศ. ๑๘๒๕ พระชนมายุ ๕๒ ปี^(๑)

สวรรคตบิราด ๙.ศ. ๗๖๗ พ.ศ. ๑๘๒๗ พระชนมายุ ๕๗ ปี

๑๑. พระเจ้าพิลก

ประสูติบิธาตุ ๙.ศ. ๗๗๓ พ.ศ. ๑๘๓๓ พระราชบุตรพระเจ้าสามฝั่งแกน

เดือบิราชบิระกา ๙.ศ. ๗๙๓ พ.ศ. ๑๘๕๕ พระชนมายุ ๓๒ ปี

ถึงบิระนม ๙.ศ. ๘๑๗ พ.ศ. ๑๓๗๓ พระชนมายุ ๗๗ ปี

สวรรคตบิระนม ๙.ศ. ๘๑๗ พ.ศ. ๑๓๗๓ พระชนมายุ ๗๗ ปี

๑. มอราชสมบัตินี้ให้แก่พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลก

๑๑. พระยอดเขียงราย

ประสูติ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๘๗	พ.ศ. ๒๑๐๐	หลานพระเจ้าฟ้างุ้ม
เสวยราชย์ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๘๘	พ.ศ. ๒๑๐๑	พระชนมายุ ๓๓ ปี
ถึง ^๓ พระโอรส	จ.ศ. ๑๘๘	พ.ศ. ๒๑๐๑	พระชนมายุ ๔๐ ปี ^(๑)
สวรรคต ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๙๐	พ.ศ. ๒๑๒๓	พระชนมายุ ๕๐ ปี

๑๒. พระเมืองแก้ว

ประสูติ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๘๘	พ.ศ. ๒๑๑๑	พระราชบุตรพระยอดเขียงราย
เสวยราชย์ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๘๙	พ.ศ. ๒๑๑๒	พระชนมายุ ๓๓ ปี
ถึง ^๓ พระภรรยา	จ.ศ. ๑๙๑	พ.ศ. ๒๑๑๔	พระชนมายุ ๔๓ ปี
สวรรคต ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๙๑	พ.ศ. ๒๑๑๔	พระชนมายุ ๔๓ ปี

๑๓. พระเกษเกล้า

ประสูติ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๘๘	พ.ศ. ๒๑๑๑	
เสวยราชย์ ^๓ ที่เขียงราย	จ.ศ. ๑๙๑	พ.ศ. ๒๑๑๔	พระชนมายุ ๒๗ ปี ^(๒)

๑. มอญราชชนนีได้พระราชบุตร แล้วอยู่อีก ๑๑ ปี จึงสวรรคต
 ๒. คัมภีร์จินตคามฉบับปกรณ์ ระบุว่าชนินมถันดินพระเกษเกล้า จึงไม่ปรากฏกาลสวรรคตของพระองค์

กษัตริย์ราชวงศ์มั่งรายครองนครเชียงใหม่

เทียบระหว่าง

ชินกาลมาลีปกรณ์ กับ พงสาวดารโยนก

[ร. คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ข. คือ พงสาวดารโยนก]

อันดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ
			แต่	ถึง		
๑.	พระเจ้ามั่งราย					
	ข.	๖๒๑	๒๒	๗๒	๕๐ ปี	มาจากเชียงใหม่ ครอบครอง สร้างเชียงใหม่
	ข.	๖๒๐	๒๓	๗๐	๕๗ ปี	
๒.	พระเจ้าคราม					
	ข.	๖๗๓	๔๖			ครองได้ ๕ เดือนก่อนไปโยนก
	ข.	๖๗๗				ครองได้ ๕ เดือนก่อนไปเชียง- ราย
๓.	พระเจ้าแสนภู ครั้งที่ ๑					
	ข.	๖๗๓	๒๕	๒๖	๑ ปี	
	ข.	๖๗๑	๔๓	๔๒	๑ ปี	
๔.	เจ้าขุนแก้ว					
	ข.	—	—	—	—	ในชินกาลมาลีปกรณ์ ไม่กล่าว ว่าครองเชียงใหม่
	ข.	๖๗๓			๑ ปี	ฮาวี มาจากเมืองนาย
๕.	พ่อท้าวแก้ว					
	ข.	๖๗๓			๗ เดือน	ไม่ทราบอายุ
	ข.	๖๗๒	๑๐	๑๔	๔ ปี	

ลำดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ	
			ปี	วัน			
๖.	พระเจ้าแสนภู ครั้งที่ ๒						
	ช.	๒๗๔	๑๖		๑๑	ไม่ทราบจากเดือน	
๗.	พระเจ้าคำฟู						
	ช.	๒๗๖	๔๗	๕๓	๑๑	ไม่ทราบ	
๘.	พระเจ้าผาบ						
		ช.	๒๗๔	๓๖	๓๗	๑๑	ครั้งที่ ๓
		ช.	๒๗๖	๒๕	๒๖	๑๑	ครั้งที่ ๒ นอกไม่ทราบ
๙.	พระเจ้ากอนา						
		ช.	๒๗๖	๒๖	๓๒	๖	ไม่ทราบ
๑๐.	พระเจ้าแสนเมืองมา						
		ช.	๒๗๐	๓๔	๓๐	๓๖	๑๑
		ช.	๒๗๖	๒๕	๕๗	๓๒	๑๑
๑๑.	พระเจ้าสามฝั่งแกน						
		ช.	๒๗๗	๓๖	๔๖	๓๑	๑๑
๑๒.	พระเจ้าฟอลก						
		ช.	๒๗๗	๔๐	๖๓	๒๓	๑๑
๑๓.	พระเจ้าสามฝั่งแกน						
		ช.	๒๗๗	๒๓	๓๗	๒๔	๑๑
		ช.	๒๗๗	๒๓	๕๔	๓๓	๑๑
๑๔.	พระเจ้าฟอลก						
		ช.	๒๗๓	๓๒	๗๗	๔๖	๑๑
						ได้รับมอบต้นมกจากพระบิดา	
						ของเมืองพระบิดา	

ลำดับที่	นาม	จ.ศ.	อายุ		รวม	หมายเหตุ
			มศ.	ปี		
๓๓.	พระเจ้า บอติเชษฐวราช					
	ช.	๗๕๗	๓๓	๕๐	๘๓ ปี	
	ย.	๗๕๗	๓๓	๓๗	๗๐ ปี	
๓๔.	พระเมืองแก้ว					
	ช.	๗๕๗	๓๓	๕๓	๘๖ ปี	นามจริงว่า พดกปักษีราช ผู้แปดเรียกพระเมืองแก้วตาม พงศาวดารโยนก
	ย.	๗๕๗	๓๐	๕๗	๘๗ ปี	
๓๕.	พระเกษเกล้า					
	ช.	๗๗๗	๒๗			พงศาวดาร ไม่กล่าวถึง รัชกาล
	ย.	๗๗๗	๗๒	๕๓	๑๒๓ ปี	เรียกนามพระเกษเกล้าตามพง- ศาวดารโยนก แต่ในตำนาน พระราชกั เรียกว่า ท้าวฮ้ายแก้ว แปดจ้าวราชบุตรองค์ที่สิบ อ้วน ในรัชกาลมอ้อปกครองเรียกเป็น ภาษาบอติว่า เรืองชัยพราชา และ ธนนิกรวรา

วินัยบ่อสงฆ์

กล่าวไว้ในคัมภีร์โมคคัลลานมหาวิยากรณฑ์ ดังต่อไปนี้

ห่มฉว	มี๑๖	ตัวเคี้ยว	
ดื่มน้ำ	เต็มตู้	๓ ตู้	
รับ	เต็มตู้	๒ ตู้	
พน	เต็มตู้	๓ ตู้	
หมน	เต็มตู้	๔ ตู้	
แฉน	เต็มตู้	๕ ตู้	
ฉาน	เต็มตู้	๖ ตู้	
โกฏ	เต็มตู้	๗ ตู้	
ปโกฏ	เต็มตู้	๓๔ ตู้	
โกฏปโกฏ	เต็มตู้	๒๗ ตู้	
ปูนหุค	เต็มตู้	๒๗ ตู้	
นิมนหุค	เต็มตู้	๓๕ ตู้	
ชกโชหินี	เต็มตู้	๔๓ ตู้	
พิงก	เต็มตู้	๔๘ ตู้	
ชัพทระ	เต็มตู้	๕๖ ตู้	
นิวัททระ	เต็มตู้	๖๓ ตู้	
ชทหี	เต็มตู้	๗๐ ตู้	
ชพหี	เต็มตู้	๗๗ ตู้	
ชฏฐ	เต็มตู้	๘๔ ตู้	
โสคนเรกั	เต็มตู้	๙๑ ตู้	
ชุปถิ	เต็มตู้	๙๘ ตู้	
กมุท	เต็มตู้	๑๐๕ ตู้	
ปูนชาวกั	เต็มตู้	๑๑๒ ตู้	
ปทุมนิ	เต็มตู้	๑๑๙ ตู้	
กถาน	เต็มตู้	๑๒๖ ตู้	
มหากถาน	เต็มตู้	๑๓๓ ตู้	
อจรัญ (อสงไขย)	เต็มตู้	๑๔๐ ตู้	

สารบัญต้นเรื่อง

ก	ก	๑) วกกั	๑๖. ๓๘. ๒๕
กฤษณั & อย่ง	๕๓	๔) ชำรกั	๓๐. ๓๘. ๒๐. ๒๕
กมิตพัคค์ - เมอง	๓๘	๕) ชำรณัชกั	๓๒. ๓๕. ๒๕
กษัทรั - ราชวงค์นัษ	๕๐	กัป้าอิกวน - ำ	๑๖
- ราชวงค์พระเจ้ำมหงมค	๒๕	กัมโพร - อกวน	๓๐๒
- ราชวงค์ม่งราย	๕๓	- พระเจ้ำ	๑๖
แะเทียบระหว่งรณกถมาอ		- เมอง	๑๘
กัพงศำวตวรโยนค	๓๕๘	กัถยำน - ปรเทศ	๕๐
- ราชวงค์โมรวัระ	๕๓	- ำเมง	๓๑๘
- ราชวงค์พระเจ้ำอชำคศักร	๕๘	กถอนณคัธ - พระเจ้ำ	๖๓
- ราชวงค์พระเจ้ำอชำคจ	๕๓	กถกัณภำน - พำ	๓๐๘
- อ่ำคั เมองทรวัญรณ	๑๕. ๑๖	กถำอชค - พญำ	๑๘
- อ่ำคั อังกาทอ	๑๓	กถำมเจคย	๕๐
กัมกั &		กถำ - พญำ	๑๓. ๑๖
๑) กัทรกั	๒๒. ๒๕	กัคคัธวัระธ - พระเจ้ำ	๑๘
๒) มัณชกั	๓๘. ๓๐. ๒๕	กัณวัชคค	๓๘
		กัณำ - พระเจ้ำ	๑๖. ๓๐. ๕. ๓๕. ๑๖๐

กุนทรฤษั	— พระเจ้า	๑๒
กุนภาม, กุนภาม	— เมือง	๑๕
กุนภาราม	— วัด	๓๒๐
กุดเทพ	— พระเจ้า	๑๖
กุดนกร	— เมือง	๑๓
กุดสำดัก	— เมือง	๓๒๓
กุดคำ	— เจดีย์	๑๕
	— วัด	๓๕๐
กุดมุก	— วัด	๓๒๗
เกษเกล้า	— พระ	๓๕๓, ๓๕๗, ๓๖๓
เกาศิธ	— วัด	๓๒๓
เกาะกุนภาม	— วัด	๓๑๓, ๓๕๒
แก่นจันทร์	— พระ ^๕ คู่พระพุทธรูป	

ข

ขุนทองงพระอง		๓๐๒
เขาวงก	— พระนาง	๑๕
เขาวงกนกร	— เมือง	๑๕, ๑๕, ๓๐๕
เขาวงกใหม่	— เมือง	๑๕, ๓๒๗

ค

คววม	— พระเจ้า	๑๕, ๓๕๕, ๓๕๗
------	-----------	--------------

คววม	— บุค	๑๒
ควฟู	— พระเจ้า	๑๖, ๓๕๖, ๓๖๐
เค็ง	— พระเจ้า	๑๓, ๑๕
โค, โคน	— บ้าน	๓๐๐
โครม	— พระเจ้า	๑๕
	ง	
งอ, ไร่	— คำว่า (ในคำว่า ท้าวไร่ ท้าวไร่)	๓๐๗
ง่ามอง	— พระเจ้า	๑๓
เงนยาง	— เมือง	๑๒
ไร่	— ท้าว	๓๐๗

จ

จรัญมัญญ		๓๑
จรมกคคี	— คช	๓๐๗
จรมเทว	— พระนาง	๑๓, ๓๒๗
จาง	— เมือง	๓๒๓, ๓๐๕
จารุรังคสันนิบาต		๓๑
จักขุปรมาทการ		๓
เจดีย์	— ทิวทัศน์นาค	๓๒๕
เจดีย์กวี	— ภูเขา	๕๕

เจ็ดร้อยเจ็ดสิบหก - วัด	คู่มือหาโพธิาราม	
เจ็ดร้อยหกร		๗๗
เจ็ดร้อยหก	คู่มือหาโพธิาราม	
	เจ็ดร้อยหก	๓๕๐, ๓๕๓
เจ็ดร้อยหก	คู่มือหาโพธิาราม	
เจ็ดร้อยหก	คู่มือหาโพธิาราม	๓๕๔
เจ็ดร้อยหก	คู่มือหาโพธิาราม	๓๕๖

๖

ฉับปทา	พระอาจารย์	๓๓๓
--------	------------	-----

๗

ชก	เจ้า	๓๕๗
ชก	เมือง	๓๖๒
ช่างเอก	เชียงใหม่	๓๓๕, ๓๓๗
ช่าง		๓๕๓

ชันถางมาดี	คำนำหน้าหนังสือ	๓
	เทศน์	[๓๗]

ชก	พระเจ้า	๗๖
ชก	พระยา	๓๕๖
ชก	เมือง	๗๖, ๓๖๕
ชก	เมือง	๓๖๕
ชก	เมือง	๗๕

ชก	วัด	๓๐๗
ชก	เมือง	๗๖, ๓๖๕
ชก	เมือง	๗๗
ชก	เมือง	๗๖, ๓๖๕, ๓๖๕
ชก	เมือง	๗๕, ๗๖, ๓๐๗, ๓๓๓

๘

ชก	พระยา	๓๐๓
ชก	พระมหา	๓๐๗, ๓๖๖
ชก	พระมหา	๓๐๗, ๓๓๐, ๓๖๖
ชก	พระเจ้า	๗๖, ๗๕
ชก	พระเจ้า	๗๗

๙

ชก	เชียงใหม่	๓๗
ชก	วัด	๓๕๖
ชก	เกาะ	๓๐๕, ๓๓๓, ๓๖๕
ชก		๗๖, ๗๕
ชก	พม่า	๓๕๕
ชก	พม่า	๓๕๗

ด

ดโป้พาราม — วัต	๓๓๘
ดาก — เมือง	๓๐๘
คามพ้านณ — เกาะคนน้ำมีขดง (นิยาย) ๕๔	
คัมภีร์ญา ศรีภัญญา — พระเจ้า	๓๐๓, ๓๓๘
คโถกธาร — พระเจ้า สู่ที่หลดธาร	
คดัดสมพาวหารเจดีย์	๕๐

ด

ดูปาราม — วัต	๕๗
ดูปารามเจดีย์	๕๐

ด

ดทรบุรี — เมือง	๗๓
ดหาราม — วัต	๓๕๓
ดองคำเจดีย์ — คำจำ	๓๒๓
ดทกตะ — พระเจ้า	๗๗
ดชวามเจดีย์	๕๐
ดชวามเจดีย์ — วัต	๓๕๓, ๓๕๓
ดฐคามิน — พระเจ้า	๖๕
ดฐนิทาน	๓๓
เดทพมกตเถร — พระ	๓๕๐

เดทวาทุมมีมิต ๕ อย่าง	๒๗
เดทวาท ๔ คน ทนศวกศรีธรรมราช	๓๐๐
เดทวามันมีคิต — พระเจ้า	๕๓
เดท — ประเทศ	๗๗
เดทโยธา — ชานาภัย	๗๒

ด

ดรรณกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๓, ๓๓๘
ดรรณกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๓๘
ดรรณกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๓
ดรรณกัมภีร์ — พระมหาเถระ	๓๐๓
ดรรณกัมภีร์ — พระเจ้า	๗๗, ๓๐๒
ดรรณกัมภีร์ ๗ อย่าง	๒๓
ดรรณกัมภีร์กุดองก์ — พระมหาเถระ	๓๐๓
ดรรณกัมภีร์วาม — วัต	๓๕๗
ดรรณกัมภีร์วาม — พระเจ้า	๗๓

ด

ดรรณกัมภีร์วาม — วัต	๓๐๒
ดรรณกัมภีร์วาม — พระเถระ	๓๐๕
ดรรณกัมภีร์วามเจดีย์	๕๐
ดรรณกัมภีร์วาม — เมือง	๗๕

นารถราชก	๑๗
นาคะโกลทอง	๓๓๓
นาคทวม — เจ้า ^ค คูกทอซุมนาคทวม	
นาคแม่ชาน	๔๓

บ

บุปผาราม — วัด	๓๑๕, ๓๒๓, ๓๕๖
----------------	---------------

ป

ปงน้อย — นาง	๓๒๐
ปทุมรัตเทวี — พระนาง	๑๓
ปรัศยุเมืองเชียงใหม่	๓๕๒
ปิ่น — เมือง	๑๕
ป่าจันทร์ — เมือง	๕๑
ป่าแดง (หรือ) ป่าแดงทอง — วัด	๑๘, ๓๐๘, ๓๒๖
	๓๒๕, ๓๓๐, ๓๕๓, ๓๕๘, ๓๕๐

ป่าแดงทองคองชัย — วัด	๓๕๖
ป่าดงบุกร — เมือง	๕๘
ป่าเทพ — มหาอำมาตย์	๓๕๗
ป่าขามนที — แม่น้ำ	๑๗
ป่ามะม่วง — วัด ^ค ทูลุไรทัย	๑๗
ป่าต — พระเจ้า	๓๐๒
ป่าดิษฐ์ — กูเธา	๕๐

ป่าดีโดยกะ	๕๐
บุณณกาน, กูกาน — เมือง	๑๒, ๑๗
บุตวี — อำมาตย์	๑๗
บุบงวาดี — คณบดี	๓๒๕
บุพพาราม — วัด	๓๒๐, ๓๕๐, ๓๕๗
ไปกธรรพราช — ฝน	๑๗

ผ

ผายุ — พระเจ้า	๑๖, ๓๕๖, ๓๖๐
ผับคำ — การนับถือ	๓๐๗

ผ

ผากระดาน — แม่น้ำ	๑๗
ผาง — เมือง	๑๓

พ

พญาเมืองราย ^ค คูกทวมราย	
พรมโธย — มหาอำมาตย์	๓๐๓
พระแก้วมรกต	๓๓๕
พระเจ้ากาศธ	๓๒๓
พระเจ้าแข็งคน	๓๕๘
พระเจ้าแผ่นดินเมืองมา — วัด	๓๕๓
พระโคตรมีฏก — ^ค อินสุโธตาม	๖๑

พระโคตรมีถุก — ที่เชิญจากอังกาโดยทางเรือ	พระพุทธประวัติมาศิดา	๗๐
แต่ด้วยต้องแยก ไปอยู่ภูมำ	พระพุทธรูป — แก่นจันทร์	๓๔๓. ๓๔๕
และเขมร	— ทองคำองค์อยู่หน้าพระประธาน	
พระเถระ — รายนาม	โง้วคังฉวนตอก	๓๒๒
— ผู้มีอายุทันเห็นพระพุทธเจ้า ๕๐	— ทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่	๓๓๑
ผู้มีเกียรติในถิ่นถานนา ๓๐๗. ๓๐๘. ๓๒๓	— ๔ องค์ที่หริภุญชัย	๑๗
พระราชาธรรมาธิปไตย	พระพุทธรูปคำสนา — จากอังกาเมืองใหม่	๓๐๖
พระราชาเจดีย์ทอง	.. มาตุโรทัย	๓๐๗
๑๓. ๑๖. ๓๐๖. ๓๓๓. ๓๓๔	พระโพธิสัตว์อวตาร	
๓๒๔. ๓๒๘. ๓๒๖. ๓๔๗	ปรารถนาเป็นพระพุทธด้วยใจ	๓
พระราชาคนตา	.. ด้วยวาจา	๓๐
พระราชาหริภุญชัย — เจดีย์ คู่พระราชา	.. ด้วยกายแฉะวาจา	๓๒
เจดีย์ทอง	เริ่มได้รับพุทธพยากรณ์	๓๒
— วัด	๓๒๔	
พระบรมถาวรวิจิตร	พระโพธิสัตว์ ๓ จำพวก	๓. ๕๕
๕๒. ๓๓๕	พระมหาเทวี	๓๐๓
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า	พระมหาธาตุ ที่หริภุญชัย	๑๗
๕๐	พระยืน — วัด	๑๗. ๓๐๕
พระปฏิมาหินคำ	พระรัตนปฏิมา	๓๐๓
พระปรากฏ ที่เมืองเขื่อง	พระอังกา — มาซึ่งโยธธมปุระ, ฤโรทัย	
๓๐๓	และเขื่องใหม่	๓๐๗
พระพุทธรูป — โนนศักดิ์ คู่พระพุทธร	พระศรี — ภูเขา	๑๗
— เมืงทองด้วยฉิมบุรีดู่	พระสังฆนายกนัปปทาวงศ์	๓๓๓
— เมืงทองแดงธรรมจักร	พระอิฐที่พุทธปฏิมา	๓๒๕
— เมืงโปรตฐฎิ		
— เมืงเสด็จไปอังกาทวีป		

พระอังกษิ	— จักร	๓๐๕	พระนารายณ์	๓๐
พระอังกษิ	ประคินฐานอยู่ — ท้องกา	๓๐๐	พระนาค	๓๐
	— ทินครศรีธรรมราช	๓๐๓	พระนาคทศ	๓๑
	— ทศุโรทัย	๓๐๓	พระนาคทศิ	๓๑
	— ทินนาท	๓๐๓	พระนาคทศิ	๓๐
	— ทศุโชนนุ	๓๐๐	พระนาคทศิ	๓
	— ทินนพเพช	๓๐๓	พระนาคทศิ	๓๑
	— ทินนง โหม	๓๐๑	พระนาคทศิ	๓๒
	— ทินนงราชอิน	๓๐๕	พระนาคทศิ	๓๑

พระพุทธ

(ก) ราชพระนาม

พระกษิ	๒๒	พระนาคทศิ	๒๓
พระกษิ	๒๒	พระนาคทศิ	๒๓
พระโกณฑน	๓๑	พระนาคทศิ	๒๐
พระโกณฑน	๒๒	พระนาคทศิ	๓๑
พระโกณฑน	๒๒	พระนาคทศิ	๓๑
พระกษิ	๓๒	พระนาคทศิ	๓๑
พระกษิ	๒๐	พระนาคทศิ	๓๑
พระกษิ	๓. ๓๒	พระนาคทศิ	๓๐
พระกษิ	๓๑	พระนาคทศิ	๓๑

(ข) เมืองที่ทรงกำเนิด

กรีนัทคะ	๑
ทาสีคะ	๒๐
เจมะ	๒๐
เขมวัก	๒๒
จัมทวัก	๓๔, ๓๖
จัมปคะ	๓๖
จัมปคะวัก	๖
ชัยญวัก	๑, ๓๑
บุปผวัก	๓๒
พันชุมวัก	๒๓
พาราณสี	๒๓
เนชตะ	๓๒, ๓๕
รัมมวัก	๓๒, ๓๔, ๓๕
เวภาระ	๒๐
ฮรัตตะ	๓๑
ฮิรัมะคัก	๔
สุทธีฮันตะ	๓๑
สุธรรม	๓๕
สุรัญญะ	๓๑
สุรัญญวัก	๓๕
สุมันตะ	๓๑
สุวิปุตะ	๓๒

เสตีหระ	๒๓
โถกณ	๓๑
โถภวัก	๒๒
ทงสาวัก	๓๑
ชโนมะ	๒๓
ชมวัก	๓๒
ชรุนวัก	๒๓
ชุกคระ	๓๔

(ค) ทรงครองเพศขรวัส และเวลา
ทรงบำเพ็ญเพียร ๔๕

(ข) โภธิ (ต้นไม้ที่ประทุษ ณ ภายใต้อัน
แล้วไว้ให้ภริยัสรู้)

กรรณิการี	๒๐
กักกุระ (กุ่ม)	๓๑
กิงสุระ (ทองกวาว)	๓๒
จัมปคะ (จำปาศักดิ์)	๓๑
นิโครธ	๓, ๒๓
ปากคัก (ปากซอ)	๓๒, ๒๓
มีนปถิ (เล็ชมน)	๓๒
บุณชาติกริก (มะม่วงน้ำ)	๒๓
ไฉใหญ่	๓๑

พินพด (มะพอับ)	๑๘
มหาธาด	๒๓
มหาโธณเถ (คำมอก)	๑๖. ๑๘
มธชามบิธม	๒๐
มธเคธ	๒๒
รกพิ้า	๓๖
ดอห (สม)	๑๘
ธะเคาไม้	๑๘
ดักกบรรม	๑๒
ธากถิธยานิ (ชามวง)	๑๕
อิวิธ (ชุก)	๒๒
ธธนะ (ประคู้)	๒๐
ธธักคักพุกซ์	๑๑

(๔) สวน (สถานทีปวินิพพาน)

เกธวาราม	๑๘
ธธวาราม	๒๑. ๒๒
จันทวาราม	๑๕
ทุธธวาราม	๒๓
ธธวาราม	๑๖. ๑๘
นนิทวาราม	๑๖. ๑๘. ๒๐

นิพทวาราม	๒๒
นิทวาราม	๓๐
เมธวาราม	๑๘
เวธธก	๑๕
ธธวาราม	๑๘
ธธวาราม	๑๕
ธธิกวาราม	๒๓
ธธคัพธ	๒๓
ธธวาราม	๒๐
ธธนิทวาราม	๑๘. ๒๐
ธธยิวาราม	๑๘
ธธวาราม	๑๕

(๕) พระชนมายุ

ทธม	—	เมธธ	๑๕๖
พิธธุนจมน้า			๑๐๒
พิธธุนน้าทวม		๑๕. ๑๕๖. ๑๕๘	
พิธธทังนถัก			๑๒๐
พิณน้าธธธธธธ	—	ค้ำมด	๑๐๘
ทธน	—	วิฏ	๕๘
พิณพิธธธ	—	ทธธเจ้า	๕๖

เมืองราย — พระเจ้า ๕๗๖
เมืองกร — พระมหาเถระ ๓๐๑. ๓๓๓
— พระมหาสาม ๓๓๓
เมืองกรญาณ — พระมหาเถระ ๓๓๐
เมืองแก้ว — พระ ๓๒๐. ๓๕๐. ๓๕๑. ๓๖๓
ไม้กัณฑ์บุกรกัณฑ์เถระ — พระ ๕๓

ย

ยมนาภิสุทธิจารย์ ๓๑
ยอดเข็มราย — พระ ๓๓๑. ๓๕๑. ๓๖๓
ยงกปุระ — เมือง ๑๖
ยงพรวัง — ท้า ๓๐๑
ยุทธฉันทฐิระ — เจ้า ๓๕๖
โยน — แก้ว ๑๓. ๑๕

ร

รัตนมัญญา — พระเถระ ๓๒๓. ๓๕๓
รังง, ร่อง — พระ ๓๐๐
รัตนวราษฏมาต — พระ ๓๒๐
รัตนปุระ — เมือง ๑๖
รัตนพระปุระเทศ ๑๗. ๓๒๖
รัตนนิยาราม — วัด ๓๒๑

รวม — พระเจ้า ๓๐๒
— เมือง ๑๓
รวมัญ — เมือง ๑๓
แรด, แรด — เจ้า ๑๕
โรจ, โรจราช — พระเจ้า ๑๓. ๓๐๐
โรจนธมมก พงศา ๖๓
โรหิต — แม่น้ำ ๑๓
รุก ๓๑

ล

ลมหก — บ้าน ๓๒๑
ลมหกการาม — วัด ๓๒๑
ลน — พระเจ้า ๑๑
ลนปุระ — เมือง ๑๓. ๑๖
— ๑๖. ๑๗
— ลูกท้าวเวสธัระรัตนทศยศ ๑๖
ลนโว — วัด ๓๒๑
ลังกา — เมืองแก้วรัตน
มายังเข็มไทน์ ๓๐๑
ลังกาทวป ๓๖. ๕๒. ๕๓
ลัญฐิวัน — ถ้ำ ๓๑
ลำซ้าง — พระเจ้า ๓๕๐
ลาวจังกวราช — พระเจ้า ๑๓
ลำทูน — คำว่า ๑๓

พหุคัมพวาทายชาดกเถร	๓๓๑
พหุคทกถอนคร — เมือง	๑๓
พหุญชัย — คำว่า	๑๓
— เมือง ๑๐, ๑๒๑, ๓๓๑	
พหุวง	— เกาะ ๓๒๕
พหุยพร	— การ ๓๐๐
พหุโยท ที่เชิงใหม่	๓๒๕, ๓๓๐
พหุยมถาร	๑๓

อ

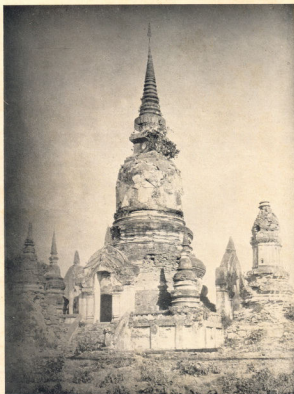
อชากคัฏฐ	— พระเจ้า ๕๑
อชุกคักขยวาทกรรม	— พระมหาอำม
	๓๓๓, ๓๓๓
อชุกุณิกาน	๑
อชนันตย	— พระเจ้า ๑๓-๑๕
อชุนีอชมนพิน	๓๓
อชุนทร (หรือ) นุทร	— พระเจ้า
	๑๓, ๓๑๖
อชุกคังหวาท	๖๑
อชุกฉัตร	— พระมหาอำม
	๓๓๓, ๓๒๓, ๓๓๓
อชโยธมปุระ	— เมือง ๑๑, ๓๐๑, ๓๒๕
อชวินทพนาปุระ	— เมือง ๓๓๓, ๓๑๖, ๓๒๖
อชุกุณิกาน	๒๑

อชังโรย	— ประเภท ๑
	— วิจารณ์ ๓๖๖
อชังคกชกา	— เมฆา ๓๓
อชังชรมคคา	— พระนาง ๕๑
อชุงญกัม	๒๕
อชังค	— พระเจ้า ๕๓
อชังการาม	— วัด ที่เชิงใหม่ ๑๑๑
อชังรพชาตวณิพพาน	๕๓
อชังพจนาราม	— วัด ๑๑
อชังนิกจาชัมบี	— มหาอำมคัย

อชังจ	— พระเจ้า ๑๑, ๑๖๖
อชังคคัฏฐ	— พระเจ้า ๓๓๑
อชังคณแก้ว	— วัด ๓๒๕
อชังคชพชาราม	— วัด ๓๒๑
อชังคชกษ	๕๐
อชัง	— เมือง ๕๐
อชังทว	— พระเจ้า ๓๓๓, ๓๒๑
อชังคคคัฏฐ	— พระเจ้า ๑๖๖
อชังคณมัญญา	— พระมหาเถร
	๓๐๑, ๓๓๓
อชังคชโรตถ	— พระเจ้า ๓๐๒
อชังคชเรปัดมา	๓๐๑, ๓๒๖, ๓๒๕
อชังคชพร	— พระมหาอำม ๑๑, ๑๑
อชังคช	— คำว่า ๓๓

๑. พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

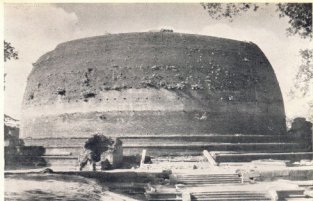
๒. วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่
ภาพถ่ายก่อนปฏิสังขรณ์ (ดูเปรียบเทียบภาพที่ ๔๕)

๓. เจดีย์ศรี ประเทศลังกา
หน้า ๕๕

๔. สหรัมาโพธิ ประเทศลังกา
หน้า ๕๖

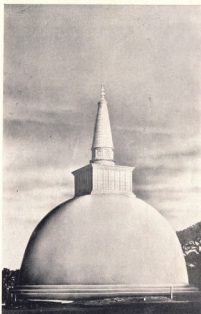
๕. มริจวัตติยเจดีย์ ประเทศลังกา
หน้า ๖๖

๖. โถหปราสาท ประเทศลังกา
หน้า ๖๖

๑. มหิขังคณะเจดีย์ ประเทศลังกา
หน้า ๖๕

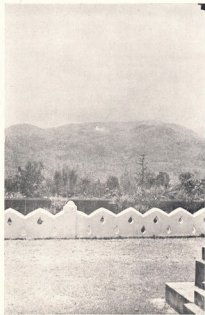
๑. สุวรรณเมณฑิเจดีย์ ประเทศลังกา
หน้า ๖๕

๘. ทิวทัศน์วิหารพระทันตธาตุ ประเทศลังกา
หน้า ๗๘, ๑๑๗

๑๐. วิหารพระทันตธาตุ ประเทศลังกา
หน้า ๗๘, ๑๑๗

๑๑. คอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๗๖

๑๒. พระธาตुकอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๗๖

๓๓. เจดีย์สี่เหลี่ยมวัดกู่กุด (วัดจามเทวี) จังหวัดลำพูน
 ถ้าวางก้นฉ่า เป็นทับบรรจุอัฐิพระนางจามเทวี
 หน้า ๔๕

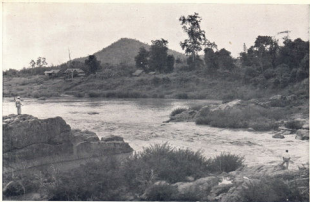
๓๔. พระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด จังหวัดลำพูน
 ถ้าวางก้นฉ่า มีหินขยี้เป็นผู้อยู่ร่าง
 หน้า ๔๕

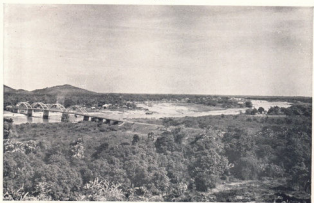
๑๕. กำแพงศิลาแลง กำแพงเมืองลำพูน
หน้า ๑๒๘

๑๖. สุวรรณเจดีย์ (กุฎาคาร)
พระนางปทุมวงศ์เทวี สว่างใจเทวีคพระราชา จันทวงศ์ลำพูน
หน้า ๓๔

๑๗. ทิวทัศน์เบื้องหน้า คือ แก่งหลวง ถัดไป คือ ภูเขาพระศรี
 ในเมืองศรีสะเกษธานี อําเภอสรีสะเกษธานี จังหวัดอุทัย
 หน้า ๗๑, ๕๗

๑๘. ทิวทัศน์ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งแม่น้ำปิงกับแม่น้ำน่านมาบรรจบกัน
 หน้า ๑๑๑

๑๘. หนองคายสะ หรือ หนอง ๓ เสา

เป็นที่อยู่ของพระอุกคฤหาสวรก หรือ ลาวจิงศราช อยู่ในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย มีหนองคูอยู่คู่กับข้าวสุก

หน้า ๘๒

๒๐. เกาะดอนแท่น ในแม่น้ำโขง

มีจุดนี้ไว้กวาดเกาะหลวง ตั้งอยู่ที่หน้าที่ว่าการอำเภอเชียงแสน

หน้า ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๓๓, ๓๒๕

๒๑. พระศรีรัตนมหาธาตุ หรือ พระปรางค์เมืองเชลียง
อำเภอศรีนครพนม จังหวัดอุตรดิตถ์

หน้า ๑๑๑

๒๒. พระเจดีย์บัวควรวรคฤห
อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย

๒๓. วัดพระยิม จังหวัดลำพูน
 มีพระพุทธรูปปั้นช่อไม้ขุ่ม
 หน้า ๕๕, ๕๕

๒๔. พระพุทธรูปปั้นช่อไม้ขุ่มวัดพระยิม จังหวัดลำพูน
 หน้า ๕๕

๒๕. วิหารลายคำ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสี่หังคี
 โฉมวัดพระอึ้งที่ จังหวัดเชียงใหม่

๒๖. พระพุทธรูปสี่หังคี
 มีจำขันธ์ประดิษฐานอยู่ในวิหารลายคำ
 โฉมวัดพระอึ้งที่ จังหวัดเชียงใหม่

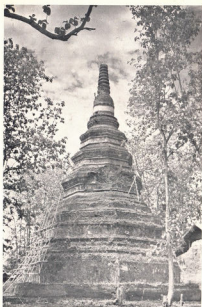
๒๗. พระธาตุหลวง วัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท
หน้า ๑๑๒

๒๘. เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง
หน้า ๑๑๔

๒๘. วิหารหลวงวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงราย
หน้า ๑๑๕

๓๐. เจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง หรือ วัดพระเจ้าคนหลวง
อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
หน้า ๘๖

๓๑. พระธาตุจอมกิติ อำเภอเขียงแสน จังหวัดเชียงราย

หน้า ๑๐๕

๓๒. พระเศียรพระพุทธรูป

ศิลปะขอมที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระเจ้าสุวรมงคล
(ปัจจุบันยังคงเหลืออยู่แต่พระเศียรและเศียรเดียว)

หน้า ๑๐๕

๓๓. วัดป่าแดงหลวง อำเภอเขื่องแสน จังหวัดเขื่องราย
พ.ศ. ๒๔๘๕

๓๔. ซากฝาผนังโบสถ์ วัดข่อยเขานแก้ว จังหวัดตาก

๓๕. เจดีย์หลวง ในวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
 มีฐานซุ้มพระนาคประจำทิศประดิษฐานพระอัครมุขนิรมิต
 หน้า ๒๖, ๓๐๘, ๓๑๖, ๓๓๑, ๓๓๓

๓๖. ซุ้มประจำทิศเจดีย์หลวง หรือ ราชกู่
 ซึ่งเป็นที่บรรจุพระศพพระอัครมุขนิรมิต (พระแก้วมรกต) จังหวัดเชียงใหม่
 หน้า ๒๖, ๓๑๖, ๓๓๑, ๓๓๘, ๓๓๙

๓๗. วัดบุพพาราม หรือ วัดเม็ง จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๐

๓๘. วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๑๑, ๑๑๐

๓๘. พระรัตนปฏิมา หรือ พระแก้วมรกต

มีปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กรุงเทพฯ ฯ

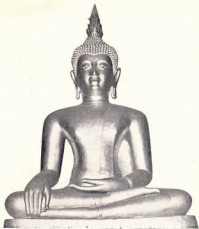
หน้า ๑๑๔

๔๐. พระเจ้าแสงมงคล

มีปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๑๑๕, ๑๑๖

๔๑. พระเจ้าแก้วตอ
ในวัดพระเจ้าแก้วตอ
จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๑

๔๒. วัดพระเจ้าแก้วตอ ประดิษฐานพระเจ้าแก้วตอ จังหวัดเชียงใหม่
หน้า ๑๒๑

๔๓. จิตกาธรว ^{ที่}ถวายเป็นพระเพลิงพระศพพระเจ้าฟดก
^{ที่}ถวคนทาโพธาราม หรือ ^{ที่}วัดเจดีย์เจ็ดออด จังหวัดเชียงใหม่
 หน้า ๑๑๘

๔๔. สตุปบริวรรจุพระอัฐิพระเจ้าฟดก
^{ที่}ถวคนทาโพธาราม หรือ ^{ที่}วัดเจดีย์เจ็ดออด จังหวัดเชียงใหม่
 หน้า ๑๑๘, ๑๑๙

๔๕. วิหารวัดมหาวัน จังหวัดอำนาจ
ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานแม่พระรอด

๔๖. แม่พระรอด
(ตามชื่อพระเป็นพระดีใจพุทธปฏิมา)
ปัจจุบันอยู่ที่วัดมหาวัน จังหวัดอำนาจ
หน้า ๑๒๘

๔๗. ประตูและกำแพงเมืองเชียงใหม่
หน้า ๑๙๖

๔๘. วัดลมกักราม หรือ วัดกุ่มกั จังหวัดลำพูน
ปัจจุบันนี้เรียกชื่อว่า วัดรัตนยาราม
หน้า ๑๙๗

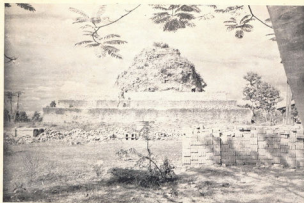
๔๘. วัดบุปผาราม หรือ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่
 (ภาพภายหลังปฏิสังขรณ์แล้ว ดูเปรียบเทียบกับรูปที่ ๒)

พิพิธภัณฑ์

๔๙. พระปฏิมาบุทองในวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

หน้า ๑๑๑

๕๑. วัดป่าแดงหลวงคอนไชย อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย

หน้า ๑๑๖

๕๒. วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย

พระเจดีย์ที่เห็นเบื้องหลัง ว่าเคยเป็นทวารวดีพระแก้วมรกต

หน้า ๑๑๗

๕๓. เจดีย์วัดอาทิตยาราม อำเภอเขื่องแสน จังหวัดเขื่องราช
(ในภาพนี้พอสังเกตเห็นได้วังก่อรวมของเดิม)

หน้า ๑๒๔

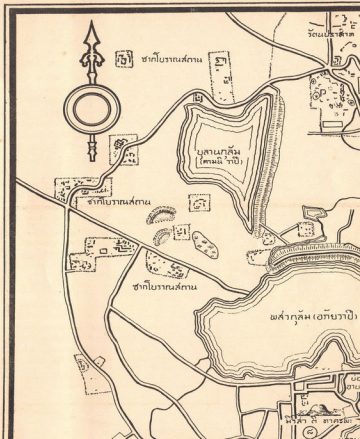
๕๔. ซุ้มที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต
วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจดีย์เจ็ดยอด จังหวัดเขื่องใหม่

หน้า ๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๗

ไทยและประเทศใกล้เคียง

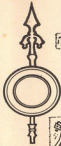

วัดนบราศี

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ฉะวากัสม (เฮกษารำปี)

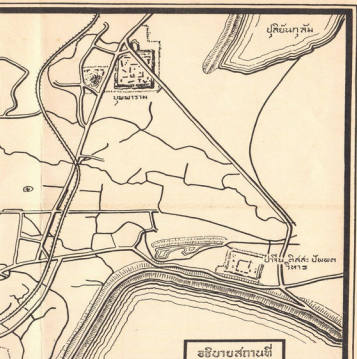
ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

ซากโบราณสถาน

แผ่นที่ ๒ แผนที่เมืองอนุราชปุระ ประเทศลังกา

อริยาบสสถานชี่

๑. ศรีมหาโพธิ์ คือถิ่นเกิดของพระพุทธเจ้าที่พระเยซูเจ้าทรง
พระเยซูเจ้าเสด็จพระราชสมภพที่ประเทศอิตาลี และพระเยซูเจ้าทรงมีบัพติ
สะมาญที่แม่น้ำจอร์แดน (ค.ศ. ๓๓๓)

๒. สุวณฺณดิศยะ สร้างโดยพระเจ้าพุทธโคดมที่ วิบูลย์ศักดิ์
(ค.ศ. ๓๘๐-๓๘๖) อันเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ที่สุดแห่งหนึ่งของ

ดิสวาวะ

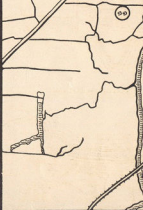
การประปาของนครโบราณนี้เป็นแหล่งที่บรรดาศักดิ์ของชาวชนบท
เพื่อต่อต้านความแห้งแล้งที่รุนแรงเป็นประจำ แต่เดิมอ่างประปาได้รับน้ำ
จากบริเวณที่ราบในท้องถิ่น เมื่อวิศวกรรมเจริญจนระบบการวาง
ท่อส่งน้ำเข้าอ่างประปาทันสมัยขึ้นอีก เขื่อนประปาประจำเมืองเหล่านี้สูง
กว่า ๕๐ ฟุต และสร้างเพื่อสำหรับขุดลอกคันน้ำมาได้

พสุวอฮัน บางทีจะเป็นประปาอ่างเดียวกับอ่างประปาอยู่แถวเมือง
สวีใน พ.ศ. ๑๑๑๑ ยังไม่ปรากฏว่าอ่างประปาในขณะสร้าง

ดิสวาวะ สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๑ โดยพระเจ้าพรหมมณีปัตติ
อ่างประปาแห่งนี้เรียกกันจนเป็นที่ประจักษ์ว่า "บ่อน้ำเค็ม"

บวรระวาวะ เป็นอ่างประปาใหญ่ที่สุดของเมืองนี้ เจ้าโอร
พระเจ้าวิสุทธิคามเจ้าเมืองในพุทธศตวรรษที่ ๖ ต่อมาได้ขุดบ่อน้ำพินช
โคตมกอสันต์ต่อมาจาก **มาฮาราคุโรชา** อ่างประปานี้ได้บูรณะใหม่ใน
พ.ศ. ๒๔๗๒

ขี้ควคา โขท-เฮะ (คองเกอ) นี้สร้างเป็นทางส่งน้ำไปให้
ดิสวาวะเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ มีขนาดยาว ๕๔ ไมล์ ใน
ระยะ ๑๕ ไมล์แรกได้ขุดสร้างด้วยความอดทนอย่างสูง โดยให้พื้นที่ของ
ภาค ๖ นิ้วทุก ๆ ๑ ไมล์ ก่อจนได้บูรณะใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๑

ประเทศไทย
แผนผังเมืองสุโขทัย
แสดงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

มาตราส่วน ๑ นิ้วฟุต - ๔๘ เซน

สุโขทัยเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีมาช้านาน เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเมืองสุโขทัยนี้สร้างขึ้นโดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าลิ้มสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐) เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่ประณีตงดงามและมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระเจ้าลิ้มสุโขทัย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมืองสุโขทัยนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเมืองสุโขทัยนี้สร้างขึ้นโดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าลิ้มสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐) เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่ประณีตงดงามและมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่รัชกาลของสมเด็จพระเจ้าลิ้มสุโขทัย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมืองสุโขทัยนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

วัดพระ
เจ้า

๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐
๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐

ศาสนาชนชาวอังกฤษเมืองจันทบุรี กล่าวกันว่าสร้างเมื่อครั้ง ๑๑๐ พุทธศตวรรษถึงกันหลายครั้ง

๓. อุปัชฌาย เป็นสถูปเป็นที่ฝังศพของเจ้านาย กล่าวกันว่าเป็นที่ประดิษฐานพระรากขวัญของพระเจ้าเอกทัศ มีประวัติสันนิษฐานไปจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมนันทไชย (พ.ศ. ๒๒๖-๒๒๖) สถูปนี้มีลักษณะสี่เหลี่ยมซึ่งประกอบด้วยหินเป็นเหลี่ยมทึบด้วยไม้เป็นรูปโคลน

๔. สังฆาราม ชื่อเดิมไม่ปรากฏและในกระเบื้องประวัติศตวรรษของโบราณคดีจัดอยู่ในสมัยเดียวกับอุปัชฌาย

๕. อธิษัตรี หาดพระ (ราชคฤห์) สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าวิสุทธิโกศลนันทไชย (พ.ศ. ๔๔๔-๔๔๔) ต่อมาขยายโดยพระเจ้าพรหมมหาราชสุทนต์ กุญชร (พ.ศ. ๔๕๐-๔๕๐) พุทธศตวรรษที่ ๑๕๐ พุทธศตวรรษนี้เห็นคุณค่าอันสูงค่าของพระพุทธรูปปางสมาธิอันประณีต

๖. เขตวัน หาดพระ (ราชคฤห์) สร้างโดยกรมการเมือง (พ.ศ. ๔๕๕-๔๕๕) กษัตริย์ผู้สร้างเขตวันนั้นเป็นราชคฤห์ใหญ่ที่สุดในสมัยนั้น ก่อสร้าง ๕๐๐ พุทธศตวรรษนี้เห็นคุณค่าอันสูงค่าของพระพุทธรูปปางสมาธิอันประณีต

๗. อธิษัตรีนันทไชย เป็นส่วนหนึ่งของอักษรสยามวิหาร ซึ่งพระเจ้าทรงธรรมนันทไชยสร้างไว้เดิม (พ.ศ. ๒๒๖-๒๒๖) ส่วนโบราณสถานใกล้เคียงทั้งหมดจะรวมกันเป็นส่วนหนึ่งของวิหารองค์เดียวกันนี้

๘. มิวสวดี (มิวสวดี) หาดพระ (ราชคฤห์) สร้างโดยพระเจ้าสุทนต์ (พ.ศ. ๒๒๖-๔๐๖) เชื่อกันว่าเป็นที่ประดิษฐานพระเศวตบรรพบุรุษของเจ้าเมืองจันทบุรี

๙. โถงปราสาท เป็นซากพระอุโบสถที่พระเจ้าสุทนต์สร้าง (พ.ศ. ๒๒๖-๔๐๖) กล่าวกันว่าพระอุโบสถนี้สร้างเดิมมี ๕ ชั้น ขึ้นบนเสาเป็นไม้

๑๐. อินทวิจิตร ประดิษฐานตั้งฐานของโบราณสถานแห่งนี้ไม่ทราบชัด

๑๑. เวชชีวิตร เป็นส่วนหนึ่งของอักษรสยามวิหาร ข้างในถ้ำเป็นอักษรมหาเมฆ สมัยต้นพุทธกาล

๑๒. กุศลนิมิตตวิหาร อยู่ในบริเวณอักษรสยามวิหาร ซึ่งเดิมของแท่นหินอาบน้ำที่ตั้งอยู่ริมทะเล

๑๓. พุทธศาล เป็นที่ประดิษฐานพระทันตธาตุคู่กับคัมภีร์อักษรปราชญ์ อยู่ในบริเวณพระราชมหา

๑๔. โศกนิมิต เป็นซากอาคารแนวหน้าวัดอินทนิมิตตวิหาร ซึ่งเดิมไม่ทราบชัด จึงไม่ทราบประวัติ

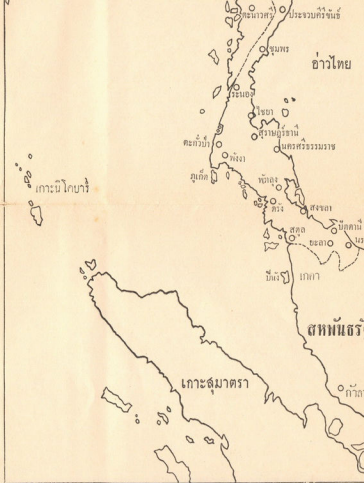
๑๕. เสด็จมาใต้โหนด เป็นซากสถูปในทิศใต้วิหาร สร้างในรัชสมัยของพระเจ้าวิสุทธิโกศลนันทไชย (พ.ศ. ๔๔๔-๔๔๔)

เกาะอันกามัน

ประเทศไทยโดยสังเขป

เกาะนิโคบาร์

ลาวไทย

ประจวบคีรีขันธ์

ชุมพร

ระนอง

ไชยา

สุราษฎร์ธานี

นครศรีธรรมราช

ตะกั่วป่า

พังงา

ภูเก็ต

กระบี่

สงขลา

สตูล

ปัตตานี

ยะลา

น่าน

พะเยา

สหพันธรัฐ

เกาะสุมาตรา

กาฬ

แผนที่ประเทศไทยโดยสังเขป

แสดงที่ตั้งเมืองโบราณ

၂၇၆၂

မြန်မာတို့
(မြန်မာ)

မြန်မာတို့

မြန်မာတို့

မြန်မာတို့

မြန်မာ

မြန်မာ

မြန်မာ

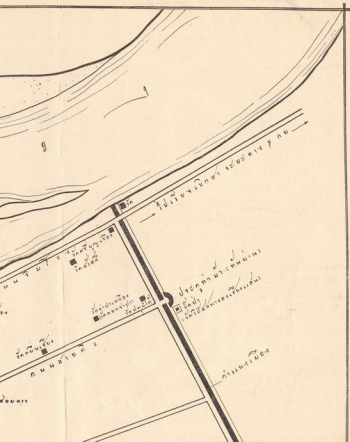
မြန်မာ

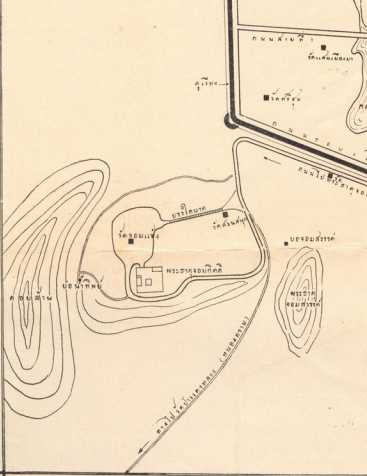
မြန်မာ

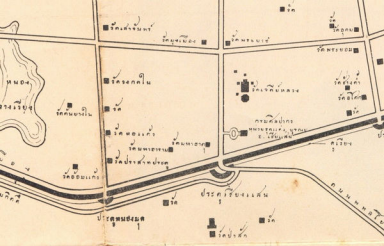
မြန်မာ

မြန်မာ

မြန်မာ

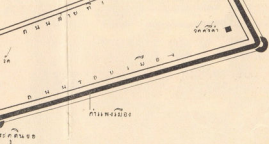

แผนที่เมืองเชียงใหม่
 มสคตชวโบราณสถาน
 มาตราส่วน 1:10,000

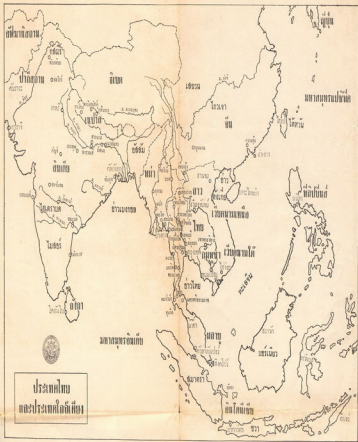

หน่วยชุดแรก และ บุรุษ เมืองเชียงแสน
กรมศิลปากร

๑๑๓๓๓ (๓๖)
 ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ *Sciff*
 ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓

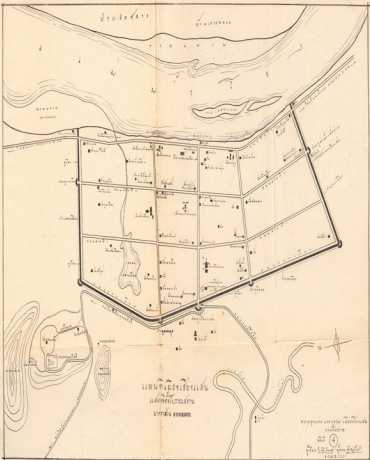
๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓ ๑๑๓๓๓

แผนที่ • แผนที่ประเทศไทยและประเทศไทยใกล้เคียง

แผนที่ ๓ แผนที่ประเทศไทยโดยสังเขป

ឯកសារនៃការងារស្រាវជ្រាវ
របស់អង្គការសហប្រជាជាតិ ក្នុង គោលបំណង បង្កើន ការយល់ដឹង អំពី ប្រទេស កម្ពុជា
